

ISBN 978-966-914-318-1

9 789669 143181 >

2021

DEBRECENI ANIKÓ

INTEGRÁLT IRODALOM

8

DEBRECENI ANIKÓ

INTEGRÁLT IRODALOM

8

DEBRECENI ANIKÓ

INTEGRÁLT IRODALOM

(MAGYAR ÉS VILÁGIRODALOM)

Tankönyv
a magyar oktatási nyelvű általános
középfokú tanintézetek 8. osztálya számára
2. átdolgozott kiadás

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Львів
Видавництво „Світ”
2021

УДК 821.511.141(075.3)
Д 25

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 22.02.2021 № 243)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Дебрецені О.
Д 25 Інтегрований курс „Література” (угорська та зарубіжна) :
підруч. для 8 кл. з навч. угор. мов. закл. заг. серед. осв. /
О. О. Дебрецені. – 2-ге вид., переробл. – Львів : Світ, 2021. –
272 с. : іл.

ISBN 978-966-914-323-5

УДК 821.511.141(075.3)

ISBN 978-966-914-323-5

© Дебрецені О. О., 2016
© Видавництво „Світ”, оформлення, 2016
© Дебрецені О. О., перероблення, 2021
© Шутурма М. С., художнє оформлення,
2021
© Видавництво „Світ”, оформлення, 2021

BEVEZETŐ

A könyv semmihez sem hasonlítható kulturális tőke. A könyv az, ami ablakot nyit nekünk a világra. (...) Csupán a szemünk mozgatásával megtanulhatunk olyan elméleteket, amelyek alkotóik önfeláldozásába vagy akár életébe kerültek. Minden tankönyv egy lépés az ország dicsősége jövője felé.

Paulo Coelho

KEDVES NYOLCADIKOSOK!

Igaz szeretettel köszöntelek benneteket az új tanévben!

Olyan tankönyvet nyújtok át nektek, amely a már megismert, megkedvelt hetedikésre épít. A tartalomjegyzék címei elárulják számotokra, hogy annak a kornak az irodalmáról, művészetéről fogtok tanulni, mely a polgári demokratikus forradalmaknak és a modern nemzetállamok kialakulásának a kora. Ez a XIX. század. A századra leginkább jellemző társadalmi mozgalom a liberalizmus és a nacionalizmus, a leginkább meghatározó szellemi és művészeti irányzat pedig a romantika és a realizmus volt. Ez az irodalom nagy százada, a leghíresebb nemzeti írók kora. A XIX. volt az utolsó évszázad, amelyben még korstílusok uralkodtak. Magyarországon a XIX. század első fele a reformkor és a szabadságharc időszaka, míg a későbbi évtizedeket a kiegyezés és az azt követő robbanásszerű gazdasági és társadalmi fejlődés fémjelezte. A század eszméi és küzdelmei közepette születik meg a mai magyar nemzet.

A tankönyvben az irodalom (és egyéb művészetek) fejlődésének fő vonalát követhetitek nyomon. A magyar és világirodalom jeles alakjainak és jelentős alkotásainak megismerésével és sok hasznos irodalomelméleti fogalom elsajátításával értő, érző olvasóvá válhattok.

Megismerhetitek a régiek életmódját, erkölcsi szokásait, viselkedését, akár az öltözködésüket is. Érezhetitek, hogy az örök emberi érzelmek és tulajdonságok – szeretet, szerelem, barátság vagy küzdelem – hogyan jelennek meg az írók, költők műveiben.

Minden témakörhöz kérdéseket és feladatokat mellékeltem, amelyek a tananyag elsajátításában a segítségetekre lesznek. Néhány fontos tudnivaló a személyenyekről. Mennyiségük néha túl soknak, néha kevésnek tűnik, de alkalmasok ezek a részletek a gyakorlásra, az ismeretek elmélyítésére és tanultak ellenőrzésére is. A sok tanulság szórakoztató, sokszor izgalmas, érdekes formát ölt a versekben, novellákban, regényekben, és épületekre szolgál.

Sikeres tanulást, élményekben gazdag olvasást kívánok!

Egy hasznos tanács a tankönyv használatával kapcsolatban. Mindig vegyétek figyelembe az egyezményes jeleket, melyekkel már az elmúlt években is találkoztatok!

A szerző

JELMAGYARÁZAT

Nota bene!	Jegyezd meg!		Kérdések és feladatok
	Amit a műről tudnod kell		Nehezebb feladatok
	Irodalomelméleti ismeretek		Összegzés
	Szómagyarázat		

A ROMANTIKA

AZ IRODALMI ROMANTIKA

Általános kép • Sok tudós úgy véli, hogy egy-egy történelmi időszak törekvéseit valami korszellem határozza meg. Ilyen a **romantika** is, mely minden művészeti ágra kiterjedő korstílus és világszemlélet. Az utolsó nagy korstílus az európai művészettörténetben.

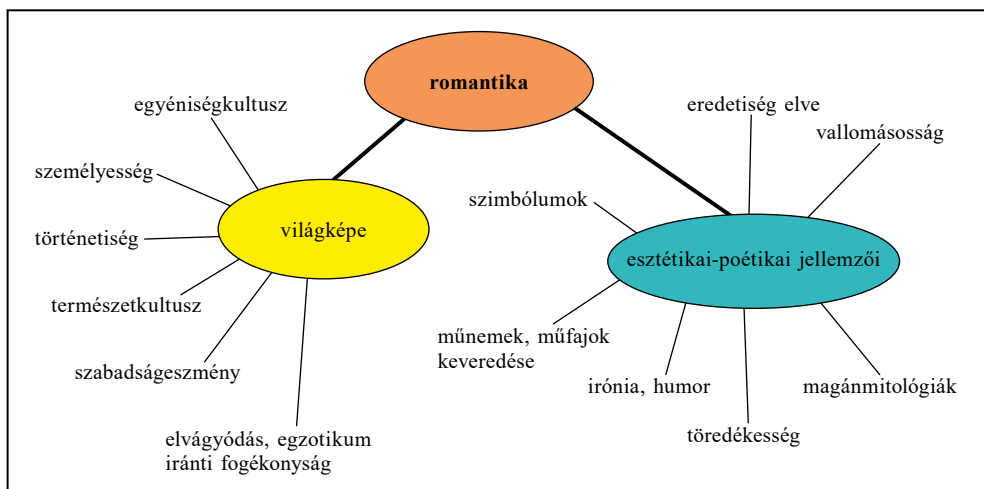
A történelmi romantika a **XVIII. század végétől**, a klasszicizmus ellenhatásaként, részben a felvilágosodás eszmeköréből merítve, részben azt tagadva jött létre és tartott körülbelül **1870-ig**. A XIX. század második felében a késő romantika és a romantikából kiinduló irányzatok voltak jelentősek.

Nota bene! A romantika a francia 'roman' – regény szóból ered. A romantikus szó festői tájat, regényes történeteket, majd a XVIII–XIX. század fordulóján egy új irodalmi irányt kezdett jelölni, amely a nemzeti múlthoz, a középkorhoz, a mesés Kelethez vagy a népköltészethez fordult ihletért.

Társadalmi alapja • Csalódás a polgári társadalomban. Az európai polgári társadalmak (angol, francia) nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, a francia forradalom szép eszméi – *Szabadság, egyenlőség, testvériség!* – nem valósultak meg. Közben az egyházból is kiábrándultak az emberek, elvesztették a felvilágosodás optimizmusát, jellemző az illúzióvesztés, kiábrándultság, és csalódtak a XVIII. század varázsszerében, a híres *józan ész* jelszavában is.

A kor legmeghatározóbb politikai gondolatrendszere a **liberalizmus**, a szabadelvűség volt, melynek alapeszméje: az egyén érdekeit a közösség érdekei fölé helyező **individualizmus**. A liberalizmus képezte a XIX. század szabadságküzdéseinek eszmei alapját.

Korszakolása • Az első korszak a kezdetektől, **1798-tól 1815-ig**, Napóleon bukásáig tartott. A romantika először a német irodalomban jelentkezett a klassziciz-

mussal együtt és azzal kölcsönhatásban (a németek ezért a korszakot *klasszikának* nevezik). Ekkor lépett fel **Novalis** és az *Athenäum* folyóirat köre. Angliában az első nemzedék: **Wordsworth** és **Coleridge** kiadták név nélkül közös kötetüket, a *Lírai balladákat*.

A második korszakban, **1815–1830** között színre lépett a második nemzedék, a költőtriász: **Byron, Shelley, Keats**, valamint **Walter Scott**, a történelmi regény atyja. Németországban **Kleist, E. T. A. Hoffmann**. Olaszországban a regényíró **Manzoni** és a költő **Leopardi** mutatkozott be. Az orosz romantika legjelesebb képviselői **Puskin** és **Lermontov**.

Az **1830–1850** közötti időszakban Angliában háttérbe szorult a romantika, Franciaországban viszont **Victor Hugo, Lamartine, Musset, Alfred de Vigny** révén delelőre jutott.

Közép- és Kelet-Európában ekkor volt a stílusirányzat fénykora, összekapcsolódva a reformmozgalmakkal és szabadságharccal. Lengyelországban **Mickiewicz, Slowacki, Krasinski** művészete jelezte az irodalomban a korstílus meglétét. Kelet-Európában a romantika révén sikerült a legtöbb nemzetnek belépnie a goethei értelemben vett világirodalomba. A XIX. század a nemzetté válás időszaka is e népeknél. A kelet-európai irodalmak e korszakának legnagyobb költői a már említettek kivül: a cseh **Mácha**, a szlovák **Janko Král**, az ukrán **Sevcsenko**, a bolgár **Botev** és természetesen a magyar **Vörösmarty** és **Petőfi**.

1850-től inkább csak egyes életművekben élt tovább a romantika (**Victor Hugo, Jókai Mór**).

A romantika művészi elvei • A romantika képviselői felláztak a klasszicista elvek, az antik minták szigorú követése ellen, és az írók, művészek *az egyéniség és az érzelmek kultuszát, a művészi szabadságot, az eredetiség eszményét* hirdették. A jelen rideg valóságából a múltba, elsősorban a középkori lovagvilágba menekültek, vagy saját nemzeti múltjukat kutatták és fedezték fel. A művészek figyelmüket az *emberi személyiség* felé fordították. Az egyéni érzelmek telítve voltak *mélabúval, világfájdalommal, halálvággyal* (különösen a németeknél) vagy éppen a *fantázia szárnyalása, lelkes rajongás, mámorosság* jellemezte (franciáknál). Közös az *elvágyódás* a jelenből. Ez a vágy nyilvánult meg a múlt felé fordulásban, az egzotikum iránti vonzódásban, vagy a fantázia és az álom világába való menekülésben.

A romantika műnemei és műfajai • Az eddig szigorúan elkülönülő műnemek és műfajok helyét – a művészi szabadság érvényesüléseképpen – kevert műfajok, műfajötvözetek vették át: *drámai költemény, prózavers, elégico-óda, ballada*. Uralkodó műnem a *líra* lett, de minden műnemre kiterjedt a *lizizálódás*.

Az epikus és drámai művek cselekménye gazdag váratlan fordulatokban, meglepő eseményekben, különleges helyszínekben és szereplőkben. A jellemábrázolásra a szélsőséges ellentétek jellemzőek, a romantikus regények szereplői vagy nagyon jók, vagy nagyon rosszak: keverednek az esztétikai minőségek – a rút és a fennkölt, a fenséges és a nevetséges, a szép és a csúnya, az öröm és a bánat, a szabadság és a végzet. A romantikus regény számos változata születik meg: a *történelmi*, a *kísértet-*, a *rém-*, a *fantasztikus*, a *detektív-*, a *meseregény*,

valamint a *verses regény*. A dráma nem játszik olyan jelentős szerepet, mint a klasszicizmusban.

A romantikában a művész és a társadalom kapcsolata is szélsőséges változatokat eredményez. Megjelenik a *vátesz*, a jövőbe látó, isteni útmutatást követő népvészér is, de a magányba húzódó, a világtól elvonult alkotó is. A romantika egyik előfutára **William Blake**, profetikus, látomásos költői világot teremtett már a XVIII. században.

ÖSSZEGZÉS

A romantikus irodalom általános jellemzői:

- a felfokozott életérzés kifejezése, a reményvesztettség, a csalódás, a világfájdalom (spleen), vagy éppen az ezzel ellentétes forradalmi hevület és lángoló életöröm;
- az eszményítés, az idealizálás: a romantikus alkotások a szabadság eszméit keresik, gazdag érzelemlámpát tárnak fel;
- felelednek a nemzeti irodalmak, a nemzeti múlt, a nemzeti kultúra, a népköltészet, a folklór iránti érdeklődés, ezzel egy időben elindul a népmesék gyűjtése és a népnyelv beemelése az irodalomba;
- a múlt felé fordulás leginkább a középkor, főleg a gótika iránti rajongásban nyilvánul meg;
- nagy mennyiségben jelennek meg a távoli, egzotikus vidékeken, kultúrákban, egzotikus szereplőkkel játszódó történetek, melyek a jelenből vagy az adott világból való elvagyódást tükrözik;
- fontos szerepe lesz a kalandos, fantáziadús, szövevényes, bonyolult cselekményeknek;
- elterjed a két, sokszor egymással ellentétes síkon játszódó történet, az álom és a valóság ellentmondásainak a felfedése;
- stílus és nyelv tekintetében jellemző a líraiság, sok a töredékben maradt alkotás, a zeneiség, a festői monumentalitás (mintha a mű egy freskó lenne), az ellentétek nagy száma;
- hangnem: legelterjedtebb a patetikus (fennkölt), humoros (főleg fekete humor) és az ironikus hang;
- az epikai műfajok között vezető szerepet tölt be a regény, nagyszámú történelmi regény és kalandregény születik a korszakban. Ekkor jön létre a bűnügyi irodalom, a detektívregény és detektívnovella is;
- kialakul több átmeneti műfaj is, mint a világdráma vagy a drámai költemény. A lírában nagy szerepet kap a dal, az elégia;
- a költő és író szerepe megváltozik, a költő utat mutat a népnek, vagy látomásait írja meg, látnok, vátesz szerepe van. Sok alkotó maga is példamutatásképpen forradalmakban, szabadságharcokban vesz részt, a nemzeti függetlenségi törekvések szólójává válik.

ROMANTIKA A TÁRSMŰVÉSZETEKBEN

Festészet • A romantika először a festészetben jelent meg. (pl.: **Francisco Goya, Eugène Delacroix, William Turner, Caspar David Friedrich**). A festők ebben a korban az egyéni alkotói kifejezőmódot, a természet és az érzelmek változékonyságát, az események véletlenszerűségét hangsúlyozták. A romantikusok azért menekültek a múltba, mert elégedetlenek voltak a korrallal, amiben éltek, és amelyet megvetettek, ezért a középkor emlékébe, az egzotikumba, az álomba húzódtak. Emberábrázolásukban a barokk kifejezőmódokhoz közelítettek: újra megjelent az átlós elrendezés, a színesség, és a világos-sötét kontraszt.

Franciaországban a klasszicista és a romantikus művészeti felfogás harca 1818-ban ez utóbbi javára döntött el, amikor **Théodore Géricault** (e.: teodór zsériko) francia festő kiállította *A Medúza tutajaja* című művét. Ezt a képét itáliai útját követően festette, a *Medúza* nevű fregatt pusztulásáról szóló cikk készítése erre. A hajótörést 400 emberből 15 élte túl, két hetet töltve a tutajon. Az egymással összefonódó testek egy gúlvá állnak össze, melynek csúcsánál a még reménykedők helyezkednek el. A halál közelségét sokféle arckifejezés tükrözi: örület, kétségbeesés, reménytelenség.

Théodore Géricault:
A Medúza tutajaja, 1819

Eugène Delacroix:
A Szabadság géniusza diadalra vezeti a népet, 1831

A francia és az európai romantika legnagyobb alakja **Eugène Delacroix** (e.: özszen dölakroá), aki a klasszicista festészet szürkesége ellen harcolt. Képeire az erős tónusok, színes árnyékok jellemzők. *A Szabadság géniusza diadalra vezeti a népet* című képéhez az 1830. évi forradalmat vette alapul. Az egymást keresztező átlók, az élénk mozdulatok, a halál és a rombolás jelenetei, de közben a hősi ellenállás ábrázolása, ezek a kép és a romantikus művészet jellemzői.

Angliában a XIX. század első felében alkotott **John Constable** (e.: dzsón kansztebl), aki az atmoszférára helyezte a hangsúlyt: fényben úszó táj, felhők az égen, szél, időjárási körülmények, és **William Turner** (e.: viljem törner), aki akvarelleket festett, s ez a technika lehetővé tette számára a színes fények kifejezését.

Magyarországon a romantika festészetének a századelőn kevés példája volt, de ahogy az építészetben fellelhetők voltak a romantika jegyei, a képzőművészetben is megjelentek. E kor festői közül **Kisfaludy Károlyt, Than Mórt, Lotz Károlyt,**

John Constable: *Szénásszekér*, 1821

William Turner: *Eső, gőz, sebesség*, 1848

Kisfaludy Károly: *Tengeri vész*, 1820

Györgyi (Giergl) Alajost érdemes megemlíteni.

Kisfaludy Károly tájképeinek, mint pl. a *Tengeri vész* című alkotásának, kedvelt motívuma a vihar, a természeti elemek tombolása. A művésznek módja nyílt a sötét és világos, a mozgalmas és nyugodalmass ellentétpárjainak drámai összecsapását érzékeltetni. Bár Kisfaludy rövid ideig a bécsi Akadémián is tanult, sőt Itáliában is működött, intenzív irodalmi tevékenysége miatt nem szánt nagyobb figyelmet festői eszközei alaposabb kiművelésére.

Than Mór többretű művészete nagyjelentőségű a XIX. századi magyar festészet történetében. Életképeivel s történeti festményeivel a magyar romantikus festészet kiváló mestere. Mint freskőfestő, a magyar falfestészet kimagasló, úttörő művésze. Klasszicizáló modorban, nagy tudással, kitűnő technikai felkészültséggel, monumentális felfogással, határozott formákkal, áttekinthető, világos módon érzékeltette az egyes eseményeket.

A történelmi tárgyú képek, a magyarság életének a kereszténység felvételétől a kiegyezés korszakáig jellemző eseményeinek felidézése. Than megfestette a magyarok ősi királya, Attila lakomáját is. A hun-magyar azonoság, Attila dicsőségének a messze Árpád-korba visszanyúló hagyománya az uralkodó renddel való szembenállás kifejeződése volt.

Az ifjú **Lotz Károly** festői indulása a népeletképhez fűződik: bujdosó, vágató betyárok nyomába szegődik, alföldi alkonyok idején a szelíd furulyászó, a pásztorok, halászok élete érdekli.

Than Mór: *Attila lakomája*, 1870

Lotz Károly: *Alkonyat*, 1870

Lotz Károly: *Vágtató betyár*, 60-as évek

Györgyi Giergl Alajos nem tudta tehetségét igazán kibontakoztatni. A korízlésnek megfelelően választott életképtárgyakat, de nem aratott velük számottevő sikert, noha humor és irónia is megszólal bennük. Itáliai tanulmányútja után főleg arcképfestészete mélyül el. Ennek egyik méltó példája az *Erkel Ferenc* portré. Erkel a magyar opera megteremtője volt. A festményen első operájának, az 1840-ben bemutatott *Bátori Máriának* és egyik főművének, a *Hunyadi Lászlónak* kottái láthatók.

Az 1848–49-es szabadságharc dicsőséges, majd fájdalmas időszaka aránylag ritkán jelent meg festőink életképein. De Györgyi Giergl Alajos *Vigasztalás* című alkotása ehhez a témához kapcsolódik. A képen a csatába indult kedveséért bánkódó fiatal leányt honvéd egyenruhába öltözött, idős markotányos nő gyámolítja.

Györgyi Giergl Alajos: *Erkel Ferenc*, 1855

Györgyi Giergl Alajos: *Vigasztalás*, 1852

Madarász Viktor:
Hunyadi László siratása, 1859

Madarász Viktor: *Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben*, 1864

A magyar romantika festészetének századelői képviselője, akit a romantikához elsősorban témaválasztása fűzte – **Zichy Mihály**. Fő művei nem is nagyszabású festményei, hanem rajzai, bravúros illusztrációi. **Zichy** később főképp Oroszországban és Párizsban dolgozott. Bár több ízben szerepeltek művei hazai tárlatokon, itthon mégis elszigetelt maradt, a magyar romantikának nem is ő, hanem a történelmi festők, **Madarász Viktor**, és mindenekelőtt **Székely Bertalan** voltak csillagai.

Székely Bertalan: *V. László és Cillei Ulrik*, 1870

Noha a magyar romantikus festészet egyes képviselői Párizsban jártak, mégis a francia romantika legnagyobb mesterei alig hatottak rájuk, sokkal inkább a másod- és harmadrendű historikus-romantikus festők.

A mi romantikus történelmi festőink főleg azt tűzték ki célju-

kul, hogy az osztrák elnyomás ellen, a nemzeti szabadságért küzdjenek. Ideáljuk a nemesi-népi Magyarország. Közérthető művészetre törekedtek, amelynek a nemzeti, 48-as mondanivaló megjelenítése volt a célja. A nemzeti tartalom kifejezése ellenére nem juthattak el olyan jellegzetesen nemzeti formához, mint Izsó Miklós, hiszen nem a népből, hanem a nemesi nemzetből indultak ki.

Emlegetnek egykönnyves írókat az irodalomban, ennek a típusnak a megfelelője **Wagner Sándor** a festészetben, aki a *Dugovics Titusz önfeláldozása* című egyetlen művével vonult be igazán a művészettörténetbe, ezen alkotáson keresztül érzékelt a magyar ifjúság nemzedékeken át a magyarok törökellenes, hősies küzdelmét. Wagner még akadémiai éveit elején, 1859-ben festette meg a festményt. Egy „kö-

Wagner Sándor:
Dugonics Titusz önfeláldozása, 1859

Barabás Miklós:
A Vezúv kitörése, 1835

zeli”, mesterien megszerkesztett, térben zajló jelenetet látunk. A belgrádi védők kétségbeesetten próbálják visszaverni a bástyát elfoglalni akaró törökök rohamát, de a turbánt viselő, tarka öltözetű török támadók egyike, talpig vörösben már éppen feljutna a bástyára, amikor Titusz baljával megragadja, jobbával pedig a magyar zászlóra és a keresztre mutatva elszánja magát a halálra.

A XIX. századi Magyarország tehetséges, tanult és keresett portréfestője **Barabás Miklós**, aki nemzetünk számos jeles egyéniségét megfestette. Egy eszten-deig Velencétől Nápolyig bejárta Itáliát, de nemcsak földrajzilag, hanem művészi fejlődését tekintve is hosszú utat tett meg. A legfelkavaróbb látványban akkor volt része, amikor 1835. április 1-jén szemtanúja volt a Vezúv kitörésének. Az élményt feldolgozó akvarellvázlata éppúgy elvont fényhatások megragadására törekedett, mint a képi előzményeinek tekinthető művek sora.

François Rude: *Marseillaise, 1833-36*

Szobrászat • A romantika szobrászata **François Rude** (e.:franszoá rüd) és **Jean-Baptiste Carpeaux** (e.: zsán batiszt karmo) alkotásaiban jutott kifejezésre. Rude készítette a párizsi Place de Gaulle téren álló *Diadalíven*, a *Marseillaise* című művet, amelyet színpadiasság, pátosz, valószerűtlen erő és szenvedély jellemez. A romantika szobrászatában inkább a tartalom, vagyis a hősi erkölcs jelenti az új stílust.

Jean-Baptiste Carpeaux a különöset akarja megalkotni, vérbeli romantikusként. Sok megbízást kapott, de készített pusztá spekulációból is műveket. Ilyen a *Nápolyi halász*, melynek gipszfiguráját még római tanulóévei alatt alkotta meg. A *Nápolyi ha-*

François Rude: *Teknősbékával játszó nápolyi halászfíú*, 1833

Jean-Babtiste Carpeaux: *Lány kagylóval*

lász alakját, vallomása szerint, egy nápolyi fiúban látta meg, és alkotásával az itáliai élet egyszerűségét és élénkségét akarta visszaadni. Legkiválóbb fő műve az első párizsi operaház homlokzatát díszítő épületszobra, *A tánc allegóriája*. Jellemző a fény-árnyék ellentét szinte festői felhasználása. A romantika szobrászatából indult ki **Frédéric Auguste Bartholdi** is, a New York kikötőjében magasló monumentális *Szabadság-szobor* megalkotója.

A kor magyar szobrászatát **Ferenczy István** munkássága reprezentálja. Ferenczy a bécsi Akadémián, majd Rómában tanult. Legsikerültebbek arcképei életteli mintázásról és a jellegzetesség megragadásának képességéről tanúskodnak. Élete nagy terve egy hatalmas *Mátyás király emlékmű* volt, amely azonban vázlatokon túl alig jutott. A 30-as években portrészobrokat, síremlékeket, oltárműveket, kisebb emlékműveket készített. Az újjáéledő magyar szobrászat jelképes elindítójának tekinthetjük Ferenczy István *Pásztorlányka*, vagy ahogyan ő nevezte *A szép mesterségek kezdete* című szobrát.

A magyar szobrászművészet újjáébredése idején, a XIX. század negyvenes éveinek elején tűnt fel Bécsben **Alexy Károly** jeles szobrász. A bécsi Akadémián tanult. 1841-től kisbronzokat készített (*Faust és Margaréta, Egmond és Klára* stb.). 1844-ben kezdte el híres hadvezér-sorozatát. 1845-ben a pesti Hermina-kápolna szobrászati munkálataiban vett részt. 1846-ban több művét állította ki (*Mátyás király, Mária Terézia, Krisztus az Olajfák hegyén*). 1848-ban *Batthyány Lajos* mellszobrát mintázta meg. Az 1848–49-es szabadságharcban való részvételéért hosszabb várfogságra ítélték. Kiszabadulása után Londonba emigrált, ahol újból elkészítette *Batthyány* és *Kossuth* mellszobrát.

Ferenczy István: a *Pásztorlányka* és a *Kölcsey*-szobor

Izsó Miklós: *Búsuló juhász*, 1862

Legismertebb munkája a Vigadó homlokzatát díszítő *Táncolók* reliefje, továbbá *Mátyás király* kis bronzszobra, *Széchenyi* mellszobra. Stílusa a klasszicizmus és romantika közti átmenetet képviseli. A *Mátyás*-bronzfigura a reneszánsz uralkodót, a tudományok és a művészetek mecénását ábrázolja. Fejét – korona helyett – a győztes hadvezér babérkoszorúja övezi. Kezét oszlopszerű kis építményen nyugtatja, amelynek mindhárom oldalát allegorikus alakok díszítik: Historia, Minerva és Fortuna Mátyás életművét és személyét dicsőítik.

Nemzeti szobrászatunk legnagyobb alakja, **Izsó Miklós** kezdetben Ferenczy kőfaragója volt. Szegény sorból származott, gyerekként a szabadságharcban is részt vett. A müncheni Akadémián tanult, majd hazatérve megalkotta a magyarság szimbolikus figuráját, a *Búsuló juhász* című szob-

Izsó Miklós: *Táncoló parasztok*, 1870 körül

rát. Az alkotás az 1848-as szabadságharcot gyászoló magyar nemzetet jelképezi. A figura testtartása az antik művészet síremlékeinek pózára emlékeztet, hiszen a szobrász ekkor még a klasszicizmus hatása alatt állt.

Izsó Miklós művészete kiteljesedését a *Táncoló parasztok* sorozatában érte el. Darabjait az 1860-as és 1870-es években készítette terrakottából. A kis méret (26–30 cm) ellenére nagyon kifejező mozdulatok és részletgazdag mintázás jellemzi figuráit. Érzelmekben gazdag alakjai a magyar *nép szabadságvágyának* romantikus kifejezői.

Izsó Miklós legnagyobb érdeme, hogy a magyar szobrászatot európai szintre emelte. A magyar romantikus szobrászatban Izsó Miklós pásztor- és parasztfigurái az első és sikeres példák a magyar népelet, a népi életkép szobrászi megjelenítésére, amikor is a romantika eszmeisége jegyében a nemzeti mondanivaló különös hangsúlyt kapott.

A kiegyezés (1867) utáni korszak egyik legjelentősebb magyar szobrászművésze **Fadrusz János**. A bécsi Akadémiára felnőtt korában került. Már előtte is foglalkozott festészettel és díszítőszobrászattal. Fő műve a kolozsvári *Mátyás király emlékmű*, a nemzeti függetlenség eszméjét hirdeti. A monumentális szoborcsoport főalakjának mintázása lendületes. A ló testtartása erőt, Mátyás alakja pedig méltóságot sugároz. Az emlékmű a Millennium egyik legszebb történelmi tárgyú plasztikája.

Zene • A romantika legnagyobb teljesítményét a zenében érte el, mert az érzelmek leghívebb kifejezésére ez a művészeti ág a legalkalmasabb, ezért vált a zene a művészetek közül a legfontosabbá.

A **zenei romantika** (1835–1910) az irodalmi és a képzőművészeti után 15 évvel később indult, időben azonban túlélte és jelentőségében is túlszárnyalta azokat. Ezért is nevezik a XIX. századot a zene századának. Az új generáció jellemző vonása a sokoldalú műveltség (pl.: Liszt Ferenc előadóművész, zeneszerző és pedagógus is volt). Tehát az egyházi, udvari, hivatali kötöttségektől mentes, szabad művész korlátlanul tekinthetett szét a világban, és a szélesebb értelemben vett kulturális élet aktív részese lett. A kor zenei vezéregyéniségei: **Weber, Schubert, Mahler, J. Strauss, Liszt, Berlioz, Verdi, Wagner, Chopin, Schumann, Paganini, Mendelssohn, Smetana, Erkel Ferenc, Brahms, Bruckner, Dvořák, Grieg, Muszorgszkij, Borogyin, Rimszkij-Korszakov, Mahler, Puccini, R. Strauss, Debussy** és még sokan mások.

Ekkor bontakozott ki új műfaji kategóriaként a **dalművészet**. A dal a költészet és a zene legteljesebb egymásra találása. Ebben a műfajban jutott leginkább kifejezésre a kor én hangja. A műfaj első és legnagyobb mestere Franz Schubert, folytatói: Schumann, Mendelssohn, Brahms. A megzenésített versek nagyrészt a korabeli költők munkái: Goethe, Schiller, Heine. A **dalciklus** összefüggő versek sorozatára írt, több dalból álló kompozíció. Jellegzetesen romantikus, hangszeres zene a **hangszeres karakterdarab**. Elsősorban zongorára írt, rövidebb darabok összefoglaló neve. Általában egy-egy hangulatot, lelkiállapotot rögzít. A hangszeres karakterdarab legnagyobb mestere Frédéric Chopin, de kortársai közül is sokan kedvelték e hangulatos műfajt. A **szimfonikus költemény** tartalmilag programzene, formailag pedig általában egybekomponált mű, szemben a klasszikus szimfónia több tételes rendjével. Egyik lényeges elem a romantikában az úgynevezett **programzenei** hajlam. A zeneszerző a zene eszközeit a zenén kívüli élmények tartalmával kapcsolja össze. Ezek lehetnek: irodalmi, képzőművészeti inspirációk, de a természet jelenségei is, pl.: vihar, vízcsobogás, különféle állathangok. Az alkotóművész figyelmét a zene belső lényege helyett a program tartalma köti le, s arra törekszik, hogy e tartalmat a legkülönfélébb hanghatásokkal maradéktalanul ki is fejezze. E forradalmian új műfaj megteremtője Liszt Ferenc, aki elsősorban irodalmi ihletésű szimfonikus költeményeket írt (pl.: *Les Préludes*). A század második felében a szimfonikus költemény földrajzi vonatkozású tájfestő típusa kerül előtérbe. A XVIII. század második felétől az **opera** műfajának hatalmas sikerei kezdik háttérbe szorítani a hangszeres műfajokat, a XIX. században pedig szinte egyeduralkodó a zene területén. Az opera nagyzenekarának mérete jelentősen megváltozik a romantika idején. Kibővül újabb hangszerekkel, új hangszerelési effektusokkal gazdagítják a zenekari hangzást. A zenekarkezelés és hangszerelés XIX. századi megújítói Berlioz, Wagner és Richard Strauss.

Verdi, az operairodalom egyik legnagyobb zeneszerzője művészetével megteremtette az **olasz romantikus nagyoperát**. Ezek áradó dallamossága, szenvedélyessége, a kórusok drámai hangja, a hatalmas tömegjelenetek, a mély jellemábrázolások, cselekmény és zene tökéletes összhangja utolérhetetlenné teszik alkotásait. Neves szerzők még: Rossini, Bellini és Donizetti.

A **romantikus német opera** megalapítója Mozart (*Varázsfuvola*). Kezdeményezéseinek folytatója Carl Maria von Weber, akinek legismertebb operája *A bűvös vadász* német szövegre íródott. E szövegválasztással akart német operát írni, szellemében, hangvételésben, dallamvilágában felhasználni mindazt a kapcsolatot, mely a népzenehez és a népies zenéléshez köti.

A zene sajátos eszközeivel sürgette a nemzeti függetlenségi törekvéseket is. Magyarországon például Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai irodalmi alkotásokkal, Székely Bertalan, Madarász, Munkácsy nemzeti témájú festményekkel, Liszt, Erkel a verbunkos tánczenére épülő magyaros műzenével segítették a **nemzeti romantika** kibontakozását. A XIX. századi magyar zenét, annak minden műfaját a verbunkos zenéből fogant nemzeti stílus határozza meg. A század magyar műzenéjét két műfaj jellemezte: a *népies műdal* és a *nemzeti opera*.

A XIX. század jellegzetes magyar költészete, ami azért született, hogy megteremtse nemzeti kultúránkat, városainkból kiszorítsa a német dalokat, a német szellemet. Felemás értéke abból adódik, hogy sem a népdal, sem az európai rangú műdal kategóriájába nem sorolható, mert szerzői zeneileg képzetlen műkedvelő komponisták. A **népies műdal**, más néven magyar nóta így a mulató úri társaságok zenéje maradt. Szerzői között voltak tehetséges, ösztönös muzikusok is. Pl.: **Egressy Béni** sikeresen zenésítette meg Vörösmarty verseit, többek között a *Szózatot*. Szentirmay Elemér dalai a kor legnépszerűbb szerzeményei voltak.

A független magyar nemzeti zenekultúra megteremtéséért folytatott harc a reformkor eszmei törekvéseinek egyike. Cél a független nemzeti kultúra és az állandó magyar színtársulat létrejötte. A **nemzeti opera** megteremtése **Erkel Ferenc** nevéhez fűződik, aki stílussá formálta a verbunkos zenét, így alkotta meg énekes és hangszeres műveit. Operáiban az olasz műfaj megtelik magyar tartalommal, és magyar verbunkos zenei elemekkel. Az 1848-as szabadságharc előtt és után a magyar történelem tragikus eseményeinek idézésével ez a zene nagy művészi hatással táplálta a nemzeti öntudatot a Habsburg hatalommal szemben.

Építészet • Az alig 15 évig tartó romantikus építészeti stílus előszeretettel fordult a nemzeti múlt, főleg a középkor felé (romok iránti érdeklődés), annak külsejét és térképezését utánozva. Az új stílus ötvözte a román és gótikus elemeket, széles körben alkalmazta az öntöttvasat, teret kaptak a sokszorosítható elemek: a gipsz rozetták, stukkók, rácsok, oszlopok. Angliából indult el, gyakran együtt járt elhanyagolt középkori épületek „restaurálásával”. Fő forrása a régészeti kutatás, valamint a távol-keleti építészet.

Az új stílus kialakításában **Anglia** volt a kezdeményező. Ott épült fel a XIX. század elején a keleties romantika egyik legjellegzetesebb alkotása, a *Brightoni királyi nyaraló*; ott bontakozott ki a romantika egyik fő irányát meghatározó gótikus újjászületés, amelynek nagyhatású emléke a londoni *Parlament*; ott keletkezett az öntöttvas építészet legjelentősebb műve, a londoni *Kristálypalota*; s ott született meg a szabad természet benyomását keltő, hangulatos ligetekkel, kispatakokkal, festői romokkal kialakított romantikus tájkert (az angolpark).

Nota bene! Az építészeti stílus legfőbb jellemvonásai:

- az arányokat, a formákat kötetlenebbül kezelte – óriási téráthidalások, szerkezeti könnyedség;
- új anyagok használata – az öntöttvas és az üveg;
- ipari technikai eljárások bevezetése – nagyüzemi előregyártás;
- új épülettípusok jelentkeztek: pályaudvarok, könyvtárak, gyárak, bankok;
- a gót stílus formái feléledtek;
- keleti-, bizánci-, mór és román stíluselemek keveredése;
- elhanyagolt középkori épületek helyreállítása, várak, kastélyok restaurálása.

Az angol tájkert jellegzetes példája az Északi-tenger öble melletti *Dunrobin kastély* kertje, melyet **Sir Charles Barry** (e.: szőr csárász berrri) tervezett 1850-ben. Teraszok, mesterséges tavak és szökőkutak díszítik. Egy központi tengely a ház előtti terasztól kiindulva, egy dombon le, egy erkélyig fut.

Sir Charles Barry: *Dunrobin kastély és -kert*; 1850

Franciaországban az öntöttvas szerkezetek alkalmazásának úttörő mestere **Henri Labrouste** (e.: anri labrüszt) volt. Az ő műve az első jelentős középület, amelyben az új anyag a szerkezeti rendszert meghatározó szerephez jutott.

Magyarországon az 1848–1867-ig, a kiegyezésig terjedő korszakot stílusként általában a romantika jellemezte. Az az ízlésirány, amely szabadabb és változatosabb formaelemeket és összeállításokat, több érzést és szenvedélyt igénylő képtárgyakat, a fantázia erősebb jelentkezését pártolta. Mint minden nagy stílus-

Párizs. A nemzeti könyvtár olvasóterme, 1854

Feszli Frigyes: *A pesti Vigadó*, 1858–1865

A budapesti Dohány utcai zsinagóga, 1854–1859

Ybl Miklós: *Operaház*, 1873–1887

áramlat, a romantika sem volt sehol, nálunk sem – egységes – sem felfogásában, sem időtartamában. Az építészetben a középkorias stílusok – a gótika, a román, valamint a keleties egzotikus elemeket, a mór és iszlámból vetteket kedvelte. Ezek jelentkezése és a klasszicizmus mellett erősödő fellépése már az előző korszakban megfigyelhető volt. A negyvenes évektől kezdve a klasszicizmus érett mestereinek legtöbbje főleg ablakkeretezésként, frízek és attikák képzésénél középkorias formákat alkalmaztak.

A magyar építészek sorából két egyéniség emelkedik ki tehetségével és éles művészi arcéllal, **Feszli Frigyes** és **Ybl Miklós**.

Feszli szemben állt a klasszicizmussal és olyan keleties-népies elemeket alkalmazott új, sajátosan magyar építészete kialakításában, mint aminőt fő művében, a *Vigadó*ban valósított meg. Ez az épület olyan ötvözete az átvett és eredeti elemeknek, olyan kiváló arányú és biztonságú tömegalakítás, hogy ez a maga korszakában egyedülálló lehetett. A *Vigadó* építése 1858-tól hét éven át tartott.

Keleties mór stílusban épült a pesti *Dohány utcai zsinagóga*, melyet Ludwig Förster tervezett ugyan, de Feszli Frigyes fejezett be. A templom teljes kifestése is Feszli terve szerint készült.

Ybl Miklós a XIX. század egyik legnagyobb magyar mestere, a historizmus európai jelentőségű képviselője Magyarországnak, Budapestnek, a magyar építészetnek szentelte életét.

Korai stílusát a romantika jellemezte, román elemekkel, később a neoreneszánsz vált stílusára jellemzővé. Sokat foglalkoztatott, nagy hatású művész volt, akit életében is elismertek. Számos alkotása közül a fő művének az Andrássy úton az *Operaház* (Magyar Állami Operaház) neoreneszánsz épülete számít.

Ybl Miklós: *Főti Római Katolikus-templom*, 1855

Ybl műveinek listája tekintélyes: az *Országgyűlés* régi épülete, a mai Olasz Kultúrintézet; az egykori *Fővámház*, vagyis a mai Corvinus Egyetem épülete; a *Várkert-bazár*; a budapesti *Szent István-bazilika* végső formája; a józsefvárosi palotanegyed *Festetics-palotája* (a mai Andrássy Egyetem) és *Károlyi-palotája*. Ybl Miklósnak jelentős szerepe volt a századfordulóra elkészült budai királyi palota terveinek, tömegének formálásában, s munkássága még az épület mai állapotában is felismerhető. Ybl ezenkívül számos jelentős budapesti bérház és bérpalota alkotója is volt. A magyar vidéken több tucat kastélyt és templomot épített, a parádi *Károlyi-kastély* megtervezésétől több más Károlyi-kastély (Fehérvárcsurgó, Füzéradvány, Nagykároly) átalakításáig. Ybl a Wenckheimék számára is épített egy hatalmas kastélyt a Békés megyei Szabadkígyóson, ami korának az egyik legfényűzőbb magyar vidéki kastélya volt. Ybl tervezte a jelentős főti *Római Katolikus-templomot* és a ferencvárosi *Bakáts téri templomot* is.

A klasszikus építészettel szembe forduló, az arányokat, a formákat kötetlenebbül kezelő romantika olyan fejlődést indított el, amely a szerkezetek terén, az anyaghasználatban már a XX. század építészeti forradalmát készítette elő.

ROMANTIKA AZ EURÓPAI IRODALOMBAN

A NÉMET ROMANTIKA

Általános kép • Az irodalomtörténet szerint Goethe és Schiller együttműködésének megszűnése jelentette a klasszika korszakának és ezzel együtt a XVIII. század irodalmának lezárulását is. De a század utolsó éveiben már bontogatta szárnyát az új mozgalom, a romantika. A német irodalomban a romantika nem váltotta fel a klasszicizmust, mint az angolban és a franciában, a német klasszicizmus úgyszólván már születése pillanatában szemben találta magát a romantikával.

„Egyetlen irodalmat s művelődést sem járt át annyira a romantika, mint a németet.” (Németh G. Béla: *Az egyensúly elvesztése*. Magvető, Bp., 1978, 8. o.) A német polgárság s főleg a polgári értelmiség, mely eleinte lelkesedett a felvilágosodás eszméiért, a francia forradalom radikalizálódása idején elbizonytalanodott. A napóleoni háborúk a németiség számára jórészt csak szenvedést, vereséget és megaláztatást jelentettek, s ennek következtében a német polgárság zavara nőttön-nőtt, majd keserű kiábrándulásba torkollott. Bizonytalanságukat fokozta a hagyományos vallásos világszemlélet megingása, az istenhit elvesztése. „Nem elvetették az istenhitét, hanem elvesztették; istenhit nélkül éltek, s nem istenhit ellen. S mást helyette, egyelőre, alig találtak.” (Németh G. B.: I.m., 20. o.) A kétség volt lelkük legfőbb tartalma. Éppen azért csodálták a középkort, mert egy olyan világ jelképét látták benne, amelyben még megvolt a világgépnek az az egysége, amelynek hiányától annyira szenvedtek.

A fiatal romantikus nemzedék gondolatvilágán a zűrzavar hatalmasodott el, érzelmi állapotát a szorongás hatotta át, s az ellenségessé és kiábrándítóvá lett világ elől menekülve ismeretlen és titokzatos szépségek keresésére indultak. Elvagyódásuk elfordulás volt ugyan a valóságtól, de az emberi lélek olyan mélységeit, az érzelmvilág olyan titkait fedezték fel, az irodalomnak olyan új lehetőségeit tárták fel műfaji, formai tekintetben, amelyeket a későbbi korok irodalma is hasznosíthatott.

A német romantika három nemzedéke • A német romantika első nemzedékét **jénai iskolának** nevezik, mert tagjai Jénában, a weimari nagyhercegség egyetemi városkájában éltek, Goethe és Schiller szomszédságában és bűvkörében. A jénaiak adták ki 1798-tól a berlini *Athenäum* című folyóiratot. Főleg a **Schlegel fivérek** a mozgalom programadói. **Friedrich** (1772–1829) a romantikus elmélet igazi megteremtője és az idősebb, **August Wilhelm** (1767–1845) a romantika nagy irodalomtörténet írója.

Az első nemzedék leghíresebb írója **Ludwig Tieck** (1773–1853) volt. Ez a bámulatos termékenységgű író mindent megvalósított, amit a Schlegelek elmélete előírt a számára. A jénaiak büszkesége a fiatal **Novalis** (igazi neve Friedrich von Hardenberg, 1772–1801) volt. **Friedrich Hölderlin** (1770–1843) költészete a német és az egyetemes líra csúcsa.

Az 1800 után fellépő második romantikus csoport székhelye egy másik egyetemi város, **Heidelberg**. Földrajzilag is távol esik Weimartól, ami áttételesen azt

is jelképezi, hogy a romantika kezdett felszabadulni a nagy klasszikusok súlya alól. Ez a második csoport vitte bele a német romantikába a legfontosabbat, a *népi-nemzeti* elemet. A nemzeti érzés mind erősebb hangsúlyt kapott, feléledt a német nacionalizmus és a népművészet kultusza. **Achmin von Armin** (1781–1831) és **Clemens Brentano** (1778–1842) óriási hatású népdalgyűjteménye, *A fiú csodakürtje* és a **Grimm-testvérek** máig népszerű mesegyűjteménye. Ők teremtették meg a német nyelv és irodalom tudományát, a germanisztikát. Az új költészetideál a közvetlen élmények egyszerű és közérthető formában való megjelenítése.

A német romantika egy későbbi nemzedékének, az úgynevezett **berlini** romantikának legmarkánsabb képviselője **E. T. A. Hoffmann** (1776–1822). Külföldön is, különösen Franciaországban volt népszerű. Ő látta meg a hétköznapban a csodát és a csodában a hétköznapot. Mivel festő és zenész is, képekben komponált. **Heinrich Heine** költészete a romantika végső következtetéseiének levonása, és egyben túllépés is a romantikán. Dalköltészete egész Európában követőkre talált.

HEINRICH (HARRY) HEINE (1797–1856)

David Oppenheim:
Heinrich Heine, 1831

A XIX. század egyik legnagyobb művésze **Heinrich Heine**. Írói pályáját igazi romantikusként kezdte. Népszerűsége nincs országhatárokhoz kötve, ő az egyetlen német költő Goethe után, akinek hatalmas világirodalmi jelentősége és hatása van.

Pályaképe • Düsseldorfban született 1797. december 13-án jómódú zsidó családban. Apja textilkereskedő volt, s fiát is annak szánta. Kereskedelmi iskolába járt, bankban dolgozott. Amikor apja elméje elborult, ő lett Hamburgban a családi vállalkozás feje. Nem sok üzleti sikerrel dicsekedhetett. 1819–1824 közt jogot tanult Berlinben. Gazdag nagybátyja, Salomon Heine, ekkor és egész életén át támogatta. Heine érdeklődése azonban egyre inkább az irodalom felé fordult, amit nagybátyja idegenkedéssel szem-

lélt. 1825-ben doktorált. Ekkor kereszteltette magát evangélikussá is. Szabad szellemű politikai felfogása miatt a német hatóságok látókörébe került, s így 1831-től véglegesen Párizsba költözött. Ragyogó újságíróként tájékoztatta a német olvasókat a francia állapotokról, a franciákat pedig a német filozófia és irodalom értékeiről. 1845-ben megbetegedett, s 1848-tól kezdve életét egészen haláláig ágyban, „matrac-sírban” töltötte hátgerincsorvadása miatt, de a szenvedések nem csökkentették költői erejét. 1856. február 17-én halt meg Párizsban.

Már első jelentős művével, a *Dalok könyvével* nagy sikere volt 1827-ben. Különböző ciklusokból álló lírai versgyűjtemény ez, mely tíz év lírai termését tartalmazta. A költő a kötet korai darabjaiban bőven merített a német népdal motívum- és formakincséből: felhasználta strófaszerkezeteit, ritmikáját, nyelvi egyszerűségét, közvetlen természetességét. Ezekben a dalokban felfedezhető még a romantika egész kelléktára: az elvagyódás valami boldog tündérházába, a mesés kelet utáni nosztalgia, a természeti idillért való rajongás, de mindezt már bizonyos kiábrándultság színezte át. Dalaival a népies dalformához csatlakozott, amelyek könnyedségük, melódiagazdagságuk révén váltak vonzóvá. Szerelmi lírájában az a különleges, hogy a mindenki által ismert érzelmi helyzeteket rögzítette a mindenki által ismert képekben és hangulatokban a mindennapi élet nyelvén és szókinccsel. Egész Európában követőkre talált: rövid, tömör, könnyed dalai mindenütt népszerűek voltak. Több dalát is neves zeneszerzők (Schubert, Schumann) zenésítették meg.

1828 után írott verseiben egyre nagyobb súlyt kapott a politika. Ide tartozik két nagy ironikus, politikai elbeszélő költeménye, az *Atta Troll* (1843) és *Németország. Téli rege* (1844). Publicistaként is részt vett a politikai és irodalmi élet csatározásaiban. Prózája a század legjobb német teljesítményei közé tartozik: *Útirajzok* (1826) című kötetében az eljövendő forradalomról, igaz demokráciáról írja meg reményeit. A *Francia állapotokban* (1832) a francia irodalom értékeiről olvashatunk. A *romantikus iskola* (1836) című tanulmányában elsőként összegezte a romantikus mozgalmat, mint már lezárt történelmet, megfogalmazta hozzá való – elutasító – viszonyát, a „művészi kor végének” válságkorszakát látva benne. Vallástörténeti cikke *A vallás és bölcsélet története Németországban* (1834). Utolsó jelentős cikkeiben önmagát sem kímélte, igaz fájdalmait olykor tréfává, lelkesedését szkepticizmussá oldotta, legjobb gondolatait illúziórombolóan ironizálta – *Politikáról, művészetről és a nép életéről* (1854).

Az 1848 utáni csalódottsága súlyos betegsége okozta szenvedéseivel párosult. Költészetének hangja jelentős változáson ment át. Verseiről, amelyeket *Romancero* (1851) című kötete és hagyatéka tartalmaznak, lefoszlott a könnyed zene, a csevegő hang, s már távortartással sem él a romantika képeivel. Komolyság, kétségbeesés, az emberiség sorsa iránti aggodás nyilvánult meg még a tréfás-játékos, vagy utolsó érzelmi fellobbanását jelző verseiben is. A nyelv, a forma klasszicizálódik, a versek kemények, kérlelhetetlenek, egy-egy kérdést nyers gondolatisággal fogalmaznak meg. Ezzel lényegében a század második felének költői átalakulását előlegezi.

1. Hogyan kapcsolódnak Heinrich Heine életéhez a következő évszámok, helynevek, nevek, fogalmak: Düsseldorf, 1797, Hamburg, Berlin, Salomon Heine, 1825, megkeresztelkedés, Harry, 1827, Amalie Heine, Párizs, 1845, „matrac-sír”, 1856? **2.** Melyik Heine legnépszerűbb kötete? **3.** Milyen műfajokban alkotott Heine a lírán belül? **4.** Mely zeneszerzők zenésítették meg Heine több dalát? Mondj példákat! **5.** Heine késői költészete milyen stílus irányában lép túl a romantikán? **6.** Említs két satirikus poémát Heinétől!

MINT EGY VIRÁG, OLYAN VAGY...

Mint egy virág, olyan vagy,
oly tiszta, szép, szelíd.
Elnézlek és szívemre
bánat ereszkedik.

Kezem fejedre téve
kérném az ég kegyét:
maradnál mindörökké
ily tiszta, szende, szép.

Elek István fordítása

Mint egy virág, olyan vagy,
oly tiszta, szép, szelíd.
Elnézlek, és szívemhez
a bánat közelít.

Kezem véd könyörögve,
meghallgat tán az ég:
ilyen maradj örökre,
ily kedves, tiszta, szép.

Képes Géza fordítása

Amit a mőről tudnod kell

Keletkezése • A *Dalok könyve* (1827) kötet *Lírai köztéték* című ciklusának egyik leghíresebb darabja a *Mint egy virág, olyan vagy...* Szerelmes vers ez a javából, a népdalokra jellemző egyszerű, őszinte, tiszta hangon szól a kedveshez, aki nem más, mint unokahúga Amalie Heine.

Szerkezete • A dal mindössze nyolc sor. Heine mérhetetlen szerelméről, tiszteléről, megbecsüléséről szól a *kedves* iránt, akihez fogható csak egy *tiszta, szép és szelíd virág* lehet. De az aggodalom, a féltés is kézzel fogható a második versszakban. A költő meg akarja óvni, védeni imádott kedvesét minden bajtól, s reméli, hogy *meghallgatja tán az ég*, azért, hogy mindaz a szépség, tisztaság örökre megmaradjon.

1. Olvassátok el a vers mindkét fordítását? Melyik tetszik jobban? Miért? **2.** Fogalmazzatok meg egy mondatban, miről szól a vers! **3.** Az első versszak végén mi indokolja a költő szomorúságát, bánatát? Mi lehet a szomorúságának az oka? **4.** Gyűjtsétek ki azokat a szavakat, amelyek a vers hangulatát meghatározzák! **5.** Milyen hangulat illik a versre? **6.** Miért mondhatjuk verset népdalszerűnek? **7.** Mely kedvelt népdalmotívumra épül? **8.** A romantikus magatartás jellemzői: érzelmesség, szenvedély, a kalandok keresése. Ezek közül melyik jellemzi a verset? **9.** Hasonlítsátok össze Petőfi Sándor *A virágnak megtiltani nem lehet ...* című versét Heinrich Heine *Mint egy virág, olyan vagy ...* című versével! **10.** Tanuljátok meg a verset!

MIT NEKEM MÁR CIFRA ZSOLTÁR

Mit nekem már cifra zsoltár,
jámbor példa, bölcs ígélet –
nézzünk egyszer már szemébe
a nagy, átkozott „miért”-nek!
Meztelen vállán keresztrel
miért vonaglik az Igazság,
mikor pöffedt paripáján
gőgösen feszít a Gázság?!

Ki akarta így? Ez ellen
Isten is hiába lázad?
Vagy titokban a Gonosszal
trafikál? Hát ez gyalázat!

Szánk imígy tátong szüntelen,
mígnem egy maroknyi száraz
fődet tátott szánkban dugnak –
no, de ez csak mégse válasz?!

Karinthy Frigyes fordítása

Amit a mőről tudnod kell

Keletkezése • Ez a vers a romantika utáni költészetet előkészítő Heine-versek sorába tartozik. Heine öregkori költészetének hangja élesen elüt a fiatalkori romantikus hangvételtől. Gyógyíthatatlan betegsége „matrac-sírba” kényszerítette. Élete mindennapos küzdelem és szenvedés, a közelgő halálvárás. Verseiből eltűnt a könnyed zene, a csengő hang. Komor, kemény kérdések gyötrik a költeményben.

Szerkezete • Retorikus szerkezetű. Csupa kérdés, felkiáltás, felszólítás. Hangja nyers, lázadó.

A hetyke verskezdet még azt ígéri, választ kapunk végre a *nagy átkozott miért*-re. A 2. versszak merész ellentétén (*Igazság, Gazság*), valamint a 3. versszak istenkáromlással felérő feltételezésén (*a Gonosszal trafkáló Isten*) keresztül a naturalista befejezésig (*mígnem egy maroknyi száraz / fődet tátott szánkba dugnak*) azonban világossá válik: **nincs válasz**. Amennyiben mégis van, az csakis a bibliai „minden hiábavaló” gondolat lehet. Az ember természeti és társadalmi lényként egyaránt tragikus sorsú.

1. Mit utasít el Heine az első versszakban? Milyen jelzőket alkalmaz? **2.** Mire akar választ kapni? **3.** Mit állít szembe egymással a 2. versszakban? Kire gondol a költő, amikor megszemélyesíti az igazságot? **4.** A 3. versszak keserű igazságát milyen érzések mondatják ki a költővel? **5.** Az ember tehetetlen a fennálló helyzetben. Milyen képekkel érzékelteti ezt Heine? **6.** Bizonyítsd a vers soraival, hogy a költő elégedetlensége, felháborodása egyre nő! **7.** Szerinted betegségének köze volt-e ahhoz, hogy zaklatott és feszült hangulatú a vers? **8.** Milyen irodalmi stílusirányzathoz sorolható a költemény? ✨ **9.** Olvasd el Heinrich Heine *A dal szárnyára veszlek* című versét! Milyen jellegzetes romantikus alapérzést fogalmaz meg a költemény? Ki ihlette a dalt?

AJÁNLÁS

A DAL SZÁRNYÁRA VESZLEK

1. A dal szárnyára veszlek,
s elviszlek, kedvesem,
a Gangesz-parton a legszebb
lígetbe röpülsz velem.
2. Ott szelid holdsugarban
virágzó kert susog.
Rád, nővérünkre várnak
a lenge lótuszok.
3. Ibolyák enyelegnek halkán,
fenn csillag nyúl magosan.
Mese csordul a rózsák ajkán,
rejtelmesen, illatosan.
4. A gazellák rád függesztve
szemüket, néznek komolyan,
és hallod, amint messze
morajlik a szent folyam.
5. Leheverünk a gyepre,
hol pálmák árnya ring,
s álmodjuk mindörökre
szerelmes álmaink.

Heinrich Heine

C. P. Vasquez: A hajóhíd pesti hídfője a Vigadó épülete előtt a reformkorban

A REFORMKOR ÉS A MAGYAR ROMANTIKA

Történelmi-politikai háttér • A napóleoni korszak végével a Habsburg Birodalomban is a Szent Szövetség (1815-ben Ferenc császár, Sándor cár és III. Frigyes Vilmos porosz király „szent szövetséget” kötött, azaz megfogadta, hogy bármiféle veszély esetén segítséget nyújt egymásnak. A szövetség „őre” Metternich herceg volt.) restaurációs politikája érvényesült, az önmagára talált nemzeti mozgalmakat azonban már nem lehetett elfojtani. Reformkornak szűkebb értelemben Magyarországon az **1825** és az **1848** közé eső időszakot tekintjük, amikor kibontakoztak azok a politikai mozgalmak, melyek végül is a polgári-nemzeti átalakuláshoz vezettek, megfogalmazták a teendőket, és előkészítették a változást.

A XVIII. század végén nyilvánvalóvá vált, hogy a feudális berendezkedés további fenntartása Magyarországon a fejlődés gátjává vált, ezért a század második felétől egyre élesebben vetődött fel a polgári-kapitalista átalakulás és a nemzeti önállóság igénye. A felvilágosodás idején ezért a két célért folyó küzdelem még nem kapcsolódott össze. A jakobinus mozgalom vezetői azonban már mindkét cél megvalósítását egyidejűleg akarták.

A XIX. század elején I. Ferenc (1792–1835) önkényuralma ellen, ha lassan is, de megindult a nemzeti küzdelem. A reformkor fő kérdései az országgyűléseken kerültek napirendre, és lettek élénk politikai csatározások főszereplői.

Nota bene! A reformkori politikai viták öt fő politikai kérdés köré csoportosultak. A **jobbágykérdés**, és az ehhez kapcsolódó **örökváltás problémája**. A polgári átalakulás egyik legalapvetőbb követelménye a **közteherviselés** volt, amely a nemesség egyik legősibb előjogának, az adómentességnek a megszüntetését jelentette. A harmadik alapkérdés a **nemzeti nyelv ügye** volt. A hivatalosan latin nyelvű országban, ahol a magyart a XVIII. század végéig jóformán csak a parasztok beszélték, több mint fél évszázados küzdelem eredményeként válhatott csak hivatalos államnyelvvé a magyar. A magyar nyelv ügyéhez szervesen kapcsolódik a **nemzeti függetlenség** ügye és ezektől nem választható el a

nemzetiségi kérdés, hiszen Magyarország területén több nemzetiség élt együtt, akiknek a nemzeti önállóságukért folyó harcukat sértette a magyar nyelvért és kultúráért folyó harc.

Az átalakulás, a modernizáció politikai kérdéseiről először az 1825-ben összehívott országgyűlés tárgyalta. Ezen a diétán fontos politikai kérdésekről még nem születtek döntések. Az országgyűlés jelentőségét maga az országgyűlés összehívása és a kulturális felajánlások jelentették. Ma is megoszlanak a kutatói vélemények, hogy ezt vagy az 1832–1836-os diétát tekintik-e az első reformországgyűlésnek. Az 1839–1840-ben tartott országgyűlés kiszabadította a politikai foglyokat. Az 1843–1844-ik évi diétán a magyar hivatalos államnyelv lett, és törvénybe iktatták, hogy nemcsak nemesi származásúak tölthetnek be hivatalt. A reformkor az 1847–1848-as utolsó rendi országgyűléssel ért véget. Az európai forradalmi hullám hatására törvénybe iktatták a *jobbágyfelszabadítást*, a *közteherviselést*, a *népképviseletet* és a *törvény előtti egyenlőséget*, a *sajtószabadságot*.

A reformkori átalakulás programjának megfogalmazói • A magyar reformkor elsősorban az Európán végigsöprő forradalmi hullám hatására született meg, amely egyrészt a nemességen belüli reformtörekvéseket erősítette, másrészt a szétváló rendi ellenzékét állásfoglalásra kényszerítette. A reformkornak három jól elkülönülő irányzata figyelhető meg:

1. *Széchenyi és Wesselényi irányzata* (1830-tól)
2. *Kossuth politikája* (1840-es évek eleje)
3. *Centralisták irányzata* (1840-es évek közepe)

A reformmozgalmak elindítója gróf **Széchenyi István** (1791–1860), akit utazásai során (Anglia, Törökország, Görögország, Nyugat-Európa) szerzett tapasztalatai arról győzték meg, hogy életét a haza felemelkedésének szentelje.

1825-ben Széchenyi 60 ezer forintos adományával megteremtette az MTA megalapításának anyagi feltételeit, az intézmény 1830-ban az alapszabályok kidolgozása és királyi jóváhagyása után kezdte meg tényleges működését. Jelentős írói munkássága is, híres könyvei: *Hitel* (1830), a hitel kérdése mellett foglalkozott a feudalizmus lebontásának módjával is. A *Világ*, ami válasz Desseffy Józsefnek a *Hitel* bírálatára írt művere, a *Taglalatra*, és a *Stádium* (1843), amely a reformprogram első konkrét leírása.

Az elméleti mellett nagyon fontos volt a gyakorlati munkássága is, nevéhez fűződik a Tisza szabályozása, a lóversenyzés és lótenyésztés

Vastagh György: Gróf Széchenyi István portréja, 1860 körül

megszületése, a dunai gőzhajózás és az első állandó kőhíd (Lánchíd) Pest és Buda között. A közteherviselés és a kultúra szószólója volt.

A reformkor liberálisai túl békésnek találták Széchenyi programját, kevesellték a lényegét, a társadalom egészét érintő reformokat, nem értettek egyet az arisztokrácia vezető szerepének konzerválásával sem, de vitathatatlan érdemeket szerzett (ezt még ellenfele, Kossuth Lajos is elismerte) a nemzet felrázásában, a társadalmi reformok előkészítésében.

A második irányzat vezéralakja **Kossuth Lajos**, aki elszegényedett nemesi családból származott, és képzett jogász volt. Kossuth hírnevét az általa szerkesztett *Országgyűlési Tudósítások*, majd a *Törvényhatósági Tudósítások* című újságaival (amelyeket a cenzúra elkerülése érdekében magánlevélként kaptak meg a címzettek, a megyék) alapozta meg. Tevékenységéért bebörtönözték, majd szabadon bocsátása (1841) után megbízást kapott a *Pesti Hírlap* szerkesztésére. Szerkesztésében az újság népszerű és megbízható hírforrássá vált, politikai programját pedig vezércikkekben fejtette ki Kossuth. Kossuth politikáját *középutasnak* nevezhetnénk, elsődlegesnek tartotta az önrendelkezés kérdését, bár a Habsburg Birodalommal való szakítást ellenezte. A reformfolyamatok vezető erejének a kiváltságait elvető, a közteherviselést elfogadó középnemességet szerette volna látni. Az örökváltságot viszont csak kármentesítéssel összekapcsolódva tudta elfogadni.

Kossuth nevéhez fűződik az *Országos Védegylet* megalakítása (1844), amely összefogva a reform erőit, előkészítette egy ellenzéki párt létrejöttét. Ezenkívül felkarolta a nemzeti ipar ügyét, mert a nemzeti fejlődés zálogát a gazdasági önállóságban látta, amihez védővámokkal támogatott nemzeti piac létrehozása szükséges.

Az 1840-es évek közepén jelent meg a harmadik, mindegyik közül a legradikálisabb irányzat, a **centralistáké**. Tagjai fiatal, lelkes értelmiségiek voltak: **Szalay László**, **Trefor Ágoston**, **Madách Imre**, báró **Eötvös József**, akik a fennálló rendszer mellett a vármegyerendszert is elutasították, új, polgári intézményrendszer létrehozását tartották szükségesnek. Bár önálló politikai szereplésük csak rövid ideig tartott (1846-ban ért véget), de hatásukra olyan fogalmak kerültek a köztudatba, mint a polgári parlamentarizmus, a felelős kormány vagy a népképviselői országgyűlés.

1846-ban Kossuth ismét felvetette az úrbéri viszonyok megszüntetését és az egységes közteherviselés bevezetését. Az ellenzéki összefogás ismét elmaradt (meghiúsítva Kossuth tervét), ezt kihasználva a kormánypártiak, hogy létrehozzák az első modern polgári pártot Magyarországon, a **Konzervatív Pártot** (1846), amelynek programja a fontolva haladás lett.

Az élesedő politikai küzdelem halaszthatatlanná tette az ellenzék szerveződését, 1847-ben **Batthyány Lajos** vezetésével létrejött az **Ellenzéki Párt**, amelynek programját az *Ellenzéki Nyilatkozat* tartalmazta. Az utolsó rendi országgyűlésen sem születtek meg az áttörést jelentő reformok, a reformpolitika megfeneklett, ebből az állapotból csak a következő évben végigsöprő európai forradalmi hullám zökkengette ki.

A kulturális élet megélénkülése • A reformkorszak társadalmi és politikai forrongása a kulturális életre is kihatott, sorra jöttek létre a nemzeti kultúra fontos intézményei: a *Magyar Tudományos Akadémia* (1830), a *Pesti Magyar Színház* (a későbbi Nemzeti Színház), az írókat tömörítő *Kisfaludy Társaság*, az *Auróra-kör*, továbbá egy sor könyvkiadó vállalat és folyóirat.

1821-ben megindult az *Auróra* című szépirodalmi évkönyv, majd az *Élet és Literatura* című folyóirat, 1833-ban a *Regélő* című irodalmi „divatlap”¹, a *Tudományos Gyűjtemény*, melynek szépirodalmi melléklete a *Koszorú*. 1830 és 1836 között a *Kritikai Lapok* jelent meg. Az *Athenaeum* című szemle és kritikai melléklapja, a *Figyelmező* (1837–1843) Toldy Ferenc és Bajza József nevéhez köthető. Az 1840-es években a *Pesti Divatlap* és az *Életképek* vált közkedvelté, melyben publikált például Jókai és Petőfi is. 1841. január 2-án indult Kossuth Lajos szerkesztésében a *Pesti Hírlap*. Vezércikkei a reformkori liberális nemesség célkitűzéseit tükrözték. Szintén 1841-ben indult a *Kelet Népe* is.

A nemzeti irodalomnak s általában az erősödő nemzeti öntudatának a **magyar színházi kultúra** volt az egyik fontos műhelye. 1790 és 1837 között a magyar nyelvű hivatásos színészet egyetlen folyamatosan létező formája a vándorszínészet volt. A vándortársulatok az országot járták, s fogadók udvarában játszottak az összegyűlteknél. A XIX. század elején rendre alakultak, elsősorban a vidéki városokban – Kolozsvárott, Miskolcon, Kassán és Székesfehérváron – a népszerű színtársulatok. A színjátszás virágzásával megnőtt az igény az eredeti magyar drámák iránt is. „Az eredeti dráma – Vörösmarty szerint – a nemzeti színház lelke..., melytől nemzeti érzelmet, okulást, lelkesedést erényeken várunk el, melyek iránt nemzeti rokonszenvünk van.”

A reformkor irodalmi élete • Magyarországon a romantika elsősorban azoknak a népeknek a romantikájával mutat rokon vonásokat, melyek ekkor vívták ki nemzeti függetlenségüket. Irodalmunk a húszas években a klasszicizmust meghaladva került mindinkább a romantika hatása alá. Mindenekelőtt a nemzeti múlt értékeinek és sajátos hagyományainak felfedezésében, a nemzeti függetlenség és a társadalmi egyenlőség eszméinek tudatosításában játszott nagy szerepet. Érdeklődéssel fordult a népi kultúra emlékei felé, részben a néphagyományban látta a nemzeti jelleget. Ugyanakkor az emberiség nagy eszményeit is szolgálni akarta: egyszerre képviselte a nemzeti és az egyetemes érdekeket.

A romantikus irodalom világgépét és történelemszemléletét fejezték ki **Katona József** és **Kisfaludy Károly** drámai művei, a romantika nemes ideáljait és teremtő erejét képviselte **Kölcsey Ferenc** és **Vörösmarty Mihály** munkássága. A magyar regényirodalom első nagy sikerei is a romantika jegyében születtek: **Fáy András**, **Nagy Ignác**, **Kuthy Lajos** és különösen báró **Jósika Miklós** regényei, közöttük is az *Abafi* (1836) című műve nevelték a közönséget a nemzeti irodalom szeretetére. A reformkor irodalmi önismeretének és kritikai közéletének alakításában Kölcsey tanulmányai és Vörösmarty Mihály színdarabjai voltak ered-

¹ *divatlap* – a reformkor népszerű képes folyóirattípusa volt, amelyben tárcák, életképek, pletykák stb. is szerepeltek, de amely a divatképek mellett szépirodalmi írásokat is közreadott

ményesek. **Bajza József** irodalmi publicisztikája a nemzeti irodalom eredetiségét szorgalmazta, **Toldy Ferenc** irodalomtörténeti kézikönyvei az irodalmi folytonosság tudatát alapozták meg. Őt tekintjük a magyar irodalomtörténet-írás atyjának. Művei: *A magyar nemzeti irodalom története* (1851), *A magyar költészet története* (1854). Szemléletének középpontjában a nemzeti gondolat, a pedagógiai szándék áll, mindemellett jelentős szerepet nyert írásaiban a nyelvművelés szempontja is. Az irodalomtörténeti kutatások megindítása mellett ő volt ennek a tudománynak az első egyetemi tanára és ő írta az első tankönyveket is.

Az írók jelenléte a közéletben is jelentős volt. Kisfaludy halála után legjobb barátainak, az úgynevezett **romantikus triáznak** (Vörösmarty, Bajza, Toldy) a kezébe került szinte minden hatalom az irodalmi életben. Az Auróra-kör tagjai alapították meg mesterük emlékének ápolására a később oly fontossá lett **Kisfaludy Társaságot**. Vörösmarty asztaltársaságából alakult meg a **Nemzeti Kör** (1846-tól **Ellenzéki Kör**). Pest-Buda az ország irodalmi központjává vált, az irodalom egyes íróknak már viszonylagos megélhetést is nyújtott: Kisfaludy Károlynak, Vörösmarty Mihálynak, Bajza Józsefnek, Toldy Ferencnek. A magyar romantika irodalmának kiemelkedő alakjai a fentebb említetteken kívül: **Eötvös József, Petőfi Sándor, Jókai Mór**.

A realista szemlélet és ábrázolás (valóságghű látásmód, széles társadalomrajz, lélektani elemzés, társadalombírálat, típusalkotás stb.) az 1840-es években kezdett feltűnni a magyar romantikus irodalomban. A magyar romantika irodalmának jellemző műfajai: *helyzetdal, zsánerkép, népies életkép, jellemkép, filozófiai dal, dalciklus, elégia, parainesis, rapszódia, ballada, drámai költemény, verses regény, hazafias tartalmú romantikus eposz, fejlődésregény, kalandregény, anekdota, karcolat* stb.

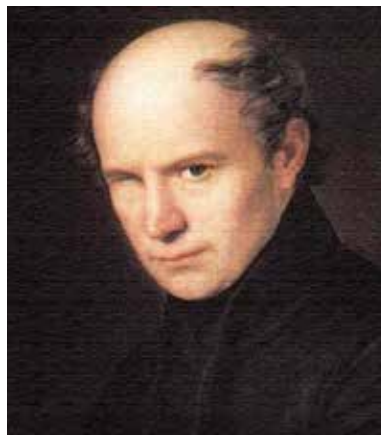
A romantika hozzávetőleg az egész XIX. század irodalmát meghatározta. Kései korszakában együtt élt a realizmussal, naturalizmussal, impresszionizmussal és expresszionizmussal. Romantika és realizmus fonódik össze Stendhal és Balzac műveiben, de német kései romantikusoktól, például Friedrich Hölderlin prózájában sem idegen ez a keveredés. Stendhal is önmagát romantikusnak tudta, az ő álláspontja a következő volt: „*Romantikusok mindazon alkotók, akik saját koruk szellemében alkotnak.*” A realizmus megjelenik Jókai Mór regényköltészetében is.

1. Mettől meddig tar a reformkor Magyarországon? **2.** Milyen történelmi események előzik meg a magyar reformkort? **3.** Hol kerültek napirendre a reformkor fő politikai kérdései? **4.** A reformkori politikai viták hány fő politikai kérdés köré csoportosultak? Sorold fel! **5.** Melyik országgyűlés döntött a magyar nyelv államnyelvvé nyilvánításáról? **6.** A reformkor utolsó rendi országgyűlésén milyen törvényeket iktattak törvénybe? **7.** Sorolj sajtótermékeket a reformkorból! **8.** Mikorra tehető a magyar színjátszás kezdete? **9.** Kik voltak a reformkor irodalmi irányító triászának tagjai? **10.** Kik voltak a magyar romantika irodalmának kiemelkedő alakjai? **11.** Melyek a magyar romantika irodalmának jellemző műfajai? ✨ **12.** Hogyan valósult meg a magyar felvilágosodás íróinak célkitűzése, a Magyar Tudományos Akadémia létesítése, melynek az alapszabály szerint elsődleges feladata „*a honni nyelvet művelni és gyarapítani*” volt? Készíts rövid beszámolót!

KÖLCSEY FERENC (1790–1838)

Kölcsey Ferenc a reformkor irodalmának kiemelkedő költője, politikusa, nemzeti imánk megalotója. Ha csak *Himnuszunkat* írta volna, akkor is korszakos lenne szerepe a magyar szellem történetében. Zrínyi óta először ő adott hangot a kollektív bűnbánatnak, először merete Isten kezébe tenni népe sorsát. Művészetében többféle hatás érvényesült: a felvilágosult klasszicizmus, az érzékenység és a romantika. Élete igazi értelmét a reformkori küzdelmekben találta meg, s elsőként valósította meg a költészet és a politikai cselekvés egységét. Ő a modern értekező próza első nagy mestere is.

Anton Einsle: *Kölcsey Ferenc*
portréja (részlet), 1839 körül

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1790. augusztus 8-án született Szödemeteren (ma Románia), anyai nagyanyjának házában. Szülei a magyar köznemességnek régi, vagyonos, református felekezetű rétegéből származtak. Édesapja, Kölcsey Péter gazdálkodó nemes, édesanyja, Bölöni Ágnes művelt asszony volt. Ötéves korában himlős lett. A kandalló közelében pihent, amikor egy kipattanó szikra a jobb szemére megvakította. Hatéves koráig anyai nagyanyja birtokán nevelkedett. Zárkózott természetű, visszahúzódó, gyöngye testalkatú gyerek volt. Testi fogyatékosága miatt mindig magányos. Korán árvaságra jutott: 1796-ban meghalt édesapja, 1802-ben édesanyja. Kölcsey Sámuel, atyai nagybátyja viselte ezután gondját.

1796-tól a Debreceni Református Kollégiumban tanult. Bár nem volt a legjobb tanuló, a kollégium hatalmas könyvtárában sokat olvasott. Az antik világ iránti nagy vonzalma is innen ered. 1805-től levelezett Kazinczyval, aki nagy hatással volt rá. 1809-ben fejezte be jogi tanulmányait. 1810 januárjában Pestre utazott joggyakorlatra. Augusztus végéig maradt, de ügyvédi vizsgát nem tett. A Pesten szerveződő irodalmi életbe viszont aktívan bekapcsolódott. Megismerkedett Kazinczy „triászával”: Horváth Istvánnal, Szemere Pállal, Vitkovics Mihállyal és Virág Benedekkel, Kiss Jánossal, Berzsényi Dániellel. Barátságot azonban csak Szemere Pállal kötött. Ő ösztönözte a német irodalom alaposabb tanulmányozására, Goethe iránti rajongása pedig Kazinczy hatására ebben az időben alakulhatott ki.

A gazdálkodó • 1811-ben előbb Szödemeteren, majd Debrecenben tartózkodott. 1812–1814 között Álmosdon volt. 1814 nyarát Pécelen Szemere birtokán töltötte. 1815-ben Ádám öccsével együtt Csekén telepedett meg, kisebb-nagyobb megszakításokkal itt élt haláláig. Birtokának csekélyke jövedelméből éltek. Helyzete, sorsa ekkor ugyanolyan volt, mint a niklai remetéé, Berzsényié. A környezet ugyan elragadó volt, de ő művelt emberek közé vágyódott. A vidéki magány, a műveletlen földesúri társaság elkieserítette. Ezzel a sötét hangulattal összefüggésbe

hozható Kazinczytól való elfordulása, pedig a széphalmi mester levelei jelentették számára a legfőbb vigaszt. Ennek oka az a fordulat volt, mely ez idő tájt Kölcsey gondolkodásában, irodalmi nézeteiben, ízlésében bekövetkezett. A korábban a nyelvújítás mellett legjobban kardoskodó Kölcsey eljutott a neologizmus tagadásáig, mert szerinte a „fentebb stíl” egyoldalúsághoz vezet, elszegényíti, elszürkíti a nyelv sokszínűségét. A másik oka elhidegülésüknek, hogy a kibontakozó romantika hatására Kölcsey az eredeti nemzeti irodalom igényét hangsúlyozta a fordításos irodalommal szemben. Elhidegítette kettejük viszonyát az úgynevezett Iliász-per is. Kölcsey néhány énekes *Iliász*-fordítását Kazinczy eljuttatta Sárospatakra egy tanárhoz, s 1821-ben meg is jelentette, de Kölcsey neve nem szerepelt fordítóként. Az író plágiummal, irodalmi lopással vádolta meg Kazinczyt.

Ismét Pesten • Amikor öccse 1823-ban megházasodott, felcsillant Kölcsey előtt a remény, hogy a birtok gondjait Ádámmra bízva, s ő Pestre költözik, és csak az irodalomnak és a tudománynak fog élni. 1826-ban Szemerével együtt szerkesztette az első magyar esztétikai folyóiratot, az *Élet és Literaturát* (1829-ben szűnt meg, mindössze öt kötete jelent meg). Öccse 1827-ben bekövetkezett váratlan halála minden tervét keresztülhúzta: az özvegyet nem hagyhatta támasz nélkül, s unokaöccséről, Kálmánkáról is gondoskodnia kellett.

Alkotói tevékenysége • Költőként évekig hallgatott, mígnem végül a valódi nemzeti irodalom megteremtésében vélte megtalálni hivatását. Népies hangvételű dalokkal és balladákkal kísérletezett, ezzel fontos szerepet játszott a romantika előkészítésében. Hazafias költészetében mesterien egyesítette a személyes líraiságot a nemzeti közösségtudattal: *Rákos, Himnusz, Vanitatum vanitas, Igazság, A szabadsághoz, Zrínyi dala, Huszt, Zrínyi második éneke* stb.

Ebben az időszakban születtek legkiválóbb tanulmányai is: a *Nemzeti hagyományok, Mohács*. Ezekben romantikus nemzetfelfogását fejtette ki, és az irodalmi megújulás alapjaként a népköltészetet jelölte meg. Életében akkor következett be némi fordulat, amikor bekapcsolódott a közéletbe.

Közéleti pálya • 1829 júliusában Szatmár megye aljegyzőjévé nevezték ki, 1832-ben pedig főjegyzővé választották. A szerény, mindig borotvált, egyszerű ember a megye bajszos, pocakos táblabíráira polgárosító hatással volt. Fontos témájú beszédeivel, elméleti felkészültségével, meg nem alkuvó elvei következettségével tűnt ki a megyegyűléseken. 1832 novemberében megyei országgyűlési követévé választották. Decemberben érkezett meg Pozsonyba, s még aznap elkezdte írni műfaji szempontból egyedülálló remekművét, az *Országgyűlési naplót*. Pozsonyi tevékenységét mindvégig a haza szolgálatának szent célja irányította, a liberális ellenzék egyik nagy hatású vezetője lett. Az általa vállalt és hirdett elvek: a nemzeti függetlenség, a polgári emberi jogok, a nemzeti egység, a vallási egyenjogúság, a magyar nyelv hivatalossá tétele. Retorikai irodalmunk gyöngyszemei közé tartoznak országgyűlési beszédei: *a magyar nyelvről, a magyar játékszínről, a szatmári nép adózó állapotáról, a szólásszabadságról és a lengyelek, a papi dézsma, az úriszék, az örökös megváltás ügyében*. Szónoklataiban a jobbágyfelszabadítást sürgette. Amikor megyéjében a szabadelvű irány a maradiakkal szemben megbukott, s a közgyűlés követéinek azt az utasítást adta, hogy forduljanak szembe a jobbágyfelszabadítással, Kölcsey lemondott. Nem volt

hajlandó korábbi elveivel, meggyőződésével szembe fordulni. 1835. február 9-én mondta el híres beszédét *Búcsú az országos rendektől* címmel. Ebben hangzott el az a figyelmeztetés, ami ma már szállóigévé vált: „*Jelszavaink valának: haza és haladás. Azok, kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképpen a maradás szónak több jelentése van. Kor szerinti haladás épen maradást hoz magával; vesztég maradás következése pedig senyvedést.*” Pozsonyból való távozása szinte gyásznapként vonult be a diéták történetébe. Az *Országgyűlési naplót* Kossuth gyászkeretben jelentette meg.

Az országgyűlés 1836-os erőszakos feloszlata, a politika fordulat Kölcseyt mélyen lesújtotta. Úgy vélte, a nemzet megmentésének lehetősége elveszett, ez volt a történelem által nyújtott legutolsó alkalom, amit eljátszottak.

Pozsonyból hazatért Csekére főjegyzői állásába. A gazdálkodás mellett nagy gondot fordított unokaöccse nevelésére. Erkölcstilozófiai nézeteinek foglalata a *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*, melyben a gyermek iránti szeretete és felelősség-tudata jut kifejezésre. Emellett a perbe fogott reformerek ügyeivel foglalkozott: feliratokat készített többek között Lovassy László és társai, valamint a bebörtönzött Kossuth Lajos ügyében. Élete utolsó hónapjaiban Wesselényi Miklós védőiratán dolgozott. Egy hivatalos útja során azonban a tüdőbeteg Kölcsey viharba került, megfázott és egyheti betegeskedés után 1838. augusztus 24-én meghalt.

Nota bene!

Költői korszakai:

I. 1814–1817 – személyes jellegű versek, egyéni érzések, hangulatok megfogalmazása

II. 1823–1832 – közösségi versek időszaka

III. 1837–1838 – az intelmek megírása és védőiratokat fogalmazása

1. Milyen kapcsolatban vannak Kölcsey Ferencel a következő nevek: Sződemeter, Debrecen, Szatmár megye, Pozsony, Cseke? **2.** Milyen csapások érték gyermekkorában Kölcseyt? **3.** Mikor választották meg országgyűlési képviselőnek? Milyen lapot indított? **4.** Pozsonyi tevékenysége kapcsán hogyan jellemeznétek Kölcseyt? **5.** Miért mondott le képviselői mandátumáról? **6.** Melyik műfajban hozott létre Kölcsey magyar nyelven elsőként maradandót? **7.** Melyik közös munka köti össze Kölcsey Ferencet Szemere Pállal? **8.** Sorolj verscímeteket Kölcseytől! Milyen stílusjegyek figyelhetők meg Kölcsey költészetében?

Irodalomelméleti ismeret

Himnusz • Lírai műfaj, emelkedett hangú, Istenhez szóló fohász, imaszerű dicsőítő költemény. Az ókorban a görögök is írtak himnuszokat isteneikhez és az olimpiai játékok győzteseihez. A középkorban a keresztény egyistenhitnek (monoteizmus) megfelelően a teremtő, gondviselő Istenhez, a szentekhez és a teremtett világhoz szóltak ezek a

költemények. Később már nemcsak vallásos témákról írtak a költők himnuszt, hanem olyan eszmék kifejezésére is, mint a haza, az emberiség, a béke, az ész vagy a szerelem. Kölcsey a hazaszeretetet szólaltatja meg versével.

A himnusz-műfajnak sajátos szerkezete van. Három fő részből áll. Az első rész tartalmazza isten megszólítását és a hozzá intézett kérést. A második részben felsorolja azokat az indokokat, amelyekkel alátámasztja a kérés jogosságát, sok esetben itt isten dicsérete, vagy egy korábbi jótette szerepel. A harmadik részben megismétli a kérést. Ezt nevezzük hídszerkezetnek. Képlettel: A – B – A.

Minden nemzetnek van hivatalos himnusza. A nemzeti himnusz egy-egy nemzet jelképpé vált dalát, énekét jelenti.

A Himnusz kézírata

HIMNUSZ

A magyar nép zivataros századaiból

1. Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
M megbühödte már e nép
A multat s jövőndőt!
2. Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak hajjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.
3. Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.
4. Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámídat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

5. Hányszor zengett ajkain
Ozman vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre!
6. Bújt az üldözött s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában,
Bércre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger fölette.
7. Vár állott, most kőhalom,
Kedv és öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virúl
A holtak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből!
8. Szánd meg isten a magyart
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Mebűnhödté már e nép
A multat s jövendő!

Cseke, 1823. január 22.

bal sors – a kifejezésben ókori hagyomány tükröződik: ha a jóslatot jelző jel (pl. madár) balról jött, rosszat, rossz sorsot jelentett; **Bendegúz** – a hagyomány szerint Attila hun király apja volt, tehát a hun-magyar rokonságot hangsúlyozza; **nektár** – az istenek itala a görög mitológiában; **plántálád** – ülteted *itt*: a zászló kitűzését jelenti; **Mátyás bús hada** – szókapcsolat a híres fekete seregre, annak is a színére. Akkoriban gyakori volt a búsna a sötét, fekete (pl. bús felleg) és a bős, haragos jelentése; **mongol** – a középkori tatárjárásra utal; **Ozmán** (Oszmán) – a Török Birodalom megalapítója; **tenfiad** – saját fiad; **hamvveder** – az elhunyt hamvait tároló urna; **hő szeméből** – a sírástól kipirosodott, égő szeméből; **vészek hányának** – a tengeri vihar jelentésével függ össze, a magyar történelem háborús, viharos fordulatait idézi fel, bajok, csapások hánytak, dobáltak, szétszórtak

Amit a műről tudnod kell

Valahányszor elhangzik a *Himnusz*, nemzeti hovatartozásunkat, magyarságunkat érezzük át. Éppen ezért belülről fakadó, erkölcsi követelmény: a vers szó szerinti, nagyon pontos, emlékezetből való megtanulása. Ennek előrebocsátása után ismerkedjék meg a *Himnusszal* és a vele kapcsolatos tudnivalókkal!

Keletkezése • Kölcsey 1823. január 22-én a Szatmár megyei Csekén írta. A vers csak több év után, 1828 decemberében, a Kisfaludy Károly által szerkesztett *Auróra*-ban, majd 1832-ben a gyűjteményes Kölcsey verseskötetben jelent meg. A himnusz nemcsak a vers címe, hanem egyúttal a műfaja is. Az ókori görögöknél keletkezett ez a műfaj. Istenhez szóltak benne: dicsérték, hogy elnyerjék a jóindulatát, és segítségért könyörögtek benne. De a romantikus himnuszokban már ellentétes érzelmek: kétség és remény, csalódás és lelkesedés hullámzanak.

A *magyar nép zivataros századaiból* alcím azt jelzi, hogy a költő egy XVI. századi magyar énekmondó panaszló hangja mögé rejtőzik. Lehet, hogy a cenzúra miatt teszi, de még inkább a múlt, az évszázadok óta azonos sorstudat kívánja ezt tőle. A *zivataros század* metafora utal a vers témájára. A magyar nép történelmének fontos állomásait mutatja be, azt, hogy mennyi baj és bánat érte már az országot a századok során. Ez egyúttal Isten meggyőzésére is szolgál: bármilyen bűne volt a magyaroknak, azt többszörösen megbűnhődtek, vagyis most már joggal kér segítséget, áldást, jobb sorsot a magyarokra a költő (*Megbűnhődte már e nép / A multat, s jövődőt!*).

Szerkezete • A *Himnusz*nak sajátos szerkezete van. Három fő részből áll. Hídszerkezetű, vagy másképpen keretes szerkezetű versnek nevezzük. Képlettel is kifejezhetjük:

A₁ – B – A₂. Az 1. és a 8. vsz. keretbe foglalja a fő mondanivalót, a **B** részt.

I. Keret: A₁ rész: az 1. vsz.

Kölcsey Istenhez fohászodik, a közösség nevében áldást kér a magyarra. A felszólító igealakok halmozása és az összetett mondaton belül feszülő ellentét: *bal sors* ↔ víg esztendő a sürgetés hatását erősíti.

II. Keret: B rész: a 2–7. vsz. A középső rész újabb három egységre osztható.

B₁. egység

A történelmi visszailleség Isten tetteit, áldásait és büntetéseit sorolja fel. A 2–3. versszakban a múlt értékgazdag világát isteni jótéteményként látatja. A honalapítás tettét folyamatában mutatja be a költő. Az ünnepélyes jelzők: *szent, szép, hős, vad, bús, büszke* fokozzák az értéktudatot, a nagyszerű múlt jelentőségét. Ekkor Isten kegyelméből a magyarok békében és bőségben éltek. Erre utal az *ért kalász* és a *szőlővesszők* képe. Ez egyúttal a misék jellegzetes eszközei is, az áldozás képei (*kenyér* és *bor*). Mátyás dicsőséges hadjáratait az alliterációk is kiemelik: *S nyögte Mátyás bús hadát / Bécsnek büszke vára*.

B₂. egység

A 4. vsz. indító két sorával fordulópontozott ér a vers. Egy felkiáltással és egy ellentétes kötőszóval (*Hajh, de*) kezdődik, a jóságos Isten haragvóná, bosszúállóvá válik, iszonyú csapásokat zúdít a nemzetre. A reformáció korában a nemzet tragédiáit Isten büntetésének tartották. Ezt a hagyományt követi Kölcsey. Isten haragja felgyullad, villámok, dörgő fellegek borítják a nemzet égboltját. A tatárdúlást, a török rabságot és a testvérháborút idézi a 4–5. strofa. Az értékpusztulást kifejező metaforák: *rabiga, csonthalmok, hamvvedre* rendkívül látványos erejük: a rettenet érzetét keltik. A testvérháborúkra utaló szavak jelentését az alliteráció nyomatékosítja: *S lettél magzatod miatt / Magzatod hamvvedre*.

A 6. versszakban észrevétlenül térünk át a múltból a jelenbe. Ezt az igeidők változásával éri el a költő (*bújt* – múlt, *nyúl* – jelen, *nézett* – múlt, *lelé* – múlt, *hág* – jelen, *száll* – jelen). A Rákóczi-szabadságharc bukása után a Habsburg-megtorlás következett (*Bújt az üldözött, s felé / Kard nyúl barlangjában*). A *Himnusz* mondanivalójának tetőpontja ebben a versszakban található. Elvesztettük a hazánkat (...nem *lelé* / *Honját a hazában*), s ezt a legfontosabb gondolatot alliterációval is kiemeli a költő.

B₃. egység

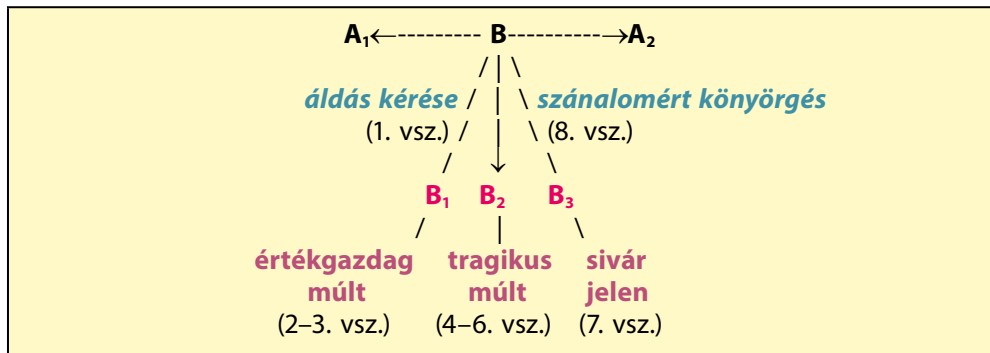
A 7. vsz. Kölcsey jelenét mutatja be, éles ellentétben áll egymással a múlt és a jelen (*bérc* ↔ *völgy*, *vár* ↔ *kőhalom*; *kedv, öröm* ↔ *halálhörgés, siralom*; *rabság* ↔ *szabadság*). Uralkodó képe a rom, a romantika kedvelt képe, amely egyszerre képes

felidézni a múltat, a jelent és a jövőt. A *jelen sivár* és *kilátástalan*, hiányzik az áldozatkész hazafias cselekvés.

III. Keret: A₂ rész, a záró szakasz, 8. vsz.

Kölcsey lezárásképpen ismét megszólítja Istent, és megismétli a kérését, de ekkor már módosítja; áldás helyett – a tragikus múlt és a sivár jelen következményeként – szánalmat kér. A *vészek hányának* és a *Tengerén kínjának* költői képek a tragikum érzését erősítik. Az utolsó négy sor szó szerinti megismétlésével Kölcsey azt sugallja: talán-talán bízhatunk a jobb jövőben, mert ez a nemzet nemcsak a múlt, hanem a jövő miatt is megbűnhődött már: *Megbűnhötte már e nép / A multat s jövődőt!*

A *Himnusz* szerkezeti képletének megfelelően (A₁ – B – A₂) a következőképpen ábrázolható a vers felépítése, szerkezeti váza.

A vers stílusa • A romantika stílusjegyei jellemzőek a versre. Elsősorban a nemzeti múlt és történelmünk nagyjainak felidézése (honfoglalás, Árpád, Mátyás, török világ stb.). Az ellentétek gyakorisága is a romantika egyik legfontosabb stílusjegye. Nemcsak a múlt és a jelen képei között található meg ezek az ellentétek, hanem a vers más részeiben is ott vannak (*múltat* ↔ *jövendőt*, *védő kar* ↔ *felé kard nyúl*, *hős magzatjai felvirágoznak* ↔ *lettél magzatod miatt magzatod hamvvedre*). A túlzások, amelyek a jelenségek mértékét felnagyítják a hatás kedvéért, a magyarságot ért csapások, veszteségek érzékeltetését szolgálják: *Vérözön lábainál*, / *S lángtenger fölette*.

Szenvedélyes és lendületes a *Himnusz*. Az érzelmek hullámozása mellett az aktív igék segítik ennek a hangulatnak a kibontakozását (*küzd, gyújt, elsújtád, zúgattad, támadt, hág*).

A festőiséget a nagyszabású tablók¹ biztosítják. Ilyen tablóképek például a honfoglalás, a Bécszet ostromló magyar sereg, a mohácsi csata képe, vérözönbe és lángtengerbe fulladt ország.

Verselése • A *Himnusz* időmértékes verselésű. Trocheusokból állnak a sorai, mely egy hosszú és egy rövid szótagból áll (jelölése: – ◡). A hét és hat szótagos trocheusi sorok lüktetése adja a vers dallamát. Néhol spondeus (– –) helyettesíti a trocheust. A sorok keresztrímekben végződnek (abab cdcd). Fontos tudni, hogy az első szakasz *tép – lép* rímpárja a *Rákóczi-nótából*, az 1711 utáni elnyomott magyarság titkos himnuszából került át. Így kapcsolódik egymáshoz a két hazafias költemény.

¹ *tabló* – olyan költői kép, ahol sok ember szerepel, és a kép rendkívül mozgalmas, a mozgalmasságot a színek, fények, hangutánzó szavak, aktív igék biztosítják

Hogyan lett a Himnusz nemzeti énekünk? • 1844. február 29-én a pesti Nemzeti Színház igazgatója pályázatot hirdetett az akkorra már népszerűvé vált vers megzenésítésére. 1844. június 15-én a felkért bizottság elbírálta a 13 pályaművet. Egyhangúlag Erkel művét ítélték a legjobbnak. 1844. július 2-án mutatták be először a Nemzeti Színházban. Hivatalos nemzeti himnusszá 1848. augusztus 20-án vált, ekkor a Mátyás-templomban hangzott fel.

Ma a *Himnusz* keletkezésének napja (január 22.) a magyar kultúra napja.

1. Ki a megszólított a versben? **2.** Mit jelent a *zivataros század* kifejezés az alcímben? **3.** Kinek a nevében szól a könyörgés? **4.** A *bor* és a *búza* a gazdagságra, a jólétre utal. Hogyan jelennek meg ezek a versben? **5.** Vessd össze a múlt boldog és vészterhes képeit! Melyek a hangsúlyosabbak? **6.** Milyen igeidők változnak a versben? **7.** Hogyan értelmezted a *vár* és a *kóhalom* jelképes ellentétét a 7. versszakban? **8.** A romantikus ábrázolásmód jellemzője a festőiség, a nagyszabású képek. Keresz ilyeneket a műben! **9.** Alkossatok csoportokat! Emeljétek ki a versből a jelző szerkezeteket, a megszemélyesítéseket, a metaforákat! Melyiknek mi a szerepe, hatása? **10.** Szerinted melyik kérés erőteljesebb: az első részben az áldásért vagy az utolsóban a szánalomért való könyörgés? Válaszodat írásban indokold meg!

Irodalomelméleti ismeret

Epigramma • Rövid, tömör, csattanós költemény. Léteznek magasztos hangvételű, dicsőítő, valamint csípős, humoros epigrammák. Eredetileg sírfeliratot jelentett. A kőbe vésett felirat (a szó *rávésés*-t, *felirat*-ot jelent) rövid volt, és az epigramma később is megőrizte a sírfeliratok tömörségét. Ezért lett a műfaj szerkezeti jellemzője a rövid *előkészítés* és a *csattanószerű befejezés*. Az epigramma tanító jellegű: *egy jelentős gondolatot, erkölcsi parancsot közvetít*.

Versformája is a hagyományt követi: *disztichonokból* (disztihon) áll. A disztichon az **időmértékes verselés**be tartozó versforma. Kétféle verssorból tevődik össze: egy *hexameterből* és egy *pentameterből* áll. A pentameter valójában rövidített hexameter: a 3. és a 6. versláb csonka, csak egy hosszú szótag. A csonka verslábakat szünet egészíti ki, ezt érzékelteti a sormetszet jele (||).

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;

- 00 | - 00 | - - | - - | - 00 | - - - hexameter

Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.

- 00 | - 00 | - || - 00 | - 00 | - pentameter

HUSZT

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfi mit ér epedő kebel e romok ormán?

Huszt vára és környéke egy XIX. századi rajzon

Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövődövel komolyan vess öszve jelenkort;
Hass, alkoss, gyarapíts; s a haza fényre derül!

Cseke, 1831. december 29.

elontott – ledöntött; **honfi** – hazafi, a hon polgára; **epedő** – vágyakozó; **öszve** – össze.

Amit a mőről tudnod kell

Keletkezése • 1831. december 29-én született a vers Csekén. Egy viski fürdőzés emlékét őrzi, ahol Kölcsey gyakran kezelte reumáját. 1825 májusában járt vidékünkön először, ekkor látogatott fel a huszti váromhoz. (Postáját Beregszászból továbbította.) Ekkor írta a *Régi várban* című epigrammát, amit később átírt és kiegészített. Utolsó két sora a reformkor jelszavává vált. A vers műfaja epigramma.

Témája • A múlt eseményein való merengés helyett tekintetünket a jövőre kell fordítanunk. A jelenkor emberének az a feladata, hogy célokat tűzzön maga elé, és az ország, a haza jövőjét tartsa szem előtt. Az epigramma címe metaforikus jelentést sugall. A vár még a tatárjárás után épült. A Wesselényi-féle összeesküvés idején, 1670-ben I. Rákóczi Ferenc hadainak egy része itt talált menedéket. Jelentős szerepe volt a várnak a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban. 1711. április 27-ére hívta ide utolsó tanácskozársra II. Rákóczi Ferenc az ország vezetőit, de közben megkötötték a szatmári békét.

Szerkezete • A műfaj szerkezeti jellemzői értelmében két részre tagolódik az epigramma.

I. rész: 1–4. sor: romantikus hangulatú kép, a költő a múlt romjain mereng, amihez az ihletet Huszt romjai adják. Az éjféλι időpont, a holdfény rejtelmes árnyai és a megjelenő szellem nemcsak a romantika hangulatát idézik, hanem a vers tette buzdító gondolatát készítik elő.

II. rész: 5–6. sor: a múltbéli rémalak a merengés haszontalanságára hívja fel a figyelmet. A jelen és a jövő fontosságát hangsúlyozza. A 7–8. sorban csattanószerűen fogalmazza meg mindenki számára a parancsot: ez a két sor a reformkor vezérgondolata, a cselekvő hazafiság programja, a nemzeti munka moráljának tömör megfogalmazása.

Verselése • Időmértékes, versformája hexameter és pentameteres sorok kapcsolata (disztichon). A kifejezőeszközök közül megszemélyesítések, metaforák, kérdés, jelzős kifejezések, felszólító módú igealakok vannak a költeményben. Romantikus stílusban íródott. Párverse az *Emléklapra*.

Üzenete • A romantikus éjszakai hangulat, a felszálló hold varázslata, a fények-árnyak játéka, a szél feltámadásában rebbenő árny szuggesztív felidézése a hazafias tanítást szívet szorító hangulati hatással burkolja be. A tevékeny, erkölcsös élet, a mindent feláldozó, cselekvő hazafiság gondolata szólal meg a műfajhoz illő tömörséggel.

1. Milyen élményből született a vers? Melyik sor utal erre? **2.** A nap melyik szakában állt meg a huszti vár romjainál Kölcsey? Mit ábrázol a kezdő kép? Milyen hangulatot ébreszt? **3.** Szerintetek miért időzítette a várlátogatást Kölcsey éppen az esti órákra? **4.** Mit jelent az *inte felém* szó szerkezet? Mire figyelmezteti, szólítja fel a költőt a szellem? **5.** Melyik két sorban olvasható ez? Milyen ismétlődést találsz e két sorban? **6.** Mit jelentenek az utolsó sor parancsai? Értelmezd! **7.** Sorold fel a vers romantikus jellemzőit! ✨ **8.** Széchenyi István, a reformkor nagy kezdeményező egyénisége így fogalmazta meg a reformkor jelmondatát: *Magyarország nem volt, hanem lesz!* Hasonlítsd össze ezt a vers utolsó sorában kimondott felszólítással! **9.** Tanuld meg a verset!

Irodalomelméleti ismeret

Parainesis • A görög szó magyarul *intelem, tanítás*. Az intelmek műfaja régi múltra tekinthet vissza. Az ilyen műveket a középkorban *királytükörnek* is nevezték. Ebben az ideális uralkodó és az erkölcsös ember követelményei fogalmazódtak meg. A név arra utal, hogy az intelmek szinte tükörként tartották a jó uralkodó tulajdonságait a mű címzettje elé.

Fő jellemzői:

- meghatározott személyhez intézett erkölcsi célzatú, tanító-nevelő szándékú írás;
- formai hagyományok: felszólító mód; bölcselő hang; címzett megnevezése;
- általában egyetemes kérdésektől halad a szűkebb felé.

Ismert királytükörök: Bīborban született Konstantin bizānci császár *A birodalom kormányzásáról* című művét a fiának szánta. Ebben értékes információkat találhatunk a magyarok honfoglalás előtti történetéről is. Népszerű volt e műfaj a latin nyelvű humanisták között is.

Első királyunk, Szent István is írt ilyen művet *István király intelmei Imre herceghez* címmel. Művében a királyhoz méltó magatartásról, a helyes kormányzás elveiről és az újonnan felvett keresztény hit és az egyház védelméről ír. Imre herceg azonban korai halála miatt nem léphetett apja nyomdokaiba.

Kölcsey Ferenc unokaöccsének írta intelmeit. Kulcsszava: *rény = erény*. Megfogalmazta, mit és miért kell tennie az egyénnek, hogy a felismert történelmi és erkölcsi igazságot saját életében elmélyítse. Az élet fő célja a tett.

Esterházy Péter, a magyar posztmodern egyik képviselője írt intelmet *Pápai vizeken ne kalózkodj!* címmel.

PARAINESIS KÖLCSEY KÁLMÁNHOZ

(részletek)

[Az emberiséghez tartozásról]

Éveid száma is egymás után szaporodik, s nemsokára a tapasztalás tekintetét oly tárgyakra intézendí, miket a gyermekkor boldog szakában még nem ismersz. Túl az atyai ház falain más világ nyílik fel, hová midőn lépni fogsz, kedvetlenül kell majd gyakran szemlélned: miképpen a legszentebb nevek vagy megtapodtatnak, vagy álorca gyanánt használtatnak gonosz célokat eltakarni. E látomány, jól tudom, kínos fájdalmat okoz keblednek, s annál kínosabbat, mennél tisztábban megörzended szíved érzéseit; de vigyáznod kell, nehogy miatta vagy az emberi nem iránt gyűlölettel viseltessél; vagy kísértetbe jöjj az erkölcsiség azon ideálát, mit a bölcsek rénynek neveznek vala, hiú képzeménynek tartani. Gondold meg: sohasem volt idő oly mostoha, nemzet oly elsüllyedt, hely oly szerencsétlen körülmények közt, midőn és hol szív nem találkozott volna, való rénynek hódoló; sohasem volt, legalább igen ritkán volt ember, ki erkölcsi süllyedése legelső lépcsőjén is, a rény szeretetre méltó voltát, hacsak pillanatokra is, hacsak kétségbeesés érzelmeivel is, meg nem ismerte; s mindenekefelett sohasem volt és sohasem leszen ember, ki szíve és lelke tisztaságát, üldözés és veszély közt is, ég áldásának nem tartotta, ki magát balsorsban is boldogabbnak nem hitte a szerencsében tündöklő gonosznál. Nyugalom és önérzés a jámborság elválhatatlan két sájata. E kettő által lehetséges bal eseteket nemcsak eltűrni, de méltósággal szenvedni; s azokban nemcsak le nem alacsonyulni, de lélekben felemelkedni. E kettő teszen a sorssal küzdésre elég erőssé, erőssé a szerencse kísértetei ellen is, és e szerencse minden ragyogványai és biztatásai mit is tehetnének a férjfiúval, ki a maga emberi érdemét és boldogságát valóbb alapra építeni megtanul? ... Kerüld az alaptalanságot, mely többnyire erkölcsi süllyedés örvényébe visz ... egyedül a rény emel bennünket az állatokon felül; következőleg ki annak birtokába magát nem tette, az kimutatta magának az emberi méltóságot bectelenítő helyet, hol maradt.

Szeretni az emberiséget: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele. Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépekre oszlott nagy nemzetségnél, melynek mindegyik tagja rokonunk, s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart. Azonban jól megértsd! – az ember véges állat, hatása csak bizonyos meghatározott körben munkálhat. ... Minden, ami szerfeletti sok részre osztatik, önkicsínységében enyészik el. Így a szeretet. Hol az ember, ki magát a föld minden

országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidas csak egy Spártáért, Regulus csak egy Rómáért, Zrínyi csak egy Magyarországért halhatott meg. Nem kell erre hosszú bizonyítás; tekints szívedbe, s ott leled a természettől vett tudományt, mely szerelmedet egy háznéphez s ennek körén túl egy hazához láncolja.

tárgyakra intézendi – dolgokra figyelni; **látomány** – látvány; **megőrzended** – megőrzöd; **rény** – erény; **állat** – lény; **önkicsinységében** – saját kicsi volta miatt; **szenvedelem** – szenvedély; **Leonidas** – a thermopüli csatában a hazájáért áldozta életét; **Regulus** – római hadvezér az első pun háború idején

[A hazaszeretetről]

Szeresd a hazát! Boldog leszesz, ha a férjfi kor napjaiban e szavakat úgy fogod érthetni, úgy fogod érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a kebel tiszteletr legméltóbb szenvedelmének. ... Mert tudd meg: e szóban – haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtás tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid s polgártársaid: egyről egyig csak egészítő részei annak. Hány embert láttam én, ki meggyúlt háza üszkei közé éltét veszélyezve rohant, hogy némely hitvány eszközöket kiragadjon? S nem sokkal inkább természetes-e ily valamit a hazáért, azaz mindnyájunknak, az egész nemzetnek mindeneért cselekednünk? És mégis kevesen vagynak, kik e gondolatot felfogván sajátokká tehetnék! Mert az ember, ha értelme s érzelme körét gondosan nem szélesíti, keskeny s mindég keskenyebb határok közé szorul; szemei az egész tekintetétől elszoknak; s parányi birtokában, háza falai közt elszigetelve csak önmagát nézi, s a legszorosb, legegyetemibb, legszentebb kapcsolatokat nem láthatja. Ezért a hazaszeretet valóságos példái oly igen ritkák; ezért vagynak, kik annak való értelmét soha magokévé nem teheték ... Kinek szívében a haza nem él, az száműzöttnek tekintheti magát mindenhol; s lelkében üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt. ...

öszvesség – összesség; **vagynak** – vannak

[Az ismeretekről]

Törekedjél ismeretekre! De ismeretekre, melyek ítélet s ízlés által vezéreltetnek. E vezéreltet hűjával sok ismeret birtokába juthatsz ugyan, hanem ismereteid hasonlóak lesznek a szertelen sűrű vetéshez, mely gazdag növésű szálakat hoz mag nélkül. Ítélet által rendbeszedett s keresztül gondolt ismeret ver mély gyökeret, s őriz meg a felülegességtől; ízlés pedig adja azon kellemes szint, mi nélkül a tudomány setét és zordon: mint a cellájába zárkózott remetének erkölce.

Korunk sok ismeretet kíván, s ez jó oldalai közé tartozik; de sok ismeret után kapkodás könnyen oda viszen, hogy címmel és színnel elégedjünk meg; s e hibára hajlás a kor rossz oldalai közt talán legrosszabb.

Ki csak társasági multságokban óhajt ragyogni, vagy éppen tudatlanok által akarja magát bámultatni, az könnyű módon elérheti célját, de értelmesektől megvettetik. Hogy a dologhoz értők előtt méltólag felléphess, hogy ismereteid mind magadra, mind másokra jóltevőleg hassanak: hosszú, fáradalmas munkára kell elszánva lenned. Mert alapos s egyszersmind sokoldalú tudományt szerezni felette nehéz. Sok olvasás, még több gondolkozás, sok egybehasonlítás, még több gyakorlás, s fogyhatlan béketűrés és állandóság az, ami itt megkívántatik.

ítélet – megítélés, bírálat; **szertelen** – rendetlen; **keresztül gondolt** – átgondolt; **felülegesség** – felületesség; **színnel** – itt: felszínes tudással; **jóltevőleg** – jótékonyan, hasznosan; **tudomány** – itt: tudás

[Az anyanyelvről és a nyelvekről]

Igyekezned kell nemcsak arra, hogy a beszéded hibátlanul zengjen ajkaidról; hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal, gazdag változékonysággal, tisztán kinyomva s szívre és lélekre erőben munkálva, okaidnak s érzelmeidnek akaratodtól függő tolmácsa lehessen.

Teljes birtokában lenni a nyelvnek, melyet a nép beszél: ez az első s elengedhetetlen feltétel. De erre még nem elég azon nyelvismeret, mely dajkánk karjai közt reánk ragadt; s azt hinni, hogy gyermekkori nyelvünkkel az élet és tudomány legmagosb s legtitkosb tárgyait is tisztán s erőben előadhatjuk, nevetséges elbizottság. Igyekezned kell nemcsak arra, hogy a beszéd hibátlanul zengjen ajkaidról; hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal, gazdag változékonysággal, tisztán kinyomva, s szívre és lélekre erőben munkálva, okaidnak s érzelmeidnek akaratodtól függő tolmácsa lehessen.

Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! Mert haza, nemzet és nyelv: három egymástól válthatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. Tiszteld s tanuld más mívelt népek nyelvét is [...]; de soha ne feledd, miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig mívelni kötelesség.

változékonyság – változatosság; **tisztán kinyomva** – tisztán, hibátlanul kiejtve; **szívre és lélekre erőben munkálva** – az érzelmekre erősen hatva; **okaidnak** – itt: céljaidnak; **válthatatlan** – elválaszthatatlan; **lehetőségig mívelni** – a lehető legjobban tökéletesíteni

1. Melyek az első részlet lehangsúlyosabb mondatai? Ezek alapján foglald össze a mondanivalóját! **2.** Milyen viszonyban áll egymással az emberiség és a haza szeretete? **3.** Hogyan írja le a szöveg a haza fogalmát? **4.** Kinek a lelkében van üresség az intelem szövege szerint? **5.** Mit gondolsz, miért Leonidás és Zrínyi Miklós szolgál példaként a hazaszeretetre a műben? **6.** Milyen tulajdonságokat, módszereket kíván a tanulás a szöveg szerint? **7.** Miért kell szeretni és mívelni az anyanyelvünket? **8.** Kölcsey kijelent valamit, értelmezi azt, majd érvekkel igyekszik alátámasztani a kijelentést. Keress példákat erre a szerkesztésmódrál!

Amit a mőről tudnod kell

Keletkezése • Kölcsey Ferenc utolsó éveinek nagy alkotása a *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz* (1834). Intelmeit unokaöccséhez írta, akiről testvére halála után neki kellett gondoskodnia, de a múlt sok nemzedéke nevelkedett rajta, s a mai ifúságnak is példaként kellene szolgálnia.

Kölcsey érdeklődése pályája második felében egyre inkább Immanuel Kant munkássága felé fordult. Elsősorban a német gondolkodó erkölcstana, *A gyakorlati ész kritikája* hatott rá. Ez egészült ki, illetve szükségszerűen találkozott a kálvinista vallás kötelességteljesítésének tanával. A *Parainesis* erkölcsbölcseleti szempontból a feltétlen parancs elveinek kifejtése, részletezése. Kölcsey szinte szó szerint vette át Kant feltétlen parancs-meghatározását: „Egész életedet meghatározott elv szerint intézni, sohasem tenni mást, mint amit az erkölcsiség megkíván!” Ennek megvalósítása érdekében a legfontosabb követelmények és parancsok: *Szeresd az Istenséget!, Szeresd az emberiséget!, Szeresd a hazát!, Törekedjél ismeretekre!, Meleg szeretettel függj a hon nyelvén!* A hangvételt, a stílust az antik minták (Cicero, Szókratész) követése és a romantikus szenvedélyesség együttesen jellemzi.

Központi fogalma • A *Parainesis* központi kategóriája a '**rény**' (erény), ennek tartalma pedig „*az emberiség, s kivált a haza szolgálata*”. Kölcsey éppúgy, mint a reformkor többi felelős gondolkodója, mindent az én, haza, emberiség hármasságában vizsgálta. Az 'én' kiteljesedése kötelező, de nem öncélú feladat. Célja a haza, s ezen keresztül az emberiség szolgálata. A fokozatok nem átugorhatók és nem megfordíthatók. Kölcsey a közösségért élő, sokoldalúan művelt s az emberiség és a haza nagy ügyéért fáradozó ember eszményét rajzolta meg.

Alapgondolatai:

- Az ember nem lehet boldog, ha csak önmagának él. A legfőbb polgárerény az emberiség szolgálata.
- Az emberiségért ki-ki hazája szolgálatával tehet legtöbbet.
- Az emberiség célja nemcsak a boldogság, hanem a cselekvés, a tett.
- A fentiekből fakadó lelki nyugalmat nevezhetjük legfeljebb boldogságnak.

Stílusa • Az intelmek klasszicista stílusú. Retorikai felépítése: érvelés – meggyőzés – tanítás, vagyis a szónoki beszéd eszközeit alkalmazta.

Üzenete • „*Minden egyes ember, még a legnagyobb is, parányi része az egésznek. S minden rész az egészért lévén alkotva: azért kell munkálnia is.*”

1. Ki a címzettje a *Parainesis* című írásnak? **2.** Milyen történelmi, filozófiai, erkölcsi szemléletet tükröz a *Parainesis*? **3.** Kinek a filozófiája hatott Kölcseyre? Honnan vette a mintát? **4.** Melyek a legfontosabb parancsok és követelmények? **5.** Mi a mű központi kategóriája? **6.** Mi a mű üzenete? Egyetértesz-e vele? **7.** Hasonlítsd össze *István király intelmeit* és Kölcsey *Parainesisét*! **8.** Fogalmazd meg saját intelmeidet kortársaid számára!

NEMZETI HAGYOMÁNYOK

(részletek)

Egész nemzeteknek, szintúgy mint egyes embereknek megvagnak az ő különböző koraik. Gyermekkorból virúl fel ifjúságok, ifjúból érnek férfivá, a férfikoroknak erejét az öregségnek lankadása váltja fel. ...

A férfit a lélek érettségének nyugalma bélyegzi; fő pontjára jutott erejével nehéz dolgokat vehet célba s vihet véghez, de okos számvetéssel tudja magát a sorssal s a környülményekkel öszvemérni, s előre nézve midőn kezd, vigyázva lépteiben, fáradatlan a küzdés közt, felemelkedett és magos érzelmeiben bámulattal elegy tiszteletet gerjeszt maga körül; az ő neve: *nagy*. ...

A poézisnek legkedvezőbb pillantatok tehát akkor nyílnak, midőn a nemzet a zajló ifjúság korából a tisztább és józanabb miveltség csendesebb világába lépni kezd. A nyelv ilyenkor kap hajlékonyságot, s a poétának kívánságai s szükségei szerént ezerféle alakra változhat el. ...

A nemzeti hőskor hagyja maga után a nemzeti hagyományt; s nemzeti hagyomány s nemzeti poézis szoros függésben állanak egymással. Ahol ősi hagyomány vagy éppen nincsen, vagy igen keskeny határookban áll, ott nemzeti poézis sem származhatik; az ott születendő énekes vagy saját (tisztulást és folyamat nem található) lángjában sülyyed el, vagy külföldi poézis világánál fog fáklját gyújtani; s hangjai örökre idegenek lesznek hazájában. Mert a nemzeti poézis a nemzeti történet körében kezdi pályáját, s a lírának később feltámadó s individuális érzelmeket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazai, hol az a nemzeti történet régibb múzsájától kölcsönöz sajátágot, s személyes érzeményeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnevesített életkör nimbuszán keresztül sugározhatja...

Ha nézzük a régiséget, a hunnosok azok, kik hagyományaink legtávolabb határszélén előttünk feltűnnek. Bendeguznak neve hangzik fülünkbe, s Attilának dicsőségét látjuk ragyogni; de ezen ragyogás, mint egy villám, elenyész szemünk elől, s ez időtől fogva az avarokig sötétség borúl el népünk emlékezetén. Az avarok egész történet sorából egy pont sincs kiemelve, mely a hagyomány közfényü csillogásában állana: s így Attilától fogva Álmosig századokon keresztül semmit sem találunk, amivel nemzeti érzésünket öszveolvaszthatnók.

A nemzeti hagyomány pedig sok tekintetben megbecsülhetetlen kincs. Nemcsak azért, mivel a történelmi tudománynak ha emlékeket nem is, de legalább nyomokat mutat; hanem sokkal inkább azért, mert az a nemzeti lelkesedésnek s annál fogva a honszeretnek vezéricsillaga. ...

Mi annak oka, ha valamely nemzetnek hagyományai úgy megcsonkúlnak, mint, például, a miénk Álmoson felül? A régiséggel dicsekedő nemzetek a világ teremtéséig szoktak felhágni tradícióikban, s történeteiket, habár mesés alakban is, az eredettől fogva emlegetik. Azt fogjuk-e következtetni, hogy a nemzet, mely ezt nem teheti, egészen új ága valamely régibb törzsöknek, melyből tekintet nem érdemlő kicsinységben szakadt ki, s elvadulván, többé kiszakadásáról semmit sem tudott? Azt-e, hogy a hagyománytalan nemzet gyáván, tettek nélkül vesztegle, s emlékezetét unokáira által nem plántálhatta? De a magyarnak nyelve eredetiségét

bizonyít, s rokonsága sok kiholt nyelvekkel régiségét mutatja; az a környülmény pedig, mely szerént Álmos s fia Árpád egy félelmet gerjesztő nagyságban s erővel teljes ifjúságban fénylő nemzettel szállottak elő a Kárpátok megől, hagy-e kételkedni a felett, hogy e nemzetnek már azelőtt hosszú küzdések alatt kellett a vérpályára kikészülve lennie?...

Nem hiszem, hogy volna tartomány, melynek földében a költésnek bármely kevés virágai is ne tenyésznének. Mindenütt vagynak a köznépek dalai, mindenütt megdicsőítettek a merész tettek, bármely együgyű énekekben is. De vagynak népek, kik az együgyű ének hangját időről időre megnesemesítik, az énekes magasabb reptet vesz, s honának történeteit nevedő fényben terjeszti elő. Az ének lépcsőnként hágó ereje lassanként vonja maga után az egykorúakat, s mindég a nemzetiség körében szállongván, állandóul ismerős marad nékiek, míg végre a pórdalból egy selmai ének, vagy éppen egy Ilias tűnik fel. Másutt a pórdal állandóul megtartja eredeti együgyűségét, s a nemzet szebb része felfelé hágván a míveltség lépcsőin, a bölcsőben fekvő nemzeti költést messze hagyja magától. Ily környülményben a magasabb poézis többé belső szikrából szép lánggra nem gerjed; idegen tűznél kell annak meggerjednie, s a nemzet egészének nehezen fog világitani. Velünk, úgy látszik, e történt meg.

Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet. Két rendbelieknek leljük azokat; mert vagy történeteket énekelnek, vagy a szempillantat személyes érzéseit zengik el. Nagyon régieket sem egy, sem más nemben nem lelünk, s ez is igazolja jegyzésemet, mely magyarainknak a régiség eránt lett elhűléséről feljebb tétetet. Ki merné azt tagadni, hogy a hajdankor tiszteletesb tárgyú dalokkal ne bírt légyen, mint a mostani? A több százados daltörödék, mely a magyar gyermek ajkán mai napiglan zeng: *Lengyel László jó királyunk, az is nekünk ellenségünk*, bizonyítja, hogy valaha a köznépi költő messzebb kitekintett a haza történeteire, ahelyett, hogy a mostani énekekben csak a felfüggesztett rablónak, s a szerencsétlenül járt lyánykának emlékezete forog fenn. Légrégibb dalaink, melyekben még nemzeti történet említetik, a kurucvilágból maradtak reánk; ezekből a Tököli, Rákóczi, Bercsényi, Boné nevek zengenek felénk; s ezekben a poétai lelkesedésnek nyilvánóságos nyomai láttatnak, amit az újabb pórtörténeti pórdalban hiában fogsz keresni.

A másod rendbeli dalok közt több poétai szikra csillámlik. Némelyekben, habár soronként is, való érzés, bizonyos gondatlan könnyű szállongás, s tárgyról tárgyra geniális szökdelés lep meg bennünket; de tagadhatatlan az is, hogy legközönségesb karakterök nem egyéb mint üres, ízetlen rímjáték, mely miatt a legidegenebb ideák egymással öszvefűzetnek, s a köztök olykor elvegyült egymáshoz illőbbel nevetséges tarkaságot formálnak.

Azt kell-e hinnünk, hogy a nemzeti poézis már régen felemelkedvén, azt nem többé a mai pórnépnél, hanem a nemzet magasb míveltségű rendében fogjuk fellelni? Lépünk vissza egy kevéssé, s keressük az utat, melyen poézisünk az írói nyelvbe általmenvén, megnesemesedhetett. Az *Emlékezzünk régiekre!* tűnik legelőszer szemünkbe, mely valóban minden meztelensége mellett is nem érdemel megvetést, mert lépcsővé tétethetett a magasb emelkedésre vágyónak. A reformá-

ció kora jön sorba, s látunk nép számára készült énekeket, melyek a költés határain kívül fekszenek. A mohácsi vést közel érő kor számos történeti verseket hagyott reánk, melyeknek az akkori hőstettek nyújtottak alkalmat; nagy nevek ragyognak azokban, de Tinódi s egykorúí nem tevének egyebet, mint az tenne, ki újságleveleket foglalna versekbe. ... Nem nyilván van-e, hogy a való nemzeti költésnek csak a nemzet kebelében lehet s kell szárnyára kelnie? Az idegen tűznél gyújtott fény a nemzetnek csak homály közül sugárzik. ...

1826

környülmények – körülmények; **mivelttség** – műveltség; **nimbusz** – itt: tekintély; **pórdal** – népdal; **geniális** – zseniális; **Virgíl** – Vergilius

Amit a mőről tudnod kell

A reformkor politikai fellendülése mindenekelőtt az értekező próza korszerűsítését tette szükségessé. Ennek a feladatnak a teljesítésére először Kölcsey Ferenc vállalkozott, kinek életműve átmeneti jellegű: a romantikus elemek klasszicista vonásokkal s az érzékenység kultuszával keverednek benne. Kölcsey jelentékeny költő volt, de értekező prózája terjedelemben és minőségben egyaránt felülmúlja lírai verseit. Költészetét könnyebb levezetni értekező műveiből. Magyar nyelven ő hozott létre először maradandót e műfajban: a *Csokonai Vitéz Mihály munkáinak kritikai megítélések* (1815) és a *Berzsenyi Dániel versei* (1817), *Mohács* (1826), *Nemzeti hagyományok* (1826), *Országgyűlési napló*, *A szatmári adózó népállapotról*, *Búcsú az országos rendektől* (1832–1833). S fentebb már tanultatok az 1837-ben megjelent összefoglaló jellegű és egyben legmaradandóbb prózai alkotásáról, a *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*.

Keletkezése • Az 1820-as években a romantikus nemzetfelfogás került Kölcsey érdeklődésének középpontjába. Ekkor írta legjelentősebb tanulmányait, így 1826-ban a *Nemzeti hagyományokat*. Műfaját tekintve esszé.¹ A tanulmány a magyar irodalom történetének rövid eszmetörténeti, fejlődéstörténeti foglalata és a kor kulturális, irodalmi problémáinak megoldására tett javaslat. A romantikus történelembölcselet és nemzetjellemtan segítségével a nemzet és az emberiség viszonyát éppen az ellenkező oldalról gondolta át, mint korábban. Kazinczy tanítványaként Kölcsey a tízes évek elején még a világpolgárságnak következetes szószólója volt. A húszas évek közepére messze eltávolodott e korábbi felfogásáról. A német romantikusok hatására ekkor már minden nemzetnek egyedi értéket tulajdonított, s ezt a nyelvek és szokások sokféleségével indokolta. A nemzetek egyenrangúságáról szóló tétele szabadelvű világképének szerves alkotórésze lett.

Herder hatása • Szemléletét és vitaalapját Herder gondolatai határozzák meg. Átvieszi a német filozófus elméleteinek egy részét (klíma-elmélet, nemzeti karakterológia, az emberiség történetének korszakolása, hősi kor és irodalom kapcsolata

¹ *esszé* – 'kísérlet' – francia eredetű szó; irodalmi igénnyel megírt, tudományos, művészeti és közéleti kérdéseket tagláló, egyéni felfogást tükröző írásmű

stb.), de több ponton vitatkozik vele. Herder a négykötetes nagy filozófiai művében a szláv népeknek fényes jövőt jósolt, míg nekünk: „A mások közé ékelt kis számú magyaroknak századok múltán majd a nyelvét sem lehet felfedezni.” – jóslatot cáfolja.

Kölcsey a *hagyomány* szón kultúrát, kulturális, művészeti (elsősorban irodalmi és történeti) emléket ért, tehát minden olyan emléket, hagyatékot (történes, esemény, mitológia, vallás, személy stb.), mely egy-egy nép emlékezetében megőrződött, és alkalmas arra, hogy az irodalom számára téma és forrás legyen.

Alapfelfogása • A tanulmány kiindulópontja egy történeti összehasonlító elemzés. Kölcsey az ókori görög és római kultúra és irodalom összefüggéseit a magyar irodalom és az európai irodalom kapcsolatára vonatkoztatja, s a magyar irodalom korszakainak áttekintésével s a szerinte meghatározó értékek kiemelésével jut el saját kora problematikájához. Következtesen egyetlen kérdés – a nemzeti irodalom (*nemzeti poesis*) – áll mindvégig a középpontban. Kölcsey a történelmi összefüggések (események) mellett igen erőteljesen hangsúlyozza azokat a tényezőket (vallás, nyelv, társadalmi állapotok), melyek szintén döntő módon hatnak egy kultúra fejlődésére. Ez a több szempontot egyszerre vagy párhuzamosan érvényesítő, szintetikus gondolkodásmód megalapozott, árnyalt következtetésekhez vezet.

Témakörei:

- általános bevezetés, a nemzetek korszakai, a poézis kialakulásának lehetőségei
- nemzet és kultúra
- költészet és nyelv
- nemzeti hagyomány (nemzeti hőskor és nemzeti hagyományok)
- kultúra, vallás, irodalom
- a nemzeti költészet és a történelem kapcsolata; az irodalom műnemei
- nemzeti hagyomány – nemzeti irodalom – nemzeti eszme
- a nemzeti hagyomány hiánya, elvesztése és a nemzeti kultúra; a magyar irodalom problémái és lehetőségei (a magyar karakter)
- a magyar irodalom korszakai, jelentős alakjai
- a népköltészet szerepe és jelentősége a nemzeti irodalomban
- a nemzeti költészet és az európai irodalom kapcsolata
- a kor feladata, a játékszín (színház) szerepe

Kölcsey a kultúra felemeléséről: visszatérő elmélete az irodalom és a kultúra felemelésével kapcsolatban a színház, a színjátszás létrehozásának, terjesztésének, fejlesztésének gondolata. Felismerte a színháznak, a drámai műfajoknak a közönségre való közvetlen, illetve az irodalomra, nyelvre, kultúrára való közvetett hatásának jelentőségét. Ezt a kérdést is az általános, európai helyzet felől közelíti a magyar viszonyokhoz.

A népköltészetéről: e tanulmányában hangsúlyozza első ízben a költészet és irodalom fejlődésével, fejlesztésével kapcsolatban a *népköltészet* forrásértékét, forrásszerpét: „*Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni.*” Így tehát Kölcsey felvetette a népköltészetből megújuló nemzeti irodalom *elvi lehetőségét*. Ezzel az okfejtésével Kölcsey reményteljes gondolatokra biztatta néhány nagy művészünk, köztük Erdélyit, Petőfit, Aranyt, Kodályt és Bartókot. A szerző a népköltészetet két műnemre – lírára és epikára – bontja, s a nép-

költészeti emlékeket is korszakolja. Kölcsey értekezése így válik a népköltészet iránti érdeklődésnek történetfilozófiai művévé.

Az eredetiség igénye • Túllépve mestere, Kazinczy szemléletén: a fordításon, követésen, utánzásan alapuló irodalom helyett az *eredetiséget*, a saját, nemzeti hagyományokon alapuló irodalom megteremtését tartja elsődlegesnek. Ám felismeri, hogy sem a népköltészet, sem az irodalmi hagyomány nem elégséges, ezért a magyar irodalomnak szükségképpen támaszkodnia kell az európaire is – csakúgy, mint a rómainak kellett a görögre.

Jelentősége • Az esszé tartalmazza mindazon nézeteket, elképzeléseket, melyek Kölcsey irodalomról, az irodalom szerepéről és feladatáról megfogalmazott és követt. Nézetei erőteljesen befolyásolták a XIX. század irodalmi, esztétikai fejlődését, óriási hatással voltak mind a népiesség képviselőire (Petőfi, Arany), mind az irodalomtörténészekre, esztétákra (Erdélyi János, Gyulai Pál, Henszlmann Imre).

1. Milyen műfajban hozott létre még maradandót Kölcsey a verseken kívül? **2.** Mikor írta legjelentősebb tanulmányait? Melyek ezek? **3.** „Egész nemzeteknek, szintúgy mint egyes embereknek megvagnak az ő különböző koraik.” Melyik Kölcsey-tanulmány indító tételmondata ez? **4.** Hogyan hatott Kölcseyre Herder? Hogyan vélekedett a magyar nemzetről? **5.** Mi a szerepe Kölcsey szerint a hagyománynak a nemzeti költészetben? **6.** Hogyan látja a magyar kultúra és a költészet fejlődését? **7.** Mi a véleménye az eredetiségről? ✨ **8.** Fogalmazd meg, hogyan értékelhető Kölcsey Ferenc tanulmánya? Milyen kérdés áll érdeklődésének középpontjában? ✨ **9.** Nézz utána a neten, ki volt Johann Gottfried Herder (1744–1803)! Melyik művében jövendölte meg nemzethalálunkat?

VÖRÖSMARTY MIHÁLY (1800–1855)

Vörösmarty Mihály életműve egészen kivételes helyet tölt be a magyar irodalom történetében. Költészetünk egyik legnagyobb fordulatát kezdeményezte, s vitte a beteljesedésig. Ő a magyar irodalom legromantikusabb költője, a magyar romantika verses költészetének megteremtője, drámaíró, irodalom-szervező, nemzeti énekünk, a *Szózat* megalkotója.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1800. december 1-jén született Pusztanyéken (ma Kápolnásnyék) elszegényedett katolikus köznemesi családban. Apja gazdatiszt volt egy grófi uradalomban. A család mindig anyagi gondokkal küszködött a tisztességes szegénység és a súlyos nyomor határán. Kilenc gyermekük volt: 4 lány, 5 fiú. Mihály volt a legidősebb fiúgyermek. Elemibe a lakásukhoz közel lévő evangélikus iskolába járt. 1811-től 1816-ig a gimnázium öt osztályát a fehérvári ciszterciák iskolájában végezte. 1816-ban Pesten a piarista gimnázium hatodik osztályában, a költői osztályban folytatta tanulmányait.

Barabás Miklós:
Vörösmarty Mihály portréja, 1836

1817-ben váratlanul meghalt édesapja. Vörösmartynak ekkor kenyérkereset után kellett néznie. Gyámja révén a Perczel család három fiának: Sándornak, Mórícnak és Miklósnak lett a magántanítója. Az első három évben a fiúkkal együtt Pesten lakott, mellette elvégezte az egyetemen a kétéves filozófiai tanfolyamot. 1820-ban a családdal együtt Börzsönybe, Perczelék Tolna megyei birtokára költözött. A börzsönyi időszakban magánúton jogot tanult. Itt ismerkedett meg két jeles emberrel: Egyed Antal plébánossal és Teslér László káplánnal. Az ő barátságuk sokat segített Vörösmartynak a világirodalmi tájékozódásban.

A Perczel családnál töltött idő alatt beleszeretett Perczel Sándor legidősebb lányába, Etelkába (1821). Szerelmét nem mutathatta, minden erejét össze kellett szednie, hogy szenvedélyét elfojtsa. Tisztában volt vele, hogy szegény házitanítóként semmi esélye. A társadalmi különbség áthidalhatatlan volt köztük. 1822 őszén lemondott állásáról, s Görbőre ment Tolna megye alispánjához, hogy megszerezze az ügyvédi oklevél elnyeréséhez szükséges jogi gyakorlatot. Görbőn került szoros kapcsolatba a nemesi vármegyék Habsburg-ellenes mozgalmaival.

Pályakezdése • Figyelme korának irodalma felé fordult, emellett megismerte az ókori irodalmi alkotásokat és Shakespeare drámáit is. Első alkotói korszakában epikus műveket írt (*Cserhalom*, *Tündérvölgy*, *Délsziget*, *A rom*). Megjelentek a nemzeti történelem eseményeit feldolgozó, felidéző balladák (*Szilágy és Hajmási*, *A bűvár Kund*).

1823-ban a görbői esztendő után Pesten ismét átvette a Perczel-fiúk nevelését, s közben 1824. december 20-án ügyvédi vizsgát tett. 1826-ban vált meg végleg a Perczel családtól. Hírnevét a *Zalán futása* (1825) című alkotása alapozta meg. Az ezután megjelenő epikus művei két műfajba sorolhatók: a kiséposz és elbeszélő költemény műfajába. Az *Eger* (1827) című kiséposzban Eger védőinek hősiek harcát, törökellenes küzdelmüket mutatja be. Az ezt követő évek, különösen az 1827-es a szomorú nélkülözések, a szegénység éve volt. Decemberben azonban barátai révén álláshoz jutott. A *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratot és szépirodalmi melléklapját, a *Koszorút* szerkesztette. 1830-ban az Akadémia rendes tagjává választotta. Anyagi helyzete már biztos volt. Kisfaludy Károly halála után az úgynevezett romantikus triász befolyása – köztük Vörösmartyé is – egyre erősödött. Nagy tekintélyt vívott ki magának, elismert író lett. Kiemelkedő remekműve, a *Csongor és Tünde* (1830) a boldogságkeresés drámája, amelynek üzenete, hogy csak az őszinte, tiszta, szép érzések adhatnak igazi boldogságot. Az elbeszélő költemények közül legnevezetesebb darabja a *Szép Ilonka* (1833). Boldogtalan szerelmi történet a magyar történelem egyik legnépszerűbb hőséhez, Mátyás királyhoz kapcsolva.

A 30-as években Vörösmarty két szinten ábrázolt értékvesztést az emberi életben: a nemzeti s az egyéni lét szintjén. E kétféle értékvesztést egymástól minőségileg különbözőnek mutatta. A *Szózatban* (1836) nem belső rothadás végéig a magyarsággal, létének hirtelen megszakadását külső ellenség idézi elő. A *Késő vágy* (1839) ezzel szemben belső kiüresedést tulajdonít az egyénnek. Három mondat ez az elfojtott szerelmi vágyról. Beletörődéssel mereng azon, hogy elmúlt ifjúsága, amikor még égő vágy fűtötte, túl van azon a csalódásokkal teli időn,

amikor még reménykedett Etelka szerelmében, már elérte azt a kort, amikor nyugalma nem zavarhatják meg a szív ügyei.

Szerelme • Vörösmarty egy házban lakott Bajza Józseffel, náluk étkezett. Itt ismerte meg az alig húszesztendőes Csajághy Laurát, Bajza sógornőjét. A 41 esztendőes és túlzottan szemérmes férfi érzelmeit először nem Laurának, hanem Bajzának vallotta meg. Csajághy Laurával történő megismerkedése után Vörösmarty versekkel udvarol két éven keresztül a lánynak. Benne látta a boldogság reményének utolsó lehetőségét. Ezek közül a legszebb az *Ábránd* (1843) című vers, amely Laurát is meggyőzi, hogy igent mondjon. *A merengőhöz* (1843) már a menyasszony Laurához szól. Az alkotás sokkal inkább filozofikus vers, mint boldog vallomás. A szerelem 1843-ban házassággal végződött.

Költészetének csúcán • A lírikus Vörösmarty a 40-es években jutott el költészete csúcsaira. Elsősorban az óda és az elégia lettek meghatározó műfajai. Híres epigrammája, *A Guttenberg-alumba* (1839) ódai mélységeket érint. Hatalmas filozófiai elmélkedése a *Gondolatok a könyvtárban* (1844) tele van kétségekkel, belső és önmarcangoló vívódással, hite a felvilágosodás eszméiben megrendült. *Az emberekben* (1846) már egyértelműen tragikusnak látta a történelmet, megírását a galíciai fölkelés ösztönözte. Ezt követően már egyre kevesebbet írt. Népszerűsége halványodni kezdett Petőfi feltűnésével. A polgári forradalom előkészítésében nem vett részt ugyan közvetlenül, de ügyével azonosította magát. 1848-ban képviselői mandátumot kapott, s a megalakuló Batthyány-kormányt követte Debrecenbe, majd Szegedre és Aradra. 1849-ben a kegyelmi szék közbírája volt.

A szabadságharc leverése után, mint legtöbb kortársa, ő is bujdosni kényszerült. 1850-ben Pesten feljelentette magát a katonai törvényszéken. Kihallgatták, de szabaddal maradt. Még ebben az évben perét felfüggesztették, s Haynau több képviselőtársával együtt kegyelemben részesítette. 1850-től 1853-ig Baracskán éltek, majd Nyékre költöztek. Itt szőlőt művelt, dinnyét és dohányt termesztett, hogy három gyermekét és feleségét eltartsa. Már alig írt verset, de ekkor keletkezett művei kivételesen magas színvonalat képviselnek. Az *Előszó* (1850) a magyar irodalom csúcspontjai közé tartozik, amelyben a nemzet, a társadalom története a természet évszakváltozásaival egybefonódva jelenik meg, s így valami kikerülhetetlen végzettség is rajta hagyja komor bélyegét. Utolsó nagy költeménye, *A vén cigány* (1854) ars poetica. Vörösmarty a költészet lehetőségeivel, feladatával vet számot. A muzsikussá váló cigány a költő fájdalmát szólaltatja meg.

Élete utolsó éve • Élete utolsó öt éve a lassú haldoklásé. Szűkösen éltek, kedélyállapota levert, s a betegség hamarosan ágyba kényszerítette. 1855-ben az egész család Pestre költözött, hogy Vörösmarty állandó orvosi felügyelet alatt lehessen, de november 19-én váratlanul meghalt. Temetésén (november 21-én) több mint húszezeren voltak. Ez volt az első tömeges megmozdulás, néma tüntetés a világios fegyverletétel óta.

1. Milyen kapcsolatban vannak Vörösmarty Mihállyal a következő nevek: Pusztanyék, Székesfehérvár, Pest, Börzsöny, Görbő, Debrecen – Szeged – Arad, Baracska? **2.** Milyen kapcsolatban vannak Vörösmartyval az alábbi személyek: Perczel Etelka, Csajághy Laura? **3.** Melyik műve tette egyből országos hírvé Vörösmar-

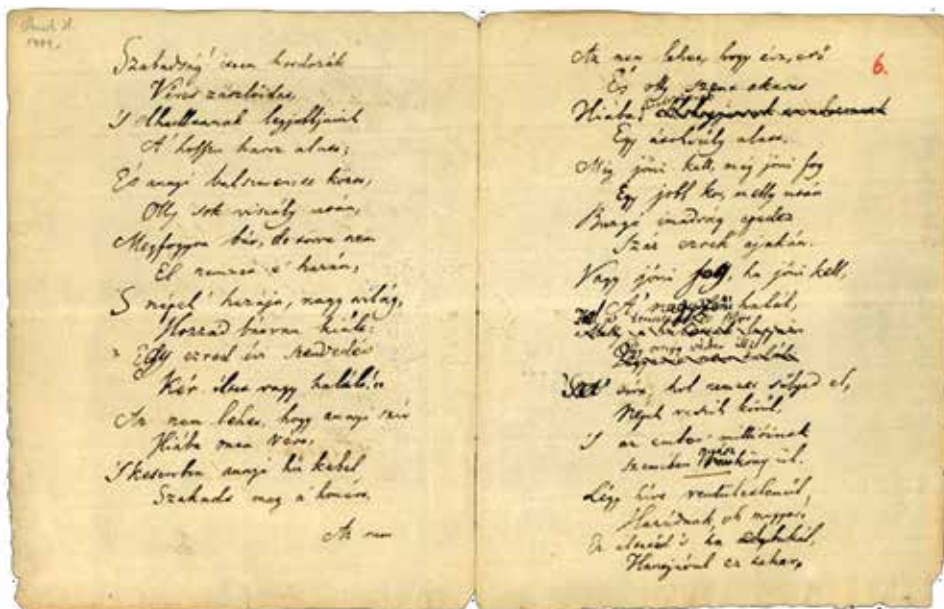
tyt? **4.** Hogyan alakult élete 1827 után? Milyen lapoknál dolgozott? **5.** Mikor lett az ország „első költője”? **6.** Mikor alkotott Vörösmarty a dráma műfajában? Melyik ez a mű? **7.** Hogyan értékelnéd a 30-as 40-es évek líráját? Milyen hangulat jellemzi ezeket a verseket? **8.** Hogyan alakult Vörösmarty költészete a szabadságharc leverése után? **9.** Készíts prezentációt Vörösmarty Mihály a magyar romantikus költészet megteremtője címmel!

Irodalomelméleti ismeret

Óda • A himnuszhoz hasonló műfaj: egy eszme jelentőségét fejezi ki ünnepélyes hangnemben. Eredetileg az istenséget dicsőítette, később uralkodókat, hadvezéreket ünnepeltek vele. A Szózat nem az óda műfaját szállítja lejjebb azzal, hogy földi dolgokról szól – a hazáról –, hanem a hazát emeli fel isteni rangra.

SZÓZAT

A Szózat kézirata (5–13. versszak)

- Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar,
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.
- A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.
- Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.
- Itt küzdtetek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

5. Szabadság! Itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.
6. És annyi balszerencse közt,
Oly sok vizzály után,
Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.
7. S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”
8. Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.
9. Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.
10. Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.
11. Vagy jöni fog, ha jöni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.
12. S a sírt, hol nemzet sűlyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.
13. Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.
14. A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

eltakar – eltemet; **e kívül** – ezen kívül; **Hunyad** – Hunyadi János; **hordozák** – hordozták; **balszerencse** – itt: csapás, nehézség; **viszály** – baj, viszontagság, küzdelem; **nagyszerű halál** – itt: nagy méretű halál, azaz nemzethalál; **elbukál** – az *alábukik, lebukik* igével mutat rokonságot, azaz aki elbukik, a föld alá, a sírba bukhat le

Amit a mőről tudnod kell

Keletkezése • Vörösmarty reformkori költészetének nyitó verse. Kossuth a vers jelentőségét így méltatta: „Vörösmarty... *ha mást soha nem írt volna ... ezen egy művével is hervadhatatlan koszrút körített homlokára.*” A vers első változatát Vörösmarty 1835-ben készítette, a szöveg végleges formája azonban csak 1836-ban alakult ki. Ekkor zajlott a pozsonyi országgyűlés, ahol a reformkor több fontos kérdése is felmerült. Hiába volt azonban a haladók próbálkozása, nem sikerült a legfontosabb problémákra megoldást találni. Ráadásul letartóztatták az országgyűlési ifjakat is, többek között Kossuthot és Wesselényit. A csalódás és kétségbeesés hatására írta meg Vörösmarty a *Szózatot*. Magyarságunkból fakadó szigorú követelmény itt is – akárcsak a *Himnusz*nál – a pontos verstudás!

Műfaja, címe • A vers műfaja óda. A hazafias eszmék egyik legszebb verse. A szózat szó jelentése ünnepélyes beszéd, itt a nemzethez intézett felhívás, a közösségi óda magasztos beszédhelyzetét jelöli.

Szerkezete • Szónoki beszéd, felhívás a magyar nemzethez, és ez alakítja ki a szónoki beszédre emlékeztető szerkezetet. A szónoki beszéd részei: a hallgatók megszólítása, a cél kijelölése, és a meggyőzéshez szükséges érvek felsorolása, valamint a cél megvalósításának eredményei. A megszólítás E/2. személyű (*légy híve*), vagyis mindenki úgy érezheti, hogy személyesen hozzá szól a költő. A cél kijelölése: *Áldjon vagy verjen sors keze: / itt élned, halnod kell*. Következnek a meggyőzés érvei. Az apák tettei és vére, amelyet ennek a földnek a megszerzéséért és megtartásáért ontottak ki (*Ez a föld, melyen annyiszor / Apáid vére folyt; ... elhulltanak legjobbjaink. / A hosszú harc alatt*). Ha erről megfeledkezünk, akkor őseink hiába éltek és haltak meg (*Az nem lehet, hogy annyi szív / Hiába onta vért*). Történelmünk nagyjait idézi fel, akik dicsőséget hoztak a magyar népnek (Árpád, Hunyadi). Jövőképből kettőt is felvillant Vörösmarty. Az egyik akkor következik be, ha mindenki megteszi, amit a haza követel tőle. Ekkor egy boldog, szép országban élhetnek az emberek. A másik jövőkép a pusztulásé. Így kerül sor a felhívás megismétlésére: *Itt élned, halnod kell*.

A vers keretes szerkezetű, felépítése szimmetrikus. Három fő részre osztható. Keret, középső rész, keret. Képlettel kifejezve: $A_1 - B - A_2$. Két-két versszak alkotja a keretet.

I. rész: A_1 , 1–2. vsz.: a hazához való hűség megfogalmazása. Már nem Istenhez, hanem az emberekhez, a magyarokhoz szól. A felszólító módú igealakok (*légy, áldjon, verjen*), a *kell* parancsszó, valamint a nagy ívű ellentétek (*bölcső ↔ sír, áldjon ↔ verjen, élned ↔ halnod*) erősítik a rendületlen hazaszeretetre való felszólítást.

II. rész: B, a középső rész újabb három részre osztható.

B₁. rész: 3–5. vsz.: a **hős múltat** idézi. A nemzeti múlt dicsőséges pillanatait és nagy alakjait idézi fel Vörösmarty (honfoglalás, Árpád, Hunyadi, Rákóczi-szabadságharc). Az ismétlődő mutató névmások (**ez a föld, ez melyhez; itt küzdtenek, itt törték össze**)¹ erősíti az összetartozás érzését, összekapcsolja a múltat a jelennel, illetve élesztgeti a nemzeti büszkeséget a költő.

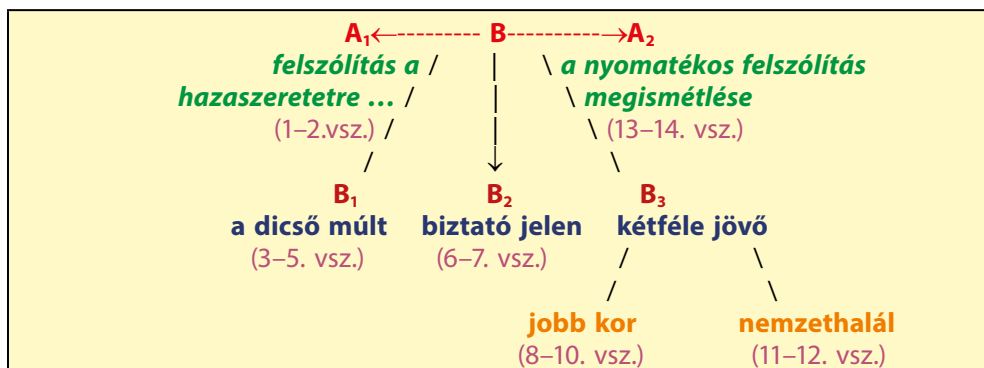
B₂. rész: 6–7. vsz.: a **biztató jelen**: a harcokban megfogyatkozott, de meg nem tört magyarság beletartozik a népek nagy családjába. Az egész emberiséghez tartozás adhat bátorságot a további küzdelmekhez, a rendíthetetlen hűség, a jövőért való munkálkodás megváltoztathatja a történelmet. Az anafora¹ a költő belső vívódására utal, amelyet a nemzet sorsának alakulása vált ki belőle.

B₃. rész: 8–12. vsz.: a **sorsdöntő jövő** lehetőségeit mérlegeli a költő. Azt bizonyítja, hogy a múlt és jelen erőfeszítéseinek meg kell hozniuk a jobb jövőt. Érvelését a tagadás (*az nem lehet*) és az állítás (*jőni kell, jőni fog*) ismétléseivel nyomatékosítja. De felmerül Vörösmartyban a nemzethalál gondolata is. A jövő kétféle lehetősége közül utoljára a halált említi, mégsem a pesszimizmus válik uralkodóvá, hiszen a vers végkicsengését a visszatérő keret adja.

III. rész: A_2 , 13–14. vsz.: a hazához való kötődés érzését nyomatékosítja a közelre mutató névmás kétszeri ismétlése. A befejezésben a felszólító módú ige került a mondat élére, s így a fokozás hatását kelti.

¹ *anafora* – a szemléletesség és hatásosság eszköze, alakzat, a sor elejének megismétlése, azonos szóval való kezdése

A keret második és utolsó versszaka szó szerint megegyezik egymással.
A vers szerkezeti váza:

Stílusa • A *Szózat* romantikus stílusú, a romantika aktív irányzatát képviseli. Nem Istenhez fohászkodik, nem imádkozásra buzdítja az embereket, hanem kemény küzdelemre hív a sorssal szemben. A romantika jellemzői közül megtalálható a versben a nemzeti múlt bemutatása (honfoglalás), a kivételes jellemek (Árpád, Hunyadi). Az ellentétek az emberek meggyőzését szolgálják. A festőiséget a hatalmas tablóképek adják. Ezek a tablók az egész nemzetet állítják elének, harcok és vér közepette.

Verselése • A *Szózat* időmértékes verselésű. Meghatározó verslába a jambus. Jele: ◡ – . A két hosszú szótagból álló spondeusok (– –) lassítják, méltóságteljesebbé teszik a költemény ritmusát. Nyolc- és hatszótagos sorok váltakoznak a versben, melyeket félrímek kapcsolnak egymáshoz: x a x a.

Hazádnak rendületlenül

◡ – | – – | ◡ – | ◡ –

Légy híve, oh magyar,

– – | ◡ – | ◡ ◡

Hogyan lett a *Szózat* hazafias énekünké • Vörösmarty Mihály 1836-ban írta meg versét, majd a költeményre **Egri Béni** (eredeti neve Galambos Benjámín) írt zenét 1843-ban, amikor annak megzenésítésére Bartay András, a Nemzeti Színház igazgatója pályadíjat tűzött ki. A mű ősbemutatójára 1843. május 10-én került sor a Nemzeti Színházban. A *Szózat*ot második himnuszunknak is nevezik. Sokáig vita tárgya volt, hogy a *Himnusz* vagy a *Szózat* legyen a nemzeti himnuszunk. A népies műdal stílusában készült dallam. Azóta második nemzeti énekünké vált. Fontos eseményeket a *Himnusszal* kezdünk, és a *Szózattal* zárunk.

Irodalomelméleti ismeret

Drámai költemény • Az irodalomban a romantika sajátos keverékműfaja, a klasszikus tragédiával rokon műfaj, melyben a drámaiság a gondolati lírának van alárendelve. E drámák általában nem előadásra, hanem olvasásra készültek, és az emberi lét alapvető filozófiai kérdéseit vetik fel, melyeknek kifejezéséhez vallási, mitikus, szellemlények is szerepelhetnek (*Isten, ördög, angyalok, Földszellem, Gomböntő*).

Az ilyen műfajú műveket *emberiségdrámáknak* is nevezzük.

A műfaj eredetéként a középkori misztériumi játékokat szokták emlegetni, előfutára Dante *Isteni színjátéka* volt, de az emberiségköltemények kialakulásához vezető úton jelentős szerepet játszott Milton *Elveszett Paradicsom* című műve is.

A drámai költemény – mint műfaj – csúcspontjaként Goethe *Faustját* szokás emlegetni, minek hatására kibontakozott az emberiségköltemények első hulláma (Byron: *Manfréd, Káin*; Percy B. Shelley: *A megszabadított Prométheusz*).

A drámai költeményben – csakúgy, mint a barokk eposzokban is – a keresztény hitregék túlvilágról szóló elképzelései gyakran az antik mitológiával vegyülnek. Az európai művelődés e két alappillére mellett legtöbbször szerepet kapnak a középkor mágikus hiedelmei és a népi babonák is.

A magyar irodalomban két nagy drámai költeményt tartunk számon: Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéjét* és Madách Imrétől *Az ember tragédiáját*.

CSONGOR ÉS TÜNDE

SZÍNJÁTÉK ÖT FELVONÁSBAN

(A pogány kúnok idejéből)

(részletek)

Személyek: *Csongor* – ifjú hős
Kalmár, Fejedelem, Tudós – vándorok
Balga – földművelő, utóbb *Csongor* szolgája
Kurrah, Berreh, Duzzog – ördögfiak
Tünde – tündérlány
Ilma – *Balga* hitvese, *Tünde* szolgálója
Mirigy – boszorkány
Ledér
Tündérek stb.

Első felvonás

(*Kert. Középett magányosan virágzó tündérfa áll, alatta Mirigy kötözve ül. Csongor jő.*)

Csongor: Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt,
S aki álmaimban él,
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam.
Most, mint elkapott levél,
Kit süvöltve hord a szél,
Nyugtalan vagyok magamban,
Örömben, bánatomban,
S lelkem vágy szárnyára kél.

Ah, de mit látok? közepen
Ott egy almató virít,
Csillag, gyöngy és földi ágból,
Három ellenző világból,
Új jelenség, új csoda.
S aki ott kötözve ül,
A gonosz, kaján anyó,
Nénje tán a vén időnek,
Mint leláncolt fergeteg
Zsémbe és zúg; mit jelent ez?
Vén Mirígy –

Mirígy: Ah, nagy szerencse
Elhagyott, agg, ősz fejemnek,
Csongor úrfi, hogy közelgesz.
Látod, mint vagyok lekötve,
Minden embertől kerülve,
Félig éh, félig halott.

Csongor: *(Félre.)*
Minden szó, mint a hamis pénz.
Oly balúl cseng fülemben. *(Mirígyhez.)*
Szólj, mi baj?

Mirígy: Csodát beszélek,
Milyen a nemes hazában
Rég nem történt.

Csongor: Tedd rövidebbé!

Mirígy: *(Félre.)*
Hogy parancsol! – Halld tehát,
Kedves úrfi, kit szemfénynek,
Örömének, kellemének
Szült, s nevelt föl szép anyád –

Csongor: Vén penész, ne tétovázz,
Térj dologra; vagy biz' isten,
Itt felejtlek a fatőben.

Mirígy: Légy kegyes. *(Félre.)* Hah! büszke gyermek,
Vessz el, mint a fűzi gomba;
Légy egérré, légy bogárrá,
Vagy légy olyan, mint Mirígy.

Csongor: Mit morogtál, vén Mirígy?

Mirígy: Csak tűnődtem, mint beszéljem –
Látod itt ez almafát:
Mennyi ág, ahány levél,
Annyi új csodát terem.
Ezt – de nem vallok neki –
Ezt a rossz kopár tető,
Tán a naptól s csillagoktól

- Terhbe jutván, úgy fogadta,
S szülte, mint bosszú jelét;
Mert eleddig rajt' egyéb
Rossz bogácsnál s árvahajnál
Nem termett: azért leve
„A boszorkánydomb” neve.
- Csongor:** Mily utálatos zavart szól,
Szép s rutakból összeszöve.
- Mirígy:** Most, nézd úrfi, a kopáron
E szép almató virágzik. –
Színezüstből van virága,
S mint fehér rózsák ölében
Mász a fészkelő bogár,
Mint a légy, mely téjbe hullott,
Mint új hóban agg bogyó –
- Csongor:** Mily kemény vas tűrödmem,
Hogy még rá figyelhetek?
Szólj, s ne tétovázz, vagy e lánc
Meggkettőzik csontodon ma.
- Mirígy:** *(Félre.)* Hogy gebedj meg, azt kívánom,
Mérged tengerében. – Úrfi,
Hogy heves vagy, nem csodálom,
Ifjú még, s tán sejtet is már,
Hogy tündér, aranyhajú lány –
Mit beszéltem!
- Csongor:** Mit beszélsz?
- Mirígy:** Csak álom.
Vén ajak, tudod, csevegni
Jobb' szeret, mint enni, inni.
Halld tovább: ezüst virága
Csügg e tündér almafának,
S benne drágakő ragyog.
Három ízben elvirágzik
Ez naponnan, este rajta,
Mint a szűz emlői bimbók,
Oly kis almák duzzadoznak.
És mikor közelget a
Szép borongó éjszaka,
És az éjfél, a gyilkosnak,
Denevérnek, és tolvajnak,
S kósza szellemnek dele,
Száll, mint holló szárnya le;
S felleg ül vad csillagon,
Felleg, melyet az mocsárból,
Sárkányok sóhajtatóból

S nyílt sirokból összevon,
S szürke apján a bagoly
Szemmeresztve lovagol,
Rém a bolygó rém nyakán,
Csép anyó a piszkafán,
Szép regében halandóknak
Bal szerencsét, gyászt huhognak
S a gyujtónak ór szeménél
Egy leégett ház tövénél
Isznak, esznek, alkudoznak,
S bömböl a bölömbika,
S a szüzek legjobb bika
Most fiát megy eltemetni,
Ölni, aztán eltemetni –

Csongor: Hah, utálat, fürtelem.

Nem! tovább nem tűrhetem.

Mirígy: Elmegy, itthágy, kell sietnem,

Úrfi! úrfi! végezem már.

Csongor: Elfutnék a szörnyetegtől,

S a kívánság nem bocsát:

Hallanom kell.

Mirígy: Légy figyelmes.

Mint mondám, az éj, ha jó,

Érni kezd a fán az alma,

S mint egy most szült lánykafő,

Oly arannyá duzzad halma.

Mégis ebben agg apádnak

És anyádnak haszna nincsen;

Mert bármennyien vigyáznak,

Báj szellő kel éj felében,

Melytől a szemek lehúnynak,

S reggel a szedett fa áll,

Mint a pusztá túskezál.

S mert legaggabb én vagyok,

Legtovább virraszthatok,

Azt beszéltek, s ideköttek

A fatőhöz, s megnevettek.

Engem is pedig lesujt a

Bűvös álom ón hatalma,

És ez harmad éje már,

Étlen, szomjan, hogy vigyázok.

Csongor: Mily nem ösmert gondolat,

Új kívánság, új remény ez,

Mely mint vert hab tengerén

- Vándor éji villanat,
Háborús eszembe hat?
- Mirigy:** Hogy pusztuljon a kegyetlen!
Mégsem old el láncaimtól.
Vallanom kell többet is,
Vallanom kell a valót. –
Halljad, úrfi, mely gyanúm van:
Innen tündér szép leányzó,
Aki e fát ülteté tán,
Hordja vissza, mint sajátját,
Az arany gyümölcsöt is.
- Csongor:** (*Mirigy láncait leveri.*)
Menj, siess el; láncaidtól
Megmentett karom; de menj el,
Merre lábad visz, szemed lát;
Mert ha még e szent helyen
Itt talállak, eltemetlek.
- Mirigy:** Áldjon isten – megboszúllak –
E jó tétédért – megfojtlak,
Csak tehetném! – légy szerencsés –
Mint az ördög papsüvegben.
- Csongor:** Menj, menj, menj, ne lássalak.
- Mirigy:** (*Mentében.*) Nem megyek, míg büszkeséged
Szarva nem jut körmeimbe.
Mint a sánta nyúl leszek,
Mely kilenc fiát megette
S a harasztba bujdosott. (*El.*)
- Csongor:** Szép fa, kertem új lakója,
Mely, mint nem várt ritka vendég,
Félig föld, félig dicső ég,
Ösmeretlen kéz csodája
Állsz előttem, s a kopárra
Életet, fényt, gazdagságot,
S hintesz álmat a sovárra,
Mint tehessem, mint lehet,
Hogy ne nyomjon engem álom,
S megláthassam kincsedet?
Földben állasz mély gyököddel,
Égbe nyúlsz magas fejeddel,
S rajtad csillagok teremnek,
Zálogúl talán szivemnek,
Hogy, ha már virágod ilyen,
Üdv gyönyör lesz szép gyümölcsöd.
Szép fa, tündérméz csodája,
Vajha ilyen légy nekem.

Ah, de mit tekint szemem?
Szerelemnek rózsaszája,
Mondd, minek nevezzem őt,
A nem földit, a dicsőt?
Hattyu szálla távol égből,
Lassu dal volt suhogása,
Boldog álom láthatása,
S most, mint ébredő leány,
Ringató szél lágy karján,
Úgy közelget andalogva;
Ah, tán ez, kit szívdobogva
Vártam annyi hajnalon?
Ah, tán e fa ültetője,
Ennyi bájnak, és gyönyörnek,
Ennyi kincsnek asszonya?
Rejts el, lombok sátora,
Rejts el éjfél, szív, ne dobbanj,
El ne árulj, el ne rontsad
A szerencse útait.

Dal: Álom, álom,
Édes álom,
Szállj a csendes föld fölé;
Minden őrszem
Húnyjon, csak nem
A várt s váró kedvesé.

Csongor: Álom, álom, édes álom,
Ah, csak most ne légy halálom. *(Elrejtezik.)*
(Tünde, Ilma jönnek.)

Ilma: Asszonyom, tudod, hogy engem
E poros földről emeltél
A magas tündér hazába,
S csak azért, hogy ott napestig
Csongor úrfiról beszéljek,
Szép szemérről, szép hajáról,
Fejedelmi termetéről,
És arról a mézajakról,
Mely dalt s csókokat terem.

Tünde: Ah, hogy ennyit tudsz csevegni.

Ilma: Lásd, nem ok nélkül beszéllek.
Itt nekem férjem maradt,
Akit Balgának neveznek.
Olyan isten-verte had
Nincs talán a fél világon.
Szomja, éhe mondhatatlan.
E nagy föld, kenyér ha volna,

S hozzá sajt a holdvilág,
Már eddig felfalta volna,
Hold az égen nem ragyogna,
S most itt nem járhatna láb.
S hogy még vannak tengerek,
Nincs egyébtől, mint csak attól,
Hogy bennök nem bor pezseg.
S asszonyom, lásd, e gonosz csont,
Első nap már verni kezdett,
És ijeszte, hogy megesz, ha
Enni nem hozok neki.
Tudni most azért szeretném:
Meddig tart e bujdosásunk?
Mert, mi könnyen eshetik,
Hogy még itt e csipkefán,
A rokonságnak miatta,
Fennakad csipkés ruhám,
S Balga itt talál az ágon,
Azt gondolja, som vagyok,
És nekem jön, és leszed:
Akkor jaj lesz életemnek,
Jaj, szegény tündér fejemnek!

Tünde: Ah! ne kelts föl bánatimból.
Ilma! Ilma! messze honból,
Látod, mily hiába járok.
E kies fát mily hiába
Ültetem vad föld porába,
Kedvesemre nem találok.
A fa kincseket terem,
A fő kincs, a szerelem,
Szép világa álmainnak,
Melyek e vidékre vonnak,
Ah, az rajta nem terem.

Ilma: Asszonyom, mit adsz, ha mondom,
Hogy belül a lomb alatt,
Csongor úrfi szúnyad ott?

Tünde: Ilma, mit beszélsz bohóú!

Ilma: Engedd hát, hogy én öleljem.

Tünde: Áldott, kedvező szerencse,
Mint köszönjem ezt neked!

Ilma: A szerencse vak gyerek,
Ezt inkább nekem köszönjed.

Tünde: Vágyaimnak vég határa,
Itt vagy, s reszketek belépni.

Ilma: Késel? Megmutassam-e,

Mint kell sűrű gally között
A szerelmest fölhalálni?

Tünde: Hagyd el, Ilma, a szerelmes
Csillagot hordoz szemében:
Annak nincs sötét s homály,
Bár bolyongjon éj felében,
Kedvesére rátalál.
Menj, míg itt mulat szerelmem,
S régi kinjait elenyelgem,
Keltsd föl a kis csalogányt,
Hogy, míg senki nincsen ébren,
Ő szerelmi kéjt zenegjen
S dallal töltse a magányt. *(El.)*

Ilma: Úgy legyen; de ah, mi szépen
Körmöciznek itt az almák.
Kár, hogy nem lehet megenni!
Itt egy férges is fityeg.
S mert az alma színarany,
Férge nem gyémánt-e vajjon?
Vagy tán Balga lett bogárrá,
Amióta elvagyok,
S most itt benne bujdosik?
Ah, beh megjárnám vele.
Nem kell férges alma, nem.
(Le akar egyet szakasztani, s nem tud.)
Hah, hogy nem nekünk terem!
(A kert belsejébe vonul.)

Mirígy: Átkozott hatalmas álom!
Háromszor kivájta körmöm
E hitetlen két szemet,
És háromszor visszatette
Mérges harmatba mosottan,
Fénybogárral megrakottan,
Mégis álom nyomta el.
De mi ez, mely ritka fény?
Fenn ragyognak már az almák,
S a szerelem puha ágyán,
Hah, ott szunnyad a tündér lány.
Dús aranyló hajazatja
A szép ifjat elborítja,
S boldogságot álmodik.
Nem, nem, ezt nem nézhetem,
A bosszú hajt, és kajánság,
Szép hajában kárt teszek.

(Tünde s Csongor egy gyepágyon a fán belül, annak lombjaitól félig eltakarva látszanak. Mirigy lopva közelít Tündéhez, s hajából egy fürtöt levág.)

- Mirigy:** Megvan, megvan! e hajakkal
Elborítom lányomat.
Csongor lássa, s megcsalódjék,
Karjain elandalodjék,
S akkor én uralkodom. (El.)
- Ilma:** (Jő.)
Istenem, már reggel is lesz,
Mégis a földön vagyunk;
S mily unalmas itt az élet
Annak, aki nem szeret,
Hát még, akit nem szeretnek!
Ah, de mit látok? riadva
És bosszúsan jő ki Tünde.
(Tünde és Csongor jőnek.)
- Csongor:** (Esdekelve.) Tünde, nem maradsz tovább?
- Tünde:** Csongor, nem lehet, bocsáss.
- Csongor:** Nem kötöz le hű szerelmem?
- Tünde:** Ah, szerelmed üz tovább.
- Csongor:** Éltemet viszed magaddal.
- Tünde:** Éltemet hagyom helyette.
- Csongor:** Tünde! Tünde! még alig
Láttam arcod hajnalában,
Szép szemed két csillagában
Felderülni mennyemet;
Illetetlen ajkaiddal,
Szívkötő hajfodraiddal
Még nem játszhatott szerelmem,
S Tünde, búcsút kell-e vennem?
- Tünde:** Még alig szemléltelek,
Hű szerelmem hajnalát,
Rózsabokrát vágyaimnak,
Rég óhajtott kincsemet,
S ösmeretlen karjaidtól,
Még nem ízlett csókjaidtól,
Elszakasztom szívemet.
- Csongor:** Vérzenem hagysz –
- Tünde:** Vérezem én is
Orvosolhatatlanul.
- Csongor:** Ajkad hajnalló egén
Ily halálszó zúg-e, Tünde?
- Tünde:** Ah, bocsáss, nem késhetem.
- Csongor:** Szólj, mi hajt el, édesem?

- Tünde:** Csongor, ah – vagy mondjam-e?
Egy gonosz van, aki üldöz,
Egy hatalmas gyűlölője
Új szerelmünk frigyinek.
Érzem, érzem nagy hatalmát –
- Csongor:** Napfényt többé soha nem lát
Mondd, ki az? hogy kardra hányjam,
S mélyen, mélyben tengereknél,
Eltemessem, mint az ólmot.
Szólj, nevezd meg a gonoszt –
És –
- Tünde:** Ne lázadj fel hiába:
Hős karod nem árthat annak,
Aki titkon vétkezik.
Nézzed e fát, a gyönyörnek
Fája volna; itt reméltem,
Szerelemtől boldogítva,
Senkitől nem háborítva,
Vágyaimnak álmait
Teljesedni karjaidban;
Itt reméltem árnyaiban,
S mily gyönyörnek éjeit!
S ím, az első éjjelen
Orv kezek megbántanak,
És elárúlt titkaimmal,
Károhájtó hatalommal,
Ellenségim játszanak.
Vissza hát a messze honba,
Visszahordom kincsemet,
Hol magányos napjaimban,
Míg szívemben egy sóhaj van,
Érted égve, érted aggva,
Mondhatatlan bú temet.
- Csongor:** Tünde, egy szót hagyj szívemnek:
Merre tartod honodat?
- Tünde:** Ah, ne újítsd kínomat:
A madárnak tolla van,
S nem repülhet annyira;
A folyamnak árja van,
S nem foly árja oly tova.
Zúgva kél a fergeteg,
S Tündérhonban üdlakig,
Hol magányos búm lakik,
Míg elér, alig piheg;
Gyenge szellőként lebegvén

A legifjabb rózsa keblén,
Mint sóhajtás, úgy hal el.
A kis illatajkú méh,
Mely az ifjú rózsa keblén
Álmodozva ringadoz,
Föl nem ébred, nem gyanítja,
Hogy vihar fuvalma volt,
Mely miatt az ág hajolt.
Így, hová sebes madár,
Fergeteg, víz el nem érnek,
Kedves, ah, hogyan jöhetnél.
Értem sors bitangja lennél!

Csongor: Ah, ha nézlek és ha hallak,
Szívem elvész bánatában,
És ez egy lélek csekély
Meggondolni, mint bírállak,
Mint vagy itt, s mint nem leendesz?
Tünde, nézz körül utószor:
Még, ha föld ez, és az ég,
Hidd, meglátlak valaha.

Tünde: Most és többé nem soha.
Csongor, ah ne légy felejtöm.
Hű szerelmem e kebelben,
Mint az általültetett ág,
Mely tavaszt és új napot vár,
Úgy fog várni évről évre,
És örökre nem virítani –
Csongor, ah az éj múlik
Végzetemnek űz hatalma.
Tünde búcsút mond, siralmast,
Az örömmek és neked. (El.)

Csongor: Volt-e? vagy csak álmodám?
És az éjnek költeménye
Font körül e gyász tünettel?
Hah, ki ez még – Böske, állj meg,
Böske, kérlek.

Ilma: (Jő.)
Ilma, kérem.
Oly paraszt név nincs divatban,
Ahol Tünde tart lakást.

Csongor: Ilma hát –

Ilma: Kis szolgálója.

Csongor: Asszonyod, ha oly kegyetlen,
Ilma, állj te meg szavamra.

Mondd el, fényes üdlakot
Tündérhonban hol keressem.

Ilma: Csongor úrfi, megbocsáss,
Már a hajnalcsillag int,
S míg hattyúvá változom,
Ahhoz is csak kell idő.
Aztán jól tudod, melegben
Nem jó járni az egekben.

Csongor: Ilma, dévaj, mit beszélsz?
Azt csak, Ilma: merre menjek.
Napkeletre, napnyugotra –

Ilma: „Sík mezőben hármas út,
Jobbra, balra szertefut,
A középső célra jut.”
Csongor úrfi, jó szerencsét. *(El.)*

Csongor: Jaj, mi szörnyen elhagyattam!
Tündérálmaim világa,
Ah, miért is hajnalodtál,
Ily hamar, hogy elborúlj?
Most fényhez szokott szememnek
E ború, az éj sötéte
Oly ijesztő, oly nehéz.
Éjfél fekszik a napon,
A szelíd hold nem világít,
Míg elvesztett üdvömet,
Tünde, téged nem talállak.
Pusztá légy s kietlen, ég,
Légy vadonná, föld; szívemben
Végtelen vadon nyílik,
S benne bujdosik szerelmem
Boldogsága romjain – de
Mit tűnődöm itt? Megyek:
Isten áldjon, agg apám,
Isten áldjon, agg anyám,
Megersirattok tán; de többé
Engem nem találtok itt.
Tündérhonban üdlakon
Virrad ékes hajnalom:
Arra, mint vihar, ragadnak
Ót óhajtó vágyaim.
Nincs nyugalmam, életem nincs.
Míg nem bírják karjaim. *(El.)*

(Sík. Középett hármas út. Az ördögfiak háromfelől jönnek. Legelőbb Duzzog egy rókafiat hajt által a színen.)

Duzzog: Hőhe! hőhe! hőhe, hő! *(El.)*

Kurrah: Berreh! hőhe!
Berreh: Kurrah, hő!
Kurrah: Mit kerestél?
Berreh: Mit találtál?
Kurrah: Ürgecombot.
Berreh: Szárcsa-lábot.
Kurrah: Rossz ebéd.
Berreh: Szegény ebéd.
Kurrah: Vissza, vissza, vissza még. *(El.)*
Berreh: Jobbra én, te balra mégy. *(El.)*
Duzzog: *(Kívül.)* Hőhe! róka, hőhe, hő!
 Csülködöt már elharaptam,
 Gödrödet befojtogattam;
 Hőhe! róka, hőhe, hő!
(Kurrah, Berreh jönnek.)
Kurrah: Mit kerestél?
Berreh: Mit találtál?
Kurrah: Loptam, loptam egy tojást.
Berreh: Add, hadd lássam micsodást.
Kurrah: Tarkabarka.
Berreh: Szép tojás.
Kurrah: Vén bagolyból vén tojás.
 Fészken ült, nagy álma volt:
 Ifjú nőnek ablakán
 (Szőke volt és halovány)
 Zörgetett a vén zshivány
 Hármás három éjszakán;
 Most alutt, majd összedúlt,
 Szürke hátán bolha ült.
Berreh: Azt megetted.
Kurrah: Elvettem.
Berreh: Majd kikel.
Kurrah: Bagolyba tettem.
 Azt álmodta, csibehús.
Berreh: A bolondos vén anyus!
Kurrah: Loptam egy tojást alóla,
 S megkopasztottam magát.
Berreh: Ily csodát még nem hallottam.
Kurrah: Majd kikölti nyolc fiát.
 És röpülni nyavalyás
 Nem fog tudni, mászva mász,
 És megesszük, jó ebéd lesz.
Berreh: Jobb, ha esszük, mint ha ő esz!
Kurrah: Mit kerestél, mit találtál?
Berreh: Parti bürkön kék bogár ült.

- Kurrah:** Add, hadd lássam.
Berreh: Útra készült,
 S megfogám.
- Kurrah:** Nem hoztad el?
Berreh: Domb alatt téhén legel,
 Annak adtam, hogy pusztúljon,
 Teje tőle megromoljon,
 Borja téjtől dombra hulljon.
- Kurrah:** Ott megesszük, jó ebéd lesz.
Berreh: Jobb, ha esszük, mint ha ő esz.
Kurrah: Vissza, vissza, vissza még. *(El.)*
Berreh: Jobbra én, te balra mégy. *(El.)*
Duzzog: *(Kívül.)* Hőhe! róka, hőhe, hő!
 Vagy megeszlek, vagy egyél meg,
 Körmeim között gebedj meg.
 Hőhe, róka, hőhe, hő!
(Kurrah, Berreh jőnek.)
- Kurrah:** A bagoly megkergetett,
 Vén Mirigy volt a bagoly.
Berreh: A tehén megkergetett,
 Vén Mirigy volt a tehén.
- Kurrah:** Nyolc tojását mind megitta.
Berreh: Borja tógyét vérre szopta.
Kurrah: Megijedtem, elszaladtam,
 A tojást is összezúztam.
 Nincs mit inni, nincs mit enni.
Berreh: Étlen, szomjan kell heverni.
Duzzog: *(A rókát kergetve jő.)*
 Sánta róka, hőhe, hő!
 Már alig piheghetek;
 Megharaptál, én megeszlek:
 Hőhe! sánta róka, hő! *(Elfogja a rókát.)*
- Kurrah:** Mit kerestél?
Berreh: Mit találtál?
Duzzog: *(A rókát mutogatva.)* Rókahúst,
 Csibehúst.
 Róka a csibét megette,
 Hogy keresték, csak nevette.
 Most elfogtam, és megesszük,
 Gyomrainkba eltemetjük.
- Kurrah:** Mely dicső egy lakzi ez.
Berreh: Rókahúsból csibe lesz.
Duzzog: *(Elbocsátja a rókát.)*

Rókahús,
Csibehús,
El ne fuss!

Mind: *(A róka után futva.)* Hóhe, sánta róka, hó! *(El.)*

Mirígy: *(Jő.)* Hajj ki lányom, rókalányom,
Hajj elő! –
Hogy zavartak minapában,
Félelemből lányom arcát
Rókabőrbe öltözém át,
S elbocsátám a harasztban,
Már eddig süldő lehet.
Most meg visszaalakítom,
Szép aranyhajjal borítom,
Csongor majd belészeret.
Hajj ki, lányom, rókalányom,
Hajj elő! – hogy nem találom!
A majorba ment talán
Csirkeszív, lúdmáj után.
Hajj ki, lányom, rókalányom,
Hajj elő! – *(A bokrokat megzörgetve el.)*
(Tünde, Ilma jönnek.)

Tünde: Ilma, én itt meghalok.

Ilma: Ah, ne halj meg, asszonyom,
Nincs, hová temesselek.

Tünde: Veszteségem kínja tenger,
Rajta szélvész bánatom.

Ilma: Tenger színe változandó.

Tünde: Veszteségem kínja nem.

Ilma: A szélvészek elmulandók.

Tünde: Bánatom hatalma nem.

Ilma: Ah, ez mind azért vagyok,
Mert magad sem vagy halandó.

Tünde: Ilma, mondd el, mit tegyek?
A hitetlen ész tanácsa
Lelkemet már nem szolgálja,
S szívem oly igen beteg.

Ilma: Azt igen bölcsen teszed,
Hogy tanácsomat kívánod,
Itt a földön, asszonyom,
Hol te, mint én, nem születél,
Mert a göncöl csillagán
Úgy termettél rózsafán;
Onnan egy vihar lerázott,
S Csongor úrfi kebelén
Virradál meg, ébredél fel!

Kínos édes érzeménnyel,
S most kérsz; hogy segítsek én.

Tünde: Ilma, ily vigasztalóm vagy?

Ilma: Halld tovább: a munka nem nagy.
Csongor úrfi erre jó.
Itt a hármás útelő.
Erre, mondtam, hogy menendünk.

Tünde: S az mi hasznot hajt nekem?

Ilma: Itt az úton jelt tegyünk.

Tünde: Ilma, Ilma kedvesem,
Mondd, mi jel legyen?

Ilma: Halálfő.

Tünde: (*Visszarémül.*)

Ilma: Hát reményfő.

Tünde: Milyen az?

Ilma: Halld asszonyom:
Hagyd itt a kisujjodat.
A kisujj már azt jelenti,
Hogy nagyobb ujj is vagyon.

Tünde: Lelkemet, ha úgy lehetne,
Hagynám, Ilma, zálogúl.
Tán elfogná társaúl,
S avval hozzám elsietne. –
Ah, de úgy sem volna jó,
Mert ha lelkem nála lenne,
Vissza hozzám nem sietne,
Amint vissza, tört hajó
Árva parthoz nem siet,
Melyen a búbánat él,
A reménység sem remél,
S mindent pusztaság temet.

Ilma: Hagyd el a nehéz tűnődést.
Asszonyom, te szép virágszál,
Már tudom, mi jelt teszünk.
Nézd, a tiszta szép homok,
Ebben a kis lábnyomok
Csongor úrfinak szemében
Mind vezérlő csillagok.
Add idább hát lábadat,
Hadd nyomom le a homokba.

Tünde: Ilma, nézd, itt lábnyomom.

Ilma: Most én is nyomot hagyok
S mellé hosszú nagy fület,
Balga férjem címerét.

- Tünde:** A sötétben szikra is világít,
Jó reményem, el ne hagyj. (EL.)
- Ilma:** Jaj, jaj! ott a telken Balga ásít;
Nincs más mentség, mint: szaladj. (EL.) ...

vas tűrödelmem – vas türelmem; **ösmert** – ismert; **dévaj** – süldő

Második felvonás

(Hármas út vidéke)

- Csongor:** Tévedésnek hármas úta,
Útam itt ez volna hát,
Melyen éltem sugarát
Fölkeresnem Ilma mondta.
A közép a biztos út,
Oh, de melyik nem közép itt?
Melyik az, mely célra jut?
Itt egymásba összefutnak,
Egy csekély ponton nyugosznak,
S mennyi ország, mennyi tenger
Nyúlik végeik között!
Vagy tán vége sincs az útnak,
Végtelenbe téved el,
S rajta az élet úgy vesz el,
Mint mi képet jégre írnak?
Ím, de itt a hármas útvég,
Mint varázskör áll előttem;
A kívánság, a reménység
Int, von, ösztönöz belépnem.
(*Fellép a hármas útra.*)
Hah! mely tekintet! Egy raj a világ.
A legkisebb por, mint él, mint mozog.
S mi vándor arcok jönnek itt elélem?
- Kalmár:** (Jő.) Szomszédim a két Indiák nekem,
S az új világnak minden partjai
Ösmérnek engem, és hajóimat.
Még egyszer ennyi! és a félvilág
Kincsét zsebemben hordozom.
Mi lesz még zárva ennyi báj előtt!
Az éjet nappá, éjjé a napot
Varázslom által, és a szerelem
Aranybilincsre kötve, mint urát,

Fog bébocsátni titkos ajtaján;
S örömmek, fénynek, kedvnek kútfeje,
Barátokat fog látni palotám,
Amilyeket szív s ész óhajt.

Csongor: Megállj.

Kalmár: Pénz kell-e? izzadj; járj utána, s lesz. –
Tőlem csak annak jut, ki dolgozik.

Csongor: Más az, mit kérek: tedd le gondodat.

Te sokféle jársz dús hajóidon,
Ahol kel és száll, láttad a napot,
Szólj, Tündérhonban üdlak merre van,

Kalmár: Ah, hát beteg vagy? Ódd magad, hogy a
Tündérházában éhen ne vessz.

Itt van zsebemben a tündérvilág,
Itt láthatod meg, jersze, légy buvár. (*Megy.*)

Ez a fiú megunta étkeit,
S most csillagokra éhezik szegény.

Nagyon mohón! a csillag messze van
És fenn, igen fenn! – s színezüst-e vajjon?
(*Visszakiált, zsebére ütve.*)

Itt a Tündérhon, itt van, nézd, viszem.

Csongor: Hideg pénzbánya! minden kincsedért
Az egy szerelmet, még nevét sem adnám:

Jobb, égjen a szív, mint fagy ölje meg.

Fejedelem: (*Jő.*) Te Zeüsz, te isten, vagy bármily nevű légy,

Ki e világot részre szagatád,
Földünket mért nem alkotád nagyobbá,
Nem akkorává, hogy ha bírhatom,
Ne kelljen bűnom a napfény elől,
A nagyban e kis morzsadomb urának.
(*Seregeihez.*)

Ti napkeletre, napnyugotra ti,
Hatalmamat hordozza kardotok.

Hogy, míg leszáll ott, itt már fenn ragyogjon

Szolgálatomban a nap, s birtokom,

Míg én leszek, ne lásson éjszakát.

Csongor: Megállj!

Fejedelem: Te por, kit lábam eltapod.

Csongor: Nem por, ha ember, olyan mint te vagy,
Vagy inkább ember és por, mint te vagy.

Fejedelem: Ne ölj időt, ha por vagy, szólj, mi kell?

Csongor: Csak egyre kérlek. Mert te messze bírsz,
S nagy birodalmad nem tud éjszakát,

- Mondd meg nekem, hová kell tartanom,
 Hogy Tündérhonban érjem üdlakot?
- Fejedelem:** Vagy úgy? kireppent a madár, az ész,
 S a fészek pusztá, szellők sípja lett.
 Tündérhon, üdlak, oh igen, talán
 Ha úgy mehetnék, mint a gondolat,
 Vagy mint az égben repkedő sugár,
 Egyik csillagtól másig, s ami van,
 Mind meghódolna. – Menj, menj, jó fiú,
 Tündérhon ott van, ahol én vagyok.
 Jer, légy vitézem! Nem tetszik? De menj bár.
 Ha feltalálod, meghódíttatom,
 S rabságra fűzöm minden emberét. (*Magában.*)
 Szegény fiú, kár érte, semmivé lesz,
 S mi szép halála lenne harcaimban! (*El.*)
- Csongor:** Az megvető volt, ez még gögös is,
 Raboknak rabja! kincs és hatalom
 Már nem segíthet. – Itt a tudomány
 Jó távolaiba elmerült szemekkel.
 Kinyílt előtte mint könyv, a világ,
 S ő, mint ki könyv nélkül is tudja már,
 Olvassa folyvást, ami benne van,
 Vagy inkább, amit gondol, s benne nincs.
 De várjuk el, tán tudja üdlakot,
 S tanácsa által boldoggá teszen.
- Tudós:** (*Elmélkedve jó.*) Erő az isten! úgy kell lennie,
 Ész és erő, vagy inkább még erő:
 Erő az ész is, mert uralkodik,
 S mi az? természet, most felelj, ha tudsz,
 Munkáit értem, nem tudom magát.
 Erő, vagy isten? melyik szó erősebb?
 Szavak, nevek, ti öltök minket el!
 Ezerszer oszlatám már szűz elemre
 Az össze-visszajárt természetet.
 A képzelődés elfáradt agyamban,
 S még istenem sincs. Nem tudom, mi az,
 Vagy kit nevezzek annak. És ezért
 Fáradtam annyit éjimen s naponnan,
 Hogy azt mondhassam, semmit sem tudok! –
 És mégis ezt a nemtudást nem adnám
 Egész hadért, mely, hogy tud, azt hiszi.
- Csongor:** A bölcseségnek ez csodálatos,
 Könnyű nemét választja. „Nem tudom,”
 Ez minden, amit tud, s valóban,
 Ez nem sok fejtörést kíván, s ezáltal

- Egyszerre minden gáncs elől kitérünk.
Oh, ember, ember, önség áldozatja.
- Tudós:** S a lélek! – ami gondol, és akar,
Óhajt, és képzél, búsong, és örül;
Ez a világok alkotója bennem,
S rontója annak, amit alkotott;
A lélek! ami emberré teszen,
Azt mondom annak, s még nem ösmerem.
Én én vagyok, s mi ez? nem tudhatom.
Oh, miért az észnek nincs fogó keze,
Vagy mért a lélek meg nem fogható?
- Csongor:** Rettentő ember, lelkét, istenét,
Elrázza, mint a terhes út porát;
S a szép világot bús éjjé teszi,
Csak hogy ne lássa, mint lesz semmivé!
Oh! Tündérhont ez nem mutat nekem.
Szúnyadj szerelmem, még nincs hajnalod.
- Tudós:** Az, ami van, lesz túl az életen!
Hinném, de késő; álmom elröpült.
De ím, egy ifjú vár az úton ott,
Egy ember, olyan, mint anyám fia.
Talán tanulni vágyna? megkínálom,
Mert mily öröm találni hallgatót. (*Csongorhoz.*)
Jó ifjú, mit kívánsz megtudni, szólj!
A nap körül hány kis világ forog,
Az üstökös hány, hány a bujdosó,
Kit ember ösmer, amióta él,
És írni tud – mind elszámálhatom.
Hányféle fajból áll a földi nem
Bogártól emberig, s a szörnyekig,
Kiket csodául a tenger nevel;
Mi a villám, a szélvész, és eső,
Vagy a természet durva testei
Emberkéz által mint fajulnak el,
Élet s halálnak kétes eszközévé?
Mindent tudok már, mindent, – még egyet –
- Csongor:** Kevés, de minden, amit kérdezek:
Nézd, ifjú lelkem Tündérhonba vágy,
Dúst és hatalmast kérdék, merre van,
És senki meg nem mondta, mondd te meg,
S nyisd fel tudásod kincstárát előttem.
- Tudós:** Költők világa, szép tündérvilág,
Mi kár, hogy álom, gyermeknek való!
Ébredj föl, vagy ha még álmodni jobb,

- Menj, álmodd vissza, amit álmodál,
Mert a valóság csalt remény –
- Csongor:** Ne ronts el,
Ez egy kívánság éltet; nélküle
Pusztább az élet, mint egy pusztá domb,
Melyen bogácsot kerget a vihar.
- Tudós:** S úgy van; de ott a tenger, halj bele,
Ha már meguntad, látni a napot,
Vagy élj, s mozogj, hogy életet ne únj. *(El.)*
- Csongor:** S ez minden, amiért az ember él?
Setét, üres, határtalan kebel,
Oh, a te magányod rémítő lehet!
S így utazóim útra nem vezetnek.
Egyik mint bálványt, hitvány port ölel,
A másik rommá tenné a világot,
Csak hogy fölötte ő lehessen úr.
S ez a legszörnyebb mindenek között:
Mint a halál jár élő lábakon,
És pusztá sírt hord hó kebel helyett.
Oh, szerelem, gyújts utamra csillagot,
S te légy vezérem Tündérhon felé. *(Kilép.)*

Balga *(vagy becsületes nevén Árki)* érkezik a hármas úthoz. Ő a néhai Böske, most Ilma hitvese, s elveszett asszonyát kívánja felkutatni. Mivel céljaik megegyeznek, Csongor szolgálatába áll. Megtalálják a lányok lábnymát.

- Csongor:** Menjünk Tündérhon felé.
A szép Tünde ott világol.
- Balga:** Ott világol –
- Csongor:** Elmerültél. Mit csodálsz!
- Balga:** Itt a homokban –
- Csongor:** Mít?
- Balga:** Szamárfület találtam,
És tehéncsapást; ha ez nem
Böske lába, vesszek el.
- Csongor:** Oh, öröm, s ez Tünde lába,
Mert kié is lenne ilyen?
A szemérem ajtajánál,
Mely a szépség arcain hál,
A szerelm ily lábakon jár,
Csendesen, hogy fel ne verje
S nyugodalmát édesítse;
Az öröm busúlt szívekbe
Ilyen lábakon suhan be,
S alszik a gond, mint a gyermek,

- Mely sírásban fáradott meg,
Föl nem ébred, meg nem hallja,
Hogy vendég jön, és megyen!
- Balga:** Medve cammog a hegyen,
S annak ilyen lába van;
Ilyen lábon csúsz az ólnál,
Nád sövényű juhakolnál;
S míg ez mindent összemász,
Alszik a boros juhász,
Úgy megalszik, szinte nyeg,
A szakállos köpönyeg
(Bunda másképp), mely alatta
A szugolyban hentereg,
S föl nem ébred, meg nem hallja,
Hogy zsvány jön, és megyen.
- Csongor:** Oh, ez a láb, szív lehetne,
Oly parányi, oly csinos.
- Balga:** Oh, ez a láb láb lehetne,
Csak ne volna oly temérdek.
- Csongor:** Tünde! Tünde! erre jártál.
- Balga:** Halld uram, mint szolga, illik,
Hogy megértsem, mit beszélsz.
Tünde, mondod?
- Csongor:** Fény leánya.
- Balga:** Az tán villámlás lehet.
- Csongor:** Csillag.
- Balga:** Göncöl hintájában
A kerékagy.
- Csongor:** A teremtés
Nála nélkül sírhalom.
- Balga:** Holt tetem; de mondd, mi ez,
Amit itt pajzsodra vágysz?
- Csongor:** Lábnyomának másolatja.
- Balga:** S Tünde lába volna ez?
- Csongor:** Úgy imádd, hogy üdvözülj.
- Balga:** Megcsalódom, kéznym az,
Böske tán orrára bukkant,
S lába itt, a kéz amott
A homokban jelt hagyott.
- Csongor:** Balga, mit mondasz, mi láb ez?
- Balga:** Böske, hogy pofon csapott,
Rajtam oly nyomot hagyott.
- Csongor:** Oh, a kéz is undok ehhez,
S a legszebb láb medvetalp.
Én ezt pajzsomon viszem,

- S nem lesz álmom, nem nyugalmam,
Míg valóját nem nyerem.
- Balga:** Én is Böske lábnyomát
E darab deszkán viszem,
Eddig ajtó, most paizs,
Haj, de láb ám még ez is;
Kár, hogy rá nem fér egészen!
Majd csak hozzágondolom,
Ami még hibázni fog.
- Csongor:** (*Indulva.*) Jöss-e már?
- Balga:** Megyek futok.
De hová?
- Csongor:** Fel Tündérhonba.
- Balga:** Ah, a láb is elkopik,
Míg elér oly messzire.
- Csongor:** Üdlakon kell megpihennünk.
- Balga:** Addig megpenészedünk.
- Csongor:** Oh, kívánság, légy viharrá,
Vigy, ragadj el engemet.
- Balga:** Rossz szekér az, bakja nincsen,
Balga nem talál ülést...

Csongor és Balga találkozik az **ördögfiakkal**, akik a varázstárgyakon – a bocskoron, ostonon és a paláston – nem tudnak megosztózni. Csongor felvállalja a bíró szerepét, s úgy dönt, legyen azé mindhárom tárgy, aki a leggyorsabban ér le a szemközti dombokról. Amíg azonban a manók versenyt futnak, őmaga ellopja kincseiket, s eltűnik. Balga egyedül marad az időközben feltűnő ördögfiakkal. Azok dühükben megfenyegetik, mire ő megígéri, hogy gazdája után vezeti őket, ha ráülhet szekérre, s ló híján majd a manók húzzák azt.

bűnom – elbűjnom; **ott világol** – ott lakik; **elmerültél** – elgondolkoztál, *itt*: elcsodálkoztál; **szugoly** – kuckó, sut a kemence és a fal közt

A harmadik felvonás rövid tartalma

Az ördögfiak megérkeznek Balgával a Hajnal birodalmába. Amíg megpihennek, a hű szolga megfordítja a szekeret, s egy követ helyez annak tetejébe megtévesztendő a manókat. Ez a kő azonban Mirígy, a boszorkány volt. Mikor az ördögök továbbhaladnak, Balga előlép rejtekéből, s találkozik gazdájával, akit égi útjáról az egyik ördögfiú átka szállított le. Nem sokkal ezután közeleg Tünde és Ilma. A férfiak szólongatják őket, megpróbálják elállni az utat, de minden hiába, a lányok nem válaszolnak. Szegény Csongor mindezt csalódottan veszi tudomásul, ő még nem tudja, hogy a Hajnal birodalmában a szerelmesek csak délben válhatnak szót, s erre is mindössze egy órájuk van. Az ördögfiak ez idő alatt észrevették a turpisságot, Berreh és Duzzog dühükben elszaladnak. Időközben a kő visszaváltozik Mirígygé. A boszorkány gonosz tervet forral Csongor ellen. Busás jutalom fejében megkéri Kurrahot, hogy dolgozzon neki, öltözzön be Balgának, s altassa

el Csongort Tünde érkezése előtt. Maga pedig tisztos özvegy alakját ölti fel, felkeresi Ledért. Azt tervezi, hogy lánya helyett elcsábíttatja vele Csongort. E célból át is adja neki a Tündétől csent arany fűrtöt.

A negyedik felvonás rövid tartalma

A Mirígytól kapott utasításokat követve Kurrah, mint utas, felkeresi Balgát, s derekához köti szamarát. Balga felül az állatra, s Dimitri boltjához lovagol némi ételt kérni, amikor azonban meglátja, hogy nincs pénze, a rá elküldi. Időközben visszaérkezik Kurrah, s Balgástól az istállóba vezeti szamarát, ahol megkötözi a szolgát, s elorozza annak ruháját. Visszatérve Balgának adja ki magát, s beadja Csongornak az álmhozó port. Tünde és Csongor délben a kertben találkoznak, azonban Csongor nem bír ébren maradni, lepihen, s kéri Balgát (azaz Kurrahot), hogy ébressze fel, ha szerelme jön. Viszont még ha akarna, se tudna Kurrah így cselekedni már, s Tünde kénytelen dolgvégezetlenül távozni Ilmával. Balga közben kiszabadult, s gazdája keresésére indul, mégis a Mirígy által Csongornak szánt Ledérrel találkozik. A lánynak természetesen nem nyeri meg tetszését a szolgál, kikosarazza, és távozik. Csongor érkezik, és már épp' számonkérné Balgától tetteit, mikor rájön a cselszövésre. Mirígy nem csügged, folytatja gonosz működését. Előbb Tündét és Ilmát, majd Csongort és Balgát is egy barlanghoz csalja, ahol eredetileg egy jós lakik. Ő azonban elúzi helyéből a bölcset, s helyette veszedelmet jövendöl mindannyiuknak.

Ötödik felvonás

(Kietlen táj)

(Tünde és Ilma jőnek.)

- Ilma:** Hol vagyunk itt, asszonyom,
Mely kietlen tartományban?
Én, ha engem kérdenének,
Jobb szeretnék messze lenni,
Legalábbis olyan messze,
Mint Pozsonytól Hortobágy.
- Tünde:** Légy nyugodt, s ne aggj veszélytől,
Hú árnyéka bánatomnak,
Itt az Éj országa van.
A gyűlölt fény birodalma
Lelkem annyi felleget
Nyílsugárral hasogatja,
Nem kívánom szebb eget;
Ide húz a bú homálya,
A reménynek csüggedése,
És a csüggedés reménye
Itt találják honjokat.

- Ilma:** Ah, bizony nem jól találják.
Kis szemem már úgy kinyílt,
Mint a tányérbélvirág.
- Tünde:** Ah, a szív is úgy nyílik meg,
Mint sötétben a szemek.
Boldogságban zárva tartja
Rózsaszínü ajtaját,
Az örömnök gazdag árja,
Hogy ne fojtsa el lakát;
Búban, kínban, szenvedésben
Titkos mélyeit kitarja,
Hogy, ha még van, a reménynek
Elfogadja sugarát.
- Ilma:** S ezt hogy tudjuk, ily kietlen
Földre kelle bujdokolnunk,
Hogy madár se jöjön onnan,
Ahol nap van és világ?
- Tünde:** Légy türelmes, bánatommal
Vég utat tesz most szerelmem:
Itt vesz enyhet vagy halált.
Jer, kövess e vég utamban,
S lássad ott az Éjt magát.
- Ilma:** Mit csináljak, merre fussunk?
- Tünde:** Puszta parton fátyolában
Egy komoly bús asszony ül:
Csermely folydogál előtte,
Csillagokkal tündökölve –
- Ilma:** Borzadok, ha rátekintek.
- Tünde:** Ő az, kit keres reményem,
Ő az Éj gyász asszonya.
Nála vannak rejtve mélyen
A jövendők titkai,
Kérni fogjuk elborulva,
S esküinkkel kényszeríteni,
Hogy felfödjék ajkai.
- Ilma:** Jaj, ne menjünk; mintha szólna,
Érthetetlen hangokat
Mormol ajka.
- Tünde:** Álmodik,
S a pataknak elbeszéli
Halhatatlan álmait.
Várákazzunk, mert bosszúja,
Végzetlen és súlyos,
Éri azt, ki háborítja.

Éj: Sötét és semmi voltak: én valék,
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj,
És a világot szültem gyermekül.
Mindenható sugárral a világ
Fölkelt ölemből; megrázkódtatá
A semmiségnek pusztaságait,
S ezer fejekkel a nagy szörnnyeteg,
A Mind, előállt. Hold és csillagok,
A menny csodái lőnek bujdosók
Kimérhetetlen léghatárokon.
Megszűnt a régi alvó nyugalom:
A test megindult, tett az új erő,
S tettekkel és mozgással gazdagon
Megnépesült a pusztaság tér s idő,
Föld és a tenger küzdve osztozának
Az eltolt légnek ősi birtokán;
Megszünteté a tenger habjait,
S melyet haraggal ostromolt imént,
Most felmosolyga mélyiből az ég;
S mint egy menyasszony, szépen és vidáman
Virágruhába öltözött a föld.
A por mozogni kezdett és az állat,
S királyi fejjel a lelkes porond,
Az ember lőn, és folytatá fáját,
A jámbort, csalfát, gyilkost és dicsőt. –
Sötét és semmi vannak: én vagyok,
A fény elől bujdokló gyászos Éj. –
A féreg, a pillanat buboréka,
Elvész; idő sincs mérve lételének.
Madárt a szárny, a körmök állatot
Nem váltanak meg, kérges büszke fát
Letesznek századoknak súlyai.
Az ember feljő, lelke fényfolyam,
A nagy mindenség benne tükrözik.
Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
Merőn megbámúl földet és eget;
De ifjúsága gyorsan elmúlik,
Erőtlen aggott egy-két nyár után,
S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.
Kiirthatatlan vággyal, amíg él,
Túr és tűnődik, tudni, tenni tör;
Halandó kézzel halhatatlanul
Vél munkálkodni, és mikor kidőlt is,
Még a hiúság műve van porán,
Még kőhegyek ragyognak sírjain,

Ezer jelekkel tarkán s fényesen
Az ész az erőnek rakván oszlopot.
De hol lesz a kő, jel, s az oszlopok,
Ha nem lesz föld, s a tenger eltűnik.
Fáradtan ösvényikből a napok
Egymásba hullva, összeomlanak;
A Mind enyész, és végső romjain
A szép világ borongva hamvad el;
És hol kezdve volt, ott vége lesz:
Sötét és semmi lesznek: én leszek,
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.

Ilma: Ah, szegény bús asszonyságnak
Milyen furcsa álmai vannak!

Tünde: Borzadással tölt el e szó.
Borzadással issza lelkem
A múlóság poharát.
Most jer, Ilma, jer, közelgjünk
Tisztelettel elborúlva.
Illessük meg fátyolát.

Éj: És a sötéten túl van a világ –
Mi vakmerő kéz illet engemet,
Mulandóságról békén álmodót?
Ösmerlek, nyughatatlan lányka, te;
Tündérházadban üdvnek századi
Valának megszámlálva éltedül,
De föld szerelme vont a szívedet,
A fényházából földre bujdosál,
S mert boldogságod ott is elhagyott,
Segélyt keresni későn visszatérsz;
De mindörökre számkivetve légy,
Legyen, mint vágtyál, a kis föld hazád,
Órákat élj a századok helyett,
Rövid gyönyörnek kurta éveit.
Indúlj, ne lásson itt tovább szemem;
Mert, aki halhatatlan Éj vagyok!
Olyan sötétté teszek, mint az árny,
Hogy rózsaberkeből a szerelem
Irtózva nézzen, mint iszonyra, rád,
S illat helyett gyötörjön vad tövis.
Menj, menj, mert amit mondtam, megteszem.
(*Tünde, Ilma el.*)
Omoljatok nem késő habzatok,
Az Éj az álmok partjain bolyong. (*El.*)
(*Hármas út vidéke. Csongor a leányalak után jó.*)

Csongor: Csalfa, tündér, játszi kép te
A világon s életem túl,
Merre csábít gyorsaságod?
Százszor véllek megragadni!
Százszor e megdobbanó szív
Készül csalfa szívedet
Elfogadni szerelemmel,
És te eltűnöl suhanva,
Mint az élet, mint az álom;
Nyughatatlan lábaiddal
Meg nem várod jöttömet.
Intesz újra? Nem hiszek.
Hányszor puszta dombokon,
Hol vezérléd útamat,
Hányszor láttalak megállni,
Nyílt kebellet, nyílt karokkal?
Vágyaimtól részegen
Elfelejtetem a bolyongást,
És nem láttam a kietlent,
Mert te, szív és szem csalója,
Téged láttalak, s imádtam
Fátyolodnak titkait.
Állj meg, állj meg, és ne hagyj el,
Add jutalmát annyi kinnak,
Hagyj pihennem karjaid közt,
És elsírnom veszteségim
Mondhatatlan séreit.
(Fellép a hármaskörre.)
Hah, itt vagy egyszer annyi vágy után!
(A leányalak eltűnik.)
Mi volt ez? árnyék! és én hol vagyok!
(Kis ideig gondolkozva áll.)
Forrás után a szarvasnő eped,
Nő-társ után a szarvasgím, oroszlán
Mind a kettőnek úzi nyomdokát.
Forráshoz ér a nő, a gím nevéhez,
S erője dúló vadnak célt mutat.
A hangya futkos, apró léptei
Alig mutatnak járást, és halad;
Nagy távolokról, gátak ellenére,
Fáradva és mozogva hon terem;
Földhöz ragadtan mász a vak csiga,
De a természet válhatatlanul
Hátára tette biztos hajlakát,
Mikor kívánja, hon van, s elpihen:

- Elérhetetlen vágy az emberé,
 Elérhetetlen, tündér, csalfa cél!
 S miért az olthatatlan szomj, miért
 Rejtékeny álom, csalfa jóslatok,
 S remény vezérrel eltúrt, hosszas út,
 Ha, ahol kezdtem, vége ott legyen,
 Bizonytalanság csalfa közepén?
 Oh, hármas útnak kétes ál köre,
 Mi más kebellem léptem föl reád,
 Virág reményim reggelében akkor,
 Most kínnal rakva, búval gazdagon
 Az elhanyagolt szívnapi alkonyán!
- Balga:** *(Jő a lebegő étkek után.)*
 Hát én mindig éh legyek,
 S únhatlan csak szomjuhozam?
 És e gyomrot, és e torkot
 Csak bolonddá tartogassam?
 Aki hús vagy, rossz galambhús!
 Akit egresből csináltak,
 Bor! megállj, vagy összeontlak,
 Itt e kövel fejbe sújtlak.
 Ha! leszállnak – Balga! halkan,
 Szörmentében bánj velők most.
 Hóha! Hóha! így, csak így,
 Rég így kellett volna már.
(Fellép a hármas útra, s mint étkeihez akar nyúlni, elomlanak.)
 Mi ez? homokká lettél, rossz palack,
 Sivány homokká porlól, döggalamb?
 S azért van éhem, hogy most port egyem:
 Te átkozott, te csámpaláb, megállj;
 Inkább galambbá sülök e helyen,
 S egyen meg, aki éhebb, mint magam.
(A földre veti magát.)
- Csongor:** Hah! mely kalandor nép közelg felém,
 Tépetten, mint a vert had, s szomorún?
 S bűt lássak, ismét bű elől futó?
 De enyh a bajnak látni társait:
 Bevárom őket, ők sem boldogok.
- Kalmár:** *(Mankóján támoilyogva jő.)*
 Segíts tovább, te fáradt, gyenge láb,
 Segíts, te gyámbot, rossz lábpótlék,
 Te mégis hű vagy: köszvény, zsidbadás
 Nem rontanak meg, jó, rossz út között
 Nem válogatva mégy, amerre kell.

S a pályavéget ér az utazó,
Vénsége zordon, bús, rideg telén,
Még tűzre rak, s utószor felhevülve,
Végigtekint a tarka életen,
Mint a ruhán, mely hajdan dísze volt,
Most a szegénység ronda bélyege
Az elkopott fény foltjait mutatja. –
Hol vagytok, összehordott kincseim?
Reményem fája dúsan felvirúlt,
S arany virágít szélvész szórta el.
Megitta tenger, amit föld adott,
A víz ajándit föld rabolta meg,
S a sors szegődi kénye, mely emelt,
Most zsámolyává tette hátamat.
Kik ösmerék, míg volt, csak pénzemet,
Nem ösmernek rám most az emberek,
S a büntetésnek súlya rajtam az,
Hogy mégis nálok kell segínyt találnom.
Ki ad a fáradottnak enyhelyet?
Ételt ki ad az éhnek, és italt
A lankadónak, bús és szomj miatt?
Ki ad a bujdosónak rejteket,
Paloták urának hajdan, víg torok
Gazdáját vendégül ki híja meg,
Hogy a lehullott csontot fölvegye?
Egykor selyemmel bélett sors fiát,
Ki köntösít fel most ruhátalant
Dér és nap ellen, szél és zápor ellen?
Ki a szem ellen, mely megbánt, ha néz,
Botránkozással fordul el, ha látott,
S még inkább, mint dér, zápor s szél, gyötör?
Segíts tovább, te fáradt gyenge láb,
Segíts tovább, te gyámbot: menni kell,
Gazdálni a mulékony életen,
Imez bojtorjántermő zálogon,
Még a halál, a váltó, nincsen itt. (El.)

Balga:

(Ki eddig csak fejét emelgette, most fölül.)
De már evvel majd Balga sem cserél.
Az istenadta milyen sáporogást tesz.
Egyik lélekzet benne szomjúság,
A másik éhez, s a rongy miatt
Olyan vitorlás, mint a szélmalom;
Mért nem lesz szélmalommá? – Hát ki az,
Ki hág fel ismét, mely ország fia,
Olyan szemekkel, mint egy üstökös?

Ha úgy lehetne, amint nem, talán
A földet is kirúgná láb alól.
De, Balga, csitt! most bölcsebb száj nyílik.

Fejedelem: (Jő.) Égsz még, s nem égsz el, nap, mely verve látsz?
Rengsz, s el nem omlol, föld, e láb alatt,
Mely vérjelekkel nyomta hátadat?
Ha ölnyi térben hírem, és magam
Bőven tanyázunk, mért e hosszas út?
Mért e hegyekkel büszke földdarab
Egy sírhalommá nem lesz, nem nagyobbá,
Mint mennyi kell, hogy lábamat kinyújtsam?
Magam szeretnék lenni, mint valék,
A földön úr, és föld a föld alatt;
Ez a homok faj, mely mohón tenyész,
Ne mondaná, ha rajtam elmegyen:
Imitt királynak gázolom porát.
Le a fejről, te hitvány cifraság,
Te csalfa fényből alkotott ragyogvány,
El a kezekből, fejedelmi bot,
Erőtök nincs, míg volt, én voltam az.
Ez a kebel volt műhely ezrekért,
Magában és magától szüntelen
A hír s dicsőség tettein koholt. -
Fenségben ültem, mint a bérci kő,
Rokon szív nélkül, szörnyen egyedül.
Az átvirrasztott éjek rémei,
A barna gondok, szélvészháború,
Villám s hideg fény voltak táborom;
Lábamnál nyílt és hervadt a virág;
De úr valék, s betöltve a hiány.
Egy gondolat volt, én gondoltam azt,
Akarat csak egy volt, én akartam azt,
S egyik végtől a másikig hatott.
Itt váarak dőltek, bérc múlt, víz kitért,
Amott merészen kelt új épület,
A sivatag csodája, s tornyokat
Határon túl a felhők közt viselt.
Intettem, és egy ország pusztá lőn,
Akartam, és egy másik támadott.
Ki adja vissza múlt hatalmamat?
Gyermek volt a nép, bábok istenei;
Én fölneveltem őket, báb helyett
Kitettem a hírt, s bátor fajzatok
Erőt nevelve, őrző gondomon

Nagy nemzetekké serdült a világ:
Nyakamra nőttek, s mely nagy ő valék,
Most földre húztak önnön ágaim.
Tehettem mindent, s mindent megtevék,
Hatalmamom túl egy volt, s azt kívánták,
A mindeneknek tetszőt! nem tevém;
Mert nem tehettem, és elért bajom.
Titkos haraggal, mélyen s gyászosan,
Mint a setét pók, szótt az árulás,
A bizalomnak hősín fonalát,
Mely vad kezei közt tüstént megszakadt,
A rossz gyanúnak barna szálival
Fércelte össze csalfán s ördögül;
S jött a hízélgés hímes köntösében,
Mely a barátság képivel kívül,
Benn szerte vonszolt arccal a bosszút,
S gyilkos haragnak rejté szörnyeit.
Kellett az áldozat, s én lettem az.
Mi van még hátra? merre költözünk?
Lefeküdtem, s rám villant az ég tüze,
Fölvernek onnan, és ön álmaim
Nem hagynak alunni olyan szűk helyen.
Mely kéz mutatja most meg síromat?
Ha már letettem e nehéz fejet,
Ez a lélek, mely roppant természetével
Láng-óriásként égi boltot üt,
Hol lel magának méltó temetőt?
Lázadj fel, tenger, bérc, te hullj alá,
Gördülj ki, föld, e fáradt láb alól,
Szakadjatok rám, égő csillagok,
Romlásotok harsogása jel legyen,
Hogy egy királyi lélek sírba megy. (El.)

Balga:

Ha ez király volt, mérges lehetett,
Huh! mily kegyetlen dolgokat beszél,
Sajnálnom kéne, és csak bámulok,
Mint aki szappant vett a sajt helyett.
(A tudós mélyen elmerülve jó.)
Mit látok? oh, ez cifra élet itt.
Hová botorkál szalmaszál uram,
Hová, te donga, görbe lécdarab?
Háromszor menykő! ez van ám csehül.
Ha söprünyélből vannak emberek,
Ez a királyok. S milyen színtelen!
De tátogat már, halljuk a harist.

Tudós: Az éhletetlenség
 És halhatatlanság
 Két nagy dolog, két régi fejtörés.
 Az élni nem tudónak baj, hogy él,
 A halhatatlannak baj, hogy halni kell,
 S melyik nagyobb, azt méltó kérdeni.
 Az éhletetlen? nem tud halni is,
 S ez, ami őt legárvábbá teszi;
 Mert a szegény, földhöz ragadt fiú,
 Kit még az ág is húz, a gyáva szív,
 Kit a leány is megcsal; a bolond,
 Kin a szerencse nyargal föl-alá,
 Az érdem, mely magára hagyva teng,
 S az életen túl várja díjait;
 Éjfél barátja a vak, életunt,
 S kinek nejével más hivalkodik,
 Ki' tartományán más uralkodik,
 A pénzülő, a kockák vert fia,
 A szívbeteg, szerelme martaléka,
 S minden reményhez esküdött bohó,
 Mindez, ha halni tudna, mily hamar
 Látnók az éhletetlenségek vég baját!
 Ellenben a halhatatlannak is,
 Ha halni még előbb nem köllene,
 Mi könnyű dolga volna e világon.
 De így sem él, sem hal, csak tébolyog
 Lét és nem lét közt, mint a vert kuvasz,
 Kit udvarából a juhász kitilt.
 S mért éhletetlen? vagy mért halhatatlan,
 Mért éhletetlen, aki élni vágy,
 S mikor nem az, mért halhatatlan akkor?
 Élet- s halálban mért az a lehet,
 Az élhet, halhat mért van eltörölve? –
 S én nem kívántam, hogy legyek, s vagyok!
 Majd nem kívánnék halni, s meghalok!
 S akkor, ha láttam hitványságomat,
 Tán úgy kívánnám, s meg nem halhatok!
 S örökre nem! nem! mindig nem! gyötör.
 (*Homlokára üt.*)
 Ki vagy te, aki bennem háborogsz?
 Ész, vagy nem ész? elő! hadd lássalak.
 (*Merőn kinyújtott tenyerébe néz, mintha valamit róla
 elszállni látna.*)
 Így! pille voltál, most már lepke vagy?
 (*Örjögősen előbbre lépve.*)

Megállj! ne menj még, én is elmegyek. –
Nem áll meg, elmegy, elhagy, eltűnik –
Sötét van, álmadozzunk, itt az éj. (El.)

Csongor: Mit láttam én, mi vándor arcokat!

Megjötték régi ösmerőseim.
Nem mint a fecske, mely tavaszt jelent,
Mint zajmadár a vészben, jöttek el,
Búmat nagyítók, gyász történetekkel.
Fordúlt szerencse ül a gazdagon,
(Szerencse hátán ült ő egykoron),
S ki a világot rabbá tenni ment,
Most – s mennyi gyötrellem! halni megy.
Betette könyvét a tudós, s ki a
Tudás határát érni láttatott,
Most túl azon, kétségek tengerében,
Mint egy veszendő sajka, hányatik,
S kormányon ész helyett a dőreség,
Csillagra nem tekintve, céltalan
Áll a habok közt, melyek elnyelendik,
S a rá agyargó szörnyeken mosolyg.
El a világnak ál tekintetétől.
Koldus a gazdagság, a hatalom
Leszállt fokáról, hamvadott üszök
A tudománynak napszövetneke,
S közöttök a nem boldog szerelem,
Mint a magányos gerle, nyögve jár.
El innen a magánynak rejtekébe,
El, ahol ember nem hagyott nyomot.
Derűs homályban, szélmoraj között
Az észmerengés búja ott lakik.
Ott álmadoztat ifjú képzelődést
Elmúlt szerelm és meghíúlt remény,
S a szív halála lassú, nem gyötör. (El.)

Csongor a megalázott, a csalódott három vándorral való találkozására után a világtól elvonulni abba a kertbe megy, amelyben a cselekmény kezdetén az ezüstvirágú almafa állott. Ide érkeztek meg már korábban Tünde, Ilma és Mirigy is. Az ördögfiak a tündér kedvében akarnak járni, ezért megkötözik Mirigyét és egy hársfa odújába dugják. Csongort is fogságukba ejtik, de csak azért, hogy el ne kerülhesse újra Tündét, akit a manók maguk vezetnek az alvó Csongorhoz. Amikor Csongor felébred és meglátja Tündét, azt hiszi, álmodik.

Csongor: Tünde! – ah, vagy még ne higgyem
A csalóka tüneményt,
E szavaknak, e szemeknek?
Jaj, ha mégis álmodom!

Nem, nem, e szem, és az arc,
E kar és a rózsaujjak,
E sugárból alkotott test,
És e minden oly dicsően
Egy tökélybe összetéve,
Nem lehet más, nem lehet több;
Egy van ily kép mindörökké,
S csalhatatlanul való.
Tünde, Tünde, ah, te vagy!
S annyi szenvedés után
Nyugszom égi kebleden!
Sírok égi kebleden! *(Megöleli.)*
S szívom istenajkaidnak
halhatatlan csókjait.

Tünde: Csongor, ah, elfárad a szó,
És az ész elégtelen
Elgondolni, elbeszélni,
Amit e megáradott szív
Boldogsága tengerében
Érez és tud, sejt s óhajt.
Jer, nyugodjál e karok közt,
S hagyj nyugonnom karjaid közt.
Háborítatlanul
Így fogunk mi csendben élni,
S a bajoktól messze lenni,
Hagyd virágzó ajkaidnak
Rám omolni csókjait,
És fogadd el ajkaimnak
Szívből áradt választ.
Megzavarhatatlanul
Így fogunk mi kéjben élni,
S a világgal nem cserélni.

(A kísérő leánykák mindinkább elvonulnak, míg utóbb nem látsznak. Azonban az aranyalma hull, s messziről imez ének hallatik:

*Éjfél van, az éj rideg és szomorú,
Gyászosra hanyatlik az égi ború:
Jőj, kedves, örülni az éjbe velem,
Ébren maga van csak az egy szerelem.)*

aggj – aggódj; **honjokat** – hazájukat, itt: helyüket; **séreit** – sérelmeit; **válhatatlanul** – változatlanul; **rejtékeny** – rejtelmes; **éh legyek** – éhes legyek; **szőrmentében bánj velök** – óvatosan, finoman bánj velük; **agyargó** – vesztére törekvő

Amit a műről tudnod kell

Előbb vagy utóbb mindnyájunknál eljön az a pillanat, hogy azt kérdezzük: mi értelme az életünknek? Ezt a kérdést 30 éves korában feltette magának Vörösmarty is. S a választ rá egy drámai költeménnyé alakított mesében, a *Csongor és Tündében* (1830) adta meg. A darab tréfás, komikus helyzetekben bővelkedő mesejáték, melynek azonban igen komoly mondanivalója van: az, hogy *mi a földi boldogságunk titka*. A nagy problémát Vörösmarty nem egy konkrét ország (Magyarország), kor (reformkor), társadalmi osztály (nemesség, nép) szempontjából akarja eldönteni, hanem általános emberi vonatkozásban. Ezért is választja cselekménye színhelyéül a semleges egyszervolt – holnemvolt meseországot, hőseiül pedig földi embereket és mesealakokat gyegesen.

Témája • A témát Gyergyai (Gergei) Albert XVI. századi széphistóriájából, az *História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szűz leányról* vette. Hatott a műre Shakespeare *Szentivánéji álom* című vígjátéka, elsősorban abban, hogy ugyanazt a problémát különböző szinteken mutatja be a szerző.

Műfaja • Tündéres mesejáték, drámai költemény, mely a kor népszerű műfaja. Ennek kereteit tölti meg Vörösmarty bölcselettel az emberiségköltemények felé mozdítva a művet. De filozofikus dráma is: ezt erősíti az *Éj monológja* is, amely a világ, a létezés céljára ad megrendítő választ. Csalódással végződik minden próbálkozás, az ember s a világ egész léte pusztulást ígér, alá van vetve kezdet és a vég közötti időnek, a nagy törvénynek. Ez a felfogás a kor tudományos szemléletének hatását mutatja.

Alapkérdése • A személyiség kiteljesedésének lehetőségei, a boldogság mibenléte. A mű középpontjában Csongor út- és boldogságkeresése áll. Főbb kérdések: Álom vagy valóság? Csongor hogyan találja meg a boldogságot? A boldogságot hol keressük?

Csongor álmában keresi a boldogságot, de a valóságban leli meg. Itt jelenik meg a fa és a kert motívuma, amely az élet teljességét és harmóniáját jelképezi. A kert a lélek motívuma.

A boldogságkeresés szintjei • Vörösmarty sorra veszi a romantikus személyiség előtt álló lehetőségeket.

I. Csongor útra kelése azt jelképezi, hogy a **térben** keresi a boldogságot, a kiteljesedést. A kiindulópont a kert, a virágzó fával – a végpont az elvadult kert. Önmagába visszatérő útról van tehát szó, jelezve azt, hogy az emberi boldogság és kiteljesedés nem a tér függvénye.

II. A főhős az **időben** is keresi a boldogságot. A történet estétől éjfélig, a sötétedéstől a sötétedésig tart. A körkörösség, az önmagába visszatérés ismét jelzi, hogy a boldogság nem a múló idő függvénye.

III. A **hármadik út** a polgári világ háromféle kiteljesedési lehetőségét mutatja fel. A dráma során három allegorikus alakkal találkozunk, akik a mű elején és végén jelennek meg egyszer.

- A **KALMÁR** a polgári világ haszonelvűségét, a pénz mindenhatóságát, a telhetlenséget szimbolizálja (*a pénz jelképe*).

- A FEJEDELEM a Napóleon-kultusz jelképe, a világot leigázni akaró emberi erőt példázza (*a hatalom jelképe*).
- A TUDÓS az ész mindenhatóságába vetett hit kifejezője, mindent tudni szeretne, de gögös vágya csak illúzió (*a felvilágosodás racionalistája*).

A felkínált lehetőségek tévútnak bizonyulnak, mindhárom allegorikus szereplő reményeiben megcsalattatva, kisémmizve érkezik vissza a kiindulópontra.

IV. Filozófiai szinten az *Éj monológja* ad választ a problémákra: a világ a teremtés sötétségéből a pusztulás sötétségébe tart. Ez a romantikára jellemző tragikus világszemlélet kihatott Vörösmarty emberfelfogására is: a mulandóság félelmetes hatalmát hirdeti.

A mű harmóniakeresés a lehetőségek és a vágyak között. Ez a kettősség az egész műre érvényes. Az író szerint a földi boldogság forrása a szerelem. A szereplők két világból valók:

- *a földi*: Csongor ideális rajongása mellett ott van a földhözragadt Balga és Ilma realizmusa.
- *a földöntúli*: Tünde szépsége, jósága mellett ott van Mirígy földöntúli, irracionális gonoszága. Mirígy a darab szimbólumrendszerében az ártó démon, minden nemes törekvés megakadályozója.

Az ember nem szakadhat el a földtől, a boldogság nem érhető el az irrealitás világában.

A cselekmény helyszíne • Két fő helyszínen játszódik: a *két világszint*, az égi és földi szintek: a *kert*, a *hármás út vidéke*, a *Hajnal* és az *Éj országai*, *Mirígy udvara*, a *Varázskút* környéke. A művet **kétszintes drámának** is tekinthetjük, mert párhuzamosan két helyszínen játszódik.

A dráma elemzése tartalmilag • 5 felvonásból áll a mű.

Expozíció: Csongor kiábrándultan tér haza, mert nem találta meg a boldogságot. A kertben kiszabadítja Mirígyet és találkozik Tündével.

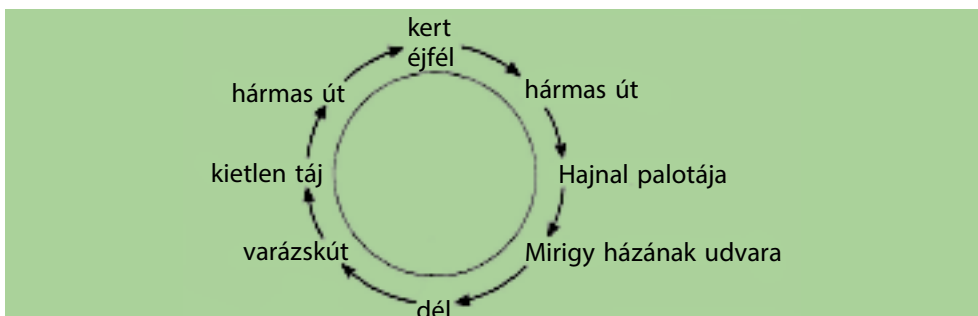
Bonyodalom: Mirígy ármánya: levág egy aranyhajfűrtöt Tünde hajáról.

Kibontakozás: Csongor Tünde után indul, s útközben próbákat áll ki: a három ördöggel való kaland, Mirígy háza.

Tetőpont: Csongor és Tünde újbóli találkozás.

Megoldás: elnyert boldogság, ami áldozatokkal jár – Tünde elveszti tündéri mivoltát.

Szerkezete • A mű szerkezete látszólagos bonyolultsága ellenére rendkívül tervszerű, sőt szimmetrikus. A kezdő és a zárójelenet színhelye a kert, ebből kilépve egy teljes napnyi idő telik el, a visszatérő Csongort szabad tér, elvadult kert fogadja (V./3.). A sík mező és a hármás út vidéke (az I./2. jelenet és a II. felvonás színhelye) is ismétlődik (az V. felvonás második jelenetében). Az ezeken belül közrefogott jelenetpár a Hajnal palotájában (III.), illetve az Éj birodalmában (V./1.) játszódik. A középben elhelyezkedő teljes IV. felvonás áll a mű cselekményidejének tengelyében (ez a délből történtek időszaka). A színhely Mirígy lakóhelye, a szimmetrikus középpontban épp Mirígy kertje áll, amely így Csongorék kertjének, a kiinduló jelenet helyszínének is az ellenpontja. A párhuzamos és ellentéző szerkesztés tehát a színhelyek kialakításában és sorrendjében is megfigyelhető, nem csupán a szerelmespárok jellemében, jeleneteik beállításában.

A szereplők jellemzése • Vörösmarty már epikus műveiben is nagy hangsúlyt helyezett a szereplők megalkotására. Csongor és Tünde, bár jellemrajzukat tekintve elnagyolt szereplők, *archetipusok*.¹ Az ember, a férfi és a nő alaptípusai ők. Olyan élmény- és magatartásminta-sűrítmények, szimbolikus alakok, akik a téma általános érvényűségének leginkább megfelelnek.

A szereplők között ugyanúgy párhuzam vonható, mint a helyszínek között. Csongor és Tünde boldogsága semmivel sem több, mint Balga és Ilma szerelme. Vörösmarty Mihály az emberek kettősségét igyekszik ábrázolni, mint ahogy ezt a két párossal meg is teszi. Csongor és Balga, illetve Tünde és Ilma egymás kiegészítői és kritikái. Míg Balga és Ilma a megtestesült racionalizmus, addig Csongor és Tünde álomvilágban élnek. Az előbbi páros földi, míg az utóbbi „égi” szereplők.

A szimbolikus és allegorikus alakok, illetve a mesefigurák a főszereplők jellemének és gondolkodásmódjának árnyalt ábrázolását teszik lehetővé. Különös jelentősége van közülük az *Éjnek*, akinek monológja a lét egyetemes értelmezését adja.

A *Csongor és Tünde* valamennyi szereplője kitalált alak, irodalmi előképekkel, mintákkal. A figurák társadalmi hitelessége, valóságtartalma aszerint változik, milyen szerepet szánt nekik a költő a cselekmény földi vagy tündéri-mesei, avagy filozofikus-mitikus szintjén.

■ **Csongor**, a főhős a kozmikussá felnagyított 24 órányi nap alatt végigjárja a világot a hármas úttól a hármas útig, Hajnal országától az Éj országáig, egyik éjféltől a másik éjfélig. Csongor egy útkereső hős, aki Vörösmartyt érdeklő kérdéseket, problémákat vet fel. Színre lépő legelső szavai *Minden országot bejártam, / Minden messze tartományt, / S aki álmaimban él, / a dicsőt, az égi szépet / Semmi földön nem találtam* arra utalnak, hogy a tökéletességre vágyó embernek el kell fordulnia az ideálokat nem ismerő valóságtól. Csongor a szerelemben keresi a boldogságot, a világtól elzárkózva él. Vörösmarty drámája Csongor alakjával a közösség nélküli, az emberek között helyét nem találó, a teljességre sóvárgó romantikus hőst teremt meg.

■ **Tünde** alakjában minden nemes törekvést maga felé vonz. Neve jelzi a nő-alak csodás voltát, illetve a boldogság veszélyeztetettségét, törekvését. Lakhelye Tündérhon, az elveszett Éden, az elsüllyedt Atlantisz, a letűnt aranykor. Létét, szerelmét a tündérfával jelzi. Tündérként és hattyú képében jelenik meg mint mesehős.

Tünde odaadóan szereti Csongort, a Hajnal birodalmában (Ilmával együtt) kiállja a hallgatás próbáját. Ő közli Csongorral mindig a következő lehetőséget (*még egy delem van, még ma láthatsz holdkelte után* stb.). Kettejük közül – tündérvolta miatt – ő lesz végül is a drámában győztes hős, a természetfeletti (pokolbeli) erők méltó

¹ *archetipus* – ősfurma, őskép; állandósult kép; az irodalomban és művészetekben is előforduló szimbolikus tematikai kép

ellenfele, Mirígy legyőzője. Ehhez viszont – Csongor földi szerelméért cserébe – áldozatot kell hoznia. Lemond tündérségéről a szerelemért, életfelfogása ettől kezdve már az önfeláldozó felnőtt, érett nő, felesége.

■ **Balga** jobbágy, akit Csongor cseléddé emel. Jellegzetes népi figura, népmesékre jellemző túlzásokkal. Csongor furfangos fegyverhordozója, apródja, valóságérzete és gyakorlatiassága ellensúlyozza Csongor idealizmusát, aki még romlatlan, nem úgy, mint a három vándor. Életfelfogása pórias (evés-ivás a lényeges). Böske iránti szerelme nem romantikus, a házias feleséget szereti benne. Ettől függetlenül nem a pénz, a hatalom vagy a hiú tudás hajtja, mert hisz a boldogságban, felesége nélkül ugyanúgy nem tud élni tovább, akárcsak Csongor Tünde nélkül.

■ **Ilma** népmesehős, Böske néven Csongorék cselédje, Balga felesége, aki elhagyja a földi világot és a tündérr királynő udvarhölgye, kísérője, a valóságérzék megtestesítője a tapasztalatlan és naiv Tünde mellett.

■ **Mirígy** Csongorék cselédje, aki irigy a fiatalokra. Férjhez adandó lánya van, össze szeretné hozni őt a birtok úrfijával, Csongorral. Amikor a lányát elveszti (az ördögfiak megeszik), gonosz boszorkány lesz belőle, ártó negatív hőssé válik, akinek a vígjáték törvényei szerint el kell buknia.

■ **Kurrah, Berreh, Duzzog**, a három ördögfi. A mesében ördögök, rosszcsontok, akiket az éhség gonosszá tesz, lelkük mélyén jók azonban: megjavulnak és Tünde szolgálataiba állnak, talán a nyomorult emberiség megtestesítői.

■ **Éj** korlátlan hatalommal rendelkezik, öröktől fogva és örökké létezik. Számára minden emberi törekvés képtelen vágy csupán. A dráma kulcsfigurája, aki filozofikus szerepet tölt be. A kezdetet és a véget mutatja be. Körkörös világszemlélet tragikusan ábrázolva.

■ **Ledér** lezüllött szegény lány, fiatal boszorka, Mirígy szövetségese, ő képviseli az álszerelmet (csak testiség), az eszmény elárulását, a megalkuvást.

Népi elemek és népmesei motívumok • A népmesékből ismert vándormotívumok: tündérek, a boszorkány, a három ördög, a három vándor, a hármas út, aranyhaj, csodakút, próbatételek, különféle varázslatok szövik át a mese történetét. Valóságos népi figurák: Balga és Ilma.

A befejezést népmesei szemlélet hatja át: a jó elnyeri jutalmát, a rossz pedig méltó büntetését.

A szerencsés vég ellenére a művet mélabú, szomorúság, melankólia hatja át. Tanító, példázat jellegű.

Versformája • Időmértékes verselésű dráma két különböző verselési módban íródott. Az elbeszélő és szerelmi részekben rímes és rímtelen trocheusok váltogatják egymást, míg az emelkedő részek ötös és hatodfeles jambusokból állnak.

Nyelv, stílus • Különböző nyelvi rétegek összeolvadása jellemzi a művet. A nagy monológok, például az *Éj monológja* a filozofikus, emelkedett nyelvi rétegbe sorolható, a köznapi dialógusok élő beszédek, természetes szövegek, míg Balga és Ilma nyelvezete a népies rétegbe sorolható. A pogány kor hagyományait fölhasználó ördögfiak beszélgetésükkel az archaikus nyelvi réteget idézik.

A szerelem • A műben a szerelem az egyetlen létértelem, az egyetlen hiteles életcél. A fa termő ága és gyümölcse élet- és termékenységszimbólum. A föld (Csongor) és az ég (Tünde) között beteljesülő szerelem az ember belső és külső világának egy lehetséges harmóniáját kínálja. A megnemesedett földivel, emberivel párhuzamosan a tündérinek halandóvá, földivé kell válnia. A harmónia a két szint közötti kiegyenlítődésként valósul meg, jelezve, hogy az ember nem szakadhat el földi meghatározottságtól, a boldogság nem érhető el pusztán az irrealitás világában.

Megoldás, zárlat • Ha az egész művet átható ellentmondások nem is oldódnak fel, hiszen minden keresés a körkörösség reménytelenségébe torkollik, s a zárókép a kietlen éjszaka sötétjét és kilátástalanságát sugallja, ily módon előrevetítve az érett Vörösmarty tragikus világgépét, a költő vissza is retten a reménytelen választól. Mint oly sokszor, föl akarja oldani a filozófiai, bölcseleti, történelmi, lételméleti antitéziseket, ám ez csak érzelmi szinten sikerül. Két ember kapcsolata a szerelem, az egymásra találás nem válasz a világra, hanem menedék a világ elől, a világ elviselhetőségének lehetősége: *Jőj, kedves, örülni az éjbe velem, / Ébren maga van csak az egy szerelem.*

1. Vörösmarty drámai költészetének legmaradandóbb alkotását mikor írta?
2. Melyek a mű forrásai?
3. Milyen főbb kérdésekre keresi Vörösmarty a választ?
4. Sorold fel a boldogságkeresés szintjeit!
5. Milyen világok találkozási vonalán játszódik a cselekmény?
6. Vázold a mű szerkezetét tartalmilag és szerkezetileg!
7. Fogalmazd meg, milyen kétségek közt ingadozik Csongor!
8. Mi az elsődleges, illetve a másodlagos jelentése a hármas útnak?
9. Mi a három vándor szerepe a drámában?
10. Hasonlítsd össze a két hármásút-jelenetet! Figyeld meg, hogyan változik meg helyzete és gondolkodása: 1. a fejedelemnek, 2. a kalmárnak, 3. a tudósnak, 4. Csongornak, 5. Balgának! Készíts hozzá összehasonlító táblázatot! Figyelj az életkorokra is!
11. Kerültél-e már olyan döntéshelyzetbe, amely hasonló választási probléma elé állított téged? Írj élménybeszámolót *Az én legjelentősebb hármas utam (döntéshelyzetem)* címmel!
12. Milyen népmesei vonásokkal találkoztl a drámai költeményben? Keress példát a népmesei hármasszám előfordulására a drámai cselekményben!
13. Csoportosítsd a drámai költemény szereplőit aszerint, hogy melyik világhoz tartoznak!
14. Fogalmazd meg a *Csongor és Tünde* mondanivalóját!
15. Hogyan alakítja a mesejáték jelentéstartalmát az *Éj monológja*? Mutasd be a mű gondolatiságában betöltött szerepét!
16. Írd meg 2-3 oldalban a XXI. századi Csongor boldogságkeresésének történetét!
17. Nézd meg a neten az 1976-ban készült Zsurzs Éva rendezte *Csongor és Tünde* c. tv-filmet!
18. Olvasd el, és hasonlítsd össze Hoffmann *Az arany virágcserep* című kisregényét Vörösmarty *Csongor és Tündéjével*! Milyen válaszokat ad a két mű az élet értelmére és a boldogság megvalósításának lehetőségére? Vitassátok meg!

AJÁNLÁS

Az arany virágcserep romantikus kisregény, melyet **E. T. A. Hoffmann** írt 1814-ben. A mű 12 vigíliából (virrasztásból) áll. A mű a romantikát és a realizmust állítja szembe egymással.

Anzelmus szolid polgári karrierről álmodozik, egy napon azonban különös események történnek vele: az Elba-parti bodzafa lombjai között játszadozó aranyzöld kígyókisasszonyok képében betör a poézis mesebirodalma Anzelmus kicsinyes gondok és szegényes örömök láncolatából álló, nyomorúságos életébe. Pontosabban: ekkor fedezi fel az életben a csodásat, a mesésset, a költőit – mindazt, ami a józan hétköznapiakban megrekedt nyárspolgár számára nem létezik. Innentől megkezdődik a harc Anzelmus lelkéért a két ellentétes világ, a metaforikus és a realista hatalmai között. Csodálatos kalandok és fantasztikus élmények után a küzdelem a szerelem javára dől el: Anzelmus feleségül veszi Szerpentinát, s vele elnyeri a boldogságot jelképező, csodatevő arany virágcserepet.

*Kossuth Lajos követválasztási menete a Nemzeti Múzeum előtt, 1847 – színezett litográfia.
A Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállítása. Kovács Tibor. Helikon,
Budapest, 1996, 47. o. Fotó: Dabasi András*

IRODALMUNK A SZABADSÁGHARC IDEJÉN ÉS AZ AZT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN

A MÁRCIUSI MAGYAR FORRADALOM

Előzmények • 1845 és 1847 között egész Európát kiterjedt gazdasági, pénzügyi válság rázta meg. Az élelmiszerárak növekedése, a burgonyavész következtében fellépő éhínség (Szilézia, Írország), a tömeges munkanélküliség politikai feszültséget eredményeztek. A kontinens nyugati felén a választójog és a munkáskérdés, középső és keleti felén a nemzeti-függetlenségi törekvések és a jobbágykérdés tovább növelték a feszültséget.

1848 tavaszán Anglia és Oroszország kivételével (a legfejlettebb és a legelmaradottabb) egész Európában „láncreakcióként”, egymást erősítve robbantak ki a forradalmak. Franciaországban – mivel a feudális kötöttségek már jórészt megszűntek – demokratikus alkotmányt, köztársaságot, Németországban alkotmányosan is biztosított nemzeti egységet, Magyarországon polgári alkotmányt, jogkiterjesztést, a feudális rend felszámolását majd függetlenséget, Itáliában függetlenséget és az olasz egység létrehozását, a Balkánon pedig nemzeti felemelkedést, autonómiát kívántak.

Bécsben 1848. március 13-án kitört a forradalom. A katonaság fegyveres ereje sem segített, a város véres küzdelmekben a forradalmárok kezére került. A körülzárt császári várban, a Burgban, engedni kellett. Metternich megbukott, a császár alkotmányt ígért. Életbe lépett a sajtószabadság.

A márciusi ifjak • A bécsi forradalom március 14-én megérkező hírére Pest politikai mozgalmának szervezői, e naptól a márciusi ifjak: Petőfi Sándor, Vasvári Pál, Irinyi József, Jókai Mór, Degré Alajos, Vidats János még március 14-én este a Pilvax kávéházban elhatározták, hogy a követeléseknek másnap utcai tüntetéssel adnak hangot. Március 15-én reggel legfőljebb tizenötven lehettek a Pilvaxnál. Néhány óra múlva Pest utcáin soha nem látott tömeg hömpölygött. Petőfi és társai elindultak az egyetemre. Az egyetemi ifjúság csatlakozása után mintegy ezren folytatták útjukat Landerer Lajos nyomdájához. A tömegben az egyetemi ifjúság, a pesti polgárok mellett ott voltak a József-napi vásárra érkező parasztok százai is. Itt Irinyi József „a nép nevében” lefoglalt egy gépet és kinyomtatott a *Nemzeti dalt* és *12 pontot*, ami forradalmi jellegű memorandum. Délután háromkor a Nemzeti Múzeumnál nagygyűlést tartottak, majd a tízezres tömeg a Pest városi tanácsához vonult, s rábírta a tanács tagjait, hogy csatlakozzanak követeléseikhez. Forradalmi választmány alakult, az ellenzéki nemesekből megalakult a Közcsendi Bizottmány, majd a tömeg megindult Budára, hogy a legfontosabb kormányszékekkel is elfogadtassa követeléseit, s kiszabadítsa börtönéből Táncsics Mihályt. A Helytartótanács nem mert katonai erőszakot alkalmazni, hanem elfogadta a *12 pontot* és szabadon bocsátotta Táncsicsot. Pest forradalma – ellentétben Párizsével és Bécsével – vértelen forradalom volt. Este a Nemzeti Színházban a tömeg kérésére eljátszották a *Bánk bánt*.

Bécsben március 17-én V. Ferdinánd jóváhagyja a *Felirati javaslatot* első félélmében, de már március végén próbálkozott az udvar visszavonni a javaslat önálló hadügyre és pénzügyre vonatkozó pontjait.

1848. április 7-én megalakult a felelős magyar kormány, a kijelölt miniszterelnök gróf **Batthyány Lajos** lett. A miniszterek többsége az Ellenzéki Párt vezetői közül került ki: Kossuth Lajos – pénzügyminiszter, Széchenyi István – közmunkaügyi miniszter, Deák Ferenc – igazságügyi miniszter, Mészáros Lázár – hadügyminiszter, Klauzál Gábor – földművelés- és iparügyi tárca, Szemere Bertalan – belügyminiszter, Esterházy Pál – császár személye körüli miniszter, Eötvös József – vallás- és oktatásügyi miniszter.

A bécsi udvar kínos választás elé került: vagy enged, vagy nyílt erőszakot alkalmaz. V. Ferdinánd április 11-én mégiscsak szentesítette a magyar minisztériumról és a jobbágyfelszabadításról szóló törvényeket. Robot, dézsma, úriszék hosszú századok után egy csapásra a múlté lett.

A kormány programja a rend és béke volt. Konzolidálni kellett a forradalmat, azaz erőt gyűjteni, hogy aztán továbbfejlesszék a vívmányokat. Pénzre volt szükség és hadseregre.

Az 1848. évi magyar forradalom mindenkinek megadta az új, polgári jogokat, nemzetiségi különbség nélkül. Utólag ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy e forradalom törte át a feudális földtulajdonnak azt a rendszerét, amely a csonka

etnikai struktúrák létrehozója volt, és hogy így megindulhatott a polgári nemzetek teljes struktúrájának kiépülése. Ennek ellenére mind a magyar felelős minisztérium, mind a radikális ifjúság nagyot tévedett, mikor azt hitte, hogy ezzel a kérdés nagyjából meg is van oldva, és hogy most már elég a nemzetiségeket a közös szabadság érdekében összefogásra buzdítani. A nemzeti mozgalmak ugyanis az egyéni jogokon túlmenően igényt tartottak kollektív elismertetésre és politikai jogokra is.

Délvidéken, Erdélyben, Felvidéken a nemzetiségek is eljutottak arra a fokra, hogy fegyverrel szerezzenek érvényt politikai törekvéseiknek. S ebben, ameddig Magyarországon látták autonómiájuk gátját, az Udvar támogatására is számíthattak. Így a törvényes magyar államhatalom védekezésére kényszerült. Megkezdődött az önvédelmi háború, a szabadságharc.

A szabadságharc kezdete • A bécsi udvar – miután győzelmet aratott Észak-Itáliában – Magyarország ellen fordult. Kossuth lelkesítő beszédeinek hatására megkezdődött a honvédek toborzása, sorozása és felfegyverzése.

Bécs a nemzetiségek elégedetlenségét kihasználva Horvátország felől indította első – sikertelen – támadást 1848 szeptemberében. A decemberben trónra került új uralkodó, Ferenc József összpontosított katonai támadás halálos gyűrűjébe fogta Magyarországot. Elesett a Dunántúl és a Duna-Tisza közének nagy része. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth Lajos a honvéd főszereget parancsnokává **Görgei Artúr** tábornokot nevezte ki. Miközben Bem József tábornok Erdélyből verte ki az ellenséget, Görgei a tavaszi hadjáratban aratott sorozatos győzelmeket.

A győzelmek hatására 1849. április 14-én kimondták Magyarország teljes függetlenségét és a Habsburg-uralkodóház trónfosztását.

Ferenc József és tanácsadói belátták, hogy saját erővel nem bírják legyűrni a magyar szabadságharcot. A császár segítséget kért I. Miklós orosz cártól. Az orosz beavatkozás eldöntötte a magyar szabadságharc sorsát. A vereségek után az utolsó nagyobb sereg Görgei vezérletével fegyverletételre kényszerült Világosnál 1849. augusztus 13-án.

A megtorlás • Az udvar a világoi fegyverletétel után az itáliai vérengzéseiről hírhedtté vált **Haynau** tábornokot bízta meg fővezérként a rendteremtéssel. Összesen több mint száz halálos ítéletet hajtottak végre, és sok százan kerültek hosszabb időre börtönbe. 1849. október 6-án Aradon tizenkét tábornokot és egy ezredes végeztek ki, Pesten pedig az első független felelős magyar kormány miniszterelnökét, Batthyány Lajos grófot. A francia és az angol kormány megbotránkozással fogadta a kivégzések hírért. I. Miklós cár pedig személye elleni sértésnek ítélte, hogy éppen azokat a tábornokokat végezték ki, akiknek érdekében közbenjárt I. Ferenc Józsefnél. Az osztrák–orosz viszony elhidegülése éppen ezekkel a kivégzésekkel kezdődött. Schwarzenberg herceg, az osztrák kormány feje és külügyminisztere leállította a Haynau által megkezdett rögtönítélő eljárásokat: rendes, bár gyorsított hadbíróági pereket írt elő, s megszabta, hogy mind Itáliában, mind Magyarországon kb. nyolcvanöt halálos ítéletet kell végrehajtani, a többi vétkest rövidebb-hosszabb börtönbüntetésre kell ítélni.

Az önkényuralom és a kiegyezés • A diktatúrát felváltó polgári kormányzás Magyarországnak a Monarchiába való beolvasztását tűzte ki célul, ennek módjául pedig a Schwarzenberg képviselte centralizált egyeduralmat választotta, amit a német nyelvű nagypolgárság és a katonatiszti-hivatalnoki réteg támogatott. Az udvar – mondván, hogy Magyarország a forradalommal elvesztette jogait alkotmányos intézményrendszeréhez (jogeljátszási elmélet) – az országot öt, főispánok által vezetett részre osztotta, valamint Erdélyt és Horvátországot leválasztották Magyarországról. Bevezették ismét a cenzúrát és a német nyelvet tették meg hivatalos államnyelvnek, egységes polgári- és büntetőtörvény lépett életbe. Az új iskolarendszer pozitívuma az általános iskolakötelezettség és a nyolcosztályos gimnázium bevezetése, de egyúttal ez lett a németesítés egyik fő eszköze. Ez a rendszer **Alexander von Bach** birodalmi belügyminiszter nevéhez fűződik, lényegében neoabszolutizmusnak nevezhetnénk, és hivatalnok-, csendőr- és titkosrendőr hadak szolgálták.

Az önkényuralom alatt sem szűnt meg a magyar politikai élet, többféle irányzat alakult ki és létezett egymás mellett: az *ókonzervatívok*, akik az 1847-es alkotmányt kívánták visszaállítani a jobbágyfelszabadítás nélkül, minimális önkormányzással, hívei főleg a nemességből voltak; a *mérsékelték*, akik **Deák Ferenc** és az 1848-as alkotmány mögött sorakoztak fel, főleg a köznemesek soraiban akadtak támogatóik; az *emigráció* politikusai külföldi száműzetésben keresték a lehetőséget és a támogatókat az ország felszabadítására, vezetőjük **Kossuth Lajos** volt, aki Angliában és az USA-ban is terjesztette a szabadságharc eszményét, de inkább csak szimpátiát kapott valódi támogatás helyett.

Az 1850-es évek végére a Bach rendszer válságának jelei figyelhetők meg, amiben szerepe van a Deák képviselte passzív ellenállásnak és a felerősödő emigrációnak is. 1859-ben Kossuth, Teleki és Klapka megalakította a Magyar Nemzeti Igazgatóságot, amely emigrációs kormányként működött.

1861 jelent meg Deák húsvéti cikke, amely azt ajánlotta, hogy a magyarok hajlandók lennének törvényeiket a birodalom biztonságával és egységével összhangba hozni. A kiegyezés elfogadását végül Ausztria königgratzi veresége (1866) gyorsította meg, az uralkodó kihirdette a **kiegyezést** tartalmazó 1867/XII sz. törvény-cikket. A kiegyezés gyakorlatban azt jelentette, hogy Magyarország és Ausztria egyenlő és önálló, közös államrendjük *dualizmus*, és közös ügyeiket megállapodás alapján szervezik rendszerbe.

Helyreállt a magyar parlamenti rend, meghatározták, melyek a közösen intézett ügyek, közös pénzt, jegybankot és hadsereget hoztak létre. A kiegyezésről megoszlottak a vélemények. Kossuth a nemzet jogainak feladásával, a szabadságharc eszméinek elárulásával vádolta Deákot, aki viszont párthíveivel együtt meg volt győződve, hogy az adott körülmények között szükséges volt, és ez szolgálta legjobban Magyarország fejlődését és hosszú távú érdekeit. A jövő Deák nézeteinek helyességét igazolta, a nyugodt politikai légkörben Magyarország virágzásnak indult, az Osztrák-Magyar Monarchia idejére később mint „boldog békeévek” emlékeztek, akik átérték.

ÖSSZEGZÉS

1848. március 15.: a pest-budai forradalom
1848 áprilisa: az áprilisi törvények megalkotása
1848 nyara: az Országos Honvédelmi Bizottmány megalakulása
1848 szeptembere: a pákozdi győzelem Jellasics seregei felett
1849 februárja: a kápolnai vereség
1849 tavasza: a dicsőséges tavaszi hadjárat
1849. április 6.: az isaszegi csata
1849. április 14.: a Függetlenségi Nyilatkozat. A Habsburg-ház trónfosztása
1849. május 21.: Buda bevétele
1849. augusztus 13.: a világosi fegyverletétel
1849. október 6.: a forradalom és szabadságharc megtorlása. Kivégzések Aradon és Pesten

1. A magyar forradalomnak milyen előzményei ismertek? **2.** Kik voltak a márciusi ifjak? Sorolj fel néhány nevet! **3.** Mikor alakult meg a felelős magyar kormány? Ki állt az élén, és kik voltak a kormánytagok? **4.** A szabadságharc sorsát melyik ország beavatkozása döntötte el? **5.** Ki volt Haynau? Melyik irodalmi műben tanultál róla? **6.** Mikor történt a Habsburg-ház trónfosztása? **7.** Miért éppen az orosz cárnak adta meg magát Görgei Artúr? **8.** Mikor volt a kiegyezés? Hogyan hatott Magyarország további fejlődésére?

Irodalomelméleti ismeretek

Folklor • A *folk-lore* szó szerinti fordításban a *nép tudását* jelenti, s megalkotója ide értette a szájhagyomány útján terjedő népköltészeti alkotásokat éppúgy, mint a különféle hiedelmeket, szokásokat, zenét, táncot is. A folklor jelentése idők folyamán országoktól, nyelvektől is függően hol szűkült, hol tágult. A magyar és általában a közép-európai gyakorlat folkloron voltaképpen a nép szellemi műveltségét érti.

Folklorizáció • Magyarán *népivé válás*. Ez azt jelenti, hogy a magas művészeti alkotások, témák, motívumok, stílusok eljutottak a népművészetbe. Bizonyos korokban bizonyos költők versei oly népszerűekké váltak a szélesebb néprétegek körében is, hogy azokat a „nép” a magáénak tudva énekelte. Ezek a folklorizálódott költői művek a folkloralkotások törvényszerűségeit követve éltek tovább: szerzőjük neve elfelejtődött, változataik alakultak ki, és teljesen közösségi jellegű termékévé váltak. A folklorizáció végterméke tehát folklorjelenség. Számos Czuczor-, Tompa- és Petőfi-vers bizonyítja ezt a folyamatot.

Folklorizmus • Ezen a folklor egyes jelenségeinek, ismérveinek más közegbe, az úgy nevezett magas művészetbe való átültetése értendő. Szokás beszélni folklorizmusról a zenében, folklorizmusról a képzőművészetben, folklorizmusról az irodalomban... Ez utóbbit irodalmi népiesség formában is használjuk. A magyar irodalmi népiesség, az általános európai áramlatokba kapcsolódva, voltaképpen a népköltészet felfedezésével párhuzamosan, egymást kölcsönösen megtermékenyítve alakult ki. Miközben a

népköltészeti gyűjtéseket is szorgalmazta, az akkoriban megjelent gyűjteményekből is táplálkozott. A korszak költői, Faludi Ferenctől Kisfaludy Károlyon át Petőfiig, Czuczor Gergelyig, szinte mindannyian írtak népies költeményeket, „mű népdalokat”. Általában aztán ezek folklorizálódtak, ezeket énekelte a nép sajátjaként.

Népiesség • Általános értelemben a népköltészetet, népművészetet követendő mintának tekintő irányzat. A XIX. század romantikus történelembölcselete szerint a művészetek a „romlatlan”, „természetes” ősi, népi műalkotások, a néphagyomány felé fordulnak, mint a nemzeti identitást, kultúrát egyedül igazán tükröző, kifejező művészi megnyilvánulás felé, a népi kultúra tehát a nemzeti kultúra alapja. A népiesség művészi programja a magyar irodalomban a demokratikus politikai tartalmakkal kapcsolódott össze.

NEMZETI KULTÚRA, NÉPIES IRODALOM

Amiként politikai és gazdasági téren a polgárosodás nemzeti lehetőségeinek megtalálása a cél, úgy a kultúrában, az irodalomban is a nemzeti és polgárosult művelődés, a nemzeti és polgárosult irodalom kifejlesztése. De amiként a politikai átalakulás is csak a nép közreműködésével lehetséges, úgy a nemzetileg polgárosult irodalom is csak a népköltészet forrásainak felhasználásával születhetik meg. A nemzeti és polgárosult irodalom megteremtésére irányuló kísérletek Magyarországon a népiesség segítségével vezethettek csak eredményre.

Mit jelent a népiesség az irodalomban? • A Kelet-Európában uralomra jutó romantika az ismert okok miatt együtt járt a népiesség uralomra jutásával. A népiesség nem stílusirányzat, nemcsak a romantikában jelentkezett, de az európai irodalmak történetében a romantika idején vált uralkodóvá.

A népiesség mint a népi irodalom (elsősorban a népköltészet) formai és tartalmi követése, illetve beemelése a szépirodalomba a romantikán belül következett be Magyarországon is. A 40-es évek közepén a nemesi irodalom mellett megjelent a népi. A Kölcsey által fölvetett gondolatot, hogy a nemzeti költészet igazi alapja a népköltészet lehet, költők egész sora tette magáévá, élükön Petőfivel és Arany Jánossal. Arany János szerint az *öntudatlan népiesség* korát (Gvadányi, Fazekas, Csokonai stb.) Vörösmarty első romantikus korszakának lezárulta után kezdte felváltani a *tudatos népiesség*. A népiesség elméletét **Erdélyi János** dolgozta ki. Erdélyi sürgette, hogy a magyar irodalom szakítson a külföldi példák utánzásával, s alakítsa ki a maga nemzeti jellegét a népköltészet segítségével. Célja az volt, hogy a népköltészet demokratikus eszmeiségét s esztétikai sajátságait magába ölelve, az irodalom váljék nemzetivé, szóljon a nemzet valamennyi osztályához. Erdélyi szerint össznemzeti irodalom csak a népköltészet segítségével alakulhat ki. A korábbi korszakok *öntudatlan népiessége* ily módon az egész irodalmat átható, *tudatos népiességgé* alakult át, s az irodalomnak nemcsak formáit, hanem eszmeiségét, témáit is újáalakította. Erdélyi elmélete – s még inkább Petőfi, Arany és társaik költői gyakorlata – oda irányult, hogy a népet mind a költészetben, mind a politikában felemeljék, s a nemzet életében az őt megillető helyre állítsák. Petőfi így írt Aranyhoz szóló levelében: „*A népköltészet az igazi költészet. Legyünk*

rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata...”

Miért is fokozódott az érdeklődés a reformkorban a köznép iránt? • Egyrészt ez összefüggött az érdekegyesítés politikai célkitűzéseivel, a parasztság sorsának rendezésével. Másrészt a romantika figyelme a nép felé fordult Európában, és Magyarországon is megindult a népdalok, népmondák gyűjtése. Kriza János például már gyerekkorától kezdve gyűjtötte a székely népköltészet darabjait. Már egy kötetre való anyag volt a kezében, amikor kortársa, Erdélyi János megkezdte a maga gyűjtését és 1846-ban megjelentette a *Magyar népköltési gyűjteményt*, a *Népdalok és mondák* című munkáját (1848), továbbá a *Magyar közmondások könyvét* (1851) és a *Magyar népmeséket* (1855). Kriza Jánost Gyulai Pál biztatta az 1850-es évek végén arra, hogy fejezze be gyűjteménye sajtó alá rendezését. Így jelenhetett meg 1863. január 14-én a *Vadrózsák* című balladás könyve. Ettől kezdve a népköltészet már nemcsak szájhagyomány útján terjedt, hanem bevonult az irodalomba, felfrissítette, megújította annak hangját.

1849 után irodalmunk fő társadalmi feladata a nemzeti hagyományok ápolása és megújítása; mindebben a század derekán már jelentős szerepet kapott a népieség is. Az 1860-as évekre kialakult a népi és a nemzeti törekvések összekapcsolásával a **népnemzeti irányzat**, mely a nemzeti irodalom és művelődés segítségével kívánta szolgálni a nemzeti egységet. Esztétikai szemléletét az eszményítő realizmus jellemezte. Az írók feladatául jelölte meg a népköltészet és a népnyelv emelését, nemesítését. Az irányzat másik neve: **nemzeti klasszicizmus**. Gyulai Pál volt az irányzat elméletalkotója, akinek esztétikai nézetei irodalomformáló erővé váltak. Meghatározó szerzői Petőfi, illetve az ő szellemi-művészi öröksége, Arany János és Tompa Mihály. Petőfi a népköltészetet beemelte a nemzeti kultúrába, ezzel évtizedekre döntően meghatározta a magyar líra fejlődésvonalát. A nép gondjáról szólt, a nép életét ábrázolta, s olyan hősokeket teremtett, akikre a nép és az egész nemzet a maga hőseiként tekinthetett. Így született meg a *János vitéz*. Számos verse került be a népdalok közé. Néhányat mindjárt megjelenésük után ajkára vett a nép. Dallamot talált hozzá, s mit sem tudva szerzőjük kilétéről, sajátjaként énekelte (folklorizáció).

Arany János a népnemzeti irányzat betetőzője, a nemzeti klasszicizmus vezéralakja. A lelkiismeret poétája és megjelenítője volt, költészete az erkölcsi személység megteremtésének igényéből fakadt; műveinek alapmotívuma a lehetőség eljátszásának vétsége, a bűn-bűnhődés összefüggése. A műballada kiemelkedő mestere (*Ágnes asszony*, *Szondi két apródja*, *A walesi bárdok*), ezekben a költeményeiben az erkölcsiséget a népeletről vagy a nemzeti múltból merített tárgy példázza. A hősi nagyepikánk pótlására is vállalkozott, elkészült a *Toldi-trilógia*, a hun-magyar trilógiából a *Buda halála*. A magyar verses regény úttörője a *Bolond Istókkal*.

Tompa Mihály költészete szentimentális-romantikus versekkel indul, majd tömörebb formák, letisztuló stílus válnak uralkodóvá. Legjelentősebb művei a népmonda-feldolgozások: a *Népregék, népmondák* című kötet darabjai (1846). Világos után allegorikus költeményeivel a hazafiság legkorszerűbb képviselője (pl. *A madár, fiaihoz* (1852)).

A népnemzeti irodalom jelentősebb szerzői a XIX. század második felében: az archaizáló Thaly Kálmán (1838–1909), a patetikus stílusú Ábrányi Emil (1850–1920), a meseíró Pósa Lajos (1850–1914), az anekdotákat gyűjtő Tóth Béla (1857–1907), a humorista Rákosi Viktor (1860–1929), valamint a mese- és mondavilágunkat gondozó Benedek Elek (1859–1929).

Nota bene!

A népies stílus jellemzői:

- a népköltészeti hagyományok és formák előtérbe kerülése
- népi verselés (magyaroknál ütemhangsúlyos)
- a népköltészeti motívumok és szerkezeti elemek túlsúlyba kerülése (pl.: természeti képpel kezdés, ismétlődéses szerkezet, gondolatpárhuzam, népi szimbolika)
- a népnek tekintett mezőgazdasági népesség életmódja és helyszíne kerül a figyelem középpontjába
- a népiesség igazodik a mindennapi beszélt nyelvhez, törekszik az egyszerűségre, a természetességre, a közérthetőségre
- az egyszerű mondatformák jambikus lejtése követi az élőbeszéd ritmikáját. Sok a tájnyelvi kifejezés

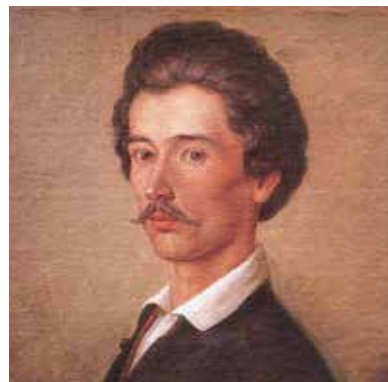

1. Értelmezd a *folklor*, *folklorizmus*, *folklorizálódás* kifejezéseket! **2.** Mit jelent a *népiesség* az irodalomban? **3.** Lapozz vissza Kölcsey Ferenc *Nemzeti hagyományok* című tanulmányához, és keresd ki azt a részt, ahol a népköltészetéről írt! **4.** Ki dolgozta ki a népiesség elméletét? **5.** Hogyan fogalmazott Petőfi Aranyhoz írt levelében a néppel kapcsolatban? **6.** Miért fokozódott az érdeklődés a reformkorban a köznépi iránt? **7.** Mit jelent a népnemzeti irányzat? Ki volt a teoretikusa? **8.** Sorold fel a népnemzeti irodalom jelentősebb képviselőit!

PETŐFI SÁNDOR (1823–1849)

Nincs még magyar költő, akiről annyi tanulmány, elemzés, karcolat, elbeszélés, dráma és regény született, mint éppen Petőfi Sándorról. Nem véletlenül. Petőfi a legnépszerűbb magyar költőnk. „*Ha valamikor, sok-sok ezer év múlva fölébresztenének síromból – vélte Kosztolányi Dezső – s hirtelen arra kérnének, hogy nevezek meg egy költőt, ezt mondanám: Petőfi.*” A hideg, olykor gögös Ady Endre is hasonlóan érzett: „...*a forradalmat ma is olyan bolondosan szeretem, mint valamikor, régen, és Petőfi Sándort jobban. Jobban, egyre jobban szeretem, búsabban és irigyebben e darabos, e vad, e mennyeién nagyszágos suhancot.*”

Petőfi jelentős politikus költő. Az egyetlen az igazán nagy lírikusok között, aki cselekvő-kezdemé-

Orlai Petrich Soma:
Petőfi Sándor, 1840-es évek

nyező szerepet töltött be egy forradalom kirobbantásában. Életművében plebejus (népi) alapon fogalmazódik meg a XIX. század első felének két nagy törekvése: a polgári társadalmi átalakítás és a nemzeti függetlenség kitűzése.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • 1823. január 1-jén született Kiskőrösön. Apja, Petrovics István, magyarul jól beszélő, olvasó és író mészárosmester. Édesanyja, Hrúz Mária szlovák anyanyelvű, férjhezmenetele előtt cselédlány és mosónő. Alig két évvel később a család Kiskunfélegyházára költözött, s maga Petőfi később ezt a várost jelölte meg születésének helyeként: *Ez a város születésem helye* – írta *Szülföldem* című versében. 13 éves korára már öt helyen tanult: Félegyházán, Kecskeméten, Szabadszálláson, Sárszentlőrincen, Pesten. Az édesapja egyre jobb iskolákba íratta. Az Aszódon eltöltött három év (1835–1838) eseménydús volt a Petőfi életében. Az ideérkező 13 éves fiút sok-sok élmény érte.

Kamasz- és ifjúkora • Az 1838-as dunai árvíz és egyik rokonuk anyagi csődje, akiért Petrovics kezességet vállalt, anyagi romlásba döntötte a családot. 1839 őszétől Selmecen ingyenes diák lett. A tizenöt éves ifjú innen megszökött, megismerkedett a nélkülözéssel és a nyomorral. Pestre ment, ahol színházi „mindenes”, Rónai álnéven statiszta. A nyarat egy rokon családnál töltötte Ostffyasszonyfán, ahol házitanítóskodott. Később katonának állt Sopronban. Másfél évig szolgált itt nehéz körülmények között, de az egészsége nem bírta sokáig. A katonaoorvos leszerelte. Vándorszínészekhez szegődött. Járt Győrött, Pesten, majd utána Dunavecserre érkezett szüleihez. Apja, bár neheztel rá a színészkedés miatt, de megbékélt vele.

1841-ben Pápan néhány hétig a kollégium tanulója. Együtt járt az iskolába unokatestvérével, a későbbi festőművésszel, Orlai Petrich Somával. Kitűnő tanuló. Az iskolai önképzőkörben versíró készségével is feltűnt. Ebben az iskolában ismerkedett meg Jókai Mórral.

Pályakezdése • Az 1842-es esztendő meghozta első irodalmi sikerét, május 22-én megjelent az *Athenaeumban* *A borozó* című verse Petrovics néven, majd november 3-án a *Hazámban* – már Petőfi aláírással. Megint színésznek állt Kecskeméten. Ismeretsége Jókaival itt mélyült barátsággá. A következő tavaszon Pozsonyban kötött ki. Az *Országgyűlési Tudósítások* másolásából tartotta fenn magát. A telet Debrecenben töltötte egy fűtetlen szobában, betegen és nyomorogva. Kitartóan képezte magát, nyelveket tanult, fordított. Addigi verseit (78-at) egy füzetbe másolta, és 1844 februárjában gyalog Pestre indult. A kor koszorús költője, Vörösmarty Mihály felkarolta, ajánlására a Nemzeti Kör kiadta az első Petőfi-kötetet *Verseik* címen. Állást is kapott, a *Pesti Divatlap* segédszerkesztője lett. Élete átmenetileg nyugalmasabbá vált, sikerei alkotókedvét növelték, de irodalmi küzdelmei csak ezután kezdődtek.

1844 áprilisától júniusáig szüleinél töltötte az időt Dunavecseren, s olyan versek őrzik ennek emlékét, mint az *Egy estém otthon* és az *István öcsémhez*. Sokat

tanult ekkor a forradalmak történetéről. A költő ekkor mondott végleg búcsút a színészetnek, s július 1-jén elfoglalta állását a lapnál.

A fővárosi költő és a válságkorszak • Mint már említettük, Petőfi Vahot Imre *Pesti Divatlapjánál* dolgozott, aki üzleti megfontolásból a lap népszerűségét tartotta leginkább szem előtt, s mintegy sztárként kezelte és irányította a költőt. Sorra jelentek meg kötetei: *A helység kalapácsa* (1844), a *Versek* (1844), a *János vitéz* (1845) és a *Cipruslombok Etelke sírjáról* (1845). A közönségizlés megváltozásának, a népköltészet gyűjtésének és megbecsülésének is köszönhető, hogy Petőfi népies helyzetdalaival és életképeivel, mint *A szerelem, a szerelem* (1843), *Megy a juhász számaron* (1844), akkora sikere volt. Csak, amikor eltért ezektől a normáktól (*A helység kalapácsában*), akkor kapott élesen elutasító kritikákat. Korábbi támogatói közül is nem egy ellenfelévé vált. A kritikákra Petőfi *A természet vadvirága* című versével válaszolt. De maga Petőfi is érezte, hogy a körülötte kialakult hírverés túlságosan leszűkíti alkotói lehetőségeit. Ezért is, a terhesnek érzett szerkesztői teendők miatt is 1845 márciusában kilépett a *Pesti Divatlap* szerkesztőségéből. Mint külső munkatárs továbbra is kötelezte magát arra, hogy verseit egyedül itt jelenteti meg. 1846 tavaszán jelentette meg a peszsimista hangvételű, rapszodikus szerkezetű verssorozatát, a *Felhőket*. Ebben a versciklusban az elbizonytalanodott, válságba jutott Petőfit látjuk. Maga a cím is jelképes. Azt akarja kifejezni, hogy a fiatal derűlátó Petőfi fényes egét hirtelen elborították a kilátástalanság felhői.

1846 áprilisában Petőfi válsága oldódni látszott. Megjelent *Összes költeményei* háromzres példányszámban. Megalapította a fiatal írók *Tízek Társaságát*, melyből majd a márciusi ifjak is kikerültek. Tagja volt Petőfi mellett Jókai Mór, Tompa Mihály, Degré Alajos, Obernyik Károly, Pálffy Albert, Bérczy Károly, Pákh Albert, Lisznyai Kálmán és Kerényi Frigyes. Petőfi költészeti forradalma ebben az időszakban táguult politikai forradalmisággá; a népelet jellegzetes helyzetei, alakjai és tájai felmutatása után most már a nép politikai felemelésének dalnoka kívánt lenni (*A nép*, 1846, *A XIX. század költői*, 1847, *A nép nevében*, 1847).

A forradalmi távlat új jelentést adott a népiességnek, s Petőfi igen pontosan fogalmazta meg az új költői programot. 1847 januárjától az *Életképek* című lap munkatársaként dolgozott. Ebben az évben ismerkedett meg Arany Jánossal, akit fegyvertársának tekintett. Barátságukból a magyar irodalom legszebb költői levelezése született. Petőfi eszméi pedig egyre nagyobb visszhangra találtak.

Szerelme és házassága • Az 1846-os év más szempontból is fordulatot hozott Petőfi életében. Erdélyi utazása során szeptember 8-án, a megyebálon megismerkedett Szendrey Júliával, Károlyi gróf erdődi jószágigazgatójának lányával.

Szendrey Júlia.
Ismeretlen szerző műve Barabás Miklós litográfiája alapján

1847 májusában Júlia apja akarata ellenére igent mondott, és megismerkedésük évfordulóján, szeptember 8-án megtartották az esküvőt. A mézesheteket a kalandos életű ellenzéki gróf, Teleki Sándor (Petőfi egyetlen arisztokrata barátja) koltói kastélyában töltötték. Nagy versek sora őrzi Koltó emlékét (*Beszél a fákkal a bús őszi szél...*, *Szeptember végén*, *Elértem, amit ember érhet el...*). Útba ejtve Szalontán Arany Jánosékat, novemberben Pestre érkezett az ifjú pár. A Dohány utcában laktak, három szobában; az egyik szobát Jókainak adták ki. Júlia szellemileg is társa volt Petőfinek. Házasságukból egy gyermek – Zoltán – született. Petőfi halálakor fia mindössze nyolchónapos volt. 1850. július 21-én Júlia új házasságot kötött Horváth István történésszel. Petőfi jóslata: *Ha eldobod egykor az özvegyi fátvolt...* ezúttal beteljesedett.

A forradalom és a szabadságharc idején • 1848. március 15-ike a pesti forradalom s egyszersmind Petőfi napja. A márciusi ifjak vezéréként az események egyik főszereplője. A *12 pont* mellett a *Nemzeti dal* a népakarat legfontosabb kifejezője. Életének utolsó másfél évét mintha csak egy végzetdráma szerzője írta volna: 1848. március 15-től, a győzelem és a dicsőség tetőpontjától 1849. július 31-ig, a végső segesvári katasztrófaig egyetlen hatalmas ívű zuhanásnak tűnik fel pályája.

Március 15-én egy pillanatra maga mögött érezhette a közvéleményt, nézeti radikalizmusa azonban hamarosan elszigetelte őt. Petőfi népszerűsége rohamosan csökkent, s júniusban mint képviselőjelölt csúfos vereséget szenvedett.

Szeptemberben kezdetét vette katonai szolgálata. Feljebbvalói nem voltak elragadtatva tőle: önfejtű, makacs, a vezetéssel nyíltan elégedetlen katona volt. Végül áthelyeztette magát Bem erdélyi hadseregéhez. A forradalmár költő Bemben megtalálta a maga forradalmi hadvezérét. Az eszmények közösségén túl, bensőséges kapcsolat jött létre közöttük, csaknem apai-fiúi szeretet. Bem azonnal segédtiszt-jévé nevezte ki, később őrnaggyá léptette elő.

1849 tavaszán eltemette szüleit. Szabadságot kért, s a vele szemben elfogult katonai vezetőkkel összekülönbözve a rangjáról is lemondott. Az orosz beavatkozás hírére csatlakozott ismét Bem hadseregéhez. A legmegfelelőbb pillanatban ahhoz, hogy július 31-én örökre eltűnjön a Segesvár melletti fehéregyházi csatában. Halálának körülményeit, nyugvóhelyét ma sem ismerjük pontosan.

MUNKÁSSÁGA

A népiesség jegyében • A felvilágosodás idején kezdődő és a reformkorban a nép iránt fokozódó érdeklődés a kor szellemének meghatározó vonása volt. A népdal megnövekedett népszerűségével hatott Petőfire, s ezt az új irodalmi ízlést hamar követni kezdte. Petőfi Csokonai példájára írta népies műdalait, s ezzel nagy sikert aratott. Népies dalainak varázsa azonban nemcsak ebből fakadt. Felismerte, hogy a népi hangvétel, a formai kellékek utánzása nem elegendő. Belülről, az egyszerű ember szemszögéből láttatja a népet. Mindemellett megtartja a népdalok közvetlen egyszerűségét, a verskezdő természeti képet, a népies megszólításokat, a hasonlatokat, a ritmust. Verseire a korai bordalok hetyke, tréfás hangneme és szándékosan köznapi, egyszerű nyelvhasználata a jellemző (*Temetésre szól az*

ének..., A szerelem, a szerelem..., A virágnak megtiltani nem lehet..., Befordultam a konyhára..., Megy a juhász a számaron – korának köznyelve.

Petőfi népiessége ugyanakkor tiltakozás is a korabeli almanach-líra¹ ellen. Lírai közvetlensége és természetessége ellentétben áll a korszak kispolgári világképével, a késő-szентimentalista, kimódolt, olcsó életbölcseességeket tartalmazó, a lét nagy kérdéseire közhelyszerű válaszokat adó versekkel. Az első korszak összegzője és legnagyobb művészi teljesítménye a *János vitéz*.

Petőfi tájköltészete • A táj, a természet a romantikus költészet egyik fő motívuma. Petőfi egyik újítása, hogy magát a természetet, a táj különböző elemeit választja témául, s nem a beszélő állapotának tükréként jeleníti meg. Petőfi természetimádata elemi erejű, tájverseiből árad a szeretet, az elevenesség, az életöröm. Kedves tája, szülőföldje az Alföld (*Az alföld, Szülőföldem, A puszta télen, A Tisza, Téli világ, A téli esték, A csárda romjai, Kutyakaparó, Kiskunság*). Petőfi tájleírásaiban elsődleges a látvány, a látható világ reális megjelenítése mellett a *pátosz*² és a *jelképiség*. A végtelen róna a szabadság jelképe is, a tél nemcsak halál-szimbólum, hanem a pusztulás, az emberi létre leselkedő veszélyek jelképe is. A műfaj- és stílusbeli sokféleség, realizmus, romantikus pátosz keveredése összekapcsolódik a tájversek formagazdagságával.

Nyugalom és mozgás, szemlélődés és lírai hév váltja egymást tájlatásában. A megfigyelt valóság személyessé válik: a megpillantott tárgyakat, tájat mindig a költő szemével látjuk, az ő érzéseivel éljük át a látványt. Elbeszélő műveiben (*János vitéz, Az apostol*) is fontos szerepe van a tájnak. A tájleíró költemények műfajai dalok, ódai, elégikus hangvételű versek, életképek³ (*A négyökrös szekér*).

Szerelmi lírája • Petőfi mottója 1846–1847 táján: *Szabadság, szerelem! E kettő kell nekem*. Ezzel megjelölte költészetének két legfontosabb témakörét, s megszabta a költő értékrendjét: az életnél becsesebb a szerelem, de a szerelemnél is értékesebb a szabadság. Tehát a politika mellett másik nagy ihletforrása a szerelem, az igazi mély szenvedély.

Szerelmi lírájának két korszaka van:

- Júliát megelőző szerelmes versek
- Megismerkedése és házasságkötése Szendrey Júliával.

1844 őszén, Pesten megismerkedett Csapó Etelkével, Vachott Sándor költőtárs 15 éves sógornőjével. Petőfi nősülési szándékát mutatja a *Búcsú 1844-től* című vers. 1845 januárjában Etelke meghalt, s a fájdalmas élmény ihlette a *Cipruslombok Etelke sírjáról* című ciklust. 34 versből áll. Kapcsolatuk nyilvánvalóan két fiatal ember éteri, tiszta első szerelme volt, s Petőfi ezt az éteri tisztaságot próbálta megjeleníteni a kötet verseiben. A következő szerelem 1845 nyarán következett be

¹ *almanach-líra* – a XIX. században divatos érzelmes közhelyeket megszólaltató lírai költemény, a szentimentalizmus, a romantika és a biedermeier ízlés jellegzetes jegyeit viseli magán

² *pátosz* – a szenvedés (gör.) szóból, emelkedett, ünnepélyes, szenvedélyes hangnem, leggyakrabban a költészetben találkozhatunk vele, az óda, himnusz, rapszódia jellegzetes hangneme

³ *életkép* – a hétköznapi élethelyzetet témául választó művészi megnyilvánulás; prózai vagy verses formája egyaránt lehetséges

Gödöllőn: Mednyánszky Bertával ismerkedett meg. Az érzés ihlette a *Szerelme gyöngyei* ciklus 39 versét. Leghíresebb darabja: *Fa leszek, ha...*

Szerelmi költészete későbbi feleségéhez, Szendrey Júliához írt verseiben éri el tetőpontját. A Júlia-versek alapvetően két csoportra oszthatók: a házasságuk előtt és után írtakra. Előbbi művekre az *udvarlás, vallomásosság* jellemző, ezeknél jelentősebbek azonban későbbi alkotásai, mivel ezekkel Petőfi megteremtette a *hitvesi költészetet*. Megismerkedésükkor Petőfi már túljutott élete legválságosabb szakaszán (*Felhők-ciklus*), szerelmi kapcsolatuk ideje egybeesik a költő egyre erőteljesebb közéleti szerepvállalásával, filozófiai, ideológiai, politikai és művészi programjának beérésével. A Júlia-szerelme igazi romantikus szerelme volt: a jómódú, művelt, művészetkedvelő, modern lány és a zseniális, híres, de szegény költő romantikus szerelme. Kapcsolatukban a nagy távolság és Júlia szüleinek tiltása számos félreértésre (és szenvedésre) is okot adott. A házasságuk előtt írt versek között néhány népdal-vers, helyzetdal is van: *Ereszkedik le a felhő..., Reszket a bokor..., Bírom végre Juliskámat...,* de e versek műfajiságára is a sokféleség jellemző. Van köztük elégikus hangvételű költemény, romantikus vallomás, monológ, lírai epigramma – *Kinn a kertben voltunk, Júliához, Költői ábránd volt, amit eddig érzék..., Álmodtam szépet, gyönyörűt..., Szeretsz tehát..., Nehéz, nehéz az én szívem..., Szabadság, szerelme...*

Petőfi teremt meg irodalmunkban a **hitvesi költészetet**. A legismertebb ezek közül a *Szeptember végén, Minek nevezzelek?, Szeretlek kedvesem, Beszél a fákkal a bús őszi szél* stb. című versek. Petőfi feleségéhez írt versei annál csodálatosabbak, mert ritka az, hogy valaki a feleségéhez ír szerelmes verset. Talán az egyetlen olyan költő, aki házasságát valóban szerelme beteljesedéseként értelmezte, aki számára a házasság maga a boldogság. Házasságuk után írt verseiben többször megszólal a „földi szerelme” tökéletes boldogságának hangja is (pl. *Amióta én megházasodtam..., Elértem, amit ember érhet el...*).

Költészete a forradalom és szabadságharc idején • Petőfi számára személyes ügy a forradalom. Az első forradalmi verse nem a forradalom idején keletkezett, hanem előre megjósolta a forradalom kirobbanását. Ez az *Egy gondolat bánt engemet...* (1846). A látomásköltészetének az elemei a következők: világszabadság, jók és gonoszok harca, a világot megtisztító vérözlés és az eljövendő Kánaán. 1848. március 15-én Petőfi vezette a pesti forradalmat, mind a *12 ponttal* és a *Nemzeti dallal*. Petőfi ezelőtt is már látomásként megjósolta ezt a forradalmat, ami most kiteljesedett. A *Nemzeti dal* politikaformáló verssé vált. Forradalmi verseit tudatosan írta, politikai karrierje kiépítésére. Múltszemléletével, csakúgy, mint sok más költő, a múlt erényeit hozza fel a nemzeti erényeknek, és ezeknek az újbóli kiteljesedését látja. Úgy gondolja, hogy most először a történelemben a jók fognak győzni. Költészete nemzeti, mert az öntudatra ébredt közösség első önkifejezése.

1848. március 15-étől kezdve tekintélye rohamosan csökken. Utolsó versei alkalmi írások, amik a politikából kiszorult ember vagdalkozásait jelenítik meg. Petőfinek a szabadság a legfőbb érték, mind az egyén, mind a köz szabadsága. *Az apostol* (1848) című műve Pesten született, önéletrajzi ihletésű, illetve bizonyos értelemben a szerző saját sorsát kivetítő alkotás. Köztudott, hogy a költő egy hideg

szilveszter éjszakán jött a világra, miként ezen művének főhőse, Szilveszter is. Utolsó verseiben megpróbál a politikától elvonatkoztatni és a magánélettel törődni.

Petőfi ukrán tolmácsolói • A magyar líra ukrán fordításában elsőrangú költők működtek közre. Petőfi Sándor első ukrán fordítói között volt P. Hrabovszkij (1864–1902). Később Petőfi költészetét L. Pervomajszkij (1908–1973) és mások fordították, de magyar nyelvtudásuk korlátolt volta miatt mindannyian kénytelenek voltak a nyersfordítást, illetve egy harmadik nyelv közvetítő szerepét igénybe venni. Jurij Skrobinec (1928–2001) viszont anyanyelvi szinten ismerte a magyar irodalmi nyelvet, gyermekkorát Budapesten töltötte.

Jurij Skrobinec volt az, aki a korábbi feltevéssel ellentétben megállapította, hogy az első Petőfi-fordítások nem Pavlo Hrabovszkij, a kiváló forradalmi demokrata költő nevéhez fűződnek, mert Oszip Makovej (1867–1925) és Vaszil Scsurat (1871–1948) előbb fordították ukránra Petőfi verseit. Az első Petőfi-vers, *Az erdőnek madara van...*, amely 1891-ben jelent meg a *Zerkalo* (Tükör) című élc lapban, fordítója máig rejtve maradt, nevét egy *M.* betű jelzi.

Kötetben először 1898-ban jelent meg Petőfi-vers. V. Scsurat *Világlíra antológiájában* szerepel *A kritikusokhoz* című verse Victor Hugo, Tyutcsjev, Robert Burns stb. társaságában. Scsurat nevéhez fűződik Arany *Keveháza* című elbeszélő költeményének a fordítása is.

A kor legjelentősebb Petőfi-fordítója, ha az elsőség nem is őt illeti, mégis Pavlo Hrabovszkij. Alkata, vonzódásának természete magyarázza válogatásának jellegét: főleg a forradalmi versek vonzották (több mint harminc verset fordított Petőfítől, amelyek publikálását Ivan Franko segítette, miközben a költő Szibériában raboskodott).

Skrobinec műfordítói debütálása nem mindennapi volt. Első fordítása, Petőfi *Nemzeti dal* című költeménye a szabadságharc centenáriumán jelent meg az ungvári *Zakarpatszka Pravda*ban. Lefordította a *János vitézt* (szinte egyszerre jelent meg L. Pervomajszkij fordításával), *Az apostolt*, Petőfi számtalan versét. Petőfi világirodalmi rangjához méltó helyet foglal el az ukrán nyelvet területen is.

Olvassátok el, és hasonlítsátok össze a *Nemzeti dal* részletének ukrán fordítását Pervomajszkij és Skrobinec tolmácsolásában!

НАЦІОНАЛЬНА ПІСНЯ

Встань, мадяр, на клич вітчизни!
Встань, часи настали грізні!
Вирішиться в смертнім полі
Жить нам вільно чи в неволі?
Клянемося перед богом
І людьми,
Що рабами більш не будем
Жити ми!

L. Pervomajszkij fordítása

Встань, мадяре! Зве країна!
Вирішальна тут година!
Жити вільно чи рабами –
Ось питання перед нами.
Богом праведним угорців
Клянємось,
Клянємось – рабами більше
Не звемось!

J. Skrobinec fordítása

Leonyid Pervomajszkij csodálatos fordításában olvashatjátok a *Szeptember végén* c. verset. Hasonlítsátok össze az eredetivel!

В КІНЦІ ВЕРЕСНЯ

Осінні квіти ще цвітуть серед долин,
Ще ясен під вікном шумить зелений,
Та ген од снігових од білих верховин
Холодний світ зими пливе до мене.
Ще в моїм серці сяє день ясний,
Та темний чуб вже сивина укрила,
Неначе буйний ряст зеленої весни
Зимова паморозь нараз прибила.

Вмирають квіти вже. І геть зника життя.
Прилинь до мого серця, пташко мила!
Сумний минає вік, немає вороття,
Ген — край життя чекає нас могила.
Я перший з нас помру. Скажи, скажи мені,
Чи саван мій обмиєш ти сльозами,
Чи спалахнуть в очах нових кохань вогні
Й моє ім'я зотліє над вогнями?

Якщо свою вуаль ти скинеш жалібно,
Залиш її на камені у мене;
Покину світ могил тоді на мить одну,
Щоб підібрати те сумне знамено
І сльози втерти ним,— в яку коротку мить
Забула ти усе наше минуле!
Та кров сердечних ран не легко зупинить,
Воно і тут ячить — тривожне серце чуле.

Nota bene! Petőfi költészetében négy alkotói korszakot különböztetünk meg. Pályája 3. és 4. szakasza a legjelentősebb, a politika azonban mind a négy szakasz során végig jelen volt. Külföldön ő volt a legismertebb magyar költő. Életműve nagy. Rengeteg verset írt, azonban más művei is vannak. Regénye: *A hóhér kötele*, drámája: *Zöld Marci* és a műfordítások (pl. Shakespeare).

I. 1842–1844: *korai költészet, pályakezdő szakasz*

II. 1845–1846: *válság – Felhők-korszak*

III. 1846–1848: *érett költészet – a szabadság és a szerelem vonzásában*

IV. 1848–1849: *a forradalom és a szabadságharc alatti események*

1. Homérosz születési helyéért hét város, Petőfiért két település versengett egymással. Hol született Petőfi? Melyik várost tekintette Petőfi szülővárosának? **2.** Petrovics István nagy gondot fordított fia szellemi fejlődésére. Sorold fel azokat a helységeket, ahol az ifjú tanult! **3.** Hogyan telt kamasz- és ifjúkora 1838 őszétől 1844 végéig? **4.** Mikor jelent meg az első verse? Mi a címe? **5.** Petőfi pályája a népdalköltészet jegyében indult. Sorolj fel népdalaiból néhányat! **6.** Mit tudsz válság-korszakáról? **7.** Kikhez írta szerelmes verseit? **8.** Mi jellemzi a Júliához írott verseket? Mennyiben jelentenek újat a magyar szerelmi lírában? **9.** Petőfi költészetének utolsó periódusa az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc időszakára esik. Ismertesd az életrajzi, történelmi háttér legfontosabb mozzanatait! **10.** Hol, és hogyan halt meg Petőfi? **11.** Kölcsönözd ki az iskolai könyvtárból *Ilyés Gyula: Petőfi Sándor* vagy a *Tűz* vagyok című könyveket! A költő életének minden fontos állomásáról olvashatsz bennük részletesen! Írd be az olvasónaplóba! ✨ **12.** Az olvasottak alapján készíts prezentációt!

Irodalomelméleti ismeret

Ars poetica • Költői hitvallás. A szókapcsolat szó szerinti jelentése költészettan, költői mesterség: 1. a gondolati líra egy költeménytípusa, olyan műalkotás, amely a költészetre vonatkozó szabályokat foglalja össze; 2. olyan műalkotás, amelyben a költő a költészethez fűződő viszonyáról, az irodalom és művészet feladatáról vall.

Petőfi költészetének minden jelentősebb fordulata ars poetica versekben fogalmazódik meg a legtisztábban, de számos olyan költeménye van (pl. episztolái), mely – bár nem ars poetica – olyan motívumokat, gondolatokat tartalmaz, melyek alkotói, művészi-esztétikai programját hirdetik. Ilyen a *Sors, nyiss nekem tért, Szabadság, szerelem...*, *Egy gondolat bánt engemet...*, *Levél Várady Antalhoz*, *Arany Jánoshoz*, *Az apostol*, *Pacsirtaszót hallok megint* című vers.

A TERMÉSZET VADVIRÁGA

Dardanus-féle kritikusaimhoz

1. Mit ugattok, mit haraptok
Engemet, hitvány ebek!
Torkotokba, hogy megfúltok,
Oly kemény koncot vetek.

Nyirbáljatok üvegházak
Satnya sarjadékain;
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

2. Nem verték belém tanítók
Bottal a költészetet,
Iskolai szabályoknak
Lelkem sosem engedett.
Támaszkodjék szabályokra,
Ki szabadban félve mén.
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.
3. Nem virítok számatokra,
Árva finnyás kóficok!
Kiknek gyöngye, kényes, romlott
Gyomra mindjárt háborog;
- Van azért, ki ép ízléssel
Üdvezelve jön elélem.
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.
4. Hát azért nekem örökre
Szépen békét hagyjatok;
Úgysem sok gyümölcsű munka:
Falra borsót hánynotok.
S kedvetek ha jön kötődni,
Úgy kapkodjatok felém:
A természetnek tövises
Vadvirága vagyok én.

Pest, 1844. december

Dardanus-féle kritikásaimhoz – Dardanus álnéven durva támadás jelent meg az *Életképek* című lapban, mely *botrányosnak* nevezte Petőfi kifejezésmódját, a költőt magát pedig *verébfinek* címezte; **mén** – megy; **kóficok** – haszontalan, hitvány, semmirekellő alakok; **üdvezelve** – üdvözülten

Amit a múról tudnod kell

Keletkezése • 1844-ben a konzervatív kritika Petőfi ellen támadást indított. Ennek fő szervezője Petrichevich Horváth Lázár és Nádaskay Lajos, akik útszélinek, betyárnak, durvának, csárdainak, póriásnak minősítik Petőfi költészetét. Erre a támadásra kemény hangú választ ad a költő.

Címe • Témajelölő, Petőfi saját énjének metaforáját alkalmazza mind címnek, mind a vers refrénjének: *A korlátatlan természet / Vadvirága vagyok én*. Refrénes mű. Stílusának forrása a népköltészet. Ilyen eszközök a verset indító természeti kép, a sorisméltés, a szerkezet egyszerűsége.

Témája • A vers lírai önarckép, s egyben programadó vers is, olyan költemény, melyben Petőfi megfogalmazza saját stílusélményét, jelzi azt a költői magatartást, melyet meg kíván valósítani (ars poetica). A természet vadvirága ősi, vad és buja. Ősi, de mégis új, hiszen eddig mellőzték. A vadvirág eddig gyom volt, és az üvegház satnya sarjadékait tartották értéknek. Ez az üvegház-metaphora fejezi ki, hogy eddig a mű, a hamis, az idegenből jött jellemezte a magyar irodalmat. De most, Petőfivel egy médium érkezett, aki nemcsak tanulta az irodalmat, aki a nép fia, akinek nem kellene a gyávák szabályai. És nem veszi fel az ütlegeket, ő nem a kényes uraknak jött írni, hanem a népnek. Nem szidni kell tehát, hanem csatlakozni hozzá, hiszen bár vad, de ősi, és bár nemesítetlen, de virágzik.

A vers motívumai • Két ellentétes pólus körül csoportosíthatók: *természet vadvirága* ↔ *üvegházak satnya sarjadékai, szabad korlátlan lélek* ↔ *bottal beléjük vert szabályok, ép ízlés* ↔ *gyöngye, kényes, romlott gyomor* stb. Az egyik pólus az elvetett,

a másik a magáénak vallott költészetfelfogást jeleníti meg. A természetes, szertelen, ösztönös, szabályokat elvető költészet eszményét vallja: a nép nyelve szebb minden művészi nyelvnél (a népköltészet jelentőségére utal).

A verset a *természet vadvirága* metaforára építi, ami szép és természetes, ezzel ellentétben az üvegházi növény mesterséges és kevésbé életképes: *korlátatlan természet vadvirága* → ellentmond a szabályoknak; *tövises vadvirág* → meg tudja védeni magát a költő.

Hangulata • Haragos, indulatos. Petőfi harciassága, forradalmisága tükröződik benne.

Hangneme, stílusa • Petőfi nem követi a romantika esztétikai szabályait. Új utakon jár. Hangja a kritikusokéhoz hasonlít, célja ezzel a provokálás. Szitokszóként használja a *hitvány ebek* kifejezést, nyers, durva a *Mit ugattok*. Mondatfűzése egyszerű, a mindennapi beszélt nyelvet követi, a beszélt nyelv szavait is a versbe foglalja: *mén, kófić*. Támadóinak világosan a tudára adja, hogy a természet *tövises vadvirága*, amivel küldetéstudatát is kifejezi.

Üzenete • Petőfi Sándor a *korlátatlan* költészetet, az életszerű költői stílust eszményíti a mesterkeltséggel szemben. Természetes egyszerűség, népiesség és nemzeti érzés, ezek a Petőfi-arckép lényeges vonásai.

Petőfi életművében jó néhány ars poeticával találkozunk. Úgy tűnik, fontosnak tartotta, hogy időről időre megfogalmazza, összegezze a költészetéről vallott nézeteit. Felfogása költői fejlődése során változik, újabb vonásokkal gazdagodik.

1. Mi az ars poetica? **2.** A *helység kalapácsa*, a *János vitéz* megírása, a kezdeti sikerek után csalódások érték a költőt. Mi okozta a válságot? Melyik versében utasítja el az őt bírálókat? **3.** A vers első két sorát milyen indulat diktálta? **4.** Kiket nevez a költő *üvegházak satnya sarjadékainak*? **5.** Milyen költészetet utasít el a költő a 2. versszakban? **6.** Milyen költői képekben fejezi ki a megvetését a költő a 3. versszakban? **7.** Értelmezd a *természet vadvirága* metaforát! **8.** Szerintetek megijedt Petőfi Sándor a bírálótól? Bizonyítsd a versből vett részlettel állításodat! **9.** Tanuld meg a verset!

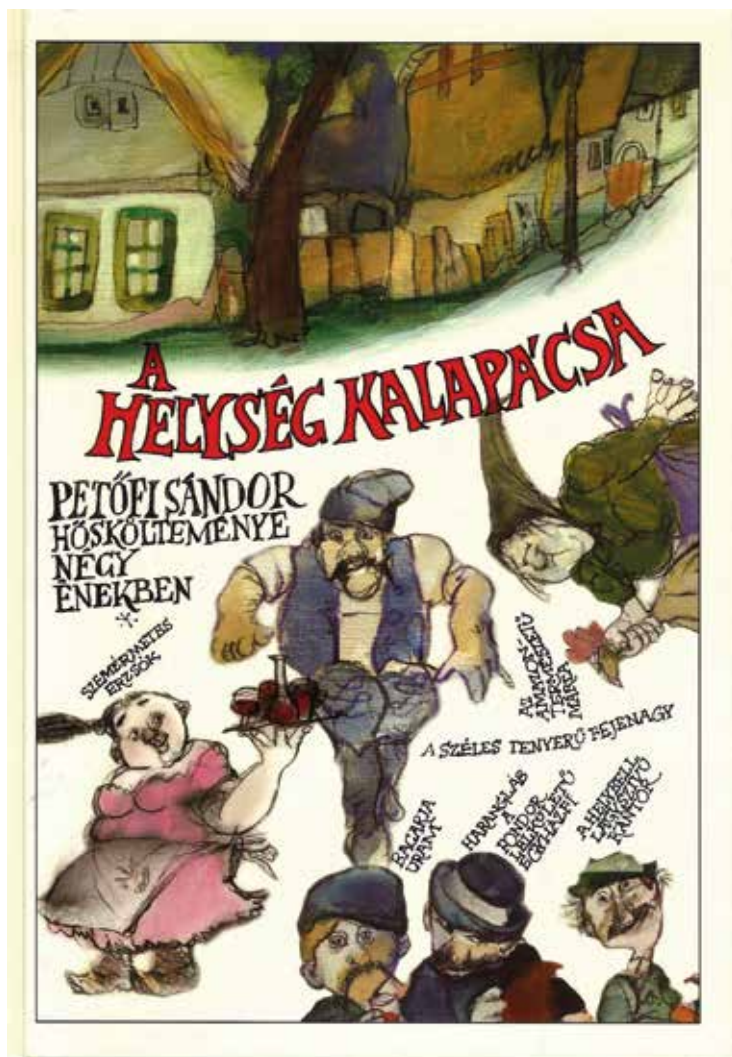
Irodalomelméleti ismeret

Komikus eposz (vígeposz) • Verses nagyepikai műfaj. Az eposzi kellékeket felvonulatú, de ellentétes hatást kiváltó, komikus szituációt megjelenítő alkotás, kisszerű tárgy, téma ábrázolásakor az eszközök parodisztikus szerepet kapnak.

A Homérosznak tulajdonított *Békaegérharc* Kr. e. 6–5. században az *Iliász* paródiája. A művet Csokonai fordította le először magyarra. Az ő nevéhez fűződik az első magyar nyelvű komikus eposz (,furcsa epepeia'), a *Dorottya, vagyis a dámák diadalma a fárságon* (1798). Petőfi Sándor egy falusi csetepatét állít középpontba *A helység kalapácsában* (1844), mely egyben a hősi eposz, elsősorban a *Zalán futása* paródiája is. Arany János művészi bemutatkozása, a hexameterekben írt *Az elveszett alkotmány* (1845) a vármegyei korteskedés satírja. *A nagyidai cigányok* (1850) egy történeti anekdotát feldolgozva fest keserű képet a szabadságharc bukásának okairól.

A HELYSÉG KALAPÁCSA

Hőskötemény négy énekben

ELSŐ ÉNEK

Szeretnek az istenek engem,
Rémítő módra szeretnek:
Megajándékoztanak ők
Oly ritka tüdővel,
Mely a csatavészek
Világrendítő dúlakodásit

Illendőn elkurjantani képes,
S melyet tőlem minden kántor irigyel.
És hogy férfi legyen,
Méltó e tüdőhöz,
Lőn az égi hatalmak irántami hajlandóságából

A széles tenyerű Fejenagy,
A helységi kovács,
Vagy mint őt a dús képzeletű nép
Költőileg elnevezé:
A helység kalapácsa. –
Ti, kik erős lélekkel birván,
Meg nem szeppentek a harci morajtól,
Halljátok szavamat!
De ti, akiknek szíve
Keményebb dolgoknál
A test alsó részébe hanyatlik,
Oh ti kerüljétek szavamat!

* * *

„Ámen!” szólt az áhítat
Szent hangján
A menny szolgája; s az egyház
Négy fala, régi szokása szerint,
Komolyan mondotta utána, hogy: „Ámen.”
A nép pedig, amely esti imára
Gyülekezett a szentegyházba, azonnal
Elhordta magát,
S egy-egy kancsó bor előtt
Otthon vagy a csapszék asztala mellett
Dicsérte az istent.
A becsukott templomban csend lett;
Nagyobb csend nincs a mocsárok partjainál sem,
Mikor a gém, bíbic s béka elalszik.

Csend vala hát;
Csak két éhes pók harcolt
Életre, halálra
Egy szilvamagon-hízott légy combja felett;
De, oh balsors! a combot elejték.
Egy egér fölkapta, s iramlott
Véle az oltár háta mögé
A tiszteletes reverendájába,
S lakomáz vala,
S a pókok szeme koppant.

Hah, de mi szörnyű zaj,
Mily lárma riasztja
Egyszerre az egyház
Temetői nyugalját!
Mennydörgés?
Vagy kásának forrása fazékban?...
Nem!
Ott ember hortyog.

Úgy van! ez emberalak.
Egy zugban két öklére hajolva
Alszik... hanem íme fölébredt,
Miután elhortyantotta magát.
Ásít... szemeit dörzsölve körülnéz...
Lát és sejt... sejtése pogány.
Megy az ajtóhoz; megrázza kilincset.
És rázta hiába.
Éles eszével
Átlátta azonnal
A dolog állását,
És ezt mondotta: „Bezártak.”
S még egyszer mondotta: „Bezártak.”
Azután, mint férfihoz illik,
Téged híva segédül,
Lelki jelenlét!
S kére: ne hagyd el.
S te nem hagytad el őt.
Védő szárnyadnak alatta
Ily gondolatok születének
Nem tökkelütött koponyájában,
Mialatt orrát mutató ujjára tevél:

„Hogy szabaduljak?
Kiabálni potyára.
Valamint a puszkagolyótics
Kétannyira nem megy,
Mint amennyire megy:
Szintúgy az emberi hang.
Így hát hahogy ordítanék is:
Meghallani nem volnának
Képesek a falubéli fülek,
Mert innen a helység
Majd félóránnyira fekszik
Lenn a völgy tekenőjében. –
Leugorjam az ablakon által?

Az igaz, gyerkőce-koromban
A cseresznyefa legtetejéről
Gyakran ugortam alá,
Ha csósz-szagot érzék.
De az régen volt. Már az idén
A negyvenedikszer
Értem meg a krumplikapálást.
Lelkem hüvelyét
A férfiuság kora
Megnehezíté;
S ha leugornám:
Nyakamat szegném,
Vagy más bajom esnék.”

Így főzte a gondolatok seregét
Feje bográcsában
A bölcs férfiú, aki
Az idén már negyvenedikszer
Éré meg a krumplikapálást.
Ezután folytatta tünődve:

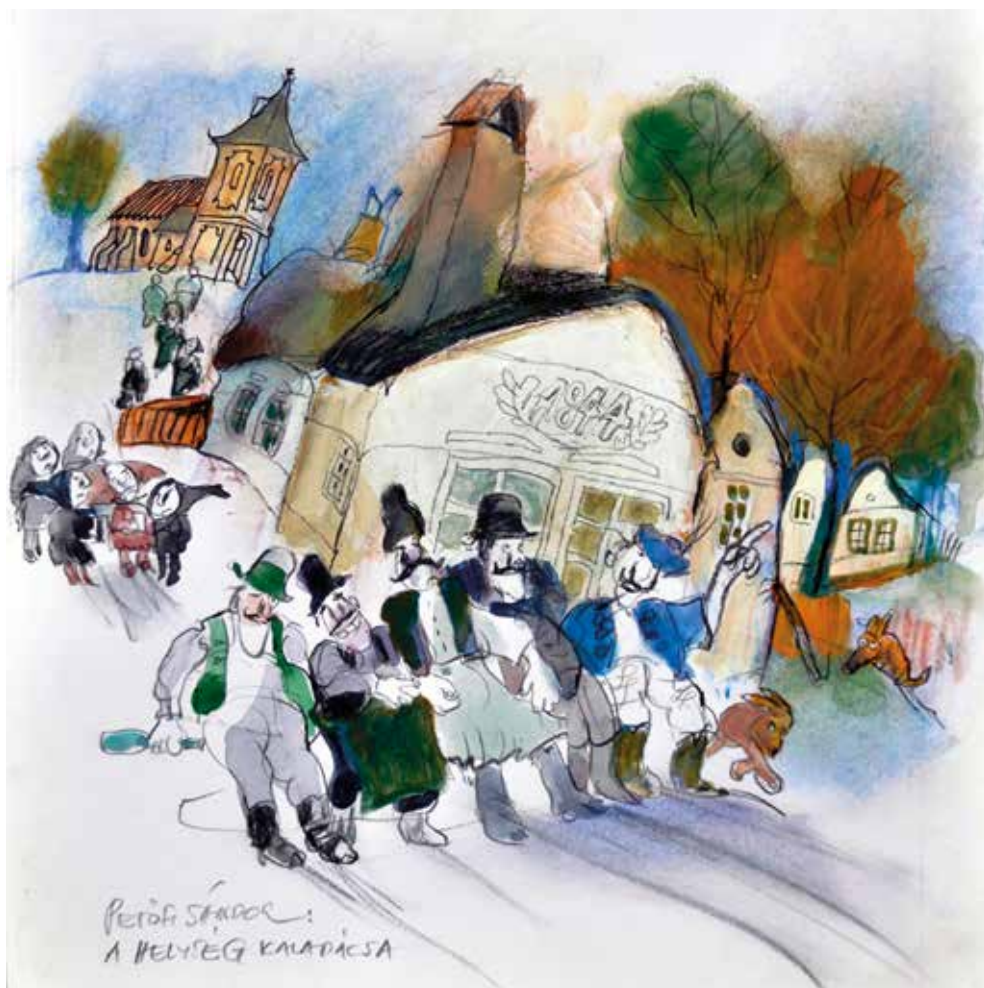
„Mást kell kitalálnom...
Vagy itt húzom ki az éjet,
S ez nem lesz módnélküli multság.” ...

reverenda – papi öltözék, alul szoknyaszerű felsőruha; **puskagolyóbits** – pus-
kagolyó; **elhortyantotta** – *itt*: felhorkant, hangosan horkolt; **lelkem hüvelyét** –
itt: testemet

MÁSODIK ÉNEK

Regényes domb tetejében
A helység nyugati részén,
Honnan faluszerte
Legjobban látni sarat, port,
Már mint az idő járása vagyon; –
Mint mondom: a helység
Nyugati részén,
Környékezve csalántól
S a növények több ily ritka nemétől,
Áll a díszes kocsmá, amelyet
Sajátjának nevez
Isten kegyiből
És egykori férjének szorgalmából
A szemérmes Erzsók asszony...
Mint őt nevezék.

Sajdik András illusztrációja, 2015

Lantom, kegyes égnek ajándéka! zengd el:
Honnan ez elnevezés.

Erzsók asszonyom ékes,
Holdkerek arculatán, – hol még csak
Ötvenöt év lakozik, –
Örökös hajnalnak
Pirja dereng.
S innen ez elnevezés.
Vannak ugyan, kik
Állítani merészek,
Hogy Erzsók asszonyom arcát
Nem a szende szemérem,

Hanem a borital festette hasonlónvá
A hajnali pirhoz.
De ezek csak pletyka beszédek;
Mert Erzsók asszony nem is issza a bort...
Csak úgy önti magába.
Ilyen a rágalom aztán!
Oh, ez előtt nincs
Szentség a föld hátán,
A legszűzebb ártatlanságnak
Tiszta vizét is
Bémocskolja iszappal,
A hóra sarat hány,
És... de hová ragadál?
Oh felhevülésnek
Gyors talyigája!

Vissza tehát
A szemérmes Erzsók
Ötvenöt éves bájaihoz.

Bájos vala ő!
Mint a pipacsból
Font koszorú,
Vagy mint a bakter dárdájába ütődött
Éjjeli holdsugár,
És ennek okáért
Látogató őt
Az egész falu népe
Oly szorgalmasan;
Elannyira, hogy
Be se' nézett más kocsmába...
Az igaz, más kocma nem is volt
A faluban.

Ide járt hát
A falu népe, kivált
Vasárnapi délnek utána,
És nagy mértékben vígadozott,
S a vígadozásnak
Végéről szó sem volt,
Míg a kisbírói tekintély
Tudtokra nem adta
Szívreható mogyorófa-beszéddel,
Hogy már hazamenni tanácsos.

Ma is így megy
A szemérmes Erzsóknál.
Az isteni tisztelet elmúlt,
A csapszék népesedik,
Valamint a mezőség,
Hol a tehenek csordája legel,
Megnépesedik
Kétszárnyú seregélyekkel
A nyári napoknak
Forró idejében.

Jelen volt
Közepette a vendégek seregének
A helybeli lágyszívű kántor,
Torkának szárazságával
S szerelemvágyas kebelének
Tengerkínjaival.
Őt ugyanis
A szemérmes Erzsókért
Örömről lángok emészték. ...

Nem maradt el
A béke barátja
Bagarja uram sem,
A csizmacsinálás
Érdemkoszorúzza művésze.

Méltóságos termetű férfi.
Majd akkora volt ő,
Mint a bajusz orrának alatta.
Oldala mellett
A bort szörpölte Harangláb,
A fondor lelkületű egyházfi,
Ki, mikoronta Bagarja uram
E kérdést terjesztette elébe:
„Hát Fejenagy koma hol lehet?”
Így hallatta a választ:
„Ott van, ahol van;
Hanem itten nincs... s ma alig lesz.”
S miután ezeket mélytitku ajakkal
Elmondotta: kiprémzé
Szája vidékét
Sátáni mosollyal. ...

Megnyílt akközben az ajtó, ...

S ki volt, ki az ajtót
Kinyitotta imígyen?
Ha a hagyomány állításának
Hinni szabad:
Nem más, mint a vitéz Csepü Palkó,
A tiszteletes két pej csikájának
Jókedvű abrakolója.
Jöttek nyomban utána
A hangászkarnek tagjai hárman:
A kancsal hegedűs,
A félszemű cimbalmos
S a bőgő sánta huzója – ...

Vitéz Csepü Palkó,
A tiszteletes két pej csikájának
Jókedvű abrakolója,
Így adta bizonyosságát
Ékesszólási tehetségének:

„Bort!” ...

Míg ily események
Gazdagíták a világ történeteit
A kocsmaterem közepén:
Szélről a béke barátja
Bagarja, s Harangláb,
A fondor lelkületű egyházfi,

Útlenek, ittanak egyre. –
A helybeli lágyszivü kántor
Még mindig pislogatott
A szemérmes Erzsók
Ötvenöt éves bájaira.
Arcúlata lelki tusának
Volt tükörözője.
Látszék, hogy valamit
Akar és nem akar,
Vagy inkább, hogy valamit
Merne, ha merne.
Mikoron meglátta Harangláb,
A fondor lelkületű egyházfí,
Hogy a lágyszivü kántor
Se' széna, se' szalma:
Hozzája vonúlt,
S ily szókat láta helyesnek
Intézni a késedezőhöz
Bátorításnak okáért
Hangtalan hangon,
Mint a sugólyuk
Lakói beszélnek a színpadokon,
Holott nők s férfiak által
Szomorú- és vígjátékok adatnak
S közbe bohózatok és operák
A közönségnek gyönyörére:

„Oh kántor uram!
Hát elmegy a nap,
Megjön az alkony,
Utána az éj,
Elülnek a csirkék
És ludak és verebek,
Mielőtt ügyesen szótt
Tervünknek drága gyümölcse megérik? –
Gondolja meg azt komolyan
És nemcsak úgy átabotába,
Hogy századok adnak
Tervkivitelre
Egy ilyen pillanatot.
Az ilyen pillanatokkal
Fukaran kell bánni tehát
Az előre tekintő
Emberi léleknek,
Valamint fukaran bánik

Beszédeivel
Bíró uram,
A bölcs aggastyán. –
Előre tehát,
Hogy az alkalom el ne sikoljék.
Mint elsiklik néha a hal
A halásznak körme közöl,
Ha ügyetlen kézzel
Kap utána az ostoba filkó. –
Rajta azért,
Oh kántor uram!
Most vagy sohasem. –
Mért engedni helyet kebelében
A félelem érzetének?
Hiszen részt vett a győri csatában.”

Ekképen szóla Harangláb,
A fondor lelkületű egyházfi,
A helybeli lágyszivü kántor
Egyebet nem válaszola,
Mint ami következik:

„Oh te tudója szivem titkának!
Igaz egy betüig
Tartalma beszédidnek,
Mint igaz a szentírás.
Bölcsen tudom azt.
De amint van okom,
Nem hordani többé
A titkolt szerelemnek
Életölő fájdalmát:
Szintúgy van okom,
Elfojtani lelkem
Mélységes mélyében e titkot.
Ha ez emberek itten
Észre találnák venni?...
Avvagy ha pofon vág
A szemérmes Erzsók
E szörnyű merényért?...
Hát feleségem,
Az amazontermészetü Márta?...”...

Annakutána a lágyszivü kántor
Egyet rántott a lajblija szélén,
S kétségbeesett elszántsággal,
Mint aki hidegfürdőt

Éltében először használ,
Odarontott
A szemérmes Erzsókhöz.

bakter – itt: csósz; **kisbíró** – községi elöljáróságon altiszti jellegű alkalmazott; **Bagarja** – beszélő név, csizmakészítésre alkalmas bőr; **egyházfi** – a templomot rendben tartó harangozó, egyházközségi alkalmazott; **lajbli** – fémgombos férfi mellény

HARMADIK ÉNEK

Eközben széles tenyerű Fejenagy sikeresen megszökött a templomból és teljes erővel rohanni kezdett az ő kedves Erzsókjához. Mikor beért a kocsmába, csak Bagarja vette őt észre, mindenki más táncolt és mulatott. Sajnos észrevette a kántort, ahogy térdepelt és szerelmet vallott a kocsmárosné lábai előtt. Lábai, mintha földbe gyökereztek volna a látványtól, annyira mérges lett, hogy azonnal galléron ragadta a légyszívű kántort és úgy elverte, hogy az bögni kezdett. A kántor bevallotta, hogy szerelmes Erzsókba, de szerelmét titkolta volna élete végéig, ha Harangláb nem biztatta volna arra, hogy szerelmét vallja be, és nem javasolta volna azt, hogy zárják rá az ajtót, hogy nyugodtan hódíthasson. Fejenagy megkérte Haranglábot, hogy igazolja magát, de az egyházfi igazat adott a kántornak. Mindezt azért tette, mert személyes okok miatt utálta és rosszat akart neki. Fejenagy és Harangláb sértegetni kezdték egymást, amíg tettelegesséig nem fajultak a dolgok. Vitéz Csepü Palkó Fejenagy pártjára állt és ráugrott Haranglábba. Erzsók összeesett a vér látványától, de Bagarja, a béke barátja ápolására sietett. Az emberek közül valahány Harangláb és Fejenagy pártjára álltak. Volt ott rúgás, harapás, fejbetörés és még sok más. A lányokkal együtt Bagarja is hamar kisurrant a kocsmából, hogy sértetlenül megússza.

NEGYEDIK ÉNEK

Merre, Bagarja uram,
Test-épületének
Élő oszlopain,
Oh merre szalad kend
Gyors szaladással,
Mint a kugli-golyóbis?
Hát férfihoz illik
Megfutamodni a harci veszélytől?
Lemondani a csatabajnak
Hősi jutalmáról,
A dicsőség tölgykoszorújáról?

Ne kárhoztassuk a jámbort!
A gondviselésnek
Választott embere ő,
Ki elhárítani termett
A végpusztulást falujáról.

Avvagy ha nem ekképen cselekednék,
Mért híná őt a világ
A béke barátjának?

Ő e nevezetnek megfelelőleg
Intézé tette irányát,
S könnyü inakkal iramlott
Az öregbírói lakáshoz,
Amelynek előtte
Méltóságosan állott
A kaloda.

Bagarja, a béke barátja,
Alva találta
A kevés szavú bírót,
A bölcs aggastyánt.
Ottan feküvék ez
Testének egész hosszában
A pamlagon...
Azaz a fapadon.
Párnául ködmöne szolgált,
Az öregebbik,
Mert az újat kímélnie kellett. –
Bagarja uram
Megdöfte az oldalbordáját,
Hogy az álom sűrű ködét
Szétoszlassa szeméről.
De korántsem volt ez
Oly könnyü munka, minőnek
Első látásra talán
Gondolja az ember.
Soká bajlódék véle Bagarja,
Míg fölnyílt az egyik szeme nagy nehezen,
S lelki nyugodtsággal kérdezte:

„Mi baj?”

„Baj van, bíró uram, és nagy baj!
Csak talpra, de gyorsan,
Ha azt nem akarja,
Hogy vége legyen helységünknek,
Vége örökre!
Kiütött a háború, és dúl.
A szemérmes Erzsók
Csapszéke lón a csatatér.
Az egész falu népe

Egymást kaszabolja,
Hogy nézni iszony.
Potyognak az emberek,
Mint a legyek őszi időben.
A föld a kifutott vértől
Olyan, mint a vörös posztó.
Az enyészet gyászlobogója
Leng a szomorú csatatéren.
Tápászkodjék föl, bíró uram,
És menjünk szaporán!
Mert csak bíró uram az,
Ki követ gördíteni képes
A rohanó romlásnak elébe.”
Így végzé a csata festését
A béke barátja Bagarja.
A kevés szavú bíró,
A bölcs aggastyán,
Fölnyitva szemének másodikat is,
E kérdést látá szükségesnek:
„Hát menjünk?”

„Pedig tüstént!” volt a felelet.

„Nem bánom,” szóla szokott nyugalommal
A bölcs aggastyán,
S miután új ködmöne rajta volt,
És botja kezében:
Útnak eredtek. –
Szomszéd volt a kevés szavú bíróhoz
A hivatalában pontos kisbíró.
Beszóltnak ehhez az ablakon által,
És mondák: jőne velök.
S szót fogadott a hivatalában
Pontos kisbíró,
Bár nem nagy örömmel,
Mert legszebb kedvtöltésében zavarák:
Épen feleségét verte.

Mikor a kántorlak elébe jutottak,
Az amazontermészetű Márta
Szomszédnéjával
Akkor végzette pörét,
Mely onnan eredt,
Hogy a rosszlelkű szomszédné
Egy tyúkját agyonütötte,

Mert ez mindig az ő csirkéi közé járt,
S elette előlök az árpát.

Képzelné lehet,
Hogy mekkora volt dühödése
Az amazontermészetű Mártának
Hallatlan kára miatt;
De azt már képzelné lehetetlen,
Hogy mekkora lett dühödése,
Amidőn a béke barátja
Tudtára adá férjének csínját.
Szólni akart,
De a szó elakadt géégéjén.
Szeme vérszínű lett
S arcúlata kék,
És reszkete minden tagja,
Valamint a kocsonya.
Szétnézett vizsga tekintettel,
Mellette hevert egy seprőnyél,
Azt fölragadá,
S böszülve kiálta: „Utánam!”

Amidőn a kevés szavu bíró,
A béke barátja Bagarja,
A hivatalában pontos kisbíró
S az amazontermészetű Márta
Elértenek a csatahelyre:
Iszonyú vala a látvány látása,
Amelyet láttak.
A harc járta javában.
A béke barátja Bagarja
Nem füllentett, mikor azt mondá
A kevés szavu bírónak,
Hogy az enyészet gyászlobogója
Leng a szomorú csatatéren.
Úgy volt egy betüig!
A kemence – ahonnan
A kancsal hegedűs,
A félszemű cimbalmos
S a bőgő sánta huzója
Az ifjúságot táncra vidítá
Hurjai bájos pengésével –
A kemence lezúzva
Úgy mered a levegőbe,
Mint valami sziklai vár

A tatárjárásnak utána.
Tört asztalnak s tört poharaknak
Romjai lepték
A véráztatta szobát,
S a vérnek közepette
Búsongva tünődött
Egy leharapott fül.

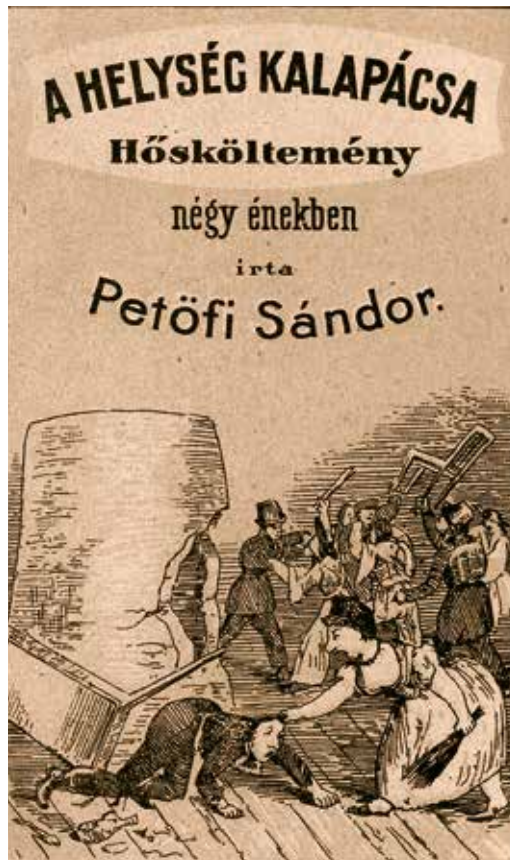
Az amazontermészetü Márta
Hős elszántsággal törte magát át
A vívó tömegben,
Mígnem férjére talált,
Ki egy szögletbe vonultan,
Kínjában most is nyögve, kucorgott.

Oh Hamlet! mi volt ijedésed,
Mikoron megláttad atyád lelkét,
Ahhoz képest, amint megijedt
A helybeli lágyszivü kántor
Feleségének látásán?
Egy fél-ép asztal alá bújt,
S kezeit könyörögve kinyujtá
Az amazontermészetü Mártához,
De ez nem könyörült.

Megfogta egyik lábszárát,
S kihúzta az asztal alól,
És addig döngette, amíg csak
A seprőnyélben tartott.

Aztán ott ragadá meg haját,
Ahol legjobban fáj,
És elhurcolta magával,
Mint a zsidó a lóbórt;
S ekkép vigasztalta: „Jerünk csak,
Itt a világ szeme láttán
Nem akarlak csúffá tenni... de otthon
Majd megkapod a magadét!”
S miután ura volt mindenha szavának
Az amazontermészetü Márta:
Hinni lehet, hogy most sem szegte meg azt.

Az alatt a kevés szavu bíró,
A bölc aggastyán,
Nem ékesszólásánál,
De tekintélyénél fogva

Lecsillapítá a harcnak fergetegét.
A vérontásnak idője lejárt.
Meghunnyáskodtak a küzdők,
Mint a marakodó ebek,
Amikor gazdájok előjön,
S rájuk bögi: „Kimenj!”
A háboru közkatonái
Elsompolyodának.
A fondor lelkületű egyházfi
S a helység kalapácsa
Bírói parancsra előállt,
S mindkettő fölterjesztette ügyét.
A kevés szavu bíró,
A bölcs aggastyán,
Megdorgálta keményen
A fondor lelkületű egyházfit –
S a helység kalapácsát,
Mint kezdőjét a csatának,

A hivatalában
Pontos kisbíró által
Kalodába csukatta.

Ott nyögi most fájdalmát hősünk
A kalodában,
S csak azzal vigasztalja magát,
Hogy elleneit megverte vitézül,
S ha innen az isten megszabadítja,
Meggéri azonnal
A szemérmes Erzsókot.

* * *

Te pedig, lantomnak húrja, pihenj!
Nagy volt a munka, s bevégzéd
Emberül e munkát.

Én is pihenek
Babéraimon,
Miket a hírnek mezején
Borzas főmre kaszáltam.

Mostan akár ma megássa
Gödrömet a sírásó,
Bánom is én!
Azért én élni fogok,
Míg a világnak
Szappanbuboréka
Szét nem pattan.
Pislogni fog a hír mécse siromnak
Koszorús halmán,
Mint éjjel a macska szeme.

Eljő az irígység
Letépni babérait... de hiába!
Nem fogja elérni;
Magasan függendnek azok,
Mint Zöld Marci.

S ha sötét zsákjába dugand
A feledés:
Fölhasogatja sötét zsákját
A halhatatlanságnak fényes borotvája.

kaloda – az elítélt személy kezét, lábát, nyakát rögzítő büntetőeszköz

Amit a mőről tudnod kell

„Alakjainak kancsal humora, ravaszdi észjárása engem már akkor harsogó jókedvre bír, amikor még egy fél eposzt sem olvastam” – írta Illyés Gyula¹ *A helység kalapácsa* című komikus eposzról.

Keletkezése • Mint ahogy az életrajzból ismert, az 1844-es kemény debreceni tél után eltöltött egy kis időt szüleivel Dunavecscén, majd Pestre ment és júliusban megkezdte segédszerkesztői munkáját a *Pesti Divatlap*nál. Közben első verseskötetét (*Versek*) rendezte sajtó alá. Ezután 1844 augusztusában elkezdte írni *A helység kalapácsát*, amely szeptember 10-ére már el is készült, majd októberben megjelent, Petőfi életében először és utoljára.

Arra, hogy miért írta meg Petőfi a komikus hőskölteleményt, több elképzelés is létezik. Zilahy Károly, Petőfi életrajzírója szerint Vahot Imre ösztönözte erre, ám Vahot főleg novellaparódiákat közölt lapjában, tehát nem valószínű, hogy eposzparódiát kért volna Petőfőtől, azonkívül Vahot emlékirataiban nem említ semmi ilyesmit, pedig előszeretettel hangsúlyozta, ha bármiben segíthetett, vagy ösztönözhetette Petőfit.

Műfaji előzmények lehetnek Kisfaludy Károly *Osszián paródiái* és Csokonai *Dorottyája*, de elég nagy az eltérés ezek között és *A helység kalapácsa* között. Az is lehet, hogy Vörösmarty eposzait parodizálta, főleg a *Zalán futását*, ám Hatvany Lajos és Kiss József szerint egyszerűen csak jókedve volt a Dunavecscén eltöltött napok után, és ennek köszönhetően írta.

Műfaja • Komikus eposz, eposzparódia. Az eposz, mint műfaj ellen íródott, annak idejétmúlt arisztokratikus világképe és a korabeli novellák életidegensége, a „vasárnapi parasztok” mesterkéltsége idillje ellen irányult. Az eposz eszközeit használja, de ezt az előkelő stílust alantas dolgok leírására alkalmazza. Falusi emberek a hősei, köznapi történettel foglalkozik. Ettől paródia. Azonban ez a mű két műfaj ötvözet: nemcsak eposzparódia, hanem anekdotaszerű elbeszélés is jellegzetes falusi szereplőkkel, a falusi életből kiragadott jelenetekkel. A paródia másik jellemző eszköze a csattanós történet. Tehát ez az eposzparódiának és a satirikus anekdotának a keveréke. A műnek két célja van: lejáratni a nagyon népszerű romantikus eposzt és megteremteni a verses elbeszélés alapjait.

Ezzel a művel akarta előkészíteni a terepet a *János vitéz* számára. A korabeli kritika azonban felháborodással fogadta, nem értették meg Petőfi szándékait, azt hitték, hogy egy rosszul sikerült eposzt írt. Báró Eötvös József védte meg.

Helyszíne • Négy ének, három (+ egy) helyszín:

1. ének: *templom*

2. ének: *kocsmá*

3. ének: *templom és kocsmá*

4. ének: *bíró lakása (+ kántor lakása), kocsmá*

Szereplők • A 40 éves **Fejenagy**, a helyi kovács, azaz a *helység kalapácsa*, az 55 éves **Erzsók asszony**, a *szemérmes kocsmatulajdonos*, a *helybeli lágyszívű kántor* (neve ismeretlen), **Bagarja úr**, a *csizmakészítő*, a *béke barátja*, **Harangláb**, a *fondor lelkületű egyházi*, **vitéz Csepü Palkó**, az *istállós fiú*, azaz a *tiszteletes két pej csikajá-*

¹ *Illyés Gyula*: Petőfi Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975.

nak jókedvű abrakolója, **Márta**, a kántor *amazontermészetű* felesége, **bíró, kisbíró, parasztkok.**

Szerkezete, cselekménye • A négy énekből álló mű – eposzhoz illően – invokációval indul. A helység kalapácsa, Fejenagy elaludt az esti szentmisén a templomban. Amikor felébredt álmából, *Éles eszével / Átlátta azonnal / A dolog állását / És ezt mondta: "Bezártak."* Szabadulást tervez. Végül kitalálja, hogy a harangkötélen távozik (1. ének). A második ének a történet helyszínének bemutatásával indul. A kocsmát, a kocsmárosnét és a mulatozó vendégeket látjuk. Harangláb rábeszéli a kántort, hogy titkolt érzelmeit vallja meg szemérmes Erzsóknak, a kocsmárosnőnek. A harmadik ének ismét visszavezet az első rész színhelyéhez. Fejenagynak sikerül sértetlenül kiszabadulnia a templomból. A kocsmába indul. Éppen akkor érkezik, amikor a kántor szerelmet vall *Erzsók ötvenöt éves lábainál*. Fejenagy féltékenységekben és dühében a kántorra támad. Kitér a kocsmái verekedés. A történet lezárása a negyedik ének. Bagarja a kocsmából a bíróhoz szalad segítségért. Ők, valamint a kisbíró és a kántor felesége, Márta – seprűvel a kezében – a kocsmába tartanak. Márta jól elveri férjét, a bíró igazságot szolgáltat: Fejenagyot kalodába csukatja. Perorációval, azaz berekesztéssel zárul a mű.

Eposzi kellékek • Ezek többnyire megvannak *A helység kalapácsában* is, de Petőfi mindig változtat valamit, így mind komikussá válik. A hagyományos eposzi **segélykérésben** a költő ihletet és tehetséget kér a múzsától, hogy megénekelhesse hősének nagyszerű tettét. Petőfi itt hőst kér az ő hatalmas tehetségéhez, amely már eleve adott, csak téma kell, hogy bemutassa. A **tárgymegjelölés** szintén nem a hagyományos eposzi módon történik. Ott ugyanis a téma mindig egy eszményi hősnek az egész közösséget érintő tette, ám itt egy kocsmái verekedés áll a mű középpontjában. Az **állandó jelzők** szintén merőben eltérnek akár a *Szigeti veszedelem*, akár az *Odüsszeia* jelzőitől. Ott a leleményes Odüsszeusz vagy a hős Zrínyi és társai mindig valami költői jelzőt kapott. Petőfinél beszélő nevekkkel találkozunk. A jelzőket két csoportra lehet osztani az alapján, hogy külső vagy belső tulajdonságot fejez-e ki.

- Külső tulajdonságot a *széles tenyerű Fejenagy, a kancsal hegedűs, a félszemű cimbalmos és a bőgő sánta húzója*, illetve *Harangláb, fondorlelkületű egyházi jelzőjében* találhatunk, bár Harangláb esetében a belső tulajdonságról is beszél a jelző második része.

- Belső tulajdonságot fejez ki a *szemérmes Erzsóknak, Vitéz Csepü Palkónak, a tiszteletes két pej csikaja jókedvű abrakolójának, az amazontermészetű Mártának, a béke barátja* Bagarjának és a *lágyszívű kántornak* a neve.

Az eposzi hasonlatok tárgyát általában a falusi hétköznapi világából meríti, ezeket hosszan kifejti. A **seregszemle** szintén nem hasonlít a komoly eposzokban megszokottakhoz. Míg ott oldalakon keresztül sorolják az írók a nagyobb-nagyobb hősöket, itt a kocsmában összegyűlt falusiak listáját találhatjuk meg. Az **isteni beavatkozást** a témához hasonlóan a hétköznapi élet szintjére süllyesztette. Nem természetfeletti erő vagy istenség avatkozik be, csak a béke barátja Bagarja, a falusi bíró és az amazontermészetű Márta.

A komikus hősköltemény az eposz műfajára általánosságban támaszkodik, annak több termékéhez kapcsolódik, így például az *Odüsszeiához* vagy a *Zalán futásához*. A *Zalán futásának* több jellemző fordulatát használja (*Példádon okuljanak a késő unokák*), máskor csak hangulatában idézi (*Az enyészet gyászlobogója leng a szomorú csatatéren*).

Az *Odüsszeiát* témájában idézi: A hazatérő hősnek azzal kell szembesülnie, hogy a szeretett nőt kérők ostromolják, és ezért bosszút áll, bár Fejenagy esetében csak verekedésről van szó, míg Odüsszeusz legyilkolja a kérőket.

Verselése • Verselésében szintén utánozza az eposz verselését, de a hexametert a végén mindig elrontja. A klasszikus verslábak rendszertelen előfordulása az akkor oly népszerű hexameteres formát karikírozza:

Szeretnek az istenek engem,
○ - | ○ ○ - | ○ ○ - | -
Rémítő módra szeretnek...
- - | - - | ○ ○ - | ○

A sorok váltakozó hosszúsága is fokozza a humoros hatást. A metafora kettészakítása váratlan hatást kelt: *Vagy a kétségbeesésnek / Bunkósbotja / üssön agyon? ...*

Nyelvi humor • A mű legjellemzőbb vonása a nyelvi humor, melynek egyik alapvető forrása az, hogy a költő a fennköltet az alantassal egymáshoz kapcsolja, ahogyan a fenséges a vaskossal találkozik. Például: *Nem füllentett, mikor azt mondá / A kevés szavú bírónak, / Hogy az enyészet gyászlobogója / Leng a szomorú csatatéren.* Vagy a kisbíróról így ír: *...legszebb kedvtöltésében zavarák: / Épen feleségét verte.*

Hasonló hatást vált ki az irodalminak és a köznapinak az egymásba villantása. A *Hamlet* című emelkedett hangnemű tragédia főhősének említése és a falusi világ egymásba játszása a komikum forrása: *Oh Hamlet! mi volt ijedésed, / Mikoron megláttad atyád lelkét, / Ahhoz képest, amint megijedt / A helybeli lágyszívű kántor / Feleségének látásán?*

A *Rómeó és Júlia* című Shakespeare-mű híres sorainak átköltése ugyancsak komikus hatású: *Oh te piros nap / Miért vagy te piros? A terjengősség és a feszesség, a hosszú és rövid mondatok mulattató váltakozása gyakori elem a komikus eposzban: A kancsal hegedűs, / A félszemű cimbalmos / S a böggő sánta húzója / Föltelepült kényelmesen / A kemencének tetejére: miközben / Vitéz Csepű Palkó, / A tiszteletes két pej csikájának / Jókedvű abraolója, / Így adta bizonyosságát / Ékesszólási tehetségének: Bort!*

Az emelkedett költőiség egyik eszköze, a hasonlat gyakran ellenkező hatást vált ki azáltal, hogy egy szó kétféle jelentése egymásba játszik: *A szerelem lesz sarkantyúm, / Hozzád rohanok, / Mint a malacok gazdasszonyaikhoz, / Ha kukoricát csörgetnek.* Itt a gyorsaság – a hozzád rohanok – lehet fennkölt (szélvész) és lehet humoros (rohanó malacok) hatású egyaránt.

A köznapni normától eltérő módon fogalmazza meg mondanivalóját a költő. Így lesz a száj *az orr alatti nyílás*, vagy a cigánygyerek *a nem szöke fejű fiú*. Használ körülírást, eufemizmust és szószaporítást is (*néze szemével, kétszárnyú seregélyek, látványnak látása melyet láttak*).

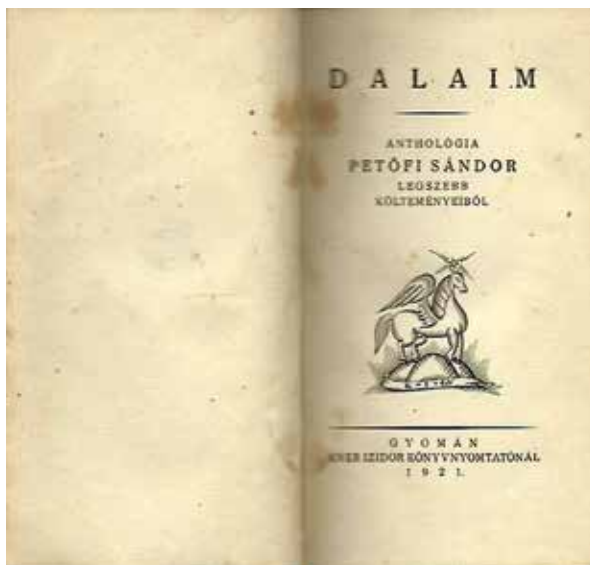
Jelentősége • Csukás István értékelése a következő a műről: „Jókedvében írta A helység kalapácsát *Petőfi Sándor, csak úgy buzog, forr, sistereg ma is e szertelen vidámság, humor; ahogy olvassuk, vidámak és jókedvűek leszünk mi is. Nincs ennél nagyobb ajándék, s hálás szívvel köszönjük a költőnek a derűs perceket és könnyebb lesz tőle a lelkünk, amíg együtt élünk a gunyorosan, de nagy szeretettel megírt teremtményeivel. Nevetve elmerengünk azon is, hogy e különös hősi eposz csipkelődve, fricskázva kicsúfolja a dagályos hősköltevényeket is, alkalmazva a fennkölt fogásokat a földhözragadt témában.*”

De *A helység kalapácsát* Petőfi nemcsak a tréfa kedvéért írta, hanem hogy lejárássa azt a költészetet, amellyel ő nem akar azonosulni. A vígeposz negatív program. Petőfi azt szemlélteti benne, hogy ő hogy nem akar írni, milyen irányzatokat nem akar követni.

1. Foglald össze néhány mondatban, amit a mű keletkezéséről tudsz! **2.** Milyen kapcsolatban áll a cím az alcímmel? Valóban hőskölteményt olvastál? **3.** Mit nevezünk komikus eposznak? Magyarázd meg a műfaj jellemzőit! **4.** Milyen irodalmi előzményei vannak *A helység kalapácsának*? **5.** Hogyan fogadta Petőfi művét a korabeli kritika? **6.** Milyen eposzi kellékeket használt Petőfi? **7.** Sorold fel a szereplőket az állandó jelzőkkel! **8.** A nyelvi humornak milyen megoldásaival találkoztl a műben? **9.** Adjátok elő *A helység kalapácsának* valamelyik jelenetét! ✨ ✨ **10.** Szerintetek miért haragszik Harangláb ennyire Fejenagyra? **11.** Írjatok rövid történetet arról, hogy mi lehet a gyűlölködés oka! **12.** Nézd meg a neten az 1965-ben készült Zsurzs Éva rendezte *A helység kalapácsa* c. filmet!

DALAIM

Elmerengek gondolkodva gyakran,
S nem tudom, hogy mi gondolatom van,
Átröpülök hosszában hazámon,
Át a földön, az egész világon.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Holdsugári ábrándos lelkemnek.

A helyett, hogy ábrándoknak élek,
Tán jobb volna élnem a jövőnek,
S gondoskodnom... eh, mért gondoskodnám?

Jó az isten, majd gondot visel rám.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Pillangói könnyelmű lelkemnek.

Ha szép lyánnyal van találkozásom,
Gondomat még mélyebb sírba ásom,
S mélyen nézek a szép lány szemébe,
Mint a csillag csendes tó vizébe.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Vadrózsái szerelmes lelkemnek.

Szeret a lány? iszom örömben,
Nem szeret? kell inni keservben.
S hol pohár és a pohárban bor van,
Tarka jókedv születik meg ottan.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Szivárványi mámoros lelkemnek.

Oh de míg a pohár van kezemben,
Nemzeteknek keze van bilincsen,
S amilyen víg a pohár csengése,
Olyan bús a rabbilincs csörgése.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Fellegei bánatos lelkemnek.

De mit tűr a szolgaságnak népe?
Mért nem kél föl, hogy láncát letépje?
Arra vár, hogy isten kegyelméből
Azt a rozsdá rágja le kezéről?
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Villámlási haragos lelkemnek!

Amit a műről tudnod kell

Már befutott költő Petőfi, amikor a *Dalaim* című versét írta. Ez már nem a túlfűtött önbizalom, a nagy tervek verse. Már nem a világnak ír, csak önmagát keresi. Összegezi költészetét, magától a költőtől tudjuk meg, milyen volt az ezerarcú Petőfi Sándor. A vers egy gondolati ív, minden strófája egy-egy állomás, de egyiknél sem tud megállapodni a költő.

Keletkezése • 1846. április 24–30. között írta Pesten. Műfaja ars poetica, de nem a hagyományos értelemben. Nem eszményeit, alkotói céljait fogalmazza meg, hanem felsorolja verstípusait, tehát a felsorolt típusok meghatározásából lehet következtetni a művek mögötti esztétikai értékrendre, programra. A meghatározások, a típusok egy romantikus művészi program létezését igazolják: a költészet nem csupán a természet adta tehetség eredménye, meghatározó szerepe a teremtő képze-

letnek van. Az egyéniség előtérbe kerülése, az egyén szerepének hangsúlyozottsága a felvilágosodás korából, a korai romantikából eredő művészeti, alkotói eszmény a magyar irodalomban először Csokonainál jelenik meg.

Témája • Petőfi elismeri a képzelet teremtő erejének meghatározó voltát. Bemutatja a leggyakoribb ihletőit: a merengő hangulatot, a gondtalan kedélyt, a mámoros jókedvet, a szabadságvágyat. Címe témajelölő.

Szerkezete • 6 versszak, az első Petőfi ábrándozását mutatja, ahogy lélekben átlépi a tér által szabott korlátokat. A refrén, mely minden strófa lényegét adja, itt a szentimentalizmusra utaló *ábrándos lélek holdsugarának* képében állítja elének a költő műveit. A második strófában a Jóistenre hagyja a világ nagy dolgait, ő inkább megmarad a népies egyszerűségénél. A vers továbbra is megtartja logikus szerkezetét. Előbb a szerelmet állítja középpontba, és ha a szerelem egy pillanat műve, akkor ott és akkor kell megragadni – *carpe diem!* –, és csak a szerelemről kell írni. Ha pedig viszonzásra talál a szerelem, lehet inni, örülni, bordalokat énekelni. De egy hirtelen váltással, ahogy a bortól mámoros ember kedélye csapong, eszébe jutnak a világ problémái, a rabszíjra fűzött nemzetek. Meghökken a rablánc és a poharak csörgésének ellentétes párhuzama. Petőfi is meghökken, elszomorodik, ilyenkor születnek borongós hangulatú elégiái. A szomorúságot pedig harag váltja, előtör a vátesz, a tenni akaró, a magyar. Itt a szabadság utáni vágya szólal meg a lírai ének, ez a költészet legmagasabb pontja és végső célja. Bár Petőfi fokozza az értékeket, felállítja azok hierarchiáját, mégis érezzük, hogy egyik nélkül a másik semmit sem ér. Az első négy versszak általánosító hatású, az 5–6. versszak konkrétabb politikai célokat fogalmaz meg a társadalmi átalakulás vágyával.

Az érzés, a hangulat versszakonkénti változását a következőképpen összegezhajjuk:

1. **vsz.:** *holdsugár* – *ábrándozás*: gondolati, filozófiai tartalmú versek
2. **vsz.:** *pillangó* – *könnyelmű csapongás*: könnyedebb, játékosabb versei
3. **vsz.:** *vadrózsa* – *szerelem*: szerelmes versek
4. **vsz.:** *szivárvány* – *mámor*: bordalok (ha jó, ha nem jó, akkor is iszunk)
5. **vsz.:** *felleg* – *bánat*: forradalmi látomásversek
6. **vsz.:** *villám* – *harag*: forradalmi költészete

Kifejezőeszközök • Ismétlés van minden versszak végén, ami összefoglalja az adott versszakot, ezek az ismétlések mindig metaforák. Motívumok: holdsugár, pillangó, vadrózsa, szivárvány, felleg, villám. Stílusa romantikus, hangneme szentimentális.

Üzenete • A költői hitvallás, az ars poetica sajátos megfogalmazása, mintha minden azért keletkezne, hogy a költő magánéleti és közéleti feladatait megoldja. Melyik az igazi Petőfi? Mindegyik. Egyik sem. Nem lehet megmondani. Mégis, ahogy közeledik a forradalom kitörésének ideje, önként vagy rákényszerítve, magára vállalja a népszerűt, a forradalmi költő szerepét.

1. Miért mondhatjuk a *Dalaim* című versre, hogy Petőfi „*seregszemlét*” tart benne?
2. Sorold fel, verseinek milyen csoportjait tekinti át Petőfi!
3. Elemezd a versszakokat egyenként!
4. Miben különbözik az utolsó két versszak a többi-től? ✨ ✨ ✨
5. Keressetek verscímekeket mind a hat verstípusra Petőfi versei között!

Irodalomelméleti ismeret

Útirajz • Az utazási irodalom műfaja; az úti élmények, tapasztalatok tárgyszerű, olykor tudományos alaposságú előadására törekszik. Az útirajzot éppen az különbözteti meg az útleírástól, hogy írója inkább személyes benyomásait, hangulatait rögzíti. Alműfajai: az útijegyzet, útilevél, útinapló. Az utazási műfajok a *szépirodalom* és a *tényirodalom* (dokumentumirodalom) határán helyezkednek el, mivel élményanyaguk valóságos (nem csupán elképzelt) eseményeken alapulnak.

ÚTIRAJZOK

Úti jegyzetek

1845

(részletek)

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy segédszerkesztő, ki díszes hivatalába bele unván, utazni ment.

Nem titok, hát kimondom, hogy ez a segédszerkesztő én voltam.

Történt az indulás ápr. 1. 1845. A pest-eperjesi gyorsszekeren. Ezt csak azért mondom el, nehogy valaki azt gondolja, hogy saját alkalmatosságomon utaztam légyen. Nem tartok ekvipázst.

A búcsú estéjét, vagyis éjszakáját nagyszerűen vigadva töltém a *Vadászkiirt*-ben pajtásaimmal. Verset is csináltam erre az alkalomra, melyért az illetők közül egy pár bosszankodott, sőt meg is haragudott, hogy őket pajtásomnak nevezem, s nem barátoknak. Most is csak azt mondom, kedves pajtásaim, hogy tempi passati, mikor én valakinek barátja voltam... tudni való azért, nem hiszem, hogy nekem barátom legyen. A Csizió is megjövendölte, hogy nem leszek szerencsés a barátságban... pedig ez nem hazud; azt is megmondta, hogy híres ember leszek.

A búcsúlakomán részt vett pesti pajtásaimon kívül egy pár vidéki költőkollegám is, kik azért voltak akkortájtban Pesten, hogy magokat egyik-másik divatlapszerkesztő által levétessek. Hja, mikor az olyan szép, ha az embert Barabás lepingálja, s a szerkesztők aztán küldik szét az egész magyar hazának némely helyére, s a közönség bámulva kiált föl:

– Tehát ilyen ő?!

Végre hajnalodott, a gyorsszekér előállt, s én elbúcsúztam pajtásaimtól, oly melegen, oly nehéz szívvel, mint valaha barát baráttól. Hejh, fiúk, hálát adhattok az Istennek, ha olyan barátitok lesznek, amilyen pajtástok vagyok én.

A szekér indult, és én gondolatokba mélyedtem...

ekvipázs – könnyű fogat, hintó; **tempi passati** – elmúlt idők, *itt*: elmúltak azok az idők; **Barabás lepingálja** – a híres kortárs festőre, Barabás Miklósrá (1810–1898) utal, aki Petőfi Sándor portréja mellett sok kiváló ember arcképét készítette el, egyebek közt báró Wesselényi Miklósét, Vörösmarty Mihályét, gróf Széchenyi Istvánét és Arany Jánosét

Úti levelek Kerényi Frigyeshez

1847

XII.

Ungvár, július 11. 1847.

... Újhelytől félóránnyira éjszaka felé esik Széphalom, Kazinczy Ferenc egykori lakása. Nevét megérdemli, mert festői szépségű táj. Különben pedig szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda zárándokolni, mint a mohamedánnak Mekkába. És mégis jobb, ha nem mentek oda, mert nagyon erős lelkűeknek kell lennetek, hogy azon sírhalomnál meg ne esküdjete, miszerint a hazáért soha, de soha egy lépést is tenni nem fogtok. Én voltam ott, láttam a pusztulás és a feledés legszívszaggatóbb, legelkeserítőbb képét, és letérdeltem a sírra és már fölemeltem a kezemet, hogy megesküdjem... ekkor szerencsémre vagy szerencsétlenségemre megfogott jó vagy rossz angyalom, és elvezetett onnan, minekelőtte kimondtam volna az esküt.

Széphalomtól becsavarodtam a Bodrogközre. Országútnak híre sincs; csak úgy ögyelegtünk faluról-falura. Különben nem untam meg magamat, mert a Bodrogköz szép, gazdag vidék. Nyugat felől túl a Bodrogon látszanak a hasonlíthatatlan szépségű Sátor-hegyek Újhely mellett; innen a Bodrogon erdős rónaság. Itt is, ott is egy-egy kis erdő, azok között termékeny földek magas sárga gabonáival... virító zöld mezők, rajtok egy-egy kis tó, szélén sás, tisztáján pedig fehér vízi liliumok s fölötté jajgató sirályok lengetik hosszú szárnyaikat ... apró barátságos alakú faluk, e házak között sugár jegenyefák, a házak előtt vidám ép legénység és szép takaros leányok. De amennyire jóllakott e jelenésekkel szemem, annyira megéhezett gyomrom, midőn délután két óra tájban Király-Helmecre értem. Föl-fegyverkezett étvággal rohantam a kocsmába, és... ott haltam volna meg éhen, ha történetesen nem lett volna kocsisom tarisznyájában kenyér és szalonna, mert a kocsmárosnak egy árva falatka ennivalója sem volt. No ne is legyen! kiálték fel dühömben; hanem amint aztán jól laktam kocsisom emberségéből, mégis csak kívántam, hogy adjon az isten a kocsmárosnak is kenyeret és szalonnát vagy vörös hagymát, mert zsidó, a jámbor.

Valami egy óránnyira Király-Helmectől van Lelesz. Nagyszerű... hizlaló hely. Van benne roppant barátklastrom. Leleszen fölül foly a Latorca, a Bodrogköz és Ung-megye között. Folyása kanyargó, vize világoszöld, környéke erdős a rév körül, hol kompon jön át az ember. Csend volt, amint áthoztak, kellemes erdei csend, melyet csak egyes madárfüttyentés és az evezőlapátok egyhangú lobicskolása zavart meg.

Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart egészen lefelé a Dunáig, s melyen kénye kedve szerint csavarog a Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Kőrös, Maros stb., melyen fekszik Szatmár, Nagykovács, Nagy-Károly, Debrecen, Karcag, Kecskemét, Halas, Szeged,

Szarvas, Gyula, Makó, Temesvár, Kikinda, Becskerek stb. Ah, csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási rónát keresztülröpülém.

Ungvár egyébiránt szörnyen komisz város. Piszkos és rendetlen. Éppen olyan, mint a részeg ember, ki pocsettába bukott, s most sárosan tántorog haza felé.

barátklastrom – férfi kolostor; **pocséta** – pocsolya

XIII.

Beregszász, július 12. 1847.

Édes kedves Juliskám, imádott szép... no látod, barátom Frigyes, neked akarok írni és őt szólítom meg. Ne vedd rossz néven e figyelmetlenséget. Nem tehetek róla, bizony isten, nem. Mindig eszemben van, és mindig ő van eszemben. Megvallom, nem is igen törekszem rajta, hogy kiverjem fejemből. Hiába is törekedném. Úgy vagyok, mint aki a napba néz, aztán akárhova tekint, vagy ha behunyja is a szemét, mindig a napot látja. Ah, kivált most, hogy közeledem feléje, éjjel-nappal eszembe van e drága szent kép, s ha elgondolom, hogy nemsokára látni fogom őt, olyat dobban szívem, hogy magam is szinte megijedek tőle. – Engedj meg, barátom, hogy megint előhoztam, de olyan jól esik róla beszélnem, mint valami szegény tót diáknak, ha száz pengő forintos bankót talál. Aztán már úgy is olyan régen nem említettem.

A mai utamban vagy nem figyeltem, vagy csakugyan nem volt semmi említésre méltó, kivéven Munkácsot. Ungvárról korán reggel vagy tulajdonképp későn reggel indultam el s délután értem Munkácsra. Míg kocsisom megkapatta lovait, én hirtelen megebédeltem, s siettem ki a statusz-börtönné alakult várat megtekinteni, mely a várostól egy jó negyed órányira fekszik a róna közepén egy magas kerek dombon. A domb oldalán szőlőt természetnek... nem szeretnék borából inni ... azt gondolnám, hogy a rabok könnyét iszom. Fölmentem a várba, az udvarokat s egy pár szobát bejártam, de a börtönöket nem mutatták meg, talán mert egyedül és egészen ismeretlen voltam, vagy senkit sem eresztenek a föld alá? nem tudom. Egy teremben többek között ott van Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona arcképe is. Más helyen óráig elnéztem volna e dicső képeket, de itt csak futólag szemléltem őket, mert siettem kifelé. Tudj' isten, e falak közt úgy összeszorult keblem, hogy alig bírtam lélegzetet venni. Érzéseimet leírtam egy versben. Azok kínos érzések voltak. Az egész idő alatt, míg itt voltam, fülemben valami szellem szomorú dolgokat suttogott. Szavait nem is értettem, oly halkán beszélt, csak suttogását hallám, és ennek oly bús hangja volt. Azt sem tudom, ki volt e suttogó szellem? az emlékezet-e vagy a sejtés?... 1800-ban és 1801-ben az itteni foglyok egyike volt Kazinczy Ferenc. Szegény Kazinczy! szegény haza!

Munkácstól egy jó etetés Beregszász. Közönséges mezőváros, van benne gót templom, megyeház és magyar kocsmáros, ami nagy vigasztalás (nem a templom, hanem a magyar kocsmáros), ha az ember három napig csupa zsidó kocsmákban hentergett. Dicselkedés nélkül szólva, a legnagyobb emberbarátok egyike vagyok,

s tisztelem, becsülöm a zsidókat, de már a kocsmából csak kikergetném őket a pokolig, mert ami ronda, csak ronda az, hiába!

kivevén – kivéve; **statusz-börtön** – hivatalos, állami börtön

Amit a múról tudnod kell

Petőfi Sándor 1845–1847-es utazásai örökre emlékezetesek maradnak: a költő nemcsak verseiben, hanem *Útirajzokban* is megörökítette őket, mely két részre tagolható: az *Úti jegyzetekre* és *Úti levelek Kerényi Frigyeshez*. Ez utóbbiakban – a korabeli magyar próza legszebb lapjain – egyszerre találunk lírától izzó, lelkesült tájleírásokat és a magyar viszonyok, a műveletlenség és parlagiasság hol incselkedően kedves megcsipkedését, hol indulatos ostorozását. Az *Útirajzok* lapjain egyúttal szeretetre méltó önarckép is bontakozik ki: egy zsenialitásának és szenvedélyeinek tudatában levő, boldog fiatal költő személyiségének megannyi közvetlen megnyilvánulása. A műfaj lehetővé tette az írónak, hogy szabadon kifejtse nézeteit, gondolatait.

Keletkezése • Petőfi Sándor 1847 nyarán beutazta a Felvidéket, s erről az utazásáról számol be az *Úti levelekben*. Ezeket Kerényi Frigyesnek (1822–1852), költőbarátjának címezte. Valójában nem jutottak el Kerényi kezére, tehát fiktív levelekről van szó. Petőfi a győri *Hazánk* című folyóirat szerkesztőjével kötött megállapodást útirajzának közzétételére.

Szerkezete • Az *Útirajzok* 18 levelet tartalmaz. Pestről indul 1847. május 9-én és Pestre érkezik november 11-én. A következő helységekből küldi leveleit: Füzes-Abony (május 13.), Debrecen (május 14.), Nagy-Károly (május 15.), Nagy-Bánya (május 25.), Erdőd (május 26.), Szalonta (június 7.), Pest (június 25.), Beje (július 6.), Miskolc (július 8.), Sáros-Patak (július 9.), Ungvár (július 11.) Beregszász (július 12.), Szatmár (július 17.), Koltó (szeptember 15. és október 14.), Kolozsvár (október 21.).

Petőfi úti levelei csak annyiban útirajzok, amennyiben valóban megtett utazáshoz, konkrét útirányhoz kapcsolódnak. Ezek az írások érzelmi telítettségük és a költői nyelv stílusesszközei révén sokkal inkább *prózaköltemények*: messzire eltávolodtak a tényirodalomtól.

Személyes hang • Az útinaplót levélformában írta meg Petőfi. Ennek is köszönhető, hogy személyes hang jellemzi az *Úti leveleket*, és hogy megnyerte olvasóit, s írásai ma is elevenen hatnak. Személyessé teszi a kedély hullámváltozása az elragadtatástól a fájdalmas emlékezésig, a humoros ötletektől a ragyogó szépség dicséretéig.

A *III. levél* például a Füzes-Abonytól (Füzesabony) kiindulva Poroszló és Füred (Tiszafüred) érintésével a Hortobágyon át Debrecenig tartó utazást – szekéren és gyalog – örökíti meg. A levél szerkezeti felépítése mégsem ezt a térbeli egymásutániságot követi: kompozíciós rendjét az érzelmek hullámváltozása szabja meg.

Debrecenhez nagyon ellentmondásos élmények kötik. Gunyoros-ironikus hangnemben fejti ki lesújtó véleményét *e pusztai város, e városi pusztaság* láttán. A gögös,

kövér gazdagsággal – erős túlzásokat alkalmazva – szembeállítja a szellem sovány-ságát. Rögtön ehhez kapcsolódik a rosszallást kiváltó egyéni élmény: 1843–1844 telének keserves emléke. Majd az emberek hangulatának változásain-ingadozásain el-eltűnődve aforizmaszerű¹ felismerésekig jut el.

A Debrecen iránti ellenszenv a levél végén elérzékenyülő meghatottságnak adja át a helyét: Csokonai sírja mellett Petőfi saját utóéletéről, költői halhatatlanságáról elmélkedik. A közbeeső két úti állomás ismételten alkalmat ad az írónak az ellentétes hangnemek váltogatására: hol humoros túlzásokkal, mosolyt fakasztó körülrásokkal, hol pedig szomorú, kiábrándult komorsággal ír a vidék elmaradottságáról, rideg kietlenségéről.

A levél érzelmi csúcspontja a Hortobágy „leírása”. Az ódai, lelkesült emelkedettség veszi át a szólamot: a dicső rónaságot *Isten homlokának* nevezi. Petőfi való-sággal elmerül a táj különleges gyönyörűségében, megmérhetetlen tágasságában. Legfontosabb esztétikai elvét fogalmazza meg – két felkiáltásában² – a Hortobágyot csodálva: *Mily egyszerű a puszta, és mégis mily fönséges! de lehet-e fönséges, ami nem egyszerű?*

A XI. levelet Sárospatakon írta. Az egyes úti állomások (Szerencs, Tarcai, Tály-lya, Mád) a híres tokaji bor dicséretére, magasztalására adnak ürügyet. A szóképek (hasonlat, metafora, megszemélyesítés stb.) zsúfoltsága jelzi a költő érzelmi túlfű-töttségét, lelkesedését. Az egyik metaforát például tovább bontja, részletezi, s így több részelemből álló összetett költői kép bontakozik ki: a hegyekben laknak az öröm istennői – apostolaik az aranyszínű lángok – ezek prédikálnak – a föld nem siralomvölgy. (... *Mád. E városokban laknak, e hegyeken az öröm istenei, innen küldik szét a világba apostolaikat, a palackba zárt aranyszínű lángokat, hogy prédikálják a népeknek, miszerint e föld nem siralom völgye, mint a vallás tartja. Lelkesedve néztem jobbra, balra, előre, hátra; úgy neki lelkesedtem, mintha én ittam volna ki a legékesebben szóló apostolt.*)

Az emelkedett, már-már himnikus hangnem hirtelen (három pont, gondolatjel, indulatszó) az ellenkezőjére fordul, s átadja helyét a régi emlékeken való fájdalmas tűnődésnek. Ebből az elégikus borongásából ragyog fel Vörösmarty Mihály alakja. Petőfi itt is 1843–1844 szörnyű telét idézi fel.

A múlt boldogtalanságát a jelen boldogsága kárpótolja: a költő szerelmes, házasa-ga előtt áll. Sárospatak *szent földje* s a vár a magyar forradalmak emlékeit ébresz-ti fel benne, a kollégium pedig *deák pályájának* sok-sok keserűségét, az *examenek* (vizsgák) izgalmait.

A XII–XIII. levél vidékünket mutatja be. Ezek a levelek is a hangnemek, érzel-mek, hangulatok színes egyvelegéből épültek fel. Ungvár és Beregszász nem volt különösebb hatással Petőfire, de Munkácson a vár és az ott látottak már említést érdemelnek. A hangulat, az érzés, ami ott elfogta, szinte menekülésre készítette *Tudj' isten, e falak közt úgy összeszorult keblem, hogy alig bírtam lélegzetet venni.*

¹ *aforizma* – tömören és határozottan megfogalmazott állítás, mely valamilyen bölcs gondolatot, tanítást, filozófiai igényű felismerést tartalmaz; legszembetűnőbb formai jegye a rövidség

² *felkiáltás* – stílusélénkítő alakzat a különleges érzelmi állapotok (csodálat, lelkesültség meg-lepetés, harag, keserűség, gúny, nagy öröm, mély bánat) kifejezésére

Stílusesszközök • Petőfi sokszor azokat a stílusesszközöket használja prózájában, amelyek verseit is olyan színessé, elevenné teszik: *hasonlatok*, *megszemélyesítések*, *metaforák* teszik élvezetessé írását. A látvány leírása és az emlékek felidézése révén költői módon fejezi ki érzelmeit.

1. Milyen alkalomból íródtak az *Útirajzok*? **2.** Kinek írta a leveleket? Ismételd meg a fiktív levéllel kapcsolatos tudnivalókat! **3.** Hogyan vélekedik Debrecenről? **4.** Sárospatak milyen emlékeket ébreszt benne? **5.** Melyik két levél őrzi a vidékünkön eltöltött idő emlékét? ✨ ✨ **6.** Írj 20–25 mondatos fogalmazást (útinaplót) levél formájában valamilyik barátodnak egy utazásodról! Fogalmazásodban váltogass leíró és emlékező részeket!

PETŐFI SZERELMI LÍRÁJA

Petőfi egyik nagy ihletforrása a szerelem, az igazi mély szenvedély. 1846 fontos fordulópont életében és költői útján. Ez év szeptemberében – egy szatmári útja alkalmával – megismerte az erődi jószágigazgató lányát, Szendrey Júliát. *Meglátni és megszeretni* – ez valóban így történt Petőfinél. Már az első találkozás szenvedélyes szerelmet ébresztett a költőben. Ettől kezdve sorsa elválaszthatatlanná vált a 18 éves lányétól.

A szerelmi regény minden mozzanatát őrzik a költemények. Petőfi boldog, de boldogsága nem felhőtlen, Júlia ugyanis szeszélyes, döntenem tudó lány, aki a szerelmes költő szívét hol megdobogtatta, hol összetiporta. A költő megszenvedte ezt a kétértelműséget. Az 1846-os szerelmes versek tele voltak bizonytalansággal, kétellyel. A *Karácsonkor* című szép elégiájában már hajlandó volt lemondani erről a szerelemtől. Júliáról szó sincs a versben, de benne van a költő egész levertsége, reménytelensége. Búcsút intett a szép családi élet ábrándjának.

RESZKET A BOKOR, MERT...

Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá.
Reszket a lelkem, mert
Eszembe jutottál.
Eszembe jutottál,
Kicsiny kis leányka,
Te a nagy világnak
Legnagyobb gyémántja!

Teli van a Duna,
Tán még ki is szalad.
Szivemben is alig
Fér meg az indulat.
Szeretsz, rózsaszálam?
Én ugyan szeretlek,
Apád-anyád nálam
Jobban nem szerethet.

Mikor együtt voltunk,
Tudom, hogy szerettél.
Akkor meleg nyár volt,
Most tél van, hideg tél.
Hogyha már nem szeretsz,
Az isten áldjon meg,
De ha még szeretsz, úgy
Ezerszer áldjon meg!

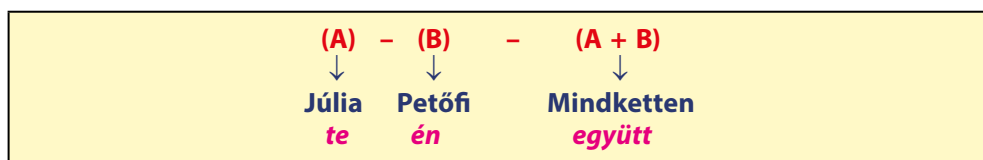

Amit a mőről tudnod kell

Keletkezése • A *Reszket a bokor, mert...* szerelmi dalköltészetének egyik csúcsa, szakítás, a végleges „isten áldjon” verseként született. Júlia apja megtiltotta, hogy találkozzék vagy levelezzen a költővel. 1846. november 20-a után írta Petőfi a verset, melyben vallomást tett ragaszkodásáról. A költemény 1847 januárjában jelent meg az *Életképek* című újságban. Júlia innen tudta meg, hogy a távol lévő költő érzelmei változatlanok íranta.

Műfaja • A vers műfaja dal. A költő szerelmes dalba foglalta Júliának szánt üzenetét. Úgy kezdődik, mint számos népdal. Először is a cím és az első sor egyezése tűnik fel. A madárról szóló sorok úgy vezetnek be a költeményt, mint a népdalküszöb¹ a népdalt. A virágénekek hatását is láthatjuk a mű madár- és virághasonlatában. Olyan szavak idézik a népdalok világát, mint a *bokor, madárka, rózsaszálam, isten áldjon meg*.

Szerkezete • Három versszakból áll. Szerkezetében is megtalálható a népdalok jellegzetessége. A szerkezettel mindjárt sikerül bemutatnia Petőfinek összefonódását a lánnyal. Az 1. versszak Júliáról szól (*te a nagy világnak*); a 2. versszak Petőfiről (*én ugyan szeretlek*), a 3. pedig kettejükéről együtt (*együtt voltunk*). Betűjelekkel kifejezve:

Az **1. versszakban** a természeti kép és a gondolatpárhuzam apró képekből, éppen csak megszülető érzésekből épül fel. Ahogy egy kismadár súlyától megrezzen az ág, úgy rezzen meg a költő lelke is Júlia emlékéttől: *Reszket a bokor, mert / Madárka szállott rá, / Reszket a lelkem, mert / Eszembe jutottál*. A költő egyre erőteljesebben feltámadó érzelmeit a képek táguló horizontja mutatja be. A töisméltések ellentéte mutatja az érzelmek erejét: *kicsiny kis leánya* ↔ *nagy világnak legnagyobb gyémántja*.

A **2. versszakban** is hasonló kezdést látunk. A Duna áradása mutatja az érzelmek áradását. Ez a párhuzam nemcsak szenvedélyt éreztet, hanem meg is mosolyogtatja a megszólítottat költői túlzásával. A költő arra kéri Júliát, válasszon közte és a szülei közt, hisz a szülei nem szerethetik jobban Júliát, mint ő.

A **3. versszakban** is megvan a természeti kép és a gondolatpárhuzam, csakhogy Petőfi megcserélte a sorrendjüket. A *nyár* és a *szerelem* ↔ *tél* és *magány* képei mutatják, hogy mennyire vágyódik Petőfi a kedvese után. A szerelem mélységét mutatja, hogy egyetlen rossz szava sincs a lányhoz. Bárhogy dönt Júlia, azt a költő elfogadja. Egy a fontos számára, hogy a lány boldog legyen. A balladaszerű hangvétel a végén a fokozással az el nem múló szerelem erejét mutatja: *Hogyha már nem szeretsz, / Az isten áldjon meg, / De ha még szeretsz, úgy /Ezerszer áldjon meg!*" E vers fordulópont

¹ *népdalküszöb* – olyan bevezetesként szereplő természeti kép, amelynek nincs közvetlen kapcsolata a dal mondandójával, csak hangulatát készíti elő

Petőfi és Júlia szerelmi regényében: hiszen Júlia erre a versre írta a mindent eldöntő választ: „Ezerszer, Júlia”.

Verselése • Rokon a magyar népdalokéval, kétütemű felező hatos 3/3 osztással. Stílusában a romantika és a népiesség ötvöződik.

1. Elevenítsd fel, amit az életrajzból tudsz Petőfi és Szendrey Júlia találkozásáról! **2.** Milyen alkalmából született a vers? **3.** Milyen műfajhoz sorolható? **4.** Az első két versszakban természeti képek vezetnek be az érzelmek nyílt kifejezésébe. Bizonyítsd ezt a versből vett példákkal! **5.** Milyen párhuzamok fordulnak elő az 1–2. szakaszban? **6.** Hogyan készítette választásra Petőfi Júliát? **7.** A következő jelzők közül melyik illik a versre. Ha többet is találónak érzel, állíts fel fontossági sorrendet: *vidám, játékos, komoly szándékot kifejező, megható, kérlelő, választásra készítet, udvarias, szókimondó, ötletes, rajongó, lemondani kész, mindenáron ragaszkodó!* ✨ **8.** Gyűjts olyan népdalokat, amelyekben szintén szerepel a *madárka!* **9.** Melyik ige fordul elő legtöbbször a versben? Írd ki különböző alakjait!

Irodalomelméleti ismeret

Elégia • Görög eredetű szó, a lírai költészet egyik meghatározó műfaja. A dallal és az ódával szemben az jellemzi, hogy abban nem a friss benyomásokból közvetlenül fakadó érzelmek, hanem a visszaidézett benyomások, lelki szemlélődés, a visszaemlékezésből fakadó érzelmek nyerne kifejezést. Rendszerint valamilyen fájdalmas gondolat ihleti. Az elmúlás, a múlt sötét emléke, a magányosság különösen kedvelt témái. Tehát szomorú, bánatos hangú költemény.

Az elégia tulajdonképpen szemléltető líra, elmélkedő költészet. Az elégiában a költő lelke mintegy elvonva magát a külvilág friss behatásaitól, saját belsejébe mélyed, az ott összegyűlt emlékképeken, emlékein jártatja figyelmét, s a világot és az életet ezeken át, közvetve nézi. Az elégiában nincs meg sem a dal könnyű közvetlensége, sem az óda elragadtatása, mindegyiknél nyugodtabb, részletezőbb. Tény az, hogy a szemlélődés, a visszaemlékezés többnyire hajlandó melankolikus színezetet fölvenni. A felidézett emlék tárgya, akár jó, akár rossz volt az az emlék, némi szomorú tónust mindig kap.

SZEPTEMBER VÉGÉN

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot?
Már hó takarja el a bérci tetőt.
Még ifju szivemben a lángsugarú nyár
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszbe vegyül már,
A tél dere már megüté fejemet.

Elhull a virág, eliramlik az élet...
Új, hitvesem, új az ölembe ide!

Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
Holnap nem omolsz-e sirom fölibe?
Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre
Könnyezve borítasz-e szemfödelet?
S rábírhat-e majdan egy ifju szerelme,
Hogy elhagyod érte az én nevemet?

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd,
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén, s oda leviszem azt,
Letörleni véle könyűimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Székely Bertalan: *Szeptember végén*, 1874

Amit a műről tudnod kell

Júlia beleegyezett a házasságba. Ezután a végtelen boldogságot sugárzó versek sora született. A **hitvesi költszet** legszebb darabja. Míg Vörösmarty szerelmi lírája elhallgatott az esküvő után, Petőfi feleségéhez írta legszenvedélyesebb költeményeit. Talán a legismertebb ezek közül a *Szeptember végén* című elégiája. Petőfi költészete ezekben a hónapokban teljesedik ki.

Keletkezése • 1847 szeptemberében írta Koltón, amikor házasságkötésük után a költő egyik barátjának, Teleki Sándornak a kastélyában töltötték nászútjukat. A koltói kastély ablakán kipillantva Petőfi ráláthatott a zöldülő kertre és távolban a máramarosi bércek már hófödte csúcsaira. A nyár és tél ilyen „találkozása” a természetben az emberi élet évszakokhoz hasonló gyors lefutását juttatta eszébe. Ő is *az élet fordulópontján érezte magát*. Az elmúlással szemben a jelen boldogsága, a szerelem tűnt számára az egyetlen menedéknek. Ám kérdések gyötörték: *ifjú felesége szerelme megmarad-e halála után, vagy az is mulandó?*

Szerkezete és költői eszközei • A vers két mondatra van felépítve: *Elhull a virág, eliramlik az élet...* és *Még akkor is, ott is, örökre szeret!* A költő boldogsága teljességkor találkozik az elmúlás érzésével. Megrendítő ez a vers azért, hogy a szerelem és a halál játékát Petőfi a normális élet tényeként emeli a jelképiség magasságába. Nemcsak a szerelemről van itt szó, hanem minden emberi dolgok mulandóságáról.

Három szakaszból áll. A vers felépítése, lírai szerkezete változatos.

A mű **első szakasza** a természet évszakonként való változásain és az emberi élet párhuzamán alapul. A *még* és a *már* határozószók felerősítik az ellentétet, amely a szeptember végi táj sajátossága. A második mondat szintén ellentétre épül. A nyár, a kikelet metaforája az ifjúságot, az *ősz* és a *tél dere* a gyorsan bekövetkező öregséget, az elmúlást érzékelteti. Arra, hogy Júlia is jelen van, és szemlélője a látványnak, az első szakaszban még csak egy ige, a *látod* utal.

A látványtól a **második szakasz** első sorában a lírai én eljut a fájdalmas kijelentésig: *Elhull a virág, eliramlik az élet...* Minden elmúlik: a szépség, a fiatalság, az élet. Itt szólítja meg hitvesét. Kétségeit a kérdő mondatok halmozásával fejezi ki. A gyorsan elrepülő élet a jövő bizonytalanságát erősíti fel benne. A boldogság birtokában a holnap kétségei még erőteljesebbek. Felmerül benne a kérdés, hogy Júlia szerelme örökre megmarad-e, akár az elmúlással szemben is.

A **harmadik szakaszban** a fenyegető elmúlás közvetlen látványa személyes élménnyé mélyül, s ennek hatása alakítja a költemény további érzelmi-gondolati lírai anyagát. Az általános mulandóság, az élet eliramlása ébreszti fel a halál gondolatát, az özvegyen maradó fiatal feleség elképzelését. A fiatal özvegy képe (víziója) hívja elő annak a fájdalmas elképzelését is, hogy Júlia újra férjhez mehet. A költő eljátszik ezzel a lehetőséggel: láttatja az özvegyi fátylat eldobó asszonyt s a sírból kilépő halott önmagát. Mégis: a hitvesi hűtlenségre nincs más szava, mint a halálon túli szerelemé, hiszen *Még akkor is, ott is, örökre szeret*. Nem vár feltétlen viszonzást – feltétel nélkül vállalja hűségét, a síron túl is tartó örök szerelmet ígéri még akkor is, ha özvegye feledi emlékét.

A Petőfi által használt költői képek, alakzatok, a zeneiség eszközei a költeményben megjelenő érzelmeket még kifejezőbbé teszik. Párhuzamok és ellentétek hatják

át a verset. A természet és az emberi élet, a jelen és a jövő, a boldogság és a borongás képei, hangulatai vetülnek egymásba.

Verselése • A legdallamosabb versek közé tartozik. A versnek erőteljes zenei hangzása van. Ez egyrészt a ritmusából fakad. A sorokat hangoztatva érezzük a lüktetést, mely a hosszú és a rövid szótagok szabályos váltakozásából ered, tehát verselése időmértékes. A mű jellemző verslába az anapesztus, mely két rövid és egy hosszú szótagból áll. Jele: $\cup \cup -$. A sorok spondeussal kezdődnek, a sorvégeken egy fél versláb áll. A vers ritmusképletét így írhatjuk le.

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
/ - - / $\cup \cup$ - / $\cup \cup$ - / $\cup \cup$ - / -

A tizenkét és tizenegy szótagos sorok váltakozását a vers rímei is követik kereszt-rímekkel (abab, cdcd). Ehhez járul a hangok játéka, mely a ritmus által felerősítve érvényesül. A magas és mély magánhangzók váltakozása, az *l* és *r* hangok gyakorisága fokozzák a költemény dallamosságát (*Elhull a virág, eliramlik az élet...*).

Üzenete • A szerelem az, ami győzhet az időn: túléli az embert, a halál után sem szűnik meg. Petőfi szerelmi költészete nem öncélú. Kimondva vagy kimondatlan ott áll mögötte a kommunikáció vágya, a család, a közös emberi lét vonzalma, az életépítés célja. Nemcsak szerelmes volt, hanem szeretett is, s nemcsak a szerelmet, hanem a társát is. Igazán, tisztán.

1. Milyen költészetet teremtett meg Petőfi a Júlia-versekkel? **2.** Hogyan kapcsolódik a vers indító képe Koltóhoz? **3.** Állítsd párba a természet és az emberi élet jellemzőit az elsőtől a kilencedik sorig! **4.** Milyen hangulati változások vannak a versben? **5.** Szerinted miért vállalja a költő viszonzás nélkül is a hűséget? **6.** Gyűjts példákat a versből szóképekre (hasonlat, megszemélyesítés, metafora)! **7.** Írj fogalmazást arról, hogy az ember élepszakaszai miben hasonlítanak a természet változásaihoz! **8.** Tanuld meg a verset emlékezetből! **9.** Készíts prezentációt a következő témák egyikéből: *Petőfi szerelmi lírája, Szerelem és házasság, Minek nevezzetek?!*

PETŐFI FORRADALMI LÁTOMÁSKÖLTÉSZETE

Petőfi 1846 tavaszától a világforradalom lázában égett, a nemzeti és az egyetemes emberi szabadság ügye 1848-ig szorosán összekapcsolódott gondolkodásában. A költő vátesz¹ szerepben jelenik meg. Politikai jövőndölést tartalmazó verseinek sorát a Várady Antalhoz írt költői levél nyitja meg 1846-ban. E verstípus jelentőségét mutatja, hogy mintegy harminc vers, s köztük több jelentős sorolható ide. A legjobb versekben, mint az *Egy gondolat bánt engemet...*, vagy *A XIX. század költői* és *Az itélet* (1847. április ?) címűekben nemcsak a látnoki gesztus jelenik meg, hanem a látomás is. A jövőndölés-versek nem alkalmoszerűek, politikai jelentésük mégis nyilvánvaló: a szabad és boldog jövő megteremtésére mozgósítanak. Leggyakrabban visszatérő, alapvető szemléleti elemeik a következők:

¹ *vátesz* – latin eredetű szó, jelentése: *látnok jós*. A vátesz a költészetben a prófétai indítatású, látnoki szerepben fellépő költő megnevezésére használt elnevezés. Jellegzetes költői szerep a romantika irodalmában.

- a világszabadság (*Egy gondolat bánt engemet...*),
- a jók és a gonoszok harca (*Világosságot!, Az ítélet*),
- a világot megtisztító vérözön (*Levél Várady Antalhoz, Az ítélet*), s végül
- az eljövendő Kánaán (*A XIX. század költői*, de utalásszerűen a többiben is).

Petőfi nagy érdeklődéssel olvasta a francia történeti irodalmat és kivált a francia forradalmak történetét. Képzületét erősen foglalkoztatták a korai (utópikus) szocialista-kommunista nézetek és mozgalmak. Ezek hatására a szabadság-fogalom jelentése megváltozott, világméretűvé tágult. A *nemzeti* és az *egyetemes szabadság* ügye 1846-tól kezdve mindvégig szorosan *egybekapcsolódott* Petőfi gondolkodásában.

Világképének kialakításában a meghatározó élményt személyes sorsának alakulása, hányattatásai és tapasztalatai adták. Rendkívül érzékeny volt mindenféle *társadalmi egyenlőtlenség* iránt, s a pályáján elért sikerei csak növelték elszántságát a zsarnokság és a vele méltán egylényegűnek tekintett szolgaság elleni küzdelemben. A hajdani (családi) jómód elvesztését kompenzáló, s a *maga erejéből beérkezett* ember öntudatával mért mindent a tehetségen, és semmit sem gyűlölt úgy, mint a (számára is) meghaladhatatlan társadalmi korlátokat. Olvasmányainak megválasztásában és értelmezésében szemléletének ezek az ösztönösen radikális tartalmak is irányították, s a könyvek segítettek forradalmi beállítottságának tudatosításában, fogalomrendszere kialakításában. Nemcsak a közvetlen politikai nézeteiben (így a *monarchia- és királyellenességben*, a *köztársaság eszményítésében*), hanem a világkép más területein is.

Irodalomelméleti ismeret

Rapszódia • Az ódai műfajok közé tartozik, sokban rokon a ditirambussal¹, a himnusszal és a szűkebb értelemben vett ódával. Olyan lírai műfaj, amit az érzelmek, gondolatok szenvedélyes, szabad áradása jellemez. Szerkezete kötetlen, részeit nem a logika, hanem az asszociációk (szabad képzettársítások) kapcsolják egymáshoz. Ennek megfelelően kötetlen ritmusú, nincs szabályos strófaszerkezete. Többnyire verses formájú, de lehet ritmikus próza is. Példaként Petőfi Sándor *Egy gondolat bánt engemet ...* című versét említhetjük.

Eredetileg a rapszodosz (görög vándorénekes) által a homéroszi eposzokból előadott dal. Műfajfogalommá a XVIII. században vált a zenei szaknyelv kifejezésének átvételével. A költői kifejezés szabadságát hirdető romantika jellemző műfaja (Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban*, *A vén cigány*, Petőfi *Az őrült*). A XX. századi költészetben Illyés Gyula *Bartókja*, a magyar művész jelképe. Vas István költeménye, a *Rapszódia egy őszi kertben* a műfaj visszafogottabb, elégikusabb változata.

¹ *ditirambus* – emelkedett hangulatú, szenvedélyes, rajongással átítatott, szabálytalan ritmusú lírai alkotás, amely féktelen jókedvet vagy mámoros keserűséget egyaránt kifejezhet.

EGY GONDOLAT BÁNT ENGEMET...

Egy gondolat bánthat engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!
Lassan hervadni el, mint a virág,
Amelyen titkos féreg foga rág;
Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott, üres szobában áll.
Ne ily halált adj, istenem,
Ne ily halált adj énnekem!
Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
Eget-földet rázó mennydörgés dönt le...
Ha majd minden rabszolga-nép
Jármát megunva síkra lép
Pirosló arccal és piros zászlókkal
És a zászlókon eme szent jelszóval:
„Világ szabadság!”

Petőfi az *Erdélyi panoráma* című
kөрkép egy megtalált részletén

S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig,
 S a zsarnokság velök megütközik:
 Ott essem el én,
 A harc mezején,
 Ott folyjon az ifjui vér ki szivembül,
 S ha ajkam örömteli végszava zendül,
 Hadd nyelje el azt az acéli zörej,
 A trombita hangja, az ágyudörej,
 S holttestemen át
 Fújó paripák
 Száguldjanak a kivivott diadalra,
 S ott hagyjanak engemet összetiporva. –
 Ott szedjék össze elszórt csontomat,
 Ha jön majd a nagy temetési nap,
 Hol ünnepélyes, lassu gyász-zenével
 És fátyolos zászlók kíséretével
 A hősokeket egy közös sírnak adják,
 Kik érted haltak, szent világszabadság!

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A vers 1846 decemberében keletkezett. Ekkorra Petőfi költészetében a forradalomvárás jelentős szerepet töltött be. Ezt a versét Széchenyi egyik cikkére reagálva írta. Széchenyi ezt írta: *Óh, Istenem, ne hagyj elvesznem puha ágyban vagy kályhasut mögött. Ha lehet, hazámat szolgálva haljak meg!*

Alapgondolata • A hazaszeretet annyira fontos, hogy akár az életét is áldozza érte az igaz hazafi. E sorokban tetten érhető a romantika szenvedélyes eszméje. A vers két kulcsszava: *világszabadság* és a *halál*.

Műfaja • Rapszódia: vagyis sokféle érzelem hullámszik át a versen.

Szerkezete • A 36 soros *Egy gondolat bánt engemet...* című vers **három nagy részre** bontható.

I. Az első rész 1–12. sora a **bevezető**: a kétféle halál képeit mutatja be Petőfi.

- Az első kép a betegség okozta halál: *ágyban, párnák közt halni meg.*
- A második kép az öregség okozta halál: *elfogyni lassan, mint a gyertyaszál.*

Mindkét képet szemléletes megszemélyesítésekkel: *amelyen titkos féreg foga rág*, vagyis betegség következtében, és hasonlatokkal: *lassan hervadni el, mint a virág* fejezi ki. Ezek a halálnemek csöndesek, szinte észrevétlenek, és Petőfi szerint a felesleges életet jelképezik. Az a gyertya, amelyik egy üres szobában ég végig, senkinek nem hajt hasznót, vagyis felesleges.

Ezek a verssorok lassúak, hosszúak, kevés bennük az ige (*rág, áll*), azok is passzív jelentésűek. Az egyhangúságot két felkiáltás szakítja meg: *Ne ily halált adj, istenem, / Ne ily halált adj énnekem!*

Ezután következnek a kívánt halál képei, melyek ellentétpárokat alkotnak az előző rész képeivel.

• Az első képben egy hatalmas fát látunk, amelyet csak óriási szélvihar dönt ki a helyéből.

• A második kép egy hatalmas sziklaszirtet mutat be, amelyik óriási robajjal zúdul alá a völgybe, maga alá temetve mindent, ami az útjába kerül.

A *fa* és a *kő* is metafora, magát a *költőt* jelentik. A *vihar* pedig a *forradalom* metaforája, amely elsöpör minden régit az útjából.

Ellentétpárok: *fa, virág – kőszirt, gyertya = erős, szilárd – lágy, gyenge*
áll – fut, rág – dönt = passzív – mozgalmás

II. A vers második része, a 13–30. sor a **harc**: a szabadságharc leírása, amelyben **bekövetkezik a költő kívánt halála**: *Ott essem el én, / A harc mezején.*

E képekben a vers ritmusa is megváltozik. Az addigi jambusokat felváltják az anapestusok, amelyek a szív dobogását, a harc lüktetését fejezik ki. Szembetűnővé válik az igék szerepe: *elharsogják, megütközik, száguldjanak*. Csupa mozgalmás ige.

Megváltozik a vers hang- és színhatása is. A korábbi csöndes szürkeséget a csatátér színei és hangjai váltják fel (*vér, trombita hangja, ágyúdörej*). Megváltozik a sorok hossza is. A gyorsuló tempót az igéken, hangutánzó szavakon és a ritmuson kívül a verssorok rövidülése is jelzi.

III. Az utolsó rész, a 31–36. sor a **temetés**: visszatérnek a hosszú verssorok, a tempó ismét lelassul, az igék elveszítik erejüket. Az egész rész egy ünnepélyes temetés víziója (látomása), ahol a szabadságért elesett hősöket temetik el. Ez a rész a szabadsághős megdicsőülése az elképzelt győzelem után.

Stílusa • Romantikus: ezt láttuk az ellentétek felsorolásában, a szenvedélyességben, a festői képekben. Érdekessége, hogy Petőfi mintha előre látta volna a saját sorsát: a saját életét és halálát fogalmazta meg benne.

Verselése • A rímes-időmértékes vers I. és III. része jambusokból (⊃ –) épül fel, a II., a középső rész szaporán lüktető anapestusokon iramlik (⊃ ⊃ –). Hangvétele ünnepélyes.

1. Mit tudsz a vers keletkezéséről?
2. Melyik a vers két kulcsszava?
3. Mi a vers műfaja?
4. Vázold a vers szerkezetét! ✨
5. Elemezd az első szerkezeti egységet a megfogalmazott gondolat, a kifejező nyelv és a verselés egységében!
6. Emeld ki a mozgalmasságot kifejező szavakat a II. részből!
7. Válaszd ki a III. rész jellemző szavait, amelyek a gyászt és a dicsőséget fejezik ki!
8. Tanuld meg a verset!
9. Értelmezd rövid fogalmazásban a *világszabadság* szót!
10. Készíts prezentációt *Szabadság, szerelem...* címmel!

A XIX. SZÁZAD KÖLTŐI

Ne fogjon senki könnyelműen
A húrok pengetéséhez!
Nagy munkát vállal az magára,
Ki most kezébe lantot vesz.
Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalmad s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félretedd.

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet Isten küldé
Vezérül, a lángoszlopot.
Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

Előre hát mind, aki költő,
A néppel tűzön-vízen át!
Átok reá, ki elhajítja
Kezéből a nép zászlaját,
Átok reá, ki gyávaságból
Vagy lomhaságból elmarad,
Hogy, míg a nép küzd, fárad, izzad,
Pihenjen ő árnyék alatt!

Vannak hamis próféták, akik
Azt hirdetik nagy gonoszan,
Hogy már megállhatunk, mert itten
Az ígéretnek földje van.
Hazugság, szemtelen hazugság,
Mit milliók cáfolnak meg,
Kik nap hevében, éhen-szomjan,
Kétségbeesve tengenek.

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:

Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!

És addig? addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küszködni kell.
Talán az élet, munkáinkért,
Nem fog fizetni semmivel,
De a halál majd szemeinket
Szelíd, lágy csókkal zárja be,
S virágkötéssel, selyempárnán
Bocsát le a föld mélyibe.

Amit a mőről tudnod kell

Keletkezése • A XIX. század költői című vers Petőfi egyik leggyakrabban idézett programverse, eszmei, politikai és művészi eszményének határozott megfogalmazása 1847 januárjában keletkezett. Olyan mű, amely a költő művészi hitvallását, a költészet és a költő feladatát mutatja be. Emelkedettség, ünnepélyesség jellemzi a költeményt. Lényeges sajátossága, hogy a versben megfogalmazott gondolatok, célok nem csupán önmagára érvényesek, megállapításai hangsúlyozottan másokhoz (más költőkhöz) szóló üzenetek is. Címe elmondja, hogy költőkről szól, de elhallgatja, hogy mi fog történni a költőkkel. Műfaja: óda.

Központi gondolata • Mi a költő feladata? Magyarországon sajátos módon fonódott össze történelem és költészet. A költők kiemelt feladata volt: vezetni a népet, segíteni őket uralomra jutni a politikában. (Gondoljatok csak Petőfi Aranyhoz írt levelére.)

Szerkezete • A hat versszak hat szerkezeti egységet alkot. A költemény első négy versszaka kétféle művészi magatartásformát mutat be. Az igaz költő, aki a közösséget, a hazát, a haladást szolgálja. Vele szemben áll a hamis próféta, aki csak a saját problémáival foglalkozik, aki szeretné, ha Magyarországon nem változna semmi.

I. A költők felelősségteljes, szent feladatára figyelmeztet. Csak annak szabad cselekednie, aki tudja, hogy mit akar. Ellenfeleit hamis prófétáknak mondja, tehát ő igazi próféta. Éles hangon, szenvedélyes stílusban utasítja el azt a költőt, aki a verseiben csak saját magával, saját érzéseivel, problémáival foglalkozik (...*eldalolni / Saját fájdalmod, s örömed*). A költészet fontosságára utal a több ezer éves jelkép, a lant (*húrok pengetése*), amely eredetileg az istenek hangszere volt (Apollón), de a régi krónikásokra is utal (Tinódi Lantos Sebestyén), akik lanttal a kezükben járták az országot.

II. Történeti-bibliai párhuzam: a költők sorsa. Újabb célmegjelölés. Az ideális magatartás bemutatásához Petőfi egy bibliai hasonlatot alkalmaz. Mózes¹

¹ Mózes jelölte ki az Isten arra, hogy kivezesse a zsidó népet az egyiptomiak fogságából, ahol rabszolgaként éltek és dolgoztak. Mózes kettéválasztotta a Vörös-tengert, így kelt át Ázsiába. Amikor a Sínai-hegyhez értek, felment a hegyre, hogy elhozza onnan Isten Tízparancsolatát. Olyan sokáig volt azonban távol, hogy a nép már el is felejtette őt, és aranyból készítettek egy szobrot, egy borjút, azt tisztelték istenként. Büntetésül Isten azt szabta ki rájuk, hogy addig nem juthatnak

szerepét emeli ki, akinek szintén az volt a feladata, hogy vezesse a népet. Petőfi metaforája egyértelmű. Ahogy Mózes sem választhatott, ahogy kötelessége volt minden nehézségen keresztül kitartani a nép mellett, ugyanúgy kötelező a költőknek is vezetni a népet, kitartani mellettük jóban-rosszban. Petőfi egy teljes metaforával teszi egyértelművé ezt a képet: *Ujabb időkben Isten ilyen / Lángoszlopoknak rendelé / A költőket, hogy ők vezessék / A népet Kánaán felé.*

III. Biztatás a cél elérésére, átok a szent eszmék árulóira. A 3. versszakban visszatér a költő a hamis próféták bemutatásához, és egyúttal szenvedélyes átkot is mond rájuk. Az átok-formula ugyanúgy anaforás felépítésű, mint a célok bemutatása: *Átok reá, ki elhajtja / Kezéből a nép zászlaját, / Átok reá, ki gyávaságból / Vagy lomhaságból elmarad...*

IV. A hamis próféták leleplezése. Szendélyes hangon kel ki ellenük, mert hazudnak, szemtelenül hazudnak a valós helyzetről, pedig ... *milliók ... éhen-szomjan / Kétségbeesve tengenek.*

V. Amiért a költőknek harcolniuk kell: bőség, jog, műveltség. A költő célja és feladata, megmutatni a haladás útját; vezetni a népet a gazdasági jólét, a jog-egyenlőség és az iskolázottság felé: *Ha majd a bőség kosarából / Mindenki egyaránt vehet, / Ha majd a jognak asztalánál / Mind egyaránt foglal helyet, / Ha majd a szellem napvilága / Ragyog minden ház ablakán...*

A sorok elején ugyanaz a kifejezés ismétlődik (anafora). Ezzel az ismétléssel segít kiemelni a legfontosabb célokat. A *ha majd* kezdetű sorok mondatszerkezete is hasonlóan épül fel, a feltételes módot követi egy-egy metafora, ezek mutatják be, milyen célokat kell elérni (*bőség kosara, jognak asztala, szellem napvilága*).

VI. A felszólítás megerősítése. Az utolsó versszak váratlanul teljesen másféle hangot üt meg. A hangvétel lágyabbá válik a sok *-l, -m, -gy* hang segítségével (*virágkötéllal, selyempárnán, szelíd, lágy, csókkal, halál*). Azt mutatja be ez a versszak, hogy az utókor hogyan fogja megköszönni a költőknek az áldozatvállalást. A halál, az elmúlás képei ezek, de nem félelmetesek, hanem felemelők. A stílus is megváltozik, a szentimentalizmus jegyei mutatkoznak meg benne. Előtérbe kerülnek az érzelmek, a hősök lelkivilágának bemutatása, a könnyes meghatódás.

Verselés • A verselés is a forradalmi, lelkes hangulatot közvetíti. A rendkívül szabályos, dallamos jambikus sorok (◡ –) szinte indulóvá tetszik a verset. Az egész vers rendkívül mozgalmas, forradalmi hangvételű. Sok a felszólító mondat, a felszólító módú igealak, a forradalmi hatású szavak (*Előre hát...*).

Mondanivalója • A záróképben fogalmazódik meg, hogy aki felvállalja a lángoszlop szerepét, aki vállalja a költők feladatát és sorsát, az nyugodtan halhat meg, mert emléke tovább él majd a hálás utódokban. Valóban beteljesült költői jóslata a nemzet és saját sorsára nézve.

Petőfi jövőképe a versben • A boldog társadalom képét rajzolja meg, melyben a gazdasági, jogi egyenlőség, a tudás és a műveltség általánossá válik. A javak egyenlő elosztását említi követelményként. Ez az elsődlegesen elérendő cél, s csak azután válhat a műveltség *minden ház sajátjává*. A jövőkép három célkitűzése három metaforában válik szemléletessé: *a bőség kosara, a jognak asztala, a szellem napvilága*.

el Kánaánba, amíg egyetlen ember is él azok közül, akik elfelejtették őt. Kánaán volt az ígért földje, ahol minden szép és jó, ahol minden tökéletes. Negyven évig vándorolt a zsidó nép a pusztában, míg végül már csak Mózes élt a bűnösök közül. Ekkor Isten, ígéréthez híven megmutatta a népnek a Kánaánba vezető utat: egy lángoszlopot küldött nekik, ezt követve juthattak el Kánaánba.

1. A költői feladat újfajta értelmezésére vállalkozik *A XIX. század költői* című versben. Miben látja Petőfi a költői feladatot? **2.** A költemény első négy versszaka kétféle művészi magatartást szembesít. Melyek ezek? **3.** Háromféle bűnt említ a vers, amit a költők elkövethetnek. Melyek ezek? **4.** Magyarázd meg a Kánaán motívum szerepét a versben! **5.** A költők társadalmi szerepvállalása mellett kardoskodik a költő a 2. és 3. versszakában. Keresd ki ezeket a sorokat! **6.** A 4., 5. versszak a hamis és helyes költői cél megfogalmazása. Milyen metaforával fejezi ki Petőfi a nép megtévesztésére irányuló szándékot? **7.** Milyen jövőképet rajzol Petőfi a versben? ✨ **8.** Fogalmazd meg Petőfi költői hitvallásának lényegét! **9.** Írd le véleményedet arról az egybeesésről, amelyet Petőfi életrajza és az utolsó versszak jóslata tartalmaz!

A NÉP NEVÉBEN

Még kér a nép, most adjatok neki!
Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz; ugy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

S a nép hajdan csak eledelt kívánt,
Mivelhogy akkor még állat vala;
De az állatból végre ember lett,
S emberhez illik, hogy legyen joga.
Jogot tehát, emberjogot a népnek!
Mert jogtalanság a legrútabb bélyeg
Isten teremtményén, s ki rásüti:
Isten kezét el nem kerülheti.

S miért vagytok ti kiváltságosok?
Miért a jog csupán tinálatok?
Apáitok megszerzék a hazát,
De rája a nép-izzadás csorog.
Mit ér, csak ekkép szólni: itt a bánya!
Kéz is kell még, mely a földet kihányja,
Amíg föltűnik az arany ere...
S e kéznek nincsen semmi érdeme?

S ti, kik valljátok olyan gőgösen:
Mienk a haza és mienk a jog!
Hazátokkal mit tennétek vajon,
Ha az ellenség ütne rajtatok?...
De ezt kérdezem! engedelmet kérek,
Majd elfeledtem győri vitézségtek.

Mikor emeltek már emlékszobort
A sok hős lábnak, mely ott úgy futott?

Jogot a népnek, az emberiség
Nagy szent nevében, adjatok jogot,
S a hon nevében egyszersmind, amely
Eldől, ha nem nyer új védoszlopot.
Az alkotmány rózsája a tiétek,
Töviseit a nép közé vetétek;
Ide a rózsza néhány levelét
S vegyétek vissza a tövis felét!

Még kér a nép, most adjatok neki;
Vagy nem tudjátok: mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz... úgy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

győri vitézségtek – a nádor felhívására megalakult magyar nemesi fölkelő se-
reg 1809. június 14-én a győri csatában megsemmisítő vereséget szenvedett a
Napoleon egyik alvezére alatt álló francia hadaktól

Amit a műről tudnod kell

Petőfi Sándor már pályája kezdetén azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy sohasem tagadta származását, sőt büszke volt arra, hogy egyszerű emberek gyermeke. Ezért formálhatott és formált is jogot elismert költőként is arra, hogy a nép nevében szóljon.

Keletkezése • Petőfi 1847 márciusában írta *A nép nevében* című versét, ami egy lendületből megírt, hatásosan felépített, az olvasóval és a megszólítottal intenzív kapcsolatot teremtő költemény, Petőfi gondolati radikalizmusának, politikai népies-ségének reprezentatív darabja. Ekkoriban nagy viták folytak arról, hogy milyen jogokat adjanak a népnek.

Szerkezete • Keretes mű: a kezdő és a záró versszak teljesen megegyezik. Felépítését tekintve szónoki beszédre emlékeztet. Az értelemre kíván hatni tárgyilagos, logikus érveléssel.

Az **első** és a **hatodik** versszakban a *még* és a *most* nyomatékosít. Dózsa György emléke fenyegetésként hat. A vers a magasabb osztályhoz szól. Petőfi szólal fel a nép nevében. Dózsa eszményisége még mindig él, visszatérhet. A nép nem felejt, a lázadás elsöpörhet mindent. Felsorolja a nép minimális részesedését, és jogot követel nekik.

A **második** versszakban leírja, hogy a népnek nincs joga. *Jogot tehát, emberjogot a népnek!* Fenyegetés jellegű kijelentés hangzik el: Isten haragja a nép megkárosítása miatt.

A **harmadik** versszakban felsorolja miféle kiváltságokat élvez a nemesség: a nemes nem fizet adót, csak a nemesnek van szava az országgyűlésen. Halmazott kérdéssor, amire válaszol is. Milyen alapon hivatkozik a nemesség kiváltságaira? Mert a honfoglalás őseik érdeme. Dolgozni is csak a nép dolgozik, tehát ezeknek a nemeseknek már semmi érdemük nincs. A népnek köszönhető az ország előrehaladása. Kérdés-felelet formájában halad előre a vers.

A **negyedik** versszakban Petőfi gúnyosan beszél. A nemesség nem tesz eleget a haza védelméért, nem tudják megvédeni a nép nélkül (*győri vitézségtek*), és a munkához is szükségük van rájuk.

Az **ötödik** versszak a vers csúcspontja, eddig fenyegetett, érveket sorakoztattott fel, ebben pedig már követel. A népnek *jogot követel az emberiség szent nevében*. Itt már nemcsak a nép nevében szólal fel, hanem az emberiség nevében, ez a csúcspont. A hazának nincsen támogatója, és ha a nép nem teljesít, akkor a hon elveszik. *Alkotmány rózsája a jog, a tövis a kötelesség*. Egyszerű metaforával fejezi ki az alkotmányban rögzített jogokat és kötelességeket, amik teljesen egyenlőtlenül oszlanak meg, mert a jog a nemeseké, a kötelesség a népé. Egyenlőséget akar. *Az alkotmány rózsája ... tövis felét!* – kompromisszumra törekszik, hatalommegosztást és nem hatalomátvételt akar. Csak *a rózsa néhány levelét!* Rózsa – **hatalom**; tövis – **kötelesség**.

Üzenete • Petőfi ezzel a versével mintegy állást foglalt a vitában, bemutatta politikai programját. A szegények, jogfosztottak nézőpontját képviseli. Vagy reformok kellenek, vagy lázadás lesz. A változásokat most azonnal akarja. Sajátos költői szerep ez: a nép élén áll, vezeti azt.

1. Mikor írta Petőfi *A nép nevében* című verset? **2.** Kihez intézi szavait a költő a versben? Kérést vagy követelést fejez ki? **3.** Ki volt Dózsa György? Miért kapcsolható a vershez? **4.** Szerkezetileg hogyan épül a mű? **5.** Miért kulcsszó a költeményben a jog? Milyen előnyöket élveztek a kiváltságosok a néppel szemben? **6.** Miért tartotta Petőfi bűnnek a nép jogfosztottságát? A költő érveivel válaszolj! **7.** Milyen költői képek fejezik ki szemléletesen a köztelhivvelés és a jogegyenlőség követelményét? **8.** Tanuld meg a vers 4–6. versszakát!

Irodalomelméleti ismeretek

Dal • A legelterjedtebb és legszemélyesebb lírai műfaj. Alapvető és egynemű érzelmek megszólaltatója, dramatikus vagy epikus elemet alig használ. Témája a tárgy közvetlen szemléletéből fakad, a lírai én áttétel nélkül szólal meg benne. Szerkezete egyszerű, terjedelme általában korlátozott, hangulata egységes. Többnyire azonos típusú strófákból épül, ezeket az ismétlődések is rokonítják. Története összefonódik a dallammal, zenekísérettel, egyes korokban nem is képzelhető el önálló szöveg-, csak énekvers.

A dal műfajának sokfajta csoportosítása lehetséges:

- eredete szerint lehet *népdal* és *műdal*;

- tartalma, szerepe, világszemlélete alapján *vallásos* vagy *világi dal*.
 - A műfaj jellegzetes témakörei alapján: *szerelmi dal, panaszdal, búcsúdal, bujdosóének, bordal, hazafias, politikai dal, katonanóta, betyárdal, gyászdal (sirató, búcsúztató)*.
 - Az emberi élet szakaszai, esemény szerint beszélhetünk: *bölcsődalról, altatódalról, diákdalról, nászdalról*.
 - A különböző foglalkozásokhoz, hivatásokhoz is kötődik a műfaj (*kézművesdal, pásztordal, bányászdal, színészdal*).
 - Napszakhoz, évszakhoz kapcsolódva is csoportosíthatjuk a dal műfaját (*hajnali, esti, éji, májusi, tavaszi, őszi dal*).
- Refrén** ● Az ismétlés egyik fajtája; rendszerint a költemények versszakainak végén – ritkábban más helyen – ritmikusan visszatérő verssor(ok). Tartalmi szerepe igen sokrétű: leggyakrabban a refrénben szólal meg legnyomatékosabban a költemény alaphangja, legfőbb mondanivalója.

NEMZETI DAL

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok! –
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek-haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordtunk!

Thorma János: *Talpra magyar!*, 1890-es évek

Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Amit a mőről tudnod kell

A magyar hazafias költészet legemlékezetesebb darabja Petőfi *Nemzeti dala*: az 1848. március 15-i forradalom egyik közvetlen kiváltó oka és jelszava lett. Ezt szavalta el a költő reggel a Pilvax kávéházban, majd az orvosi egyetem udvarán, később a jogászok kívánságára a szeminárium (papnevelde) terén, végül Landerer nyomdájára elűt. A kivívott sajtószabadság első terméke volt, s ezrével osztották szét a nép között.

Keletkezése • „A Nemzeti dalt ... március 13-án írtam azon lakomára, melyet az ifjúság március 19-én akart adni” – emlékezett vissza Petőfi. Szikra Ferenc joghallgató olvasta a kézirat legelső sorait, amelyek még nem így hangzottak, hanem a *Rajta magyar!* felszólítással kezdődött a költemény. Szikra azt tanácsolta a költőnek, hogy először talpra kell állítani a magyart, csak aztán jöhet a rajta. Petőfi nem szerette, ha a verseibe belebeszélnek, de most valami jó előérzete támadt, mert azt mondta: „még az éjjel az utasításaid szerint kijavítom”. Ám amikor arra kérték, hogy olvassa fel a művet, nem tette meg, azt mondta, a verset másnapra szánja.

Tehát Petőfi március 19-ére szánta, amikor is Pesten országos vásárt tartottak, és nagyon sok ember gyűlt össze a fővárosban szerte az országból. Itt akarta a forradalomra feltűzelő versét előadni. Az események azonban felgyorsultak. A párizsi forradalom hírére Európa-szerte forradalmak robbantak ki. Március 13-án már Bécsben is. Ennek hírére március 15-én Pesten is megindult a forradalmi készülődés. Reggel a márciusi ifjak megindultak, hogy maguk mellé állítsák a pesti népet. A nap folyamán többször elhangzott a *Nemzeti dal*. A vers azonnal hatott. Tömegmozgató ereje alapján a magyar *Marseillaise*¹-nek (e.: marszejéz) nevezhető. Ezt nyomtatta ki elsőként a *Tizenkét ponttal* együtt a szabad sajtó a nép nevében lefoglalt Landerer nyomdában. Az egész nemzethez szóló közösségi költemény.

Műfaja • Petőfi dalnak nevezte költeményét, de valójában kiáltvány, felhívás a nemzethez: agitál, lelkesít, haladéktalan állásfoglalásra késztet. A *Nemzeti dal* alkalmi vers is, vagyis meghatározott, egyetlen alkalomra írt költői mű. Az alkalom lehet közéleti vagy magánéleti esemény. A legrégebbi költői megnyilvánulások közé tartozik.

Szerkezete • Hat strófa. Minden egyes versszak 8 sorból épül fel, ebből az utolsó négy sor a refrén. A legfontosabb mondanivaló, a legfőbb gondolat mindjárt a vers elejére kerül, ugyanúgy, mint Vörösmarty *Szózat*ában. A lényegre lerövidített kurta mondatok parancsa válaszut elé állítja a hallgatókat, és azonnali elhatározásra ingerel: választani kell a rabság és a szabadság között. A refrén már magában foglalja a nép választát is: a többes szám első személyű, esküvel nyomatékosított döntés a hallgatóság megváltoztathatatlan akaratát fejezi ki. Nem csak a versből olvasható ki ez, a valóságban is így történt már a költemény első elhangzásakor is.

Az állandóan megismételt eskü egyben a legjobb módja annak, hogy az embereket cselekvésre sarkallja.

A vers szerkezete a szónoki beszéd felépítését követi.

¹ *Marseillaise* – a francia nemzeti himnusz (*La Marseillaise*) nevével ellentétben nem Marseille-ben, hanem Strasbourgban írták, mégpedig egy francia műszaki tiszt, Claude Joseph Rouget de Lisle (1760–1836) kapitány szerezte az 1792. április 24-i forradalmi események hevében. 1795. július 14-én lett Franciaország nemzeti himnusza.

I. rész: bevezetés. A szónoknak saját érzelmei erejével kell megragadnia hallgatósága figyelmét. El kell nyernie a közönség jóindulatát, enélkül nem lesz sikeres a beszéde. Három dologra kell válaszolnia: Ki beszél?, Kihez beszél?, Miről beszél?

A vers 1. versszaka nagyon pontosan megfelel ezeknek a követelményeknek. A versszak úgy indul, mint egy párbeszéd. A költő kérdez, és a közönséghez többes szám második személyben beszél. Ezzel az általános alannyal, és az általános jelentésű megszólítással (*magyar*), mindenkire személyesen tud szólni. A téma is pontos: *Rabok legyünk vagy szabadok? / Ez a kérdés, válasszatok!*

II. rész: elbeszélés. Ebben a részben a szónok megismerteti hallgatóságát a korábbi eseményekkel, hogy az összefüggéseket megérthessék. A jelent a múlttal állítja szembe. Az ellentétpár a rabság és a szabadság. A szabad ősök iránti tisztelet szólal meg: *Rabok voltunk mostanáig, / Kárhozottak ősapáink, / Kik szabadon éltek-haltak, / Szolgaföldben nem nyughatnak.* Valószínűleg azért kárhozottak (átkozottak) az elődök, mert méltatlan fiaik szolgák lettek.

III. rész: érvelés és cáfolás. Folytatódik az érzelmi ráhatás. Az elődökhöz akkor lehet méltó az egyén, ha vállalni meri a hazáért való önfeláldozást. Az érveket fokozatosan, a csekélyebbtől a fontosabbak felé haladva a 3–4. versszakban sorakoztatja a költő. Petőfi itt hivatkozik a becsületre, a hazaszeretetre, az önfeláldozásra (*Kinek drágább rongy élete, / Mint a haza becsülete.*), és a büszkeségre (*Fényesebb a láncnál a kard*). A versben kevés a költői kép, az egyetlen metafora pár itt található. A **rabság** és **szabadság** kifejezésére szolgál a *lánc* és a *kard* metafora. Cselekvésre szólít fel.

IV. rész: befejezés. Ebben a részben a szónok a már meggyőzött hallgatóságot akarja tettekre buzdítani, és a jövőt megmutatni. A befejezés mindig optimista.

Az 5. versszakban mutatja meg Petőfi a jövőt. Az első két sor lényeges gondolatot emel ki: csak a szabad nép érdemli meg a magyar nevet. A *szép, méltó, régi nagy* jelzők értéktelítettek. A 4. sor állítása – *Lemossuk a gyalázatot!* a bizonyosság erejével hat, a *szébb jövőbe* vetett hitet erősíti.

Az utolsó versszak hangulata eltér az előzőktől. Megváltozik a költemény. Elhalkul a vers, elcsitul a sürgető hang. Szelíd meghatottság árad a sorokból. A szabadsághősök küzdelme nem lehet hiábavaló. Kevés az ige, az is passzív jelentésű: *domborulnak, leborulnak* ünnepélyessé, emelkedetté válik, már közelít a szentimentalizmus, a könnyes meghatottsághoz (*Unokáink leborulnak, / És áldó imádság mellett / Mondják el szent neveinket.*). A közösség nevében szól a szabadság nemzedékéről, a névtelen hősi halottakról, a jeltelen sírokról.

Verselése • Magyaros verselésű, a legősibb formában: felező nyolcas, páros rímekkel. Rendkívül zenei hatású, ez segít abban, hogy a vers könnyen tanulható legyen, és az együtt éneklés ereje vigye a harci lendületet. A refrén döntő elhatározottságát emeli ki, hogy a hatodik és a nyolcadik sor egyetlen – a korábbiaktól eltérő – három szótagos ütem.

Stílusa • Romantikus és realista részek egyaránt keverednek a versben.

Jelentősége • „Petőfi politikai költészetében valóban határt jelöl a Nemzeti dal: a küszöböt, melyen át a költői vágy és akarat a cselekvés terére lép ki. A szabadság-rajongás az ő legszemélyesebb lírai tulajdona volt; a cselekvés, melyet belőle következtetni kíván, az egészre vár.” (Horváth János: *Petőfi Sándor*. Budapest, Pallas Kiadó, 1922., 455. o.) S „nemzeti” a dal, hiszen egy új életre, öntudatra ébredt közösség első önkifejezése, önmegnyilvánulása: a politikailag csak most formálódó, nemzetté csak válni készülő nép nevében szól.

1. Forradalmi költészetének legnagyobb hatású verse a *Nemzeti dal*. Milyen alkalmából írta a verset? Melyek a műfaji jellemzők? 2. A vers szerkezete milyen beszéd felépítését követi? Hogyan tagolódik? 3. Elemezd az indító versszakot! 4. Vizsgáld meg a 2. versszakot! Mit állít szembe mivel? Milyen ellentétpárt találsz itt? 5. Milyen érzelmi ráhatás olvasható a 3. versszakban? 6. Mit jelent a *kard* és *lánc* metafora a 4. versszakban? 7. Mi erősíti a szebb jövőbe vetett hitet az 5. versszakban? 8. Miért csitul el a vers az utolsó versszakban? ✨ 9. Emlékezz vissza a *Himnusz* és a *Szózat* első mondatára! Állítsd melléjük a *Nemzeti dal* első sorát! Melyik fejez ki közülük könyörgést, melyik óhajt és melyik felszólítást, parancsot? Írd le a füzetedbe! 10. Tanuld meg a verset emlékezetből!

Irodalomelméleti ismeret

Allegória • A görög *másról beszélni, képesen beszélni* kifejezésből eredő, képből vagy képsorban megjelenő gondolatalakzat. Lényege, hogy mást mond ki, mint amit láttat. Kettős jelentése van: egy közvetlen és egy áttételes. A közvetlen jelentés csak kifejezőeszköz, az áttételes a lényegi jelentés, mellyel a költő legtöbbször elvont fogalmat egyszerűen megszemélyesít vagy érzékelhető képből ábrázol, mint például Petőfi a *Föltámadott a tenger...* című versében, aki a tenger képében beszél a népről.

Az allegória tulajdonképpen metaforák sorozata, ezt Petőfi verse nagyon jól illusztrálja. A magyar költők szívesen éltek ezzel a kifejezőeszközzel különösen a politikai elnyomás idején. Példaként Tompa Mihály *A madár, fiához* és Arany János *A rab gólya* című verseket említhetjük.

FÖLTÁMADOTT A TENGER...

Föltámadott a tenger,
A népek tengere;
Ijesztve eget-földet,
Szilaj hullámokat vet
Rémítő ereje.

Látjátok ezt a táncot?
Halljátok e zenét?
Akik még nem tudtátok,
Most megtanulhatjátok,
Hogyan mulat a nép.

Reng és üvölt a tenger,
Hánykódnak a hajók,
Súlyednek a pokolra,
Az árboc és vitorla
Megtörve, tépve lóg.

Ivan Ajvazovszkij:
Vihar a Jeges-tengeren, 1864

Tombold ki, te özönvíz,
Tombold ki magadat,
Mutasd mélységes medred,
S dobáld a fellegekre
Bőszült tajtékodat;

Jegyezd vele az égre
Örök tanúságúl:
Habár fölül a gálya,
S alúl a víznek árja,
Azért a víz az úr!

gálya – evezőeszközökkel és vitorlákkal felszerelt hajófajta, melyen rendszerint rabok vagy rabszolgák eveztek

Amit a múról tudnod kell

Keletkezése • Petőfi első, nyomtatásban is megjelent királyellenes verse. Megírására a Bécsből érkező nyugtalanító hírek készítették. 1848. március 27-én terjedt el Pesten, hogy az uralkodó az első leiratban adott vívmányokat egy másodikban visszavonni készül. Még aznap délután ötkor népgyűlést tartottak a Nemzeti Múzeum előtt, melyen Petőfi beszélt. Másnap azután a hír igaznak bizonyult: Bécsben megjelent az új királyi leirat, s március 29-én a frissen kinevezett magyar miniszterelnök, Batthyány gróf lemondott. 30-án már újabb forradalom kitörése fenyegetett Pesten. Este tízkor, amikor a leirat megérkezett Pestre, Petőfi és a márciusi ifjak fegyverkezésre szólították fel a népet. E napokban írta meg a *Föltámadott a tenger...* és *A királyokhoz* című verseit.

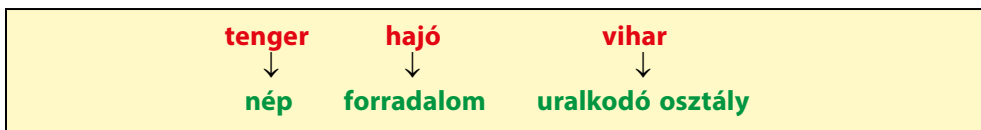
Műfaja • Allegória. Az allegória hosszabb gondolatsoron, versszakon vagy egy egész versen át kifejtett metafora vagy megszemélyesítés. A versnek van egy elsődleges jelentése, de a képek következetes alkalmazásával feltűnik egy második jelentés is.

Petőfi ebben a versben nem hagy kétséget afelől, hogy mi is ez a második jelentés. Rögtön a vers indításakor meg is magyarázza az allegóriát: *Föltámadott a tenger, / A népek tengere...*

Az 1. sor egy vihar leírását készíti elő. A 2. sor mindjárt azt is kifejti, hogy ez a vihar a népek körében zajlik, ez tehát egy forradalom. A *népek* kifejezés többes száma mutatja az egész történelmi kort, amelyben ez a vers megszületett. Európában 1848 tavaszán végigsöpört a forradalmi hullám a zsarnokságot megtestesítő Szent Szövetség ellen. A *Föltámadott a tenger...* a nemzetközi szabadságharc költeménye. Petőfi a magyarországi eseményeket ennek az európai mozgalomnak a részeként értékeli (Az *Egy gondolat bánt engemet...* című versében is ezt fejtegeti: *Ha majd minden rabszolga-nép / jármát megúnva síkra lép*).

Szimbólumrendszere • Petőfi egyetlen szimbólumrendszerre építi fel a verset: a **tenger – hajó – vihar** képekre. Az első sorban kifejtett kép alapján elég egyértelmű

a képek jelentése. A tenger a nép, a vihar a forradalom, a tengeren hánykolódó hajó pedig az uralkodó osztályt, a nemeseket, a királyt jelképezi.

Szerkezete és költői képei • A vers egy tablóképen keresztül mutatja meg a tengeri vihart. A kép lassan, fokozatosan bomlik ki. A tenger mozgása egyre erőteljesebb, egyre fenyegetőbb (*föltámadott, szilaj hullámokat vet, reng és üvölt, tombol*). A vihar erősödésével a hajók helyzete is egyre reménytelenebb (*ijesztve, hánykolódnak, súlyednek, megtörve, tépve*).

A vihar a 4. versszakban éri el a tetőfokát, amikor megfordul a világ: a tenger medre lesz szárazon, és a hullámok az égig érnek. Ebben a hatalmas látomásban megjelenik a bibliai özönvíz¹ képe is. A vihar, azaz a forradalom itt is mindent megtisztító erőként lép fel: eltörli a föld színéről az elnyomatást, az uralkodókat (*súlyednek a pokolra*).

Az utolsó versszak mutatja meg igazán, hogy ez nem egy valódi forradalom leírása, csupán egy példázat². Ebben a versben egy társadalmi példázatot látunk: egy lehetséges jövőt mutat meg Petőfi, amennyiben a nép nem kapja meg mindazt a jogot, amelyet megérdemel. Ezt a tanulságot a nép fenyegető erejének bemutatásával példázza: *Habár fölül a gálya, / S alul a víznek árja, / Azért a víz az úr!*

Verselése • Időmértékes verselésű, jambusokból épül fel. A szabályos lüktetés azonban időnként megtörik, ezzel is alátámasztva a vihar mindent szétromboló erejét. A rímeknek erős, kiemelő szerepük van. A vers keresztrímekből áll, de kibővül még egy sorral (eredeti formában: a b a b, kibővítve: a b a a b). A legfontosabb gondolatot a távolabb eső rímpár hordozza. A közöttük levő sorpár feszültséget okoz, a szó a váratlanság erejével csap le: *Föltámadott a tenger, / A népek tengere; / Ijesztve eget-földet, / Szilaj hullámokat vet / Rémitő ereje*. A versben kimutatható a szüntelen fokozás.

Üzenete • Petőfinak e költeménye valóságos forradalmi hangulatot fejez ki romantikus eszközökkel. A *Föltámadott a tenger...* című vers egyszerre tartalmazza a pillanat forradalmi lelkesedését és hatalmas indulatát, valamint azt a felismerést, hogy a népforgalom még csak lehetőségként van jelen (*Máday István* irodalomtörténész).

1. Milyen hírek hallatára írta Petőfi a *Föltámadott a tenger...* című versét? **2.** Mi a műfaja? Hány jelentést hordoz a cím? **3.** Elemezd a vers szimbólumrendszerét! **4.** Milyen a vers szerkezete, költői képei? **5.** Értelmezd írásban a vers utolsó három sorát! **6.** Tanuld meg a verset emlékezetből!

¹ Az özönvíz szerepe az volt, hogy megtisztítsa a földet a bűnöktől, a bűnösöktől.

² A példázat egy érdekes és tanulságos történet, amely egy erkölcsi, társadalmi igazságra világít rá.

SZÖRNYŰ IDŐ...

Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő.
Talán az ég,
Megesküvék,
Hogy a magyart kiirtja.
Minden tagunkból vérezünk,
Hogy is ne? villog ellenünk
A fél világnak kardja.

És ott elől a háború
Csak a kisebb baj; szomorúbb,
Mi hátul áll,
A döghalál.
Be kijutott a részed
Isten csapásából, o hon,
Folyvást arat határidon
Két kézzel az enyészet.

Egy szálig elveszünk-e mi?
Vagy fog maradni valaki,
Leírni e
Vad fekete
Időket a világnak?
S ha lesz ember, ki megmarad,
El tudja e gyászdolgokat
Beszélni, mint valának?

S ha elbeszéli úgy, amint
Megértük ezeket mi mind:
Akad-e majd,
Ki ennyi bajt
Higgyen, hogy ez történet?
És e beszédet nem veszi
Egy örült, rémülésteli,
Zavart ész meséjének?

Amit a múról tudnod kell

Pestről 1849 nyarán Petőfi családotul Mezőberénybe húzódott. A mezőberényi napok tehetetlen fájdalomt és haragot sugárzó hangulatának, az ország felfordult viszonyainak hű tükré a költő Arany Jánoshoz írt utolsó, július 11-i levele:

„Kedves barátom, aznapon, melyre hirdettük a népgyűlést, amelyre föllovalt volt bennünket Kossuth, hogy fanatizáljuk a pesti népet a főváros környékén vívandó véres, elhatározó, utolsó leheletünkig tartó csatára, hol Kossuth maga is jelen lesz, s ha kell, meghal Pest romjai alatt stb., mint ő maga mondá: aznapon adta tudtára a kormány a fővárosi népnek – hegedűszóban persze –, hogy esze ágában sincs Pest környékén harcolni, még kevésbé otthagyni becses fogát... Én ezen komiszságra teljes erőm és tehetségem szerint dühbe jövén, s megemlékezőm még előbbeni sebeimről is, kaptam magamat, fölszedtem sátorfámat s másnap családommal együtt ide, e békési magányba bujdoskoltam azon óhajtással, vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényszerítene sorsom; s most itt vagyunk, s amely percekben végképp felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok.” (Megrázó vallomás – jegyezte meg Illyés Gyula a Petőfi-monográfiában.)

Keletkezése • S itt, Mezőberényben írta 1849. július 6–17-ke között Petőfi utolsó ránk maradt versét is, vesztés csatáktól tépett, kolerajárványtól sújtott hazájáról. Ekkor már az orosz és az osztrák hadak benyomultak az országba, végül elfoglalták a fővárost. A hírek által kiváltott rémület szólal meg a versben. Az apokaliptikus idők képzetét kelti fel a cím. Végsőkéig felfokozott, rémülettel teli magánbeszéd a mű. Megváltozik Petőfi világképe, gondolatvilága.

Szerkezete • A vers két nagy egységre tagolódik: *kiáltásra* és *kérdésre*.

I. rész: 1–16. sora a **kiáltás**. Logikusan, szigorú következetességgel felépített kijelentéssor: az első két sor tételszerűen fogalmazza meg a lényegi állítást: *Szörnyű idő*, a valóság rossz, legalábbis rossz oldaláról mutatja be. Eddig az égről más feltételezéseik voltak (segített), most ez is negatívvá válik. A szörnyű idő a nemzet Isten által elhatározott elpusztításával lesz azonos. A pusztítás eszközei a háború és a döghalál. Az utolsó sorban e kettőt egyetlen metaforában foglalja össze: *...arat határidon / Két kézzel az enyészet*. Petőfi kiesett abból a világból, ahol a jó győz, ami jellemző az *Európa csendes, újra csendes...* c. versére.

II. rész: 17–32. sora a **kérdés**. A harmadik szakasz új viszony a valósághoz, sajátos viszonyulás ember és valóság között: *S ha lesz ember, ki megmarad, / El tudja e gyászdolgokat / Beszélni, mint valának?*). Az egymásra torló kérdések fokozódó sora: a nemzet pusztulása biztos, a kérdések a lehetőségek szűkülését jelzik: marad-e túlélő, el lehet-e mondani a történeteket, elhiszik-e a sok szörnyűséget? – még a túlélés is értelmetlenné, céltalanná válik. A történetek hihetlensége az elfogadhatatlanságát jelzi. Abszurd világkép jelenik meg, ami nem emberi, nem reális, ezért történhetnek meg, olyan dolgok, amik megtörténnek. A valóság egy irracionális mese, *Egy őrült, rémülésteli, / Zavart ész meséje*, hiszen a megbomlott világot ép ésszel ábrázolni lehetetlen.

Idősíkok a versben • Egyetlen idősík dominál: örök jelen uralkodik a versben. A múlt nem jelenik meg, a jövő kilátástalan. Csak a kozmikussá nőtt jelen idő, az örökös és aktuális végítélet létezik. A megjelenő motívumok, a szörnyű látomások nem a bibliai utolsó ítéletet idézik. Nem értelmes apokalipszist, hanem kiszámíthatatlan kataklizmát jelenít meg. Egy fordított végítélet víziója bontakozik ki: ártatlanok szenvedése, gonoszok diadala, egy értelmetlen világvége a látomása.

Petőfi élete utolsó félélének költészete későbbi irányzatokhoz, a századvégi modern költészethez kapcsolódik, ezeket készíti elő.

1. Az Aranyhoz írt utolsó levél alapján Petőfi milyen lelkiállapotban van? 2. Ez az állapot jellemezte őt a *Szörnyű idő...* című vers megírásakor is? 3. Hány szerkezeti egységre bontható a vers? 4. Elemezd az első részt! 5. Milyen kérdéseket fogalmaz meg a második részben? 6. Hány idősíkjá van a versnek? * * 6. Petőfi utolsó versében a végső pusztulás megrendítő látomását jeleníti meg. Készítsd el a vers vázlatát a költő szavaival!

ARANY JÁNOS (1817–1882)

Barabás Miklós:
Arany János portréja, 1848

Arany János a magyar irodalom meghatározó egyénisége. Az életmű kimagasló jelentőségének egyik bizonyítéka, hogy már 1887-ben megjelent egy könyv *Arany János* címen. Szerzője a fővárosi reáliskola fiatal magyartanára, Riedl Frigyes volt. Ezt írta benne: „*Arany ... mint a magyar nyelv költőiségének legnagyobb ismerője kultúránk egy maradvány elemé. Befolyása szellemi életünkre idővel csak még növekedhetik, a jövő nemzedékek őrajta fognak művelődni, nyelvük meggazdagodik az ő szavaival, képzeletük az ő alakjaival.*” A könyv nagy érdeme, hogy Arany halála után már öt évvel átfogó képet ad a költő életművéről.

ÉLETÚTJA

Gyermekévek, ifjúkor • Nagyszalontán született 1817. március 2-án. Apja, Arany György és anyja, Megyeri Sára idősödő emberek voltak már, mikor fiuk megszületett. A család súlyos tüdőbajjal volt megáldva, a tíz gyerek közül csupán kettő maradt életben, csak a legidősebb Sára és a legfiatalabb János. A szülők féltő gonddal vették körül a fiút, aki három-négy éves korában tanult meg olvasni, hamuba írt betűk segítségével. „*Mire iskolába adtak, hova mód nélkül vágytam, ... már nemcsak tökéletesen olvastam, de némi olvasottsággal is bírtam, természetesen oly könyvekben, melyek kezem ügyébe estek. ... A tanító, megpróbálván, rögtön, amint felvettek, elsőnek tett osztályomban s e helyet folyvást megtartottam. A többi tanító és növendék a nagyobb osztályokból, sőt külső emberek is, csodámra jártak, s én nem egy krajcárt kaptam egy vagy más produkcióm jutalmául.*”

Tizennégy éves korában Arany segédtanítói állást vállalt, hogy hajlott korú szüleit megkímélje a taníttatás költségétől. Két év után a debreceni kollégiumba ment, de már az első félév lesújtó volt számára mind anyagiakban, mind tanulmányi eredményekben. Kisújszállásra menekült segédtanítónak, ahol Török Pál rektor mellett helyreállt lelki egyensúlya. Itt ismerkedett meg a klasszikusokkal és az akkori modern irodalommal.

Tizennyolc éves volt, amikor visszatért Debrecenbe. Hamarosan az első diákok között volt. Belevágott a francia nyelv tanulásába, a latin klasszikusok mellett

a német költészetet olvasta. Jól gitározott. Kitűnő hangjával feltűnt a kollégium énekkarában. Képességei irányával nem volt tisztában: hol festőnek, hol szobrásznak, hol muzsikusnak készült.

A tizenkilenc éves, félénk és tartózkodó fiatalember – mindenki meglepetésére – felcsapott vándorszínésznek. Csalódása azonban gyorsan bekövetkezett. Komoly szerepeket nem kapott, rosszul érezte magát a korhely cimborák között. Két hónapig tartott a kaland, amelynek azonnal véget vetett a sorsdöntő álmom: anyját halva látta: A „tékozló fiú” Máramaroszigetről – hétnapi gyaloglás után – megszegyenülve, lelkiismeret-furdalás közepette hazatért Szalontára. Álma szomorú valósággá vált: édesanyja haldoklott, édesapja megvakult.

„A város és az egyház előljárói részvétellel tekintek sorsomat; még azon őszszel megválasztanak ún. korrektornak¹ ... Egy darabig atyámmal laktam, majd őt néném magához vévén, az iskola épületébe költöztem én is. E hivatal, melyben a magyar s latin grammatikai osztályokat tanítám, 1839 tavaszáig tartott, akkor egy évig írnok, azután rendes aljegyző lettem. ... 1840 novemberében, 23 éves koromban, megházasodtam, szívem régi választását követvén.” Választottja egy helybeli árva lány, Ercsey Julianna volt. 1841-ben megszületett az első gyermek, Juliska, majd 1844-ben a második: László.

Első irodalmi sikerek • Szilágyi István, barátja, egykori debreceni diáktársa ösztönzésére Arany görög klasszikusokat kezdett fordítani, és megtanult angolul. 1846-ban a Kisfaludy Társaság pályázatot írt ki. Arany álnéven beküldte *Az elveszett alkotmány* című satirikus eposzát. Elnyerte az első díjat, de egyik bírálója, Vörösmarty Mihály elmarasztaló véleménye mélyen érintette: „nyelv, verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát ülnők”. A Kisfaludy Társaság, amikor *Az elveszett alkotmányt* kitüntette, új pályázatot hirdetett népies elbeszélő költeményre. „Készítessék költői beszély, melynek hőse valamely a nép ajkain élő történeti személy, pl. Mátyás király, Toldi Miklós, Kádár vitéz stb. Forma és szellem népies legyen.” Toldi históriáját a szalontai néphagyomány is ismerte, Arany pedig olvasta Ilosvainak Toldiról szóló történeteit. Így szinte egy lélegzetre megírta a Toldi mind a tizenkét éneket.

1848 elején a Kisfaludy Társaság tagjává választotta, később pedig annak igazgatója lett. 1848–1849-ben a szabadságharc hűséges közkatonája: nemzetőr. A szabadságharc bukása után állását elvesztette, mivel azonban nem volt jelentősebb politikai szerepe, ez nem járt további következménnyel. Egy ideig járási írnok volt. 1851 őszén a nagykőrösi egyháztanács meghívta Aranyt a gimnázium magyar irodalmi tanszékére. Családostul átköltözött Nagykőrösre, s kilenc éven át tanított a magyar mellett latint és görögöt. Tanítványai nagyon szerették. Egyik közülük így írta le Arany szemének varázsát: „Sohasem láttam felnőtt embernél oly végtelenül jóságos s oly nagy gyöngédséget kifejező szemeket, melyeket rendszerint valami fátyolféle takart, mint érett gyümölcsöt a hamva, s csak ha valami kedves, tréfás dolgot mondott csendesesen, szelíden: akkor villant fel egy pillanatra a belső tűz zsarátnoka, s csodálatosan édes, derült fénnel ragyogta be arcát.

¹ korrektor – itt: tanító a rektor után, de több fizetéssel s több önállósággal, mint a többi altanító

Befelé nézett, mint azok szoktak, akiknek gazdag benső világuk van.” Arany itt írta híres balladáit, melyek egyedülállóak költészetünkben. Közben megszülettek verstani és irodalomtörténeti tanulmányai is.

A pesti évek • A lapszerkesztő, akadémiai titkár Arany János 1860-ban Pestre költözött, majd hamarosan megindította a *Szépirodalmi Figyelő* című hetilapot. A munkatársak közül többen Deák Ferenc eszméivel rokonszenveztek, aki az osztrákokkal való kiegyezést készítette elő (Gyulai Pál, Tompa Mihály, Kemény Zsigmond, Szász Károly, Lévy József). A lap elméleti igényessége, magas intellektuális szintje nem számíthatott a szélesebb közönség érdeklődésére. A kiadó, Heckenast Gusztáv két év után nem vállalta a további megjelentetést. Ezért Arany *Koszorú* címmel átszervezte a *Szépirodalmi Figyelőt*. Igen jelentős Arany műfordítói tevékenysége. Shakespeare-fordításain túl (*Szentivánéji álom, Hamlet, dán királyfi, János király*) magyarította a világirodalom legnehezebb szövegei között tartott műveket, Arisztophánész vígjátékait (*A felhők, A madarak, Lysistrate* stb.). Lánya 1863-ban bekövetkező halála annyira megviselte Aranyt, hogy *Juliska emlékezete* című verséből csak négy sor készült el, majd a költő ezt írta a lapra: „Nagyon fáj! Nem megy!” 1865-ben az Akadémia titkára lett. Csaknem tízéves hallgatás következett írói pályáján. Nyugdíjba vonulásától (1877) 1882-ig költészete ismét kivirágzott. A város zaja elől a Margitsziget tölgyfái alá menekült. Kisebb verseit a kulcsra záródó *Kapcsoló könyvbe* tisztázta le, keletkezésük sorrendjében, napra szóló keltezéssel. Legbeavatottabb barátainak, de lehet, hogy csak fiának mutatta meg őket. *Őszikék* című verseskötete csak halála után jelent meg. Egyik menedéke a zene volt. A másik: magányos, Duna-parti sétái, melyeket sohasem mulasztott el. Egy ilyen séta okozhatta a végzetes tüdőgyulladást. Karosszékében érte a halál 1882. október 22-én.

Nota bene!

Arany írói pályájának nagyobb korszakai

EPIKUS MŰVEK:

- **1845–1848:** a pályakezdés nagy elbeszélő költeményei (*Az elveszett alkotmány, Toldi, Toldi estéje*)
- **1850-es évek:** a szabadságharc bírálata (*Nagyidai cigányok*)
- **1853-tól haláláig:** születnek töredékek a *Csaba-trilógiához*, de csak a *Buda halála* készült el belőle teljes egészében
- **1877:** *Toldi szerelme* – a trilógia középső része.

LÍRAI MŰVEK:

- **1840-es évek vége:** írt néhány verset is epikus művei mellett: többek között egy híres allegóriát (*A rab gólya*), népies költeményt (*Rásüt az esthajnal, Rózsa Sándor*), Rákóczi sirató-élesztő költeményt (*A rodostói temető*). A szabadságharc alatt születik *Eldorádó* című szatirikus hangú költeménye, és lelkes toborzó verse a *Nemzetőr-dal* is
- **1850–1853 első nagy lírai korszaka:** Világos után a nemzet egyik el-síratója, majd vigasztalója (*Letésem a lantot, Kertben, Visszatekintés, A lejtőn*)
- **1877–1880 második és egyben utolsó nagy lírai korszaka:** *Őszikék*.

BALLADÁK:

- **1849-ig:** naiv és népies balladák kora (*A varró lányok, Szőke Panni, A méh románca*)
- **1850-es évek:** nagykörösi balladák kora (történelmi: *A walesi bárdok, V. László, Zách Klára, Szondi két apródja*; népi: *Ágnes asszony, A hamis tanú, Az árva fiú*)
- **1860-tól:** modern balladák kora (*Hidavatás, Tengeri-hántás, Tetemrehívás, Vörös Rébék, Képmutogatók, Az ünneprontók, Az örök zsidó*)

1. Ki írta az első Arany-életrajzt? **2.** Hol született Arany, és kik voltak a szülei? **3.** Hol végezte tanulmányait? **4.** Miért nem fejezte be iskoláit? **5.** Ki az a volt iskolatárs, aki felébresztette művészi ambícióit? **6.** Mi hozta meg számára a művészi elismerést? **7.** Milyen szerepe volt Aranynek a forradalomban és a szabadságharcban? **8.** Mesélg a nagykörösi évekről! **9.** Életének utolsó színtere a főváros. Hogyan került ide, milyen feladatot vállalt? **10.** Mikor halt meg? ** **10.** Olvasd el Arany János életrajzát! Állítsd össze a szöveg alapján az életrajzvázlatot, és írd le a füzetbe! **11.** Készíts prezentációt Arany János életrajzából!

Irodalomelméleti ismeret

Életkép • Zsánerkép, olyan kisebb prózai vagy verses mű, amely az élet tipikus, gyakran előforduló jeleneteit, helyzetait, rendszerint a népi életet ábrázolja, annak alakjait eleveníti meg. Hasonlít a novellához, de cselekményszegény, szereplői nem egyéni jellemek, elnagyoltan vannak ábrázolva.

A magyar irodalomban a XIX. században, a reformkorban jelentkezett az életkép műfaja az irodalmi népiesség megjelenésével. Példa erre Petőfi Sándor *Egy estém ott-hon, Négyökrös szekér, Befordultam a konyhára* és Arany János *Szegény jobbágy, Családi kör* című költeményei. A korszak jeles irodalmi és kulturális folyóirataiból kettő is, a *Budapesti Életképek* (1840–1848) és *Életképek* (1844–1845) egyenesen címében hordozta a műfaj megjelenését. Ennek megfelelése a festészetben az a klasszicizáló irányzat volt, ami naiv módon, részletektől és nagyobb összefüggésektől mentesen ábrázolta a népi életet, de elősegítette a népi kultúra tudományos feltárását (például Györgyi (Giergl) Alajos *Vigasztalás* című festménye).

A magyar irodalomban ez a műfaj a realista regény előfutára lett, segítette annak kibontakozását.

A SZEGÉNY JOBBÁGY

Életkép a multból

Széles országúton andalog a jobbágy,
Végzi keservesen vármegye robotját.
Kavicsos fővénnyel rakta meg szekerét,
Annak terhe alatt nyikorog a kerék.

Almási László: *Ökrös szekér*, 2020

Tántorogva ballag a két kajla sőre,
Alig tetszik rajta, hogy mozog előre,
Méla mind a kettő, mintha gondolkoznék:
Hány ízben hozott már és hány ízben hoz még?

Ott ül a szegény pór az első saroglyán,
Elkopott ostorát a kezében fogván;
Szomorú képére rőt kalapja alá-
Hullna, ha négy-öt szál madzag nem tartaná.
Néha megszakasztja hosszú hallgatását,
Biztatgatja két hű igavonó társát,
De azok nem bírnak lépni sebesebben,
Talpok a kőüttől ég eleven sebben.

Széles országúton, mint az ég morgása,
Hallik a távolban hintó robogása,
Csak imént dördült meg messzi földön, és lám,
Perc alatt elétűnt, mint a fényes villám.
A négy szürke lónak a két kajla sőre
Nagykeservesen tud kitérni előle,

Pedig félni, félnek; mert az isten-adták
Bírnák csak a jármot, mindjár' elragadnák.

Dölyfös uri kocsis ül a hintó bakján
Félkezében cifra ostort suhogtatván;
Jobban esik neki, a kényes lelkének,
Ha nyakába sujt a két szegény sőrének;
Jobban esik neki, ha egyet kiálthat:
Földi, a kerékagy siratja a hájat!
Kár volt annak árát a csapszéken hagyni,
Szegény tengelyedet siralomnak adni.

Föltekint a jobbágy, szomorúan felel:
Hej! bíz a háj árát nem kocsmá nyelte el,
Ami volt körültem, egy kevés zsiradék,
Gyors hintóitokra mind felkenegték.
De a hintó népe nem hallotta e szót:
Szegény ember! és ez így talán jobb is volt,
Másképp ki áll jót, hogy e gyámságos kezek
Nyers-nyakasságodért meg nem fenyítenek!

sőre – hízlalásra fogott szarvasmarha; **fővény** – homok; **siralomnak adni** – nyikorogni hagyni

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • Az alábbiakban Bene Sándor, a MTA BTK Irodalomtudományi Intézete tudományos főmunkatársának *Arany János egyik versének keletkezéséről* című cikkének részletét olvashatjátok, mely érdekes adalékként szolgál *A szegény jobbágy* című életkép megírásának körülményeiről.

Waldapfel József az *Irodalomtörténet* 1930. évf. 102. oldalán *Arany János egyik költeményéhez* cím alatt értékes megjegyzéseket fűz *A szegény jobbágyhoz*. Ő hívja fel először a figyelmet Aranynak 1847. szeptember 7-én Petőfihez írt levelében e vers fogantatására vonatkozó szavakra: „*Itt nem léted óta ... az országutat megkövecsezték (nekem egy versembé került).*” Majd így folytatja: „*A szegény jobbágy a Pesti Divatlap 1847. augusztus 19-i 34. számában jelent meg.*” Írásának időpontja legvalószínűbben júliusra tehető, Petőfi ugyanis június 10-én távozott Szalontáról. ... A *Nagyszalonta és Vidéke* c. hetilap 1890-es évfolyamában Rozvány cikksorozatát közöl *Arany János életéből* címen. Az 1890. ápr. 6-i 15. számban ezt olvashatjuk: *A jobbágy világban éppen Arannyal együtt mentem be Váradra az apám szekereén. Egy gazdag földesúrnak fia négyes úri fogaton utolért bennünket, s elénk vágatott; a mi lovaink azonban, egy kicsit neki tüzesedvén, nyomon követték az úri fogatot. Így együtt haladva, utolértük egy,*

az út közepén haladó, és a megye közmunkájában kavicsot fuvarozó jobbágnak két kis ökör által nehezen vontatott terhes szekerét. Az úri kocsis már jó messziről kiabálta: „térj ki”. A szegény jobbágy kezével, lábával nógatta az ökreit a kitérésre. Az úri kocsis bosszúságában, hogy neki kell kitérni a sima útról, ostorával a szegény jobbágy és sőrének nyaka közé vagdalt. Arany, amint ezt a brutalitást meglátta, mélyen elszorodott, s csak felsóhajtott: és ezek gyámjai ennek a szegény népnek! Mi lett az úri kocsisból? nem tudom: hanem azt már tudom: mi lett a földesúrfiból? Oda lett a két falu, oda lett több ezer holdas földje, oda lett ő maga is, nagy távolban; kegyelem kenyéren tengődve. Nyoma sincs a fényes családnak az ősi fészken... Az idézet vége, mely szerint Rozvány ismerte a földesúr családját, még hitelesebbé teszi a történetet. A leírás részletekbe menő valószerűsége is megkapó. Más adat is igazolja Arany és Rozvány együttes gyakori Váradra történő szekerezését ebben az időben. Azonkívül, hogy Arany fiatalabb korában mint házitanító hosszabb ideig a Rozvány családnál lakott és így bizalmas viszonyba kerültek.

Témája • A legszegényebb társadalmi réteg, a jobbágyság mindennapjainak, életének bemutatása. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért olyan szegény a magyar jobbágy. Célja az, hogy ráirányítsa a figyelmet ennek a rétegnek a szegénységére. Címében a szegény jelző nemcsak anyagi vonatkozásban jellemzi a jobbágyot, hanem kiszolgáltatottságára is utal.

Szerkezete • Öt strófából áll az életkép. Az **első két versszak** szinte filozofikus elmélkedés a lét nehéz kérdéseiről, melyeken mintha a két sőre is, amiket Arany a kocsis két hű igavonó társának nevez, elgondolkodna. Alig mozognak előre, mert a lábuk már eleven az egész napos fuvarozástól. A gazdájuk sem tudja, „hány ízben hozott már és hány ízben hoz még?”. A **harmadik versszakban** a csendes elmélkedést az úri hintó zaja szakítja meg. A sebesen közeledő négy szürke paripa elől a szegény jobbágy az ökreivel alig tud kitérni. A **negyedik versszakban** a hintó dölyfös kocsisa kigúnyolja, sőt meggyanúsítja a szegény embert, hogy elitta a kenőcs árát a kocsmában, azért nyikorog a kerék, és még az elkínzott igavonó állatokra is rásújt cifra ostorával. Az **utolsó versszakban** a megalázott szegény ember szomorúan, de emelt fővel utasítja vissza a rágalmat, s kimondja, hogy nyomorúságuk oka az, hogy mindenüket elveszik az urak. Szerencsére az úri nép ezt már nem hallja, de ez így van jól, mert... e gyámságos kezek / Nyers-nyakasságáért még megfenyítenék.

Kifejezőeszközök • A jobbágy nehéz sorsát nemcsak jelzőkkel ecseteli a költő, hanem a jelzős szerkezeteket szembe is állítja: nyikorgó kerekű szekér ↔ cifra hintó, elkopott ostor ↔ cifra ostor, két kajla sőre ↔ négy szürke ló, robogó hintó ↔ alig mozgó szekér, szegény pór ↔ dölyfös úri kocsis.

Verselése • A vers formája szerint magyaros, ütemes.

1. Mikor írta Arany János a verset? Hol jelent meg? **2.** Mi a vers történeti alapja? Mesélj róla! **3.** Mire akarta Arany János felhívni a figyelmet? **4.** Milyen kérdésre keresi a választ a költő? Válaszolj a vers szavaival! **5.** Jellemezd a szegény jobbágy külsejét! **6.** Kivel érez együtt a költő? És te? ✨ **7.** Jellemezd az úri hintó kocsisát! Szerinted milyen származású, és általában milyen ember lehet?

Irodalomelméleti ismeret

Helyzetdal • A helyzetdal a dal azon formája, amelyben a költő magát egy másik személy (leginkább népies alak) helyzetébe képzei, vagy saját érzelmeit egy másik személy nevében adja elő. A műfajváltozatot a XVIII. században Faludi Ferenc honosította meg irodalmunkban (*Pipárul*), találkozunk vele Csokonai költészetében is (*Szegény Zsuzsi, a táborozáskor*, 1802); népszerűvé a reformkorban válik (Vörösmarty *Laboda kedve*, 1829; Petőfi *Befordúltam a konyhára*, 1843). Horváth János szerint a helyzetdalból fejlődött ki a zsánerkép, melyben a (költő helyett) hőse kap nagyobb jelentőséget. Ennek uralkodó hangvétele a kedélyesség, a humor.

NEMZETŐR-DAL

Borsos József: *Nemzetőr*, 1848

Süvegemen nemzetiszín rózsa,
Ajakamon édes babám csókja;
Ne félj, babám, nem megyek világra:
Nemzetemnek vagyok katonája.

Nem kerestek engemet kötéllel;
Zászló alá magam csaptam én fel:
Szülőanyám, te szép Magyarország,
Hogyne lennék holtig igaz hozzád!

Nem is adtam a lelkemet bérbe;
Négy garajcár úgyse sokat érne;
Van nekem még öt-hat garajcárom...
Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom.

Fölnyergelem szürke paripámat;
Fegyveremre senki se tart számot,
Senkié sem, igaz keresményem:
Azt vegye hát el valaki tőlem!

Olyan marsra lábam se billentem,
Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem:
De a szabadságért, ha egy íznyi,
Talpon állok mindhalálig víni.

Nem kerestek engemet kötéllel – utalás a kényszersorozásra; **garajcár** – krajcár, régi aprópénz; **mars** – induló; **íznyi** – annyi, mint az ujj perce, *itt*: ha csak egy kis lehetőségem van rá, akkor is; **víni** – vívni

Amit a múról tudnod kell

1848. március 16-án kezdődött a nemzetőrség szervezése. A nemzetőrség egyik fontos feladata a *közbátorság fölötti őrködés* volt. A márciusi ifjak 12 pontos követelésének 5. pontja a „nemzeti őrserget” követelte. A márciusi napokban a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban spontán módra létrejöttek nemzetőri alakulatok, amelyek a rend fenntartását vállalták. Pesten – mint ismeretes – eleve azzal a céllal, hogy tüntetés vagy rendezavarás esetén kizárják a katonaság beavatkozását.

A pozsonyi országgyűlésen született meg a XXII. törvénycikk a nemzetőrség felállításáról. Ennek értelmében a 20–50 év közötti egészséges férfiakat, ha fél jobbágytelek nagyságú birtokkal, illetve 200 Ft értékű ingatlannal rendelkeznek, lakhelyükön végzendő nemzetőri szolgálatra kötelezte.

Keletkezése • 1848 tavaszán egy nemzetőr zászlóalj vonult át Nagyszalontán. katonákat ilyen lelkesen még nem fogadtak erre felé. Nem csoda. Nem az osztrák császár zsoldosai, a magyar haza védelmezői voltak. Egyes vélemények szerint nekik írta Arany János a *Nemzetőr-dalt*. Mások úgy vélik, hogy válasznak szánta Petőfi *Nemzeti dalára*, mert a költőtárs neki ajándékozta a vers 2. példányát. Jakab István, a szabadságharc egyik nótaszerzője megzenésítette *A budai őrserget dala* címmel a *Nemzetőr-dalt*. Nemsokára, Arany legnagyobb meglepetésére, az egész országban énekelték.

Műfaja • Helyzetdal és toborzó dal¹. Arany a katonatoborzó népdalok mintájára írta. A költő mindig tartózkodott a politikától, de a szabadságharcot szívvel-lélekkel támogatta.

¹ *toborzó dal* – a toborzó dalt a katonának besorozott legények énekelték. Egy részük népdal volt, más részüket a katonaság terjesztette, hogy kedvet ébresszen a nehéz katonai szolgálathoz.

Szerkezete • Öt versszakból áll. A Habsburg Birodalom hadseregébe erőszakos eszközökkel sorozták be a fiatal férfiakat. Arra használták az elnyomott népek fiait, hogy egymás fölött őrködjének. Ezzel szemben a forradalom szülőföldjük védelmére toborozta a nemzetőröket. Erre utalnak az első versszakban a *Ne félj babám, nem megyek világra: / Nemzetemnek vagyok katonája* sorok. Arany érezteti, hogy nem a régi katonafogásról, hanem a haza önkéntes szolgálatáról van szó: *Nem kerestek engemet kötéllel... , Nem is adtam a lelkemet bérbe*. A dal a szegény nemzetőr büszkeségét fejezi ki: nem a pénzért fog fegyvert, s amiye van, még azt a keveset is hazájának ajánlja: *Van nekem még öt-hat garajcárom ... / Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom*. A császári birodalomban a katonai szolgálat csupa lemondással és a férfiak érzelmeinek elfojtásával járt. A szabad Magyarországon viszont a nemzet szolgálatára összefonódott a család, az otthon, a szülőföld és a szerelem védelmével. A szabadságharc ezért lehetett sokáig sikeres a túlerővel szemben. Arany a honvédelemnek ezt az emberiségét domborította ki versében. A vers a nemzetiszín zászlóra felisküdt katona lírai önjellemzése. Az utolsó versszakban a hangsúlyt arra helyezi a költő, hogy bizonyítsa, a nemzetőrség nem azért alakult, hogy más népnek ártson, idegenben hódítson: *Olyan marsra lábam se billentem, / Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem*. Nem a támadó, hanem a védekező szándék hatja át a nemzetőrt, amikor hazájáért fegyvert ragad.

A népdalok hatása • Ahogy a népdalokat, úgy Arany János dalát is népdalküszöb vezeti be. Adott esetben egy kép, amely előkészíti a vers hangulatát: *Süvegem nemzetiszín rózsa* (vagy virág, vagy kokárda). A népdalokhoz hasonlóan emlegeti a virágot, de közben megjeleníti a nemzetőrségbe álló legényt. Az *Ajakamon édes babám csókja* sor is kifejezi a forradalom és a szabadságharc szellemét.

Verselése • Magyaros verselésű, ritmusa háromütemű, 4 / 4 / 2 tagolású.

1. Mi volt a szabadságharc alatt a nemzetőrség feladata? **2.** Milyen alkalomból született a *Nemzetőr-dal*? **3.** Mivel fejezi ki a vers a nemzetőr önkéntességét? **4.** Mi jellemzi a toborzó dalt? Miért toborzó dal a *Nemzetőr-dal*? **5.** A helyzet-dalban a költő egy jellegzetes figura helyébe képzeletben magát. Megfelel-e a *Nemzetőr-dal* ennek a meghatározásnak? **6.** Miért nem népdal a vers, és miben hasonlít a népdalokra? ✨ **7.** Jellemezd a dal verselését! Meghatározásában vedd figyelembe az ütemhangsúlyos sorok szótagszámát és a rímelés módját! **8.** Milyennek érzed a vers hangulatát? Válaszd ki a megfelelő jellemzést a következőkből: *hetyke, vidám, a szegénység ellenére büszke, harcias, békeszerető, de harcra kész!* **9.** Mit jelent ez a sor: *Nem is adtam a lelkemet bérbe...?* Melyik értelmezést tartod helyesnek az alábbiak közül?

- a) Örökre a hazának adta magát, nem csak ideiglenesen, bérbe.
- b) A teste elpusztulhat a csatában, de a lelke nem.
- c) A császáriak a lelkét akarták, de ő nem adta.
- d) Nem zsoldért katonáskodik, hanem hazaszeretetből.

A helyes választ írd be a füzetedbe, és magyarázd meg!

A népköltészet toborzó dalai közt vannak vígabb változatúak is, melyek kalandvágyat és férfiaságot éreztetnek. Vannak szomorúak, amelyek siratják az otthont, melyet el kell hagyni, és búcsút vesznek a legény kedvesétől vagy édesanyjától.

Irodalomelméleti ismeret

A magyar műballadát Arany János emelte világirodalmi szintre. Az 1850-es években, az önkényuralom korában keletkezett történelmi balladái nagyrészt allegorikus jelentésűek. Bár tárgyukat a nemzeti múlt rendszerint nehéz korszakaiból meríti, rejtett jelentésükkel a jelenhez szólnak.

Történelmi ballada • A történelmi balladában jelentős történelmi esemény, illetve személy, személyek kerülnek középpontba. A történet nem feltétlenül felel meg a valóságnak, ám a kitalációknak a köztudott részletek szabnak határt. Tehát a költő, illetve az elbeszélő, csupán azokat a részeket színezi ki jobbra, melyek még beleillenek a történelmi eseménybe anélkül, hogy magát a hallgatóság által ismert esetet megváltoztatná. A történetet valamiféle tanulság, vagy balladai igazságszolgáltatás zárja. Fő témájuk *a bűn és bűnhődés*.

A WALESI BÁRDKOK

Zichy Mihály illusztrációja a műhöz, 1894–1898

1. Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A velszi tartomány.
2. Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
A pártos honfivér?
3. S a nép, az istenadta nép,
Ha oly boldog-e rajt'
Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt?
4. Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Velsz:
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

5. S a nép, az istenadta nép
Oly boldog rajta, Sire!
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi pusztá sir.
6. Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Körötte csend amerre ment,
És néma tartomány.
7. Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.
8. Vadat és halat, s mi jó falat
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolga hord,
Hogy nézni is tereh;
9. S mind, amiket e szép sziget
Ételt-italt terem;
S mind, ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.
10. Ti urak, ti urak! hát senkisé
Koccint értem pohárt?
Ti urak, ti urak!... ti velsz ebek!
Ne éljen Eduárd?
11. Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én: de ördög itt
Belül minden nemes.
12. Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim –
Elő egy velszi bárd!
13. Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég velsz urak;
Orcáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.
14. Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. –
- Ajtó megöl fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.
15. Itt van, király, ki tetteidet
Elzengi, mond az agg;
S fegyver csörög, haló hörög
Amint húrjába csap.
16. „Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyűl az éji vad:
Te tetted ezt, király!
17. Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz aki él:
Király, te tetted ezt!”
18. Máglyára! el! igen kemény –
Parancsol Eduárd –
Ha! lágyabb ének kell nekünk;
S belép egy ifju bárd.
19. „Ah! lágyan kél az esti szél
Milford-öböl felé;
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.
20. Ne szülj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt!...”
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.
21. De vakmerőn s hivatlanúl
Elóáll harmadik;
Kobzán a dal magára vall,
Ez íge hallatik:
22. „Elhullt csatában a derék –
No halld meg, Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd.
23. „Emléke sír a lanton még –
No halld meg, Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd.”

24. Meglátom én! – S parancsot ád
Király rettenetest:
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden velsz énekest!
25. Szolgái szét száguldanak,
Ország-szerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. –
26. S Edvárd király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány.
27. Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se bírta mondani
Hogy: éljen Eduárd. –
28. Ha, ha! mi zúg?... mi éji dal
London utcáin ez?
Felköttem a lord-majort,
Ha bosszant bármi nesz!
29. Áll néma csend; légy szárnya bent,
Se künn, nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.”
30. Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona:
Fülembé zúgja átkait
A velszi lakoma...
31. De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.

Edward király – I. Edward (1239–1307) 1272-től uralkodott; **fakó** – sárgásszürke; **velsi tartomány** – hercegség Nagy-Britannia nyugati részén, korábban önálló volt. 1301 óta hercege a mindenkori angol trónörökös; **bárdok** – régi kelta népénekeselek; **pártos** – lázadó, rebellis; **ha** – vajon; **sire** (e.: szír) – felség, az angol király megszólítása; **tereh** – a mai teher szó régies alakja; **megszegik** – eláll a lélegzete; **Montgomery** – Közép-Wales egyik grófsága és névadó vára; **Milford-öböl** – Wales délnyugati csücske, Pembroke grófság. Itt valószínűleg a Montgomerytól mért nagy távolsága miatt szerepel, az egész hercegség elpusztult. A délnyugatról jövő tengeri szél pedig panaszdalával beborította egész Walest; **koboz** – húros, pengetős hangszer; **lord-major** – London polgármestere; **Ötszáz énekli hangosan / A vértanúk dalát** – a történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Eduárd angol király, Wales tartomány meghódítása (1277) után, ötszáz walesi bárdot végeztetett ki, hogy *nemzetök dicső multját zöngve, a fiaikat föl ne gerjeszthessék az angol járom lerázására.* (Arany János jegyzete.)

Amit a múról tudnod kell

A walesi bárdok Arany János egyik talán legismertebb, leghíresebb alkotása. Keletkezésének különös történelmi háttere volt. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kegyetlen leverése után következett Magyarországon a Bach-korszak. Az ország vérben állt, a nép rettegett a megtorlástól és gyűlölte az osztrákokat. Nem bocsátotta meg Ferenc Józsefnek az aradi tizenháromat.

A ballada történelmi háttere • A ballada az angol történelem egy régi eseményét meséli el. 1277-ben I. Eduárd (Edward) angol király elfoglalta az addig független országot, Walest. Ezután meglátogatta meghódított tartományát, s a monda szerint

látogatása alkalmával 500 bárdot (költőt) végeztetett ki, mert nem voltak hajlandók dicsőítő énekeket írni róla.

Keletkezése • Ferenc József, az 1848–1849-es szabadságharcot leverő osztrák császár 1857-ben látogatott először Magyarországra. Arany Jánost, mint a nemzet legnagyobb költőjét is felkeresték, hogy írjon ünnepi köszöntő verset az uralkodó tiszteletére. Ő szerényen, de határozottan elutasította a hivatalos felkérést, nem volt hajlandó a szabadságharcot vérbefojtó császárt dicsőíteni versében. Ezután egy másik költőt, Lisznyai Kálmánt kérték fel a feladatra, s ő meg is írta a köszöntőt. Arany ezen annyira felháborodott, hogy megírta *A walesi bárdok* című balladáját, amelyben a zsarnoknak ellenálló költőknek állít emléket. A mű 1863-ban jelent meg, ekkor fejezte be a költő.

A ballada politikai tartalma nyilvánvaló volt: a nemzetet eltipró zsarnokkal való szembenállást fejezte ki. A műnek a költő az *Ó-angol ballada* alcímet adta, hogy műfordításnak tűnjön. Az olvasók azonban tudták, hogy a Walest meglátogató angol Edward valójában Ferenc József, a bárdok pedig az uralkodó dicsőítését megtagadó magyar költők, akik az elvesztett szabadságharc emlékét őrzik.

Műfaja • *A walesi bárdok* című költemény műballada, történelmi ballada. A vers formája és szerkezete hasonló a népballadákéhoz. Ilyen hasonlóság a kihagyásos szerkesztés: az elbeszélte történetnek csak a legfontosabb elemeit emeli ki, és a strofaismétlés: a vers egyes szakaszai kis változtatással többször is megismétlődik.

A balladában mindhárom műnem jellemzői megtalálhatóak.

Az epika jellemzői: mint minden epikus műnek, ennek is története van.

I. Előkészítés (expoziáció)

- Edward király megérkezik Walesbe.

II. A cselekmény kibontása

1. Konfliktus

- A bárdok nem hajlandók énekelni a királynak

2. Bonyodalom

- ősz bárd
- ifjú bárd
- a harmadik bárd

3. Tetőpont

- 500 bárd kivégeztetése, Edward menekül

III. A megoldás

- A király megőrül

A líra jellemzői: formája vers, költői képek találhatók benne: megszemélyesítések: *emléke sír a lanton még; néma tartomány*; hasonlatok: *orcáikon, mint félelem sápadt el a harag; levágva népünk ezrei, halomba, mint kereszt*; metaforák: *legszebb gyémántja Velsz; fehér galamb, ősz bárd; átok fejedre minden dal*. Rímei: x a x a – félrím. Az erős zeneiséget a belső rímek is fokozzák: *Vadat és halat, s mi jó falat; Mint akarom, s mint a barom; S mind, ami bor pezsegve forr*.

Ritmusa: jambusi lejtésű sorokból épülnek fel a négysoros versszakok. Sorainak szótagszáma 8+6+8+6. Ez az óangol és skót balladák szokásos verselési formája. Érzelmeket fejez ki: a főurak haragja, a király félelme, a legyőzöttek bánata, a bárdok hazaszeretete, bátorsága.

A dráma jellemzői: sorsfordulókat mutat be: a bárdok halála, a király megőrülése. Drámai közlésformák: párbeszéd, király és walesi főúr, király és bárdok, király és lordmajor

Szerkezete • A ballada 31 versszaka szerkezeti szempontból három fő részre tagolható. Mint a népi balladánál, itt is a különböző részeket ugyanaz a gondolat vezeti be: *Edwárd király, angol király / Léptet fakó lován*. Kivétel az utolsó szakasz, ahol a nyugalmas *léptet* szó helyett a *vágtat* szót használja a költő, ezzel is kifejezve a zsarnok király sietségét. A balladai homály (kihagyások) gyorsítják a tempót, s ezáltal fokozzák a feszültséget az olvasókban.

I. rész, 1–5. vsz.: az angol uralkodó, I. Edward a leigázott Walesbe látogat, hogy a meghódított tartományt felmérje, birtokba vegye. A király és az udvaronc párbeszédéből az előzményekre is következtethetünk. A király gunyoros kérdéseire talán egy walesi nemes válaszol szavaiban mély fájdalommal: *Kunyhói mind hallgatva, mint / Megannyi puszta sír*. E két utolsó sort az úr inkább csak magában suttogja, nem a zsarnok fülének szánja.

II. rész, 6–25. vsz.: Montgomery várában az uralkodó a gazdag vendéglátás ellenére is érzi, hogy a walesi urak hallgatása mögött mi rejlik. Nyíltan megsérti a vendéglátóit, azt várja a legyőzöttektől, hogy dicsőítsék. Azonban ilyen ember nem él ebben az eltiport, leigázott, porig rombolt tartományban, hisz mindenki gyűlöli a királyt, amiért szabadságuktól megfosztotta őket. A három bárd alakja három költőtípust szimbolizál. Az első megfontolt *fehér galamb, ősz bárd*, aki öregesen beszél, s habár nem fiatal, szavai mégis fenyegetőek: *Te tetted ezt, király!* Mintha a levert magyar szabadságharcot követő véres megtorlás és az elnyomás ellen szólna. A második fiatal, romantikus *ifjú bárd*. A maga romantikus módján énekel, lágyan, nincs benne fenyegetés csak panasz és fájdalom. A harmadik *középkorú férfi* lehet, aki erőteljes és kemény. Nincs szavaiban lágyág csak vád és átok, nem siránkozik, inkább felelősségre von: *Neved ki diccsel ejtené, / Nem él oly velszi bárd. ... Átok fejedre minden dal, / Melyet zeng velszi bárd*. A bárdok a király elkövetett bűneit éneklik meg, és valamennyi walesi énekes nevében elutasítják a zsarnok dicséretét. Az ötszáz bárd mártírhalála érezteti Edward zsarnoki hatalmának tarthatatlanságát. Sokan azt tartják, hogy Arany saját magát festette meg a harmadik bárdnak az alakjában. Erre utal az elhunyt, a csatában elesett *derékre történő utalás*, akiben már a korabeli közvélemény is Petőfit vélte felfedezni.

III. rész, 26–31. vsz.: a Londonba visszatérő szinte őrjöngő királyt látjuk. A bárdok éneke zeng fülében, kiket kegyetlenül lemészároltatott, talán felébredt ebben a kegyetlen zsarnokban a bűntudat? A bárdok mégis diadalt arattak, méghozzá erkölcsi diadalt és egész Wales győzött. A máglyára menő igazak éneke Londonig elhallatszott, hogy a király fülében csengve bosszút álljon a lemészároltakért: *De túl zenén, túl síp-dobon, / Riadó kürtön át: / Ötszáz éneklő hangosan / A vértanúk dalát*. A királyt utoléri a büntetése. A lelkiismerete, a bárdok énekének emléke nem hagyja nyugodni, véres tette kísérti és az örületbe hajszolja.

Vagyis Arany az utolsó részben azt a képet festi meg, ahogy a bűntudattól gyötört király megőrül: hangokat hall, melyeket sem parancsszóval, sem lármával nem tud elnyomni, hiszen belülről fakadnak. A bűn magában hordja a büntetést – vallja Arany, s ezt a tételt több balladájában is megfogalmazta.

Verselés • Arany e művét ugyanabban a versformában írta, mint Vörösmarty a *Szózatot*. A versszakok két három- és két négylábos sorból állnak, ahol a jambus

verslábak spondeusokkal váltakoznak. Ez egy bizonyos lüktetést és darabosságot kölcsönöz a balladának, amitől még jobban érezhetővé válik a drámai hatás. A költeményében az időmértékes ritmus így jelölhető:

Edward király, angol király
 - - | u - | - - | u -
Léptet fakó lován:
 - - | u - | u -
Hadd látom, úgy mond, mennyit ér
 - - | u - | - - | u -
A velszi tartomány.
 u - | u - | u -

Jelentősége • Bár már sokszor elmondtam, hogy valójában mi célból íródott ez a ballada, szeretném összefoglalni. Azokban az időkben, a szabadságharc után a kétségbeesés erőt vett az embereken, úgy látták nincs többé kiút az elnyomásból. Arany feladatának tekintette, hogy az elcsüggedt embereknek ismét reményt adjon, így egy középkori legendával szemléltette az ország akkori helyzetét. Ahogy *A walesi bárdok* utolsó strófáiban megbűnhődik a zsarnok király, úgy fog bűnhődni a Magyarországot elnyomó uralom is, sugallja a ballada.

A szigorú cenzúra és a zsarnoki elnyomás idején csak képekben lehetett beszélni, hasonlatokkal lázadni. Az ember nem írhatta meg, amit gondolt, a régi történelemből kellett ihletet merítenie, hogy társaival éreztethesse lázongását. Ám az önkényuralom idején mindenki megértette e ballada és más szerzők más műveinek időszerű mondanivalóját. Mindenki értette, hiszen mindenki ugyanazt érezte.

1. Mit tudsz a vers keletkezéséről? **2.** Mi a ballada történelmi háttere? **3.** Mondd el röviden a ballada eseménysorát! **4.** Határozd meg a szerkezeti egységeket, és adj nekik címet! Hogyan tagolja a költő egységekre a művet? **5.** Milyennek mutatja be a lírai bevezetés Walest? **6.** A II. egység elbeszélő és párbeszédés részekből épül föl. Mutasd be egy-egy mondattal a cselekmény fejlődését a párbeszédés részek alapján! **7.** Milyen ellentmondás váltotta ki a király haragját? ✨ **8.** Vonj párhuzamot a bárdok vádjai és Arany korának eseményei között! **9.** Kire emlékezik Arany a harmadik bárd énekében? **10.** Milyen összefüggést látsz a vágatózó király lelkiállapota és a lángoló tartomány képe között? ✨ **11.** A balladában a lélekábrázolás fontos szerepet kap. Az elkövetett bűn maga után vonja a bűnhődést, amely nem valamilyen külső körülmény miatt következik be, hanem meghasonlottság, rettegés, örület formájában ölt testet. Hogyan megy végbe ez a folyamat a király lelkében? (zaj – csend, kint – bent) **12.** Nézd meg a neten az 1977-ben készült Fehér György rendezte *A walesi bárdok* c. tv-filmet!

ŐSZIKÉK

1877 nyarát Arany János a Margitszigeten töltötte. Az elmúlt 15 évben a Kisfaludy Társaság igazgatójaként, valamint később az Akadémia titkáráként alig született jelentős lírai műve. Az okokat az életrajzból ismerjük. Ám itt visszatért alkotói kedve. Még 1856 őszén kapott Gyulai Páltól egy kulccsal zárható „kapsos könyvet” (emlékkönyvet): *Arany Jánosnak. Aug. 20. 856. Gyulai Pál.* A költő örült a kis, lezárható bőrkötésű könyvnek, el is kezdte bemásolni a *Szondi két apródját*. Ezekben az években gyakran jegyez bele, majd sok évig semmi.

1877-ben aztán új lap és új cím: *Új folyam*. Alatta ceruzával a lírai újrakezdés dátuma s mellette, ugyancsak ceruzával, egészen halványan, a ciklus címe: *Őszikék*.

A költő csak a maga kedvére dalolgatott, verseit nem szánta a nyilvánosság elé. Ez a szándéka nem valósulhatott meg teljesen. Arany nem ok nélkül húzódozott a nyilvánosságtól: mások ezek a költemények, mint amilyeneket az irodalmi közvélemény várt tőle. Nem csatlakoznak ezek semmiféle irodalompolitikai programhoz, irányzathoz. Szerzőjük nem kívánja vállalni bennük a „nemzeti költő” szerepét. Csupán az „ihlet percét” megragadva akarja formába önteni azt, amit egy-egy pillanatnyi benyomás kivált a lélekből. Egyetlen politikai, hazafias vers akad közöttük, *A régi panasz*, de ez is a jelen társadalmi „rohadásától” való elfordulás mélységesen kiábrándult megnyilatkozása.

A kézirat még 56 verset tartalmaz. Az egy *Aj-baj!* korábbi, a többi gondosan, napra datált, tehát 1877. július 3. és 1880. december 10. között születtek. A ciklushoz tehát 55 új és egy régebbi verset sorolhatunk.

Műfajai a régiek, a kipróbáltak (balladák, életképek, elegico-ódák, dalok stb.), de az igazán új az elrejtőzés által lehetővé tett őszinteség és szabadság. Bátrabban fordul belső világába, emlékeihez, szorongásaihoz.

Az egész verscikluson végig ott érezhető az elhibázott élet, az elmulasztott lét s az elmulás, a búcsúvétel tragikus sejtelme. Mégsem szabad az *Őszikéket* csak egy lemondó öregember (60 éves ekkor!) hatyúdálának tekinteni, ez a ciklus ugyanakkor egy magát és költészetét megújító lángelme remeklése is, ahogy 12 év néma hallgatása után újra kivirul.

Eme utolsó pályaszakaszában sok remekmű született. Ezekben megőrizte korábbi művészetének jellegzetességeit, de új vonásokat is megjelenített bennük. Így a végső nyugalom vágya, a belenyugvás érzése mellett hangot kapott az élethez való ragaszkodás is.

A TÖLGYEK ALATT

1. A tölgyek alatt
Szeretek pihenni,
Hova el nem hat
Város zaja semmi.
Zöld lomb közein
„Áttörve” az égbolt
S a rét mezein
Vegyül árny- és fényfolt.	Hol seregély költ –
S vígan madarásztam.
2. A tölgyek alatt
Oly otthonos itten!
Évem leapadt:
Ime, gyermek lettem,
Mint mikor a tölgy
Sudarát megmászta,	3. A tölgyek alatt
Több egykoru társsal
Madárfiakat
Kifeszíténk nyárssal;
Jó tűz lobog ott,
Zizeg a kis bogrács –
S ha bealkonyodott,
Haza már egy ugrás.
	4. A tölgyek alatt
Örömet valék én,
Bár a madarat
Hagyta utóbb békén;

Ferenc Tamás illusztrációja a vershez

- Gyermeki önző
Korom' ifju ábránd
Veszi ösztönző
Szárnyára, s tovább ránt...
5. De tölgyek alatt,
Valamerre jártam,
Szülőhonomat
– Csakis ott – találtam;
S hol tengve, tunyán
Hajt, s nem virul a tölgy:
Volt bár Kanaán,
Nem lett honom a föld. –
6. A tölgyek alatt
Még most is elülök;
Bűv-kép csalogat,
Ábrándba merülök;
Hajó-kerekek
Zubogását hallom...
- „Hajrá, gyerekek:
A vízi malom!”
7. A tölgyek alatt
Im, meglep az alkony,
Hűsebb fuvalat
Zörög át a parkon;
Felhők szeme rebben:
Haza sietek,
Jobb ott, melegebben,
Ki vén, ki beteg...
8. A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni;
De, akárhol vár
A pihenő hely rám:
Egyszerűen, bár
Tölgy lenne a fejfám!

Amit a mőről tudnod kell

Keletkezése • A Margitsziget csöndes békéjében, terebélyes tölgyek hűvös árnyékában született meg ez a vers 1877. augusztus 5-én. A karlsbadi nyaralásról lemondó Arany 1877 és 1882 között minden nyarát itt töltötte.

Műfaja • Elégia. Bár ekkor Arany már elismert költő volt, szorgos, takarékos életének köszönhetően anyagiakban sem szenvedett hiányt, mégis arra vágyott, hogy elvonulhasson a külvilág zajától és nyugodtan elmélkedve alkotgasson.

Szerkezete • A vers 8 versszakból, minden versszak 8 sorból áll. A vers három részre bontható. Több idősíkj jelenik meg a versben. A magát aggastyánnak érző költő, mintha halála előtt állna, visszafelé éli át életét. A merengő tűnődésben – el-elszakadva a jelentől – egyre több kisebb-nagyobb derűs jelenet merül fel a gyermeki múltból, s egybemosódnak az idő és a tér síkjai.

I. rész, a jelen idősíkjja: a tölgyek alatt pihelve bemutatja a helyet. Elkezd visszaemlékezni a gyermekkorára, mikor a társaival fára mászott, és madarakat fogott.

II. rész, a múlt idősíkjja: ifjúkorára emlékezik. Bármerre járt a világban, akkor is szülővárosa maradt a legszebb és a legkedvesebb számára.

III. rész, harmadik idősíkj: visszatér a jelenbe. Ábrándozik egy kicsit. A hajóke-rekek zúgása gyerekkorából a malomkerekek zúgására emlékezteti. Lassan bees-teledik, és a levegő is hidegebb lesz. Hazasiet, mert úgy érzi, hogy a vénnek és betegnek jobb otthon a melegben. Megjelenik a jövő: a tölgy alatt szeretne végső nyugalomra lelni, tölgy legyen a fejfája.

Van egy *meghatározhatatlan idősíkj* is, amiben mindenhol jó, de legjobb a tölgy-fák alatt. Ezek alapján összeáll Arany életrajza. Tehát a mű egy életrajzra való vissza-tekintés. A tölgy egész életén keresztül elkísérte, s így társává fogadta.

Strófáinként elemezve:

• Az **indító verssorok** színjátékában (*kék ég – zöld lomb – aranyló napsugár*), az egymásba vegyülő fényárnyékban megindul a tér és az idő határainak feloldódása.

• A **2–3. vsz.:** *Oly otthonos itten!* felsóhajtása a jelenre vonatkozik ugyan első olvasásra, de közvetlenül idézi fel az igazi otthon, a szülőfalut, a családot, az iskolás társak képzetét, hangulatát. Köztük a hajdani gyerekcsínyek részleteit: a tölgy sudarán mászó süldőgyerekek madárfészket rabló élményvilágát, a falusi kisközösség életének egy-egy epizódját.

• **4–5. vsz.:** a *gyermeki önző kort* felváltó ifjúkori ábrándok a későbbi kietlenülő férfikorba *rántják* az emlékezőt. A most felderítő múlt képei elszürkülnek, fájdalommal mélabúval színeződnek át. Volt olyan életszakasz is, ahol az otthon, az idillt, a régit jelképező tölgyek is csak *tengve, tünnyén virultak*.

• **6–7. vsz.:** egyszerre vissz a jelenbe, a múltba s a kikerülhetetlenül közelítő jövőbe. A *még most is* időhatározó úgy utal a jelenre, hogy egyúttal – évtizedeket átívelve – felidézi a múltat is. Újra a régi gyermekkori képek bűvölik el az ábrándba merülőt. A parkon átzörgő *hűsebb fuvalat* mintha a közelítő tél előszele lenne; a *rebbenő szemű felhők* könnycseppjei mintha a kikerülhetetlen vég rettenetét siratnák. A *hazasietés* is többletjelentést sugall: hazasiet alkonyatkor a nagyszalontai – védett-óvott – kisfiú, hazasiet a hűvösödő alkony elől a versben megszólaló időse ember, de ez a haza a hetedik strófa végén már arra a másik hazára, a halálon túlira is céloz. Jobb ott annak, *ki vén, ki beteg...*

• Az **utolsó versszak** már szívszorító végrendelkezés. Ebben Arany roppant szerénysége, a boldog gyermekkor után következő, elrontottnak hitt élet tragikus tudata, a földi léttől való búcsúzás megrendültsége zsúfolódik össze. De a *tölgy – fejfa* szimbólumában benne rejlik a „népi sarjadéknak” a magyarsághoz, a hazához, az egyszerű emberekhez való ragaszkodása, hűsége s az elhatárolódás a hetyke, fennhéjázó gazdagoktól.

A tölgyek alatt / Szeretek pihenni – a két sort mintegy végakaratként értelmezve, Arany koporsóját a margitszigeti tölgyek leveleiből font koszorú övezte 1882-ben.

A tölgy jelképe: a természetes életerő jelképét hordozza: a tölgy virul, ő meg csak tengődik. Azzal, hogy a tölgyhöz köti Arany saját életét, azzal a tölgy saját önjellemzése részévé vált. A tölgy jelentését (erkölcs, szilárdság stb.) kapcsolja magához, de ezt közvetlenül nem mondja ki.

Verselése • Keresztrímes, nyolcsoros versszakok alkotják ezt az elégikus életképet. Maga a strófászerkezet nem új, annál meglepőbb viszont a verselés oldottsága, „szabálytalansága”, valamiféle előre kigondolt ritmustersv hiánya. Az iskolás skandalálás jegyében rá lehetne fogni, hogy anapesztusi sorokból épül fel, ugyanakkor gyakoriak benne az ellentétes lejtésű daktilusok is.

A refrén mind a nyolc strófa élén megtalálható. Ez a kezdősor tömény hangulatú, impresszionista helymeghatározás, s tagoló és összekötő feladatot is ellát. Végigvonul az egész költeményen, mint ahogy jelen vannak a tölgyek a múltidézés minden mozzanatában.

1. Mit tudsz a *kapcsos könyvről*?
2. Hol, mikor keletkezett az elégia?
3. Milyen a vers hangulata?
4. Milyen emlékeket idéz fel a költő a gyermekkorából?
5. Hogyan zökken vissza a jelen valóságába?
6. Mi az idősödő költő vágya?
7. Nézz utána a neten, tölgyek alatt nyugszik-e valójában Arany János? Hol van ez a hely?

ÖSSZEGZÉS

Eddig olyan művekről tanultatok, amelyek a líra műneméhez sorolhatók. Már tudjátok, hogy a líra az ember belső énjét, érzéseit, gondolatait tükrözi. Megismerhettétek a német dalköltészet legnagyobb alakjának műveit és a reformkor lírikusainak alkotásait. Ők is saját gondolataikat, érzelmeiket, örömeiket és fájdalmaikat, kétségeiket fejezték ki műveikben.

A következő fejezetekben az epika műneméhez tartozó művekkel és alkotóikkal fogtok megismerkedni. Először is Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, majd Charles Dickens és Harriet Beecher Stowe munkáival.

LÍRA ÉS EPIKA

Az epikai művek szövegeit az elbeszélő mondja, közvetlenül mint mesélő, vagy közvetett módon – a szereplők szájába adott párbeszédék formájában.

Míg a líra az ember belső énjét tükrözi, addig az epika a konkrét körülmények között élő, fejlődő, céljait megvalósító, cselekvő, küzdő embert állítja elénk. Tehát az epika cselekvés közben mutatja be az embert, akinek érzelmei, gondolatai szoros összefüggésben vannak cselekedeteivel.

Az epikai művek hőseinek jelleme a legtöbb műfajban sokoldalúan bemutatott, a többi szereplővel kialakuló kapcsolatrendszerben bontakozik ki. A hosszabb nagyepikai alkotásokban tanúi lehetünk a szereplők jellemfejlődésének, változásának is.

A lírai költő saját énjén szűri át a valóságot, saját érzelmeit, hangulatait, esetleg gondolatait formálja lírai költeménnyé. Az epikus (pl. regényíró) jellemeket teremt, sokféle ember lelkivilágába, helyzetébe, problémájába éli bele magát, s alkotása is akkor hiteles, ha az általa teremtett világban mozgó figurák életszerűek, ha az olvasó elfogadja a kialakuló jellemek cselekedeteit, fejlődésüknek, változásuknak belső logikáját természetesnek érzi.

Az eddig említett műfaji alaptényezők – *a cselekményesség, jellemábrázolás, környezetrajz, a tér és idő problémája* – mellett szólnunk kell az elbeszélő, a történetmondó személyéről, és arról, hogy hogyan, milyen formában közli a történetet az olvasóval, a befogadóval. Vagyis az *elbeszélői nézőpont*, az *elbeszélő személye* is meghatározza az epikai műveket, és több szempontból vizsgálható az elbeszélő helyzet, nézőpont is. Ki beszél el az eseményeket, és hogyan láttatja? Az elbeszélő kívülállóként, elfogulatlanul, tárgyilagosan mesélhet. De lehet az események tanúja, esetleg résztvevője is, s ebben az esetben nem pártatlanul számol be az eseményekről. Felveheti a mindentudó, oktató elbeszélő szerepét, véleményt formálva a hősök döntéseiről, ki-kiszólva az olvasóhoz stb.

A lírához hasonlóan az epikai műveket is többféle szempont szerint osztályozhatjuk. Ritmikai forma szerint megkülönböztetünk *verses epikát* (ballada, eposz, elbeszélő költemény, verses mese, verses regény) és *prózaepikát* (mese, elbeszélés, regény stb.).

Közismert osztályozási forma a *nagyepikai és kisépikai műfajok* elkülönítése. A nagyepika (*eposz, regény, elbeszélő költemény, útirajz* stb.) az életet bonyolult összefüggésében, teljességében igyekszik ábrázolni. A fő- és mellékszereplőket sokoldalú kapcsolatrendszerben és eseménysorban mutatja be. A kisépika (*novella, elbeszélés, mese, monda, karcolat*) szűkebb metszetet ragad ki a valóságból, de teljességre törekszik azzal, hogy a legjellemzőbb jegyeket emeli ki.

Ahogy a líránál, az epikát illetően is beszélhetünk *határműfajokról*. Ilyen például a *verses regény*, amely lírai és epikai sajátosságokat egyesít.

A fentiek alapján megismételhetitek, hogy mit tudtok a két műnemről!

LÍRAI MŰNEM	EPIKAI MŰNEM
A mű a költő gondolatait és érzelmeit fejezi ki.	Az író és az olvasó között a közvetítő a cselekmény és mindaz, amit a szereplők átélnek, gondolnak, éreznek. Az író közvetetten szól az olvasóhoz.
A műben szóló személyt <i>lírai ének</i> nevezzük.	A mű beszélőjét – aki a történetet mondja – <i>elbeszélőnek</i> nevezzük.
A lírai művek formája általában <i>vers</i> .	Az epikus mű lehet <i>verses (elbeszélő költemény)</i> vagy <i>prózai (regény, mese)</i> .
Eddig a következő lírai műfajokat ismeritek: <i>dal, epigramma, elégia, óda, rapszódia, himnusz</i> .	Eddig a következő epikai műfajokat ismeritek: <i>mese, monda, elbeszélő költemény, eposz, ifjúsági regény, utazó regény</i> .
Nota bene! Ismeritek még a <i>ballada</i> műfaját is. Ez alapvetően epikus műfaj, melyben megjelennek a lírára és a drámára jellemző vonások is.	

A REGÉNY

A nagyepika legnépszerűbb, legmonumentálisabb műfaja. Az elnevezés a XII. században keletkezett Franciaországban, ahol *romannak* kezdték hívni azokat az irodalmi műveket, melyeknek nyelve a beszélt köznyelv (*lingua romana*) volt, s nem a tudósok által használt latin. Ennek nyomán Európa-szerte ez a kifejezés terjedt el a műfaj megjelölésére. A magyar *regény* elnevezés a nyelvújítás korában keletkezett, és a *regélni*, azaz *mesés történetet elmondani* kifejezést őrzi etimológiájában.

Nota bene! A regény nagy terjedelmű, rendszerint hosszú időtartamot felölelő történetet ábrázol szerteágazó cselekménnyel, fő- és mellékszereplőkkel. Középpontjában a részletesen ábrázolt háttér előtt játszódó eseménysor áll, a történetszöveg mellett azonban fontos szerepet kap a szereplők érzés- és gondolatvilága, esetleg a cselekmény folyamán kibontakozó jellemfejlődése. A regény rendszerint prózai formájú, bár a XIX. században a romantika létrehozta az átmenetileg divatos verses regény műfaját.

Műfaja • A regény kötetlen modorban elbeszélte történéssorozat. Pontos, minden műre érvényes meghatározása nem létezik: ahány regény, annyi definícióra lenne szükség. Ezért csak a XIX. századi regények (ekkor érte el a műfaj fejlődésének csúcspontját) legfontosabb ismertetőjegyeit sorolhatjuk fel. A regény – egy-két kivételtől eltekintve – *prózai formájú*. A novellánál *nagyobb terjedelmű* elbeszélő mű, és *hosszabb időtartamot felölelő* történetet ábrázol. *Több meseszálból* összefonódó, *szerteágazó cselekménye* egy meg nem történt (lehet képzeletbeli) eseménysort

megtörténtként ad elő. A regényhősök is csak képzelt (fiktív) alakok. Ha valódi eseményekről és megtörtént dolgokról szól a történet, akkor dokumentumregényről beszélünk. A történetészövés mellett fontos szerepet kap a *szereplők érzés- és gondolatvilága*, a cselekmény folyamán kibontakozó jellemfejlődése. A regények eseményei – rendszerint – *valóságos időben és földrajzilag meghatározott térben zajlanak le*. A regény *ismereteket is tartalmaz*, s írójának szándéka szerint egy meghatározott világkép (világszemlélet) szolgálatában áll.

A regényvilágot legtöbbször az író harmadik személyű előadása teremti meg. Ez az író „mindent tud” hőseiről: ismeri gondolataikat, legbensőbb érzéseiket is. Vannak olyan regények is, amelyekben egy szereplő egyes szám első személyben meséli el az eseményeket (énregények).

A regény osztályozásának nincsenek egységes szempontjai. A legáltalánosabban használt csoportosítás megkülönböztet **történelmi** és **társadalmi regényt**. Történelmi regénynek általában a régebbi múltban játszódó műveket tekintjük, társadalmi regényeknek pedig azokat, amelyekben a cselekmény ideje azonos a mű megszületésének idejével. Ezeken kívül beszélhetünk még *kalandregényről, családragényről, lélekábrázoló regényről, bűnügyi regényről (detektívregényről, krimiről); tudományos-fantasztikus regényről* (science fiction, (e.: szájensz fikszön)); *gyermekregényről, állatregényről*.

A regénynek szinte nincsenek is műfaji kötöttségei. Szövegében éppen ezért a legkülönbözőbb szövegelemek fordulhatnak elő. Az alapvető közlési forma a közvetlen szerzői elbeszélés és a színtereket, személyeket bemutató leírás. A szereplők beszélgetéseit a párbeszéd (dialógus), ki nem mondott gondolatait, érzéseit a magánbeszéd, a belső monológ közvetíti. Ezeken kívül még levelek, szónoklatok, kisebb betétnovellák (epizódok), kommentárok, rövidebb értekezések, eszmefutások is váltogathatják egymást.

A regény fejlődéstörténete • Az ókori kezdetektől napjainkig rendkívüli formai és tematikai gazdagság jellemzi.

Az **antik regény** (a görög-latin és korai keresztény időszak) érdekessége, nem ismerték el önálló műfajnak. Az antik regény a Kr. u. I–III. században élte virágkorát. Legfőbb jellemzői a prózai forma (bár még gyakran versbetétekkel tűzdelt), a jelentős terjedelem, továbbá az, hogy a cselekmény és a szereplők túlnyomórészt a fikció termékei. Az ókori regények szórakoztató célzatú történeteket adtak elő. Néhányan az ismertebb ókori szerző közül: **Longosz, Héliodórosz, Apuleius, Petronius**.

Az ókori és újkori regény között összekötő kapocsként a **bizánci regényt** kell megemlíteni, amelyben az antikvitás témái (utazás, csodás dolgok, szerelem) és a kereszténység nagy témakörei (szentek élettörténete, küzdelmük tisztaságuk megőrzésére, megkísértésük) egyaránt fellelhetőek. Például: *Barlám és Jozefát regénye, Sándor-regény*.

Az **újkori regény**, a **roman** a középkorban született meg. Az első, már regénynek nevezett műforma a XII–XIII. században divatos **lovagregény** volt, mely

a kedvelt lovagi eposzok prózai átírásából keletkezett. Ilyenek az *Arthur-regények* vagy a *Rózsa-regény*, *Trisztán és Izolda*.

A lovagregények hősei még nem valódi személyiségek, egy meghatározott erkölcsi ideált képviseltek. A műfaj utolsó nagy fellángolását a spanyol lovagi irodalom XVI. századi virágzása jelentette, végpontjának pedig **Cervantes** *Don Quijote* című XVII. század eleji regényének megjelenését tekintjük, mely szatirikus formában parodizálta a lovagregény műfaját.

A XIII. században népszerű volt Franciaországban a modern **állatregény** elődjének tekinthető verses *Róka-regény* is, amelynek hősei emberi tulajdonságokkal felruházott állatok. A XVI. század elején keletkezett a **pásztorregény**, amely regényformát **Sannazaro** teremtette meg *Arcadia* című művével. A pásztorregény magva az antik eredetű hit a hajdani boldog aranykorban, s alapeszméje, hogy amint a civilizáció növekszik, az ember mind erőteljesebben vágyódik vissza a pásztorok képzelte őskorába.

A pásztorregény megjelenésével szinte azonos időben, a XVI. századi Spanyolországban fejlődött ki a **pikareszk regény** (más néven kópéregény, csavargóregény) típusa. A pikareszk hőse a csavargó picaro, színhelye az alvilág, a szélhámosok világa. A modern regény a pikareszk regénynek köszönheti az izgalmas, fordultatos cselekményvezetést, a sűrítési technikát. (**F. Rabelais** *Gargantua és Pantagruel*, **Cervantes** *Don Quijote*ja az első olyan regény, mely a főhős lelkének ábrázolására törekszik, s felvetette a valóság és képzelet konfliktusát.)

A XVII. század derekán vált népszerűvé a francia barokk jellegzetes műfaji változata, a **heroikus regény**, amely felhasználta a pásztorregények és a lovagregények elemeit, s ezeket az udvari etiketre oktató didaktikus célzattal kötötte össze. A francia barokk indította útjára a **lélektani regényt** is, melyek már kifejezetten az emberi benső bemutatására születtek.

A XVIII. század számtalan új regénytípus születésének kora. Ekkor virágzik a **szentimentális regény**, melynek jellegzetessége az elsőszemélyűség, a gyakori napló- vagy levélforma, és a hangulati elemek, a legbensőbb érzelmek részletes ecsetelése. A műfaj kiemelkedő alkotásai **Richardson** *Pamela, avagy az erény jutalma*, **Rousseau** *Új Héloïse* és **Goethe** *Werther szerelme és halála* című regényei.

A felvilágosodás, a XVIII. század a virágkora a **fejlődés-** (ill. nevelődési) **regénynek** is. A fejlődésregény cselekménye olyan események sorából épül fel, amelyek a rendszerint fiatal főhősök szellemi fejlődésében, egyéniségük kialakulásában lényeges szerepet játszottak. A műfaj legjellemzőbb alkotásai **Rousseau** *Emil, vagy a nevelésről*, **Goethe** *Wilhelm Meister tanulóévei, Wilhelm Meister vándorévei*, **Dickens** *Nicholas Nickleby élete és kalandjai*, *Copperfield Dávid*, **Gottfried Keller** *Zöld Henrik*, **Flaubert** *Érzelmek iskolája*.

A magyar irodalomban ez a műfaj a XX. században bontakozott ki, és az ide sorolt regények többnyire önletrajzi indíttatású művek: **Babits Mihály** *Halálfiái*, **Móricz Zsigmond** *Légy jó mindhalálig*, **Németh László** *Utolsó kísérlet*; *Emberi színjáték*, **Kuncz Aladár** *Fekete kolostor*, **Illyés Gyula** *Hunok Párizsban*.

A XVIII. század az **állam-** (vagy utópista) **regény** fénykora is (**Morus Tamás** *Utópia*, 1516). A felvilágosodás magyar irodalmának filozófiai tartalmú államregénye **Bessenyei György** műve, a *Tariménes utazása*, 1804. A korszak sajátos regénytípusa a **polgári regény**, mely az embernek, mint egyénnek a hétköznapi viselkedését ábrázolja. A polgári regény kiemelkedő alkotói közé tartozik **Swift** *Gulliver utazásai*, 1726, **Fielding** *Tom Jones*, 1749, **Defoe** *Robinson Crusoe élete és különösen meglepő kalandjai*, 1719.

Walter Scott-típusú **történelmi regény** **Mikszáth Kálmán** *A fekete város*, 1910 vagy **Tolsztoj** *Háború és béke*, 1863–1869 című műve. A történelmi regények másik típusánál a múlt gyakran csak keret, díszlet (**Victor Hugo** *A párizsi Notre-Dame*, 1831, **Jókai Török világ Magyarországon, 1853). A történelmi regény sajátos válfaja az **életrajzi regény**, amelynek középpontjában egy jelentős történelmi személyiség áll, s az ő élete bontakozik ki regényes formában (**Móricz Zsigmond** *Erdély*, 1934).**

A XIX. században (a romantikus regények továbbélése mellett) megjelentek a **realista regények**, amelyeket harmadik személyű, objektív hangvétellű megjelenítés jellemez. A realista regények tere és ideje valóságos, s bennük a szerző saját korának társadalmát a maga teljességében kívánta ábrázolni. A realista regény elindítójának Stendhált és Balzacot tekintik, továbbvivője Flaubert; az orosz irodalomban Tolsztoj és Dosztojevszkij művei jelentik a realista ábrázolás csúcspontját. A **karrierregény** a realista epika jellemző műfaji változata: ami a feltörekvő fiatalok érvényesülésének történeteit ábrázolja, s ilyen módon a fejlődésregény egyik változatának is tekinthető. A karrierregények hősei a társadalmi érvényesülést tekintik egyetlen életcéljuknak, de gyakran elbuknak az „élet meghódításában”, erkölcsi vesztesékké válnak (**Thackeray** *Hiúság vására*, **Stendhal** *Vörös és fekete*, **Balzac** *Goriot apó*, *Elvesztett illúziók*, **Flaubert** *Érzelmek iskolája*, **Maupassant** *A szépfiú*, **Dosztojevszkij** *Bűn és bűnhődés* stb.

A magyar irodalom történetében a karrierregények első példáinak **Jókai Mór** idealizált hősöket szerepeltető műveit (*Fekete gyémántok*, *Az arany ember*), majd **Mikszáthnak** a dzsentrik anekdotikus történeteit megörökítő regényeit (*A Noszty fiú esete Tóth Marival*) tekinthetjük. A műfaj egyik legkiemelkedőbb alkotása **Móricz Zsigmond** *Rokonokja*.

A XX. századi regény egyes típusaiban lényegesen módosult. A cselekmény általában elszegényedett, s ez együtt járt a regényhős személyiségének zsugorodásával, arctalanná válásával. A legnagyobb változáson a regényidő és a regénytér ment át. A hagyományos időrend felbomlott, átalakult: vagy perccé zsugorodott, vagy végtelenné tágult. A valóságos földrajzi táj helyébe a konkrét elemekből összeállított általános, absztrakt (elvonat) regénytér került.

A XX. századi modern regény legjelentősebb megújítói közül meg kell említeni **Marcel Proust** (1871–1922), **James Joyce** (1882–1941), **Franz Kafka** (1883–1924), **Albert Camus** (1913–1960) nevét.

JÓKAI MÓR (1825–1904)

Horowitz Lipót:
Jókai Mór portréja, 1888

Az anyakönyvezéskor a Jókay Móric nevet jegyezték be, de 1848-ban demokratikus érzésű lévén az y-t i-re változtatta, hogy nemesi származása ne kapjon hangsúlyt. Ekkoriban kezdte el használni hivatalos írásokban és művei aláírásakor a rövidebb Mór utónevet is.

Első életrajzírója Mikszáth Kálmán. A *Jókai Mór élete és kora* (1907) című mű szerint félnék, magányos, szemlélődő, de boldog gyermek volt. Családja, első tanítói csodagyerekek tartották, mert érdeklődése, fantáziája korán kiemelte a hasonló korú gyerekek sorából.

Szülővárosában, családjában a puritán és hazafias eszmeiség uralkodott. Iskoláit Pozsonyban (ahová az akkor szokásos módon cseregyerekként, német nyelvtanulás céljából küldték el), Pápán és Kecskeméten végezte. A Pápai Református Kollégiumban ismerte meg Petőfi Sándort és annak unokatestvérét, Orlay Petrich Somát. Velük együtt vett részt az iskola önképzőkörének munkájában.

Kecskeméten 1842–1844 között jogot tanult. Két gyakorlati év után, mint oly sok köznemesi származású magyar irodalmár, ő is ügyvédi oklevelet szerzett. Sose volt szüksége arra, hogy hivatalt vállaljon, 1846-tól haláláig meg tudott élni írásművészetéből.

Indulása • Első regénye 1846-ban jelent meg *Hétköznapiak* címmel. Pesten tagja lett a Tízek Társaságának. Az *Életképek* című radikális folyóirat szerkesztője, 1848. március 15-én az ifjúság egyik vezéralakja volt. Ő fogalmazta a 12 pontot, részt vett a sajtószabadság kivívásában, a Nemzeti Színházban ő csillapította le a tüntetőket. Visszaemlékezései szerint ezen a napon kezdődött szerelme Laborfalvi Rózával. Az ünnepelt színésznő a Nemzeti Színház esti díszelőadásán, a *Bánk bán*ban Gertrudisként lépett fel, és az előadás előtt a kebléről levett kokárdáját

ÉLETÚTJA

Életművet a magyar romantikus prózairodalom teljesítményeként tartjuk számon, de művészetébe már beleszövődtek a népiesség és a realizmus jellemző vonásai is. Írásművészetében azt a célt tűzte maga elé, mint Petőfi: a költészetet a népéletből kell fejleszteni, a magyar írónak olyan stílusban kell írnia, hogy az ne különbözzék a mindennapi nyelvtől és beszédtől. Művei könnyen olvashatók, stílusa rendkívül színes, szókincse páratlanul gazdag. A témától függően képes mindenféle nyelvi és stílusréteget, hangnemet alkalmazni.

Művei teremtették meg Magyarországon a mai értelemben vett széles olvasóközönséget.

Jókai szíve fölé tűzte. Hamarosan házasságot kötött a színésznővel, amiért legjobb barátja, Petőfi és családja is megtagadta, mert a hölgynek korábbi kapcsolatából törvénytelen gyermeke volt, és nem tartották szerencsésnek az engedékeny Jókai és a nála nyolc évvel idősebb, erős egyéniségű Róza frigyét.

A szabadságharc idején • Jókai 1848–1849-ben köztársaságpárti volt, bár a téli katonai vereségek hatására a béketárgyalások megkezdését sürgette, aztán pedig lelkesen üdvözölte a trónfosztást (április 14.). Kossuthot követte előbb toborzójaira, majd a kormánnyal tartott a menekülés színhelyeire: Debrecenbe, a hadisikerek után vissza Pestre, majd Szegedre és Aradra. A fegyverletétel előtt jó érzékkel és szerencsével sikerült az orosz vonalakon feleségével együtt átjutnia. Tardonán, a Bükk egy apró falujában bujdosott négy hónapig, mert a kivégzendő harminckét író listáján ott szerepelt az ő neve is. Laborfalvi Róza színházi összeköttetései révén végül szerzett Jókainak egy olyan menlevelet, amelyet Komárom védői kaptak a vár feladásakor. A tardonai hónapokat az *Egy bujdosó naplójában* (1850) idézte fel, és *A barátfalvi lévita* (1897) című művét is ebbe a tájba helyezte.

A szabadságharc bukása után • Kovács János néven rejtőzködve élt, és Sajó álnéven jelentek meg írásai a következő években. Írt folyóiratokba, megjelentette a *Csataképek a szabadságharc történetéből* (1850) című novellagyűjteményét, amelyben a dicsőséges eseményeket és személyeket idézi föl, mintegy gyógyírként a tetszhalál állapotában lévő nemzet számára.

Az 1850-es években írt történelmi regényeiben (*Erdély aranykora*, 1851; *Török világ Magyarországon*, 1852–1853; *Fehér rózsza*, 1854, *Janicsárok végnapjai*, 1854) szintén vigaszt kívánt nyújtani: a korábbi pusztításokat is túlélte a nemzet.

A közelmúltból a reformkor nagy ívű törekvéseinek, a nemzet felemelkedéséért tett erőfeszítéseknek állított emléket az *Egy magyar nábob* (1853–1854) és a *Kárpáthy Zoltán* (1854–1855) című regényekben. A reformkor, a szabadságharc később is visszatérő regény témája lett.

Regényei többnyire folytatásokban jelentek meg különböző lapokban (*Vasárnapi Újság*, *Pesti Napló*, *Hölgyfutár*, *Szépirodalmi Lapok* stb.), majd kinyomtatták őket kötetben is.

Megbékült édesanyjával, megkapta a neki járó örökségét. Ez az összeg és az írásai sikerével együtt járó anyagi elismerés a jómódba emelte. Telket vett a budai Svábhegyen, ahová gyönyörű villát építtetett (a Jókai-villát rossz állapota miatt lebontották, de a terület 2007-től védett történelmi kert.). Az anyagi elismerés mellett az Akadémia levelező tagjának választotta, 1861-től rendes tag lett.

A pálya csúcsán • Az 1860-as években újra bekapcsolódott a politikai életbe. A Teleki László-, majd a Tisza Kálmán-féle határozati párt képviselője az 1861-ben összehívott országgyűlésen. A kívánsága, hogy saját lapja legyen, találkozott pártja igényével: *A Hon* címen politikai napilapot indított 1863-ban. Ettől kezdve az 1870-es évek közepéig tartó időszak jelentette művészi pályájának, népszerűségének csúcspontját.

Jelentős művek keletkeztek ekkor. *Az új földesúr* (1862) témája a Bach-korszak és a nemesek passzív ellenállása, illetve a magyarrá lett ellenséges idegen, Ankerschmidt osztrák generális története. *A köszívű ember fia* (1869) a forradalmat és szabadságharcot dicsőítő regény, az *Eppur si muove! És mégis mozog a Föld!*

(1872) a reformkort előkészítő művészeti és tudományos törekvéseknek, a korszak nagy személyiségeinek állít emléket. Más regényeinek témáit barátai, képviselőtársai elbeszéléseiből megismert adomákból, anekdotákból merítette. Állítólag ismerősei valósággal szállították neki a történeteket az ország minden tájáról.

Nagy megtiszteltetés volt számára, hogy maga Erzsébet királyné is az olvasói közé tartozott, egy udvarbeli fogadáson személyesen is érdeklődött a következő regénye iránt. (Ezt a jelenetet később *A lélekidomár* című regényében dolgozta föl.) Pár hónappal később a *Szerelem bolondjai* (1868) című regényét maga nyújtotta át a királynénak.

Anyagi gyarapodása jele volt, hogy házat vett Pesten, és villát épített Balatonfüreden. Az 1869. évi országgyűlésre a budapesti Terézváros választotta követéül, de a politika sem távolította el nagy szenvedélyétől, az írástól.

A *Fekete gyémántok* (1870) főhőse, Berend Iván a hazai köznemesség elé állított példakép. A reformkor, a forradalom és az önkényuralom idejének vezető osztálya előtt új feladat áll: a nemzeti polgárosodás és a hazai kapitalizálódás erejévé válhat. Ebben a regényében Jókai a jövő felé fordult, és optimista a társadalmi és tudományos haladást illetően. A jövőt kutatta merész fantáziával *A jövő század regénye* című nagyívű utópiájában is, amelynek azonban sok tudományos és társadalmi fikciója előbb vagy utóbb valósággá vált (pl. az Androméda-csillag felfedezése, Magyarország orosz megszállása).

Meseszerű cselekményszövés és utópisztikus megoldás jellemzi *Az arany ember* (1873) című regényt is. A műben Jókai ezúttal pesszimista hangon szólalt meg – mintha azt sugallná, hogy hatalmas vagyonra csak tisztességtelen úton, titkos bűncselekmények elkövetése révén lehet szert tenni. Jókainak talán ez az egyetlen olyan története, melyet a maga érzéseiből szőtt: a 18 éves gyámleánya iránt felébredt vonzalmát és a kibontakozó kölcsonös, de platói viszonyt írta meg Noémi és Timár szerelmében. Jellemző megoldás, hogy vergődéséből a főhőst a Senki szigetére menekíti – egy nem létező, elképzelt világba –, aki csak ott találhatja meg a boldogságot.

Jókai családi élete sosem volt igazán harmonikus, de Laborfalvi Róza nélkülözhetlenné vált életében. Az 1870-es évekre a színésznő megkeseredett, nehezen viselte az öregedést és azt, hogy meg kellett válnia a színpadtól. Mivel idősebb volt férjénél, féltékenykedett a nála fiatalabb hölgyekre. Amikor azonban 1886-ban hosszú betegeskedés után meghalt, Jókai úgy érezte, többé nem lesz képes az írásra.

Az utolsó évtizedek regényei • Kései regényei nem magasztos eszményeket hirdetnek, elsődleges céljuk a szórakoztatás. Új témák felé fordult, az elszegényedő és ezzel együtt erkölcsileg is elzüllő birtokos nemesség, a dzsentrí sorsát vizsgálja *A kis királyok* (1886) és *A mi lengyelünk* (1902) című műveiben.

Utolsó éveinek legsikerültebb alkotása, a *Sárga rózsza* (1893) Mikszáth bal-ladaszerű írásaihoz hasonlóan paraszti témájú. Főszereplői a Hortobágyon élő csikós- és gulyásbojtárok (Decsi Sándor és Lacza Ferkó), akik tragikus, halállal végződő vetélkedést folytatnak a „sárga rózsáért”, szerelmükért, Kláriért.

Ötvenéves írói jubileumán (1894) az egész ország ünnepelte, a Révai Könyvkiadó ekkor kezdte megjelentetni összes műveinek 100 kötetes kiadását. Felesége halála után annak unokájával és családjával (Feszty Árpádné, akinek férje a millenniumra festett *Magyarok bejövetele* című híres körkép alkotója) élt, egészen 1899-ig, amikor feleségül vette a húszéves Grósz (Nagy) Bella színésznőt. Ekkor rokonai elfordultak tőle, olvasói is értetlenül álltak a döntése előtt. A politikától ekkoriban már távol maradt, 1896-ban végleg lemondott a képviselőségről. Egészsége megromlott, sokat tartózkodott Dél-Európában a kedvezőbb klíma miatt. Külföldről hazajövet megfázott, tüdőgyulladást kapott. 1904. május 5-én este kilenckor annyit mondott: „*Aludni akarok.*” Örökre lehunyta a szemét.

1. Ismertesd Jókai életének főbb állomásait! Hol született? Mit tudsz a nevéről, a családi háttéréről? **2.** Hol teltek iskolaévei? Milyen hatások érték? **3.** Melyik műve jelentette írói pályájának kezdetét? **4.** Hogyan lett a márciusi forradalmi események egyik főszereplője? **5.** Hogyan alakították életét a szabadságharc eseményei? **6.** Hogy élte át a Bach-korszak éveit? **7.** Mikor kapcsolódott be ismét a politikai életbe? **8.** Hogyan telt élete utolsó évtizede? **9.** Mely évekre tehető Jókai írói kibontakozása? Milyen művek jelzik az országos elismerés kezdetét? **10.** Mely művek jelentik művészi pályájának csúcspontját? **11.** Állítsd össze az életrajzvázlatot az évszámok alapján! **12.** Készíts prezentációt *Jókai Mór életútja és munkássága* címmel!

Irodalomelméleti ismeret

Történelmi regény • A romantika teremtette meg a **történelmi regényt**, melynek tárgya rendszerint a nemzeti történelem valamely epizódja. A műfaj létrehozója Walter Scott, akinek regényei (pl. *Ivanhoe*, 1819) hiteles történelmi háttérben játszódnak, hősei többnyire kitalált alakok, de hitelesen ábrázolt történelmi figurák, tulajdonságaik és cselekedeteik történelmi sajátosságukból következnek.

A történelmi regény típusai

- Hiteles történelmi korba, ismert történelmi személyiségek környezetébe helyezett fikatív hős, akinek kitalált története a korba illesztve az ismert történelmi tényekkel együtt adja a regény cselekményét (Jókai Mór *A nagyenyedi két fűzfa*, Gárdonyi Géza *Egri csillagok* stb.).
- A történelem hiteles alakja a főhős, róla szól a regény (Robert Graves *En, Claudius*).
- A múlt felidézése csak couleur locale¹-ként (e.: külör *lokál*) ad érdekes keretet a történetnek, s ezen belül szabadon csapong az írói képzelet.
- Régmúltban játszódó, azt hitelesen ábrázoló, mégis a jelenre utaló jelképes regény. A múlt, a történelem csak díszlet, mert az író elsősorban saját eszmei, filozófiai vagy politikai mondanivalóját akarja kifejezni (Kosztolányi Dezső *Néno, a véres költő* című regényében a művész magatartásának lehetőségeit hangsúlyozza).
- A tényirodalomhoz közelítő, az ismeretterjesztés, az esszé, a regényes életrajz háttérén találjuk a regényes korrajzot, konkrét életrajzot, vagy a regényes, de tudományos igényű megírt életrajzot, mint Illyés Gyula *Petőfije*.

¹ *couleur locale* – helyi színezet. A vonzó, színes, érdekes, egzotikus színhelyeket jelölik ezzel a kifejezéssel. Jókai regényeinek egyik *jellegettsége*.

Az epikus hős és a regényvilág • A regényhős(ök) köré épül a regény világa. A regényhős mozgatja az eseményeket, alakja köré szerveződnek a regény lényeges momentumai és a mellékszereplők. A hős a cselekmény térben és időben történő előrehaladásának részese a regény elejétől a végéig. A regényhős egyedi jellemvonásokkal rendelkezik, amelyben benne foglaltnak annak a kornak, történelemnek és társadalomnak a jellemzői, amelyben él (pl. a Baradlay fiúk). A regényhőst a cselekmény, a beszédmód, a monológ, más szereplők jellemzése, írói közlés és környezetrajz állítja elének.

A környezetrajz lehet a szereplő szűkebb környezetének (pl. Nemecek otthoni környezete vagy Bornemissza Éva soproni otthona) ábrázolása, de mindazoknak a helyeknek a lefestése, ahol a hős megfordul (pl. a Baradlay fiúk hazatérésének színtere).

A jellemábrázolás szerves részévé válnak azok a leírások, ahol az író hőse külsejét mutatja be s egyben már meglévő vagy később kibontakozó jellemvonásaira is utal. Ezt az írói eljárást *portré*nek nevezzük (pl. Jókai Mór emberi portréinak elevensége, festői-sége a magyar írásművészet csúcsát jelentik).

A nagyregény az élet teljességét utánozza. Még ha nem is az ismeretterjesztés az író célja, a regényben akkor is hatalmas tudásanyag halmozódik fel. Mert a regény magába foglal földrajzot, történelmet, társadalmi ismereteket, a kor szokásait, művészetet, filozófiát stb., megteremtve így saját világgképét.

A KŐSZÍVŰ EMBER FIAI

(részletek)

ELSŐ RÉSZ

Hatvan perc!

A nemesdombi kúriában névnapot ünnepelnek. Az ünnepelet azonban nem lehet jelen, súlyos szívroham kényszerítette ágyba. Az orvos már tudja, ez lesz az utolsó névnapja. Baradlay Kazimír, a környék leggazdagabb, legbefolyásosabb földesura a szó szoros értelmében kőszívű ember, mivel évek óta szívérkövesedésben szenved. A haldoklónak egy órája maradt, hogy végrendelkezzen. És ő ezt utolsó órát arra használja, hogy halála utánra is biztosítsa a teljes mozdulatlanságot a földnek azon darabján, amelyen családja él és élni fog. Minden lehetséges változás megakadályozását a Baradlay Kazimír azért tartja fontosnak, mert a regény cselekménye a reformkor utolsó évével indul, amikor már előrelátható a forradalom. Feleségét, Máriát rendeli magához, hogy az papírra vesse az akaratát.

...

Ott feküdt az a férfi, akinek a szívere kővé vált. Kővé a patológia értelmében s a bibliai szólás szerint.

Feje magasan felpócolva vánkosai között, minden vonása rendbe szedve, mint-ha modellképpen ülne annak a nagy művésznek, a halálnak, ki minden embernek más arcot fest, mint amilyen volt neki, amíg élt; s mintha mondaná annak: „Az én arcomat aztán jól találd!”

A nő odasietett hozzá.

– Vártam önre – szolt a férfi. Szemrehányás volt az.

A kőszívű ember fiai című filmből

– Én rögtön jöttem – rebege a nő. Mentség volt az.

– Ön megállt sírni. Pedig tudja, hogy az én időm rövid.

A nő összeszorította ökleit és ajkait.

– Semmi gyöngesség, Marie! – szólt egyre hidegebb hangon a férj. – A természet folyama ez. Én hatvan perc múlva tehetetlen tömeg vagyok. Az orvos mondta. Vendégeink jól mulatnak-e?

A nő némán inte.

– Csak mulassanak tovább. Ne engedje őket szétriadni. Ne engedje elszéledni. Ahogy összejöttek az értekezletre, maradjanak együtt a torra. A gyászpompát rég előkészítettem már. A két koporsó közül a fekete márványt fogja ön számomra választani. Kardjaim közül a platinaékiérményest fogják ravatalomra tenni. A szemfödél bojtjait négy főbíránk viszi négyfelől. A gyásznékkart a debreceni iskolai énekkar képezendí. Semmi színpadi nóták. Csupán régi zsoldárénekeket. A sírbeszédet pedig a templomban a szuperintendens, a háznál pedig az esperes fogja tartani. A helybeli pap egy egyszerű miatyánkot mond el a sírbolt előtt, egyebet semmit. Megértett ön végig?

A nő maga elé bámult a légbe.

– Kérem önt, Marie. Amiket most, most mondok, azokat nem fogom többé ön előtt ismételtetni. Legyen ön olyan jó, üljön ide ágyam mellé a kisasztalhoz, rajta van minden írószer. Írja fel ön, amit mondtam és még mondani fogok.

A nő készen teljesítette a parancsot, leült az ágy melletti kisasztalhoz, és leírta az eddig hallottakat.

Mikor készen volt vele, a férj folytatá:

– Ön hű és engedelmes nő volt teljes életében, Marie. Ön minden szavamat teljesítette, amit parancsoltam. Még egy óráig leszek önnek ura. De amit ez óra alatt önnek eléje mondok, az önnek egész életét betöltendi. Én még halálom után is ura fogok önnek maradni. Ura, parancsolója, köszívű zsarnoka. – Ah, hogy fojt valami! Nyújtson hat cseppet abból a digitalinból...

A nő kis aranykanálkában beadta neki a gyógyszert. A beteg ismét könnyebben beszélt:

– Írja ön végszavaimat! Más ne lássa, ne hallja e szókat, csak ön. Egy nagy művet alkottam, melynek nem szabad velem együtt összeroskadni. A föld ne mozogjon, hanem álljon. S ha az egész föld előremegy is, ez a darab föld, ami a mienk, ne menjen vele. Sokan vannak, akik értenek engem; de kevesen, akik tenni tudnak, és kevesebben, akik tenni mernek. Írjon ön le minden szót, amit mondok, Marie.

A nő írt csendesen.

– Most a tengelye esik ki a gépnek – folytatá a haldokló –, s a hulló romok dobáját hallom már koporsófüdelemen. De nem akarom azt hallani. Van három fiam, ki fölvált, midőn én porrá leszek. Írja ön, Marie, mi dolguk lesz fiaimnak halálom után...

– Három fiam mind nagyon fiatal még arra, hogy helyemet elfoglalhassa. Előbb járják ők ki az élet iskoláit; önnek nem szabad őket addig látni. Ne sóhajtson ön, Marie! Nagy gyermekek már; nem hordozhatók ölben.

Legidősebb fiam, Ödön, maradjon a szentpétervári udvarnál. Most még csak követségi titkár, idővel magasabbra lesz hivatva. Az a hely jó iskola lesz neki. A természet és ferde hajlamok sok rajongást oltottak szívébe, ami fajunkat nem idvezíti. Ott kigyógyítják mindabból. Az orosz udvar jó iskola. Ott megtanulja ismerni a különbséget az emberek között, akik jogosan születnek – és joggatlanul világra jönnek. Ott megtanulja, hogyan kell a magasban megállni és a földre le nem szédülni. Ott megismeri, mi értéke van egy nőnek és egy férfinak egymás ellenében. Ott majd elfásul a rajongása, s midőn visszatér, mint egész ember veheti kezébe a kormányrudat, amit én elbocsátok kezemből. Adjon ön mindig elég pénzt neki, hogy versenyezhesen az orosz udvar nemes ifjaival. Hagyja neki fenékgig üríteni az élvezetek poharait. Nézze el túlcsapongó szeszélyeit, ezeket át kell élni annak, ki a közöny magaslatára akar jutni.

A beszélő az órára tekint; az sietteté. Rövid az idő, oly sok mondanivaló van még.

– Azt a leányt – folytatá halkán a beteg –, ki miatt el kellett neki hagynia e házat, igyekezzék ön férjhez adni. Ne kíméljen semmi költséget. Hozzá való férj hiszen termett elég. Vagyont mi adhatunk hozzá. Ha makacsul megmaradna e némben határozatánál, járjon ön utána, hogy a leány atyja áttétessék Erdélybe. Ott sok összeköttetésünk van. Ödön kinn maradjon mindaddig, míg ők innen el nem távoznak, vagy Ödön odakünn meg nem házasodik. Ne féljen ön semmitől.

Oroszországban csak egyszer történt meg, hogy a pap leányát nőül vette egy cár; aztán az is csak orosz cár volt, nem magyar nemes.

A haldokló arcán még két piros folt is gyulladt ki e szónál, mely pillanatok múlva ismét eltűnt onnan.

A nő csendesen írta a rábízottakat.

– Második fiam, Richárd, még egy évig marad a királyi testőrségnél. De ez nem életpálya. Kezdetnek jó. Innen lépjen át a lovassághoz; ott szolgáljon ismét egy évig, s akkor igyekezzék a táborkarba bejutni. Ügyesség, vitézség és hűség három nagy lépcső a magasba jutáshoz. Mind a hármát a gyakorlat hozza meg. Ott egy egész meghódítatlan régió áll előttünk. Csak a lábunkat kellene rátennünk, hogy a mienk legyen. Az oktalan dölyf nem engedi. Az én fiam törjön utat mások előtt. Lesz Európának háborúja, ha egyszer megkezdődik a földindulás. Eddig nem is mozduló rugók fogják egymás ellen lökni az országokat. Egy Baradlay Richárd számára azokban sok végeznivaló lesz. Dicsősége mindnyájunkra fog világítani! Richárd ne nősüljön soha. Az asszony csak útjában volna neki. Az ő feladata legyen: emelni testvéreit. Milyen dicső ajánlólevél egy testvér, ki a csatában elesett!... Marie, ön nem ír? Csak nem sír ön talán? Kérem, Marie, ne legyen most gyöngye; csak negyven perc még az idő, s nekem annyi mondanivalóm van még. Írja ön le, amit eléje mondtam.

A nő nem merte mutatni fájalmát, és írt csendesen.

– Harmadik fiam, a legifjabb, Jenő: az én kedvencem. Nem tagadom, hogy a legjobban szerettem őt mind a három között. Ő nem fogja azt soha tudni. Mert hiszen úgy bántam vele, mintha mostohája volnék. Tovább is úgy bánják ön vele. Maradjon Bécsben, és szolgáljon a hivatalban, és tanulja magát fokrul fokra felküzdeni. Ez a küzdelem neveli őt simának, okosnak és eszesnek. Tanuljon minden lépést ésszel és kedéllyel mások előtt elnyerni. Legyen mindig kényszerítve arra, hogy kedvében járjon azoknak, akiket ismét mint lépcsőket fog felhasználni, hogy magasabbra emelkedjék. Nem kell őt hazulról kényeztetni, hogy tanulja meg felhasználni az idegent és minden embernek mérlegelni az értékét. Ápolni kell benne a nagyravágyást; fenntartani és felkerestetni vele az ismeretséget nagy nevekkal és hatalmas befolyásokkal, mik családi összeköttetésre vezethetnek – a költői ábrándok követése nélkül.

Egy pillanatnyi eltorzulása ez arcnak tanúsítá, mily végtelen kínokat kell kiállni ez embernek azalatt, amíg beszél. Csak pillanatig tartott az. A *nemes* akarat legyőzte a *pór* természetet.

Tudta folytatni végintézkedését.

– Ily három erős oszlop fönn fogja tartani azt a művet, amit én alkottam. Egy diplomata – egy katona – egy főhivatalnok. Miért nem építhettem még tovább, amíg ők megerősödnek, amíg helyeiket meg tudják állni! Marie! Nőm! Baradlayné asszony! Én kérem, én kényszerítem, én megidézem önt, hogy cselekedje azt, amit önnek rendelek. A halállal vívódik minden idege testemnek; de én e végküzdelemben nem gondolok arra, hogy porrá lesz percek múlva, ami rajtam por. Ezt a hideg verítéket homlokomon nem a halálküzdelem izzasztja, hanem a rettegés, hogy hasztalan fáradtam. Egy negyedszázad munkája odavesz. Álmodozó rajon-

gók tűzbe viszik a gyémántot, s nem tudják, hogy az ott satnya elemeire fog feloszlani, s soha vissza nem jegecül. Ez a mi nyolcszázados gyémánt nemességünk! Ez az örökké életetője, örökké újra feltámasztója az egész nemzetnek. Lételünknek titokteljes talizmánja. És ezt akarják megáldozni, megsemmisíteni. Lázalmokért, mik idegen test kór párázatával ragadják át dögvész idején...

– Semmi érzélgés, az idő rövid. Én nemsokára megtérek atyáimhoz, itt hagyom fiaimnak, mit őseim rám hagytak. De házam az eszmék vára marad. *Nemesdomb* nem esik ki a történelemből. Központja, tűzhelye, napja lesz ez a bolygó elvnek. Ön itt marad utánam.

A hölgy megállt az írás közben, és bámulva tekintte a beszélőre. Az észrevette neje bámulatát.

– Ön kételkedve néz rám. Egy nő, egy özvegy mit tehetne azon munkában, melyben egy férfi összeroskadt? Megmondom azt. Hat héttel halálom után ön férjhez fog menni.

A nő kiejtő kezéből a tollat.

– Én akarom azt – folytatá szigorúan a kőszívű ember. Kijelöltem előre, akihez nőül fog menni. Ön Rideghváry Bencének fogja nyújtani kezét.

Itt a nő nem bírt magával többé, elhagyta az íróasztalt, s odarohant férje ágya mellé, összeroskadt, és annak kezét megragadva, a legforróbb könnyekkel áztatá azt.

A kőszívű ember lehunyta szemeit, és tanácsot kért a sötétségtől. Megtalálta azt.

– Marie, hagyja ön abba! Most nincs idő az ön sírására. Én sietek. Utam van. Úgy kell lenni, ahogy mondtam. Ön fiatal még; nincs negyvenéves. Ön szép, és örökké az marad. Huszonnégy év előtt, mikor nőül vettem önt, sem láttam önt szebbnek, mint most. Hollófekete haja, ragyogó szemei voltak – most is azok. Szelíd és szemérmes volt ön; most sem szűnt meg az lenni. Én nagyon szerettem önt. Hiszen tudja azt jól. Az első évben született legidősb fiam, Ödön, a másodikban második fiam, Richárd, a harmadikban a legifjabb, Jenő. Akkor egy súlyos betegséggel látogatott meg Isten, amiből mint nyomorék támadtam föl. Az orvosok megmondták, hogy a halálé vagyok. Egyetlen csók, amit az ön édes ajka ad nekem, meg fog ölni. És én itt haldoklom az ön oldala mellett már húsz év óta, elítélve, kiszentenciázva. Az ön szemei előtt hullott el életem virága, és húsz év óta nem volt ön egyéb, mint egy haldokló ápolónéja. És én tudtam élni, egyik napot a másik után vonva. Mert volt egy nagy eszme, minden emberi érzésen uralkodó, ami élni kényszerített, tartogatni egy kínokkal és lemondásokkal folytatott életet. Ó, milyen életet! Örök tagadását mindennek, ami öröm, ami érzés, ami gyönyörűség! Én elvállaltam azt. Lemondtam mindenről, amiért emberi szív dobog. Letörültem lelkemről az ifjú ábrándok költészetét, ami minden ifjú lelkét megfogja. Lettem rideg, kiszámító, hozzájárulhatatlan. Csak a jövődönék éltem. Egy oly jövődönék, mely nem egyéb, mint a múlt örökkévalósága. Ebben neveltem mind a három fiamat. Ebben fogyasztottam el életerőmet. Ebben örökítettem meg nevemet. E néven a jelenkor átka fekszik, de a jövődöné áldása ragyog. E névért szenvedett ön oly sokat, Marie. Önnek még boldognak kell lenni az életben.

A nő zokogása tiltakozott e szó ellen.

– Én úgy akarom – szólta a férfi, és elrántotta tőle kezét. – Térjen ön az asztalhoz vissza, és írja. Végakaratom ez. Nóm hat hét múlva halálom után adja kezét Rideghváry Bencének, ki nyomdokomba lépni leginkább érdemes. Így leend nyugtom a föld alatt és üdvöm az égben. Leírta-e ön, amit eléje mondtam, Marie?

A nő kezéből kihullott a toll, két kezét homlokára tette, és hallgatott.

– Az óra végire jár – rebegé a haldokló, küzdve a semmivélét férgei ellen. – De „non omnis moriar”! A mű, mit megkezdtem, utánam fennmarad, Marie! Tegye ön kezemre kezét, és hagyja rajta, míg azt megfagyni érzi. Semmi érzélgés, semmi könny, én akarom, hogy ön ne sírjon. Nem veszünk búcsút. Lelkemet önre hagytam, s az nem fogja önt elhagyni soha; az számon kérendi öntül minden reggel, minden este, hogyan töltötte ön be azt, amit önnek végső órámban meghagytam. Én itt leszek! Mindig itt leszek.

A nő úgy reszketett.

A haldokló pedig csendesen egymásra tevé kezeit, s töredezett hangon rebegé:

– Az óra végire jár... Az orvosnak igaza volt... Már nem fáj semmi... Sötét lesz minden... Csak fiaim képe világít még... Ki jössz felém, onnan a sötétből? Állj ott! Ne közelíts!... Homályos alak!... Még mondanivalóm van itt! ...

A nő pedig, midőn látta, hogy a végső perc betölt, s férje halva van, odarogyott térdre az íróasztal mellé, s két összekulcsolt kezét a teleírt papírra fektetve rebegé:

– Halld meg, Uramisten, és úgy bocsásd színed elé árva lelkét! És úgy légy neki irgalmas a túlvilágon, ahogy én fogadom és esküszöm előtted, hogy mind-ezen rossznak, amit ő véglehetősen parancsolt, az ellenkezőjét fogom teljesíteni Teelőtted! Úgy segíts meg engem, véghetetlen hatalmasságú Isten!...

Egy emberen túli, egy elképzelhetetlen borzadályú kiáltás hangzott fel a csendben.

A felriadt nő rettenve tekintte az ágyán fekvő halottra.

És íme, annak elébb lezárt ajkai most nyitva voltak, lecsukott szemei elmeredve és mellén összefogott két keze közül a jobb feje fölé emelve.

Talán az elköltöző lélek összetalálkozott az égben az utána küldött fogadással, s még egyszer visszafordulva az ég kapujából, a csillagok útjából, megtért porhüvelyéhez, hogy egy halál utáni kiáltással kijelentse végső, tiltakozó vasakarátát.

patalógia – kórtan, a betegségek okaival és a betegségek okozta testi jelenségekkel foglalkozó tudomány; **non omnis moriar** – (e.: non omnisz morár) nem fogok egészen meghalni (mert műveimben élek tovább)

1. Értelmezd a regény címét! **2.** Milyennek képzeled el Baradlay Kazimírt? **3.** Hogyan jellemeznéd Baradlayné a fejezet alapján? **4.** Milyen rémisztő esemény történik Baradlayné fogadalma után? ✨ **5.** Készíts vázlatot Baradlay Kazimír végrendeletéről! A számozott pontokba azok neve kerüljön, akiről az apa rendelkezik, a betűvel jelzett alpontokba pedig azok a rendelkezések, melyeket sorsukra vonatkozóan tesz!

A temetés hatalmas pompában zajlik és teljesen másképp, mint ahogyan azt az elhunyt parancsolta. A harmadik pap, aki csak egy imát mondhatott volna, keményen elmondja, hogy sem adakozó, sem könyörületes, sem szeretetteljes, sem igazi hazafi nem volt a halott. Megjelenik egy feltűnően szép leány is, akinek nevét nem említik, de akiről sejthetjük, hogy az a lány, aki miatt Ödönnek messzire kellett utaznia. Hatalmas tor követi a temetést, az említett pap nem jön el a torra, de megérkezik Tallérossy Zebulon, aki összevissza beszél és biztosítja az özvegyet, hogy megbüntetik majd a papot, aki a felháborító imádságot mondta. *(A temetési ima)*

Szentpétervárott hatalmas táncmultság van. Egy idegen ifjúért rajong sok orosz fiatal hölgy. Az idegen férfi még a nagyon gazdag Alexandra hercegnő kegyeit is elnyerte, de ő hűvös és udvarias. Leonin nevű barátja elrabolja és elviszi egy titkos szórakozóhelyre, ahol a férfiak szórakoznak. Ide érkezik a levél Ödönhöz, mert ő az idegen férfi, anyjától, hogy atyja meghalt és azonnal utazzon haza. Leonin hiába próbálja lebeszélni barátját, az hajthatatlan, ezért inkább vele tart. Az úton hatalmas hóviharba kerülnek, farkasok támadják meg őket és szánjukat is baleset éri. *(A két jóbarát)*

Bécsben találkozunk Richárddal, aki éppen párbajozni indul, de előtte összefut egy pappal, akit felcincáltak kihallgatásra Bécsbe, és aki úgy gondolja, hogy tévedésből túlságosan drága szálláshelyre helyezték, és ebből még baja lesz. Richárdnak azt is elmondja, hogy ő bizony a lánya miatt, aki egy nemes fiába lett szerelmes és egy temetési ima miatt, amit bizony ugyanannak az úrnak a temetésén mondott el, jutott ide. Richárd tudja, hogy az ő apja temetéséről beszél a pap, de nem fedi fel kilétét, csak ad a pincérnek két aranyat a pap költségeire. Öccse, Jenő látogatja meg, s arra kéri, hogy kísérje el őt bátyja Plankenhorsték estélyére. Richárd majd táncoltatja az anyát, amíg ő a lánynak udvarol. *(A másik kettő)*

Plankenhorstéknál, akik elég érdekes helyet foglalnak el a bécsi társasági körökben, Richárdot csak egy szobalány érdekli, Edit, akiről kiderül, egy szegény nemeslány, akit itt tartanak, de csak cselédként bánnak vele. Jenő megpróbál Alfonsine közelébe kerülni. Richárd beleszeret a rendkívüli teremtésbe. Alfonsine, aki amennyire szépséges, annyira romlott lelkű, kompromittálni szeretné Editet, Baradlay azonban nem tesz semmit. Levélben kéri meg Edit kezét. Alfonsine terve kudarcba fulladt. Anyja csak annyit mond, hogy látod, nem minden férfi olyan, mint Palvicz Ottó. *(Mindenféle emberek)*

Bár a faluban mindenfélét pletykálnak a Baradlayakról és Arankáról, senki nem tudja a valóságot. Ödön hazaérkezik, anyja azt akarja, hogy ő vegye át az apja után a főispáni széket és legyen ura a háznak. Az úrnőt is megtalálta már. Ödön ellenkezik, de aztán anyja bevezeti Arankához és minden ellenszegülés eltűnik. Az asszony boldog a fiatalok boldogsága miatt és a szobájában aláhúzza azokat a sorokat, amiket ellentétesen ugyan, de már véghez vitt a végrendeletből. *(Az aláhúzott sorok)*

Hat hét telt el a kőszívű ember halála óta. Mindenholnan érkeznek a gazdag hintók a kézfogóra, megérkezik Rideghváry is, nagy magabiztossággal. Hamar észreveszik, hogy olyanok is vannak a társaságban, akik bizony nem a császár hívei, és nem barátai sem Rideghvárynak, sem Tallérossynak. A pap is ott van, Tallérossyék legnagyobb megrökönyödésére és nem is látszik nagyon boldogtalannak. Aztán megkezdődik a ceremónia, és kiderül, hogy a kézfogón bizony nem özvegy Baradlayné és Rideghváry a főszereplő, hanem Ödön és Aranka. Sokan éljeneznek, Rideghváry és barátai azonban megsemmisülve állnak. Rideghváry elmondja Baradlaynének, hogy pontosan tudja, hogy hogyan is szólt a végrendelet, aminek minden szavát megszegte az asszony, és hogy ez a viselkedés egy magaslatra vezet, de annak a magaslatnak vérpad a neve. *(A kézfogó napja)*

A megyeházán ülés van, és éppen Tallérossy beszél arról, hogy milyen buta gondolat a parasztnak szavazójogot adni és írni-olvasni tanítani. Az elnöki székben Rideghváry

Bence ül. Megjelenik Baradlay Ödön és kitiltja Rideghváryt a teremből és nagy örömujjongás közepette elfoglalja az elnöki főszéket. Rideghváry szavaival, ez volt az első lépcső „ama” magaslathoz. *(Az első lépés „ama” magaslathoz)*

1848. március 13-án az egész város felbolydult Bécsben. Kitért a forradalom. A Plankenhorst palota a szabadságharcosok egyik központjává vált. Alfonsine és az anyja mindenki elhitegette, hogy a szabadság oldalán állnak. Jenőt megbűvöli, hogy a nő állandóan a nyakába ugrik, csókolja és örömittasnak mutatja magát a szabadság ügye miatt. Jenő úszik a boldogságban és nem lát át a színjátékon. Egyik erkélyről Ödönt hallja beszélni, ami megrémíti, és eszébe jut, hogy ez a második lépcső ama magaslathoz. *(Tavaszi napok)*

Közben Richárd mint katona is ott van a bécsi utcákon. Mindenféle, egymásnak ellentmondó parancsot kap, ezért nem használják csak a kardjuk lapját, nem gyilkolnak, csak szétkergetik a csöseléket. Csapatával megvédi Edit zárdáját. Ide küldte a lányt Plankenhorstné. *(Az érem másik oldala)*

Már októberben járunk és a forradalmat hamarosan leverik. Baradlayné Richárdért és Jenőért maga megy Bécsbe. Edittel kofának öltözve elmennek először Richárdhoz.

...Csodálatos az, amit egy nő megbír! – Egy nő, aki anya – egy anya, aki szeret. – Fiát, hazáját.

Editet nem kellett kérdezni, hogy nem fáradt-e el. Ő járt legelő, s táncolt a vállán vitt puttonnyal.

Kétórát vertek a harangok a város tornyaiban, mikor az álcázott nők a Kaiserstrasséra kijutottak.

A lerehenfeldi főutca torlaszánál nem volt senki, még őr sem... A nők az ostromlottak miatt kionshadtak az eltorlaszolt utcákon. Nagyobb mesterség volt azonban az ostromzárolók vonalán átjutni a temetőig. Akik azokban a napokban ismerték Bécset, emlékezni fognak rá, hogy az auf der Schmelz és Hernals között volt még akkor egy nyílt árok, a hegyi záporvíz felfogására, elején faragott kövekből, odább palánkokból készült oldalfalakkal. Nem kellemes hely, de jó mély annak, aki nem akarja, hogy meglássák...

A kufárnő vezette útítársnőit a mély árok hosszában, melynek fenekét buja fű verte fel; hónapok óta nem járt itt eső. Egy helyen, ahol az oldalfal be volt omolva, elébb felkapaszkodott maga a kufárnő, óvatosan szétekintett, s azután suttogva monda:

– Helyben vagyunk.

Legelőbb is feladogattatta magának a puttonyokat.

– Ezeket most hagyjuk itten. Elég lesz a magamé. Ott tanyáznak a huszárok.

Kétszáz lépésnyi távolban az ároktól látszott két huszár alakja, az őrtűztől megvilágítva. Távolabb még öt-hat őrtűz égett egy csoportban; ott volt a temető, a csapat tanyája.

– Nem csalódtunk. Most már, Frau Midi, előre! Rám nincs ott szükség.

Baradlayné Edit kezét megfogva, egyenesen az őrtűz felé tartott. Az őrszem látta őket közeledni, de nem kiáltott rájuk. Egészen közelébe hagyta jönni. Csak akkor szólalt meg az egyik lóhátrul halk, mély hangon:

– Ki vagy? Megállj!

– Jó barát! – felelt Baradlayné.

– Jelszót!

Kósa Károly: *Nyergelj, fordulj!*

– „Nyergelj, fordulj”!

Erre a kérdező leugrott lovárul, odament a pórruhás nőhöz, s meghajtvva előtte a térdét, tiszteletteljes gyöngédséggel csókolá meg annak kezét anélkül, hogy kezével érintené.

– Kegyedet vártuk, aszszonyom!

– Rám ismertél, Pál, jó öreg?

– Hála Istennek, csak hogy itt van!

– Hol a fiam?

– Egyszeribe odavezettem. Hát ez a drága szép cseléd? – kérde Editre mutatva.

– Ez is velem jön.

– Értem.

A vén huszár odaadta kantárszárát bajtársa kezébe, s gyalog vezette a temető felé a két hölgyet.

Egy kis fehér ház – a temetőőr lakása máskor – volt ezúttal Richárd haditannyája. Abban foglalt el egy kis szobát, melynek ablaka a város felé nyílt.

Éppen az éjjeli cirkálásból tért haza; zárt ajtóját felnyitá kulcsával, a gyertyát meggyújtá az asztalon, s azzal bosszúsán ütött öklével az asztalra.

– Már megint itt vannak?

Mik voltak ott? Ott vannak szépen kiterítve az asztalán a legújabb pesti hírlapok. És azokban egyes cikkek veres irallal aláhúzva.

„Tűzbe velük!”

De mégsem tudta őket tűzbe vetni anélkül, hogy elolvassa.

És azután, mikor elkezdte olvasni, akkor meg éppen nem tudta őket a tűzbe vetni. Ki tudja, hátha meg sem égnének abban? Ki tudja, hátha a hamuból is föltámadnának?

Odakönyökölt az asztalra, s borús homlokát tenyerébe fektetve, ismét és ismét elolvasá a jelzett sorokat, és homloka még borultabb lett utána.

– Nem igaz! Nem lehet ez igaz! – kiálta fel önmagával küzdve. – Ámítanak, hazudnak mind! Lehetetlen ilyennek történni a nap alatt!

Valaki jön. Sietve markába gyűri az olvasmányokat. Pál úr lép be. Richárd haragosan förmed reá:

– Ki lopta nekem ide megint ezeket az infámis hírlapokat az asztalomra?!

Pál úr sarkából kiforgathatlan kedéllyel felel:

– Hogy valakitől ellopjanak valamit, azt értem. De hogy valakinek odalopjanak valamit, ez nekem új szó.

– Zárt ajtómon keresztül idecsempésznek az asztalomra mindennap egy csomó hírlapot! Ki teszi azt?

– Hát én azt sem tudom, hogy mi az a hírlap! Hisz én nem tudok olvasni.

– Hazudsz! Gazember! Talán nem tudom, hogy három hónap óta olvasni tanulsz vén bolond létedre? Ki tanított olvasni?

– Ne tessék keresni! Éppen tegnap halt meg. A trombitás. Kicsapott diák volt szegény; régen a halál kutyái ugattak belőle. Azt mondtam neki: „Ne vidd el, pajtás, a tudományodat a másvilágra, hagyj belőle nekem is egy kicsit!”

– S minek tanultál te olvasni? – vallatá őt szigorral a kapitány.

A vén közvitéz megmeresztette a nyakát, s keményen odafelelt:

– Könnyen tudnék erre a kérdésre valami mást mondani, mint ami tiszta igazság, ha hazudni akarnék; mondhatnám, hogy szeretnék már egyszer altiszt lenni, azért tanultam olvasni. De nem mondom. Hanem megmondom, hogy azért tanultam vénségemre olvasni, hogy megtudjam, mik történnek odahaza.

– Tehát te is olvasod ezeket itt? Honnan kapjátok ti ezeket?

– Hagyjuk ezt máskorra. Reportom van. Két asszonyember akar beszélni a kapitány úrral.

– Asszonyok? Hogy kerültek ide? Honnan jöttek?

– A város felül jöttek.

– Hogy eresztette őket át az őrszem?

– A jelszót mondták.

– Ez megint hazugság. Ebben az órában cseréltem a tábori jelszót; azt még a városban nem tudhatta meg senki. Azt még nem árulhatta el senki.

Pál úr sötét, dacos flegmával monda meg az igazat:

– Más jelszóval jöttek be...

– Más jelszóval? Hát van itt az én jelszavamon kívül még valakinek másnak is jelszava? Hisz itt összeesküvés van! De közé fogok vágni. Azt a két nőt föbe lövetem!

Richárd dühös volt, a kardját verte a padlóhoz; Pál úr pedig olyan szelíden nézett rá, mint valami jó kedélyű nagyapó mérgelődő kis unokájára.

– Az egyik asszonyság a kapitány úrnak az édesanyja.

Pál úrnak megvolt az az elégtétele, hogy rettenetes haragvó kapitányát a düh forró lázából egyszerre az ijedelem merevületébe látta átfagyni. Az ifjú szemei elbámultak, ajka nyitva maradt, keze úgy állt meg, ahogy azt, kardját felkapva, a légbe emelte.

Richárd azt hitte, hogy álmot lát, mikor azután a vén szolga felnyitá az ajtót, s eléje tűnt az éj sötétéből először egy szelíd, szeretetteljes női arc, oly tiszteletre méltó, oly hódolatgerjesztő; és utána egy másik, kinek tekintetében gyermekszív, angyalszerelem sugárzik; mindkettő pórruhában, átázva, sárosan, kimerülten...

Amit Richárd néhány perc előtt olvasott azokból az elátkozott lapokból, a megtagadott mese, a hihetetlen álomlátás, előtte állt... Odarohant anyjához szótlanul, és átölelte, megcsókolta arcát, kezeit. Mily ázott volt öltözete! Mily hidegek arca, kezei! Nem is kérdezett tőle semmit.

Editre pedig olyan félve tekintett. Mintha azt hinné, hogy ez nem az. Talán van még más arc, mely az övéhez oly nagyon hasonlít! Hiszen elképzelhetetlen az, hogyan lehessen ő e percben itt! Félt megtudni, ki ez.

Nem szólt senki egy szót is, csak valami csendes hang hallatszott, amit úgy neveznek, hogy zokogás. A minden beszédnél többet mondó hang.

Richárd oly mondhatlan fájdalmat érzett szívében, mikor anyját így látta, így ölelte, hogy nem volt ura magának többé, arccal odaveté magát az asztalra, hol ama vést hírlő lapok feküdtek, s keserűen nyögé:

– Hát ez mind igaz?!

Anyja belepillantott a lapokba.

– Egy ezredrésze annak, ami igaz! – monda fiának. – Esküszöm neked arra a szeretetre, amivel szívemben hordoztalak mindig.

– Ne esküdjél, anyám! Az, hogy te most itt vagy, rettenetesebb bizonyítvány nekem minden esküvésnél.

És azzal elkezdte az asztalt ütni öklével.

– És most nem parancsol nekem sem Isten, sem ember többé. Egyedül te parancsolsz, anyám! Mit kívánsz tőlem?

Baradlayné e szóra megfogta Edit kezét, s odavonta őt Richárdhoz.

– Nézd, itt van az, aki nekem megmondta, hogy mit kívánok én tőled. Még ezelőtt egy órával magam sem tudtam azt kimondani.

– Edit! – suttogá Richárd elbámulva, s megtapogató az eléje nyújtott kis kezét, mely nedves volt az ázott pórköntöstül. Ez Edit keze, ez Edit arca. – De hogy lehet ez? Hát mi jön még, amitől egészen megtébolyodjak?

– Lélekcserélő idők járnak, fiam! – monda Baradlayné. – Mindnyájan más emberek lettünk. Minden kőnek szíve van most, és fáj. Azt akarták, hogy annak, aki fegyvert visel, ne legyen. A szuronyerdőnek anyja van, akit úgy hívnak, hogy haza. Hanem ez az örök anya néma, nem kiálthat! Tudták. Azt meg lehet ostromozni, meg lehet gázolni, testét szétdarabolni; nem kiálthat: „Fiam, segíts!” – De nem gondoltak arra, hogy minden egyes kardviselőnek van egy anyja otthon; és ha kétszázezer anya elkezd jajt kiáltani, azt majd meghallja a nagy gyermek! Kiáltottunk! A pór nő, az úrnő ment, írt, beszélt, ahol fia volt. És meghallották szavunkat. És ez egy rettenetes parancsolat volt. Az anyák hazaparancsolták fiaikat. És a fiúk hazajöttek. Csak te nem hallottál meg minket.

– Hallgatlak, anyám. Minden szavadat őrzöm.

– Nézd, itt van egy fiatal leány, apácanövendék. Ez meghallja, mint beszélnek elötte titokban, hogyan akarják elveszteni kedvesét. Ravaszul, sátáni terv szerint. Akár tesz, akár nem tesz. Ha tesz, a vesztőhelyen, ha nem tesz, orgyilokkal. Már ki van ellene adva egyik részről a parancsolat, hogy elfogják; másik részről már töltve ellene az orgyilkos fegyvere. És a fiatal leány nem gondolkozik, mit tegyen. Nem sír, nem esik kétségbe. Vígságot tettet, megszökik öreitől éjfélben: éj közepén nekifut a sötét éjszakának; fekete, koromsötét éjben végigfutja a város kísértetes utcáit, hogy feltalálja kedvesének anyját, hogy annak lábaihoz vesse magát, és így szóljon hozzá: „Asszony! Fiadat meg akarják ölni, rettenetes, gyalázatos halállal! Siess! Keresd fel! Válassz számára *valami szebb halált!*”

– Edit! – rebege Richárd, s a leányka hideg kezét forró homlokához szorítja.

- Én választottam, fiam.
- Mondjad, anyám!
- Van még mező, hol az ilyen fiak, ha megáldozták magukat, anyjuk nem sír utánuk, csak édes könnyeket.
- Mit tegyek?
- Tanuld meg közkatonáidtól. A tábori jelszó, mellyel előőrseiden átjöttünk, ez volt: „Nyergelj, fordulj!” Ha e jelszót kimondod, megtudod, merre mégy. Hogy eljutsz-e oda? Az kardod dolga és az Istené!
- Úgy lesz!
- Richárd az ajtóhoz lépett. Pál ott őrködött.
- Eredj – szólt hozzá csendesen –, tudasd az altisztekkal az új tábori jelszót: „Nyergelj, fordulj!”
- A vén huszár nem szólt semmit, hanem futott.
- Az én kockám el van vetve – szólt Richárd visszatérve anyjához és kedveséhez. – De hát tiveletek mi történik most?...
- Én, fiam, ismét visszamegyek a városba.
- Anyám! Gondold meg, hogy holnap be lesz véve a város, s hogy te el vagy árulva.
- Nem gondolok semmire. Nekem még egy fiam van abban a városban, s én visszamegyek érte; ha tűzbe-lángba lesz is borulva és ellenséggel megtöltve: mégis kihozom onnan a fiamat, ott nem hagyom nekik!
- Richárd eltakarta kezével arcát.
- Ó, anyám, milyen törpe vagyok én veled szemközt! ...

A három nő Palvicz Ottó csapatához indul, és megtévesztve őket az Alfonsine-tól hallott jelszavak alapján, elküldik őket a Richárd útjával ellentétes irányba. Palvicz Ottó csak reggelre jön rá a cselre, de ekkor már bottal ütheti Richárd és a kofák nyomát. Editet visszaviszik a kolostorba, ahol nem árul el estig semmit, pedig vesszővel, szíjjal verik, de estére azt mondja, hogy az éjszakát Richárdnál töltötte. Tudja ugyanis, hogy így biztosan titokban marad a szökése, mert ezt a szégyent a kolostor nem engedheti meg magának. *(Akik igazán szeretnek)*

iral – ceruza; **infámis** – gyalázatos; **reportom van** – jelteni valóm van

1. Miért megy Bécsbe Baradlayné? **2.** Hogyan jut el az anya és Edit Richárd táborába? **3.** Ki segít Baradlaynénak Richárd elé jutni? **4.** Hogyan sikerül az anyának Richárdot a szabadságharc mellé állítani? **5.** Mi az új jelszó? **6.** Nézz utána, ki volt Palvicz Ottó? Foglald össze, és írd le, milyen kapcsolatban állt a regény szereplőivel!

Leverték a forradalmat. A győztes még pihen, a vesztes menekül. Egy félkezű forradalmár sebesülten rogyadozó léptekkel támolyog a Plankenhorst palota felé. Látja a lobogót és eléri a kaput, de az zárva van, és hiába dörömböl, nem nyitnak ajtót. Még reménykedik, hogy talán a nők már elmenekültek és jó lesz itt meghalni, ennek a háznak a kapujában, a szabadság lobogója alatt. A lobogót azonban még hajnal elől kicserélik a császári zászlóra és ő ott hal meg, az áruló nők palotájának tövében. *(A vérveres alkony)*

Jenő a szabadságharc utolsó napjait már a Plankenhorst palotában töltötte. Nem ment szállására éjjelre sem, és úgy érezte, hogy viszonya Alfonsine-nal már mindenki számára egyértelmű és megmásíthatatlan. Közben sorra érkeznek meg az urak és hölgyek, a régi barátok, akik visszatértek vagy előbújtak rejtekhelyeikről. Jenővel senki sem törődik, csak Rideghváry mondja neki, hogy menjen a szállására, mert neki beszélőnivalója van vele. Alfonsine anyja elmondja Jenőnek, hogy az jelenleg „semmi”, hiszen sem a forradalmárokhoz, sem a császárpártiakhoz nem állt, Alfonsine kezére addig ne számítson, amíg nincs rendes állása. Közben Alfonsine már Palvicz Ottótól kap levelet, aki viszonyuk felélesztését kéri. Rideghváry elmondja Jenőnek, hogy anyját keresik, és el fogják ítélni, egész családja üldözött, és anyja hamarosan felkeresi a szállásán. Felajánl neki egy ragyogó állást a cárnál. Anyja azonban nem jön egész éjjel, és reggelre Jenő megtudja Rideghvárytól, hogy elmenekült a városból, ő pedig elfogadja az állást. Elmegy Alfonsine-ékhoz és megkéri a kezét, megbeszélik másnapra a kézfogót, de hazaérve megjön az anyja, aki elmondja, hogy tudja, hogy ő előtte fényes pálya áll, míg testvéreit a vérpad várja.

– Nem magamért, nem testvéreidért könyörgöm hozzád. Minket a mi végzetünk majd utolér. S ha utol nem érne, hidd el, szemközt megyünk rá. Richárd bátyád nőtlen, nem marad utána senki. De Ödön bátyádnak két szép fia van. Az egyik csak most egy hónapja született. Bizonyos az, hogy nagy szolgálataidért fényesen lész megjutalmazva. Bátyáid vagyona majd el fogja kobozni a hatalom. És azt akkor majd mind te nyered meg.

– És majd akkor, midőn gazdag és hatalmas fogsz lenni, midőn egyedül fogod bírni mindazt, amit most együtt bírunk veled; midőn boldogságod fényében úszni fogsz, fiam, emlékezzél ez órára, anyád könyörgő szavára; fiam, bátyád gyermekeit koldulni ne engedd!

– Anyám! – kiálta fel magánkívül, keservtől agyonkínózva a legkisebb testvér, s odarohant íróasztalához, kirántotta fiókjából kinevezési oklevelét, s darabokra szaggatva szórta azt el maga körül.

S aztán sírva borult anyja ölébe.

– Én nem indulok el azon az úton...

Jenő úgy dönt, anyjával tart. Hiába várja őt Rideghváry és a meghívottak serege Plankenhorstéknál. *(Az a harmadik)*

Richárd csapatával menekül. Palvicz Ottó a nyomukban. Egy alkalommal már piztollyal lőnek egymásra, de ezzel nem ér véget a párbaj. Richárdéknak útját állja a Duna, a March, a víz, a hegy, a hóesés, de még az erdőtűz is, de végül sikerül magyar földre jutniuk. *(Elől víz, hátul víz)*

MÁSODIK RÉSZ

Egy nemzeti hadsereg

Mesemondás!

Lehetett is az valaha!

Hogy egy kicsiny, elszigetelt országnak rokontalan nemzete valaha saját haderejével, kilenc oldalról rárohanó támadás ellen védelmezte volna magát diadallal, dicsőséggel! Hogy ne bírt volna vele „egy” óriás, hogy rá kellett volna ereszteni

Európa másik kolosszát is, s még azzal is megbirkózott, még akkor is saját magának kellett lefeküdni, hogy rágazolhassanak!

De hát hol vette volna ez a nemzet azt az ősmundabeli erőt, az újabb kornak e Nibelungen-énekéhez?

Elmondom, ahogy megértem.

Egy véghetetlen jalkiáltás hangzott végig; az ország egyik bércfalától a másikig verődött az vissza, s midőn másodsor visszatért, már nem volt jalkiáltás, hanem harci riadó!

Megnépesült a kitűzött zászlók környéke.

A földműves elhagyta ekéjét, a tanuló elhagyta iskoláit, a családapa boldog tűzhelyét, s ment a zászlók alá.

Tizenhárom-tizennégy éves gyermekek csoportja emelte a nehéz fegyvert, mely alatt még vállá meggörnyed, és hetvenéves galambösz férfiak álltak a gyermekekkel egy sorba.

Nem kellett felpénzzel csalogatni senkit; egy nemzetiszínű kokárda volt az egész ajándék, amit a belépő kapott.

Úri családok elkényeztetett fiai, mágnások, nemesek jöttek önként, s együtt sanyarogtak a parasztfiúkkal esőben, zivatarban, sárban, szemétágyon, rongyban és dicsőségben!

Egy ügyvéd itthagya irodáját, kardot kötött, s a legelső csatában maga vitte a zászlót legelől Pahrendorfnál a kartácszapporral szemközt. A végén ezredes lett. Sohasem tanulta a háborút.

Egy fiatal földesúr menyegzőjét megtartotta ma, másnap csatába kellett mennie; a római sáncokat ostromolták; ott első volt, ki zászlója élén felhatolt; lelőtték; még menyasszonya csókja meg sem hűlt ajkain.

A cisztercita barátok kolostorából három növendék kivételével minden kispap elment honvédnek. A prior maga látta el őket úti étellemmel, mikor szekerre ültek. Amint a refektóriumba visszatérve a honn maradt kegyeseket megpillántá, sírva monda nekik: „Ti gyávák, minek maradtatok itthon?”

Elmentek az ügyvédek; nem akart most porlekedni senki. Elmentek a bírák; hisz nem volt senkinek panasza.

A mérnökökből lettek tűzerek, utászok. Az orvosokbul tábori sebészek. Ágyban meghalni nem volt most divat.

Híres korhelyekből híres hősök lettek. Csöndes jellemekből oroszlánok.

Még a rablók is megtértek. Egy hírhedt rablóvezér amnesztiát kért magának és társainak, s százhatarvan lovast állított ki a csatamezőre, kiknek nagy része a hazát védve nyerte el a halált, mit a haza rontásáért elébb megérdemelt.

Egy főúr maga egész huszárezredet szerelt fel; másik huszárezredet két hét alatt állított ki a jászkun főkapitány.

Nem volt fegyver. Vettek el az ellenségtől. Elébb kaszával, pusztá kézzel kellett kicsikarniok a harc eszközét, hogy aztán küzdhessenek vele.

Egy közönséges székely földész kitalálta, hogyan kell ágyút önteni, fűrni, és ellátni népét csatalövegekkel. Vashámorok átalakultak golyóöntödékké. Elfogyott s nem volt kapható a gyutacs a puskához. Voltak gyógyszerészek a csapatoknál, kik papirosbul készítettek gyutacsokat, s azok is jók voltak a harcban.

Az egyházak odaadták harangjaikat ágyúércnek.

Egyetlen vezér száztíz ágyút vett el apródonkint az ellenségtől.

A szabadkai föld népe meztelen kézzel foglalta el az ellenfélnek fél mérföldre hordó „bácsi” nevű öreg ágyúját.

A ma alakult zászlóalj már holnap gyakorlatot tartott, s egy hét múlva ment a tűzkeresztelőbe.

Mindenki testvér volt a trikolór alatt, nem gúnyoltak senkit tótnak, németnek; azok mind egy zászló alatt egy haza fiainak vallották magukat.

A tiszt jó pajtás volt. Együtt evett, együtt ázott, egy szalmán hált a közlegényeivel, s tanították egymást hazaszeretetre.

Nem volt szökevény. Hová szökött volna? Minden ajtótul elkergették volna a gyávéát.

Ha megverték a sereget, nem futottak szerteszéjjel. Igyekezett ismét összeülni, s folytatni a harcot.

S nemcsak az harcolt, kinek fegyver volt a kezében; harcolt minden élő lélek. Asszonyok bátoríták fiaikat. Úrihölgyek mentek sáncot hordani az erődítésekhez; vettek részt veszélyes küldetésekből, miket csak asszony képes el nem rontani. Asszonyok voltak a legjobb tudósítók. Csaták után ők ápolták a sebesülteket. Kórház volt minden úri lak a csatatér közelében.

A papok a hős erényeket prédikálták a szószékről. Nem volt ebben a dogmában sem szillabus, sem herézis. Szent volt e harc keresztnek és csillagnak.

S a költő, ki meteorkint futotta végig az egész eget fölöttünk, nem zengett egyébről, mint e szent harcról; ez hangzott alá onnan a magasból; ez volt utolsó szava, midőn az ismeretlen láthatáron lebukott előttünk. – Talán nem is a földre esett le? Talán egy új földforgás alkalmával ismét meglátjuk őt, szikrázva, mennydörögve fejeink felett.

Így támadt a nemzeti hadsereg.

Jól van. Ez idáig poézis, de hol a próza? Hát a pénz?

Igaz. Pénz nélkül nem viselnek hadat.

Tehát az történt, hogy akinek ezüstkanala, ezüstsarkantyúja volt, összehordta egy rakásra. Fialat lányok függőiket, özvegyasszonyok megtakarított filléreiket odarakták a nemzet pénztárába. Gyűjtögetett nyugdíjak vándoroltak e helyre. Ki akarna nyugdíjra gondolni, ha nincs haza?

Nem volt elég.

Akkor rányomtatták papírdarabokra, hogy „Ez a papír a nemzet pénze”. S mindenki úgy fogadta azt. Senki sem kételkedett abban. Mindenki azt mondta: „A nemzet nagy úr, amire az ráütötte a címerét, az szent, az a mienk!” És volt pénz elég.

És aztán – a finanszminiszternek nem volt egy jó kabátja.

A hadügyminiszter krajcáros szivart szítt, többre nem telt. S a fő hadi intendants mindennap más ismerőséhez ment ebédre, hogy arra se költse az ország pénzét.

És amidőn ezt a könnyszentelte kincset egy-egy oly kormánybiztos kezébe adták, mint Baradlay Ödön, bizonyos volt fölöle a nemzet, hogy aminek kenyérnek

kell belőle lenni, abból kenyér lesz; s aminek fegyverré kell belőle lenni, abból fegyver lesz; és oda fog jutni bizonytal, ahova küldve volt.

Így állt fönn a nemzeti hadsereg.

S fél év múlva már csodáiról beszél a történelem.

A kisfiúk már babérkoszorús hősök. A kis alhadnagyok már tábornokok, hadvezérek. A tépett trikolor már a világ tiszteletét bírja!

Kiállták a próbát a tűzben, kiállták a próbát a hőzivatárban. Kiállták a próbát a veszteség kétségbeejtő hónapjaiban.

A komáromi sáncokon táncoltak zeneszó mellett az ellenfél bombazápóra alatt.

Szolnoknál kaszákkal rohanták meg az ágyúkat, és elfoglalták a gyilkoló tűztelepet szembehunyva.

Pákozdnál tízezer emberrel rakatják le a szuronyos puskát a kaszás nemzetőrök.

Győrnél lovasságot kergetett meg szuronnal a 11-ik zászlóalj. Budánál lováról szállt le a huszárság várat ostromolni.

Losoncon egy táblabíró, egy alispánból lett hadvezér hatszorta nagyobb ellenfélnek fényes nappal elfoglalja ágyúit és táborkarát.

Piskénél naphosszat védi az Inczédi-zászlóalj hússzoros ellenerővel szemben a vitatott hidat, és győz.

És mily gyorsak, mily csodaszerűek, mily meglepők mozdulataik!

Szélaknánál a föld alatt bújnak az ellenségén keresztül – Branyiszkónál a hegy meredekének fel törnek át rajta – Solnoknál átúsztatnak háta mögött a Tiszán! – Segesvárnál az égő városon verik magukat keresztül lőporos szekerekkel – Tiszafürednél a jég hátán állnak meg előtte, hogy mikor a folyamon hidat vert a kemény tél, ott mondják el: „Eddig, és ne tovább!”

S végre, midőn ereje teljes összességét egybegyűjtve megáll a küzdhomokon az egész százezer karú nemzetóriás, s karjait kétfelé tárva, büszkén kiált ellenfelének: „Ide hát, mérkőzzünk össze!”

S mikor az összemérkőzés után recsegve-ropogva minden ízeiben menekül ki az ellenfél karjai közül!

Vagy nem volt ez igaz?

És ami legfőbb, mit ki ne felejtse senki, midőn a nemzeti hadseregről beszél, mi előtte és utána járt annak, mint Jehova, nappal ködnek, éjjel tűznek oszlopában: a nép! A nép, ki eszével, találékony furfangjával, jó akaratával, szellemével védi, siettet, inti, buzdítja, őrszi imádott hadseregét, néha tízezerrel melléje áll, és megfélemlíti tömegével az ellent. Egy helyütt rendszeres álhírekkel kiemeli biztos helyéből az ellenfél hadzömét, másutt megelőzi legtitkoltabb terveit. Ozoránál egy ember gyalog oda és vissza kétszer megkerüli az ellen táborát, hogy a két nemzeti haderőnek üzenetet vigyen a köztük fekvő tábor mozdulatairól. Zsidó szatócsok minden levelezése tele van ártatlan üzleti hírekkel, mikből egymás közt megállapított szótár szerint az ellenfél hadmozdulatait értik meg, és tudatják a nemzeti hadvezérekkel. Ahol nagy a sietség, száz meg száz szekér áll elő a nemzeti hadsereg gyalogságát tovaszállítani, ágyúit, hadiszereit felvenni, s mikor a másik had jön, nincs egy ló sem; mind kinn a ménesen, nem lehet rátalálni. Mikor a

nemzeti seregnek élelem kell, egy kurta nyugtatványra előterem minden; mikor a másik jön, készpénzért sincs semmi, maga a gazda is koplal.

Csak egy hiányzott még a nemzeti hadseregből. Erejének tudata. Ezt meg kellett még neki tanítani, s a tandíjt bizony meg kellett érte fizetni!

földész – földműves; **trikolór** – háromszínű zászló; **keresztnek és csillagnak** – katolikusoknak és reformátusoknak; **fináncminiszter** – pénzügyminiszter; **intendáns** – hadbiztos

1. Hogyan alakult meg, és kik álltak a nemzeti hadseregbe? **2.** Hogyan fogott össze az ország az ellenség legyőzése érdekében? **3.** Sorold fel a csaták színhelyét az olvasottak alapján! ✨ **4.** Értelmezd az utolsó bekezdést!

Kassánál nagyon kikapott a magyar sereg. Rossz volt a haditaktika. A visszavonulásnál Baradlay Ödön próbálja feltartóztatni a császárokat. Már nagy bajban vannak, amikor megjelenik egy huszárszászad, élükön Richárddal és segítenek a biztonságos visszavonulásban. A két testvér nagyon boldog, hogy találkoztak, hiszen évek óta nem látták egymást. *(Az első tandíj)*

A királyerdőben hatalmas csata zajlott. Mindenki érezte ez egy olyan viadal, aminek a vége győzelem vagy halál. Itt találkozik össze a két nagy ellenfél: Palvicz Ottó és Baradlay Richárd is. Richárd legyőzi Palviczot. A magyar hadsereg győz. *(A királyerdőben)*

Bár Richárd néhány óráig eszméletlenül feküdt, nem szenvedett komoly sérüléseket. Pál úr azonban meghalt, amikor a sebesült Richárdra vetette magát, hogy a lovaktól megvédje tulajdon testével. Palvicz Ottó is a halállal küzd és magához hivatja Richárdot. Elmondja, hogy egy gazdag hölgytől van neki egy fia, akit 3 éve kereset. Rábizza a titkot és a fiút Richárdra, aki megígéri, hogy gondoskodik a gyermekről. Palvicz Ottó meghal Richárd kezét szorítva. *(A haldokló ellenfél hagyatéka)*

Baradlay Ödön neje és két gyemeke Jenővel együtt Kőrös-szigeten van, ami igazi kis paradicsom. Biztonságban vannak, csak nagy aggodalomban. Jenő megtanítja Arankával a titkosírást, amivel lehet a katonákkal levelezni. Közben özvegy Baradlayné a kastélyában kórházt rendeztetett be, ahol rengeteg sebesültet ápolnak. Sajnos a háborús sebeken kívül a kolera is pusztítja az embereket, ezért Baradlayné nem ír gyermekeinek, unokáinak, menyének, és nem látogatja meg őket. Közben minden este "beszélget" a kőszívű arcképevel, hogy tudja, hogy ő cselekedett helyesen. *(Napfény és holdfény)*

Alfonsine-éknál ott van két apáca és Edit. A harcokról beszélnek és ők négyen biztosak benne, hogy hamarosan vége lesz az egésznek. Megérkezik Rideghváry, aki közli, hogy a magyarok győztek és Palvicz Ottó meghalt. Alfonsine teljesen kitér magából, anyja elájul a székelytől, Alfonsine pedig szövetséget köt Rideghváryval, hogy eltörlik a Bradlayakat. Editet is megfenyegeti, hogy megöl mindenkit, akit szeret. *(Sötétség)*

Rideghváry eladta hazáját. Behívta a cár seregeit, hogy tegyenek rendet és töröljék el „ezt a nyomorúságos társaságot”. Következik a megtorlás. *(Ephialtes)*

Világosnál letette a magyar sereg a fegyvert. Ott volt Baradlay Ödön is. Várta, hogy sorsa beteljesüljön. Zebulontól érkezik egy levél benne egy útlevelemmel, amivel megszökhet Angliába. Ödön fogja magát és elszökik vele. Az első ellenőrzésnél azonban beleakad Leoninba, aki nemhogy segítené, de minden barátságukat feledve bezárátja, és ráparancsol az örre, hogyha szökni akar, lője le. Az ör azonban az a szolga, akivel együtt szöktek annak idején a farkasok elől, és elengedi. Sikerül megszöknie Ödönnek. *(Régi jó barátok)*

Ödön sok viszontagság után hazajut, de iszonyatosan szenvedett. Mindennap várta, hogy levelére, melyben tudatta a törvényszékkal, hogy várja döntésüket, válasz érkezik. Felesége az örület határán volt és állandóan könnyörgött, hogy meneküljön, de ő nem tette. Nem tehetette. Jenőnek érkezik egy levél, illetve Eugen Baradlaynak, amit tévesen használtak, mert az Eugen Jenő és nem Ödön. Jenőt hívják a törvényszék elé Ödön helyett. Jenő nem mutatja meg a levelet, csak felkerekedik, hogy elmenjen. Megpróbálják visszatartani, mert azt hiszik, hogy Plankenhorstéknál akar kegyelmet kérni, de ő nem árulja el igazi tervét. (*Nadir, A nem mutatott levél*)

Jenő megjelenik a bírák előtt, akik mindenről kikérdezik. Vállalja, amivel vádolják, de mások ellen nem tanúskodik. A bírák csodálkoznak azon, hogy mindent vállal, de ő nem akarja, hogy hosszúra nyúljon a tárgyalás, hogy szembesítsék valakivel, aki felismerhetné. Gyorsan végeznek. Az ítélet halál. Ő pedig csak annyit kér, hadd írjon levelet a családjának. (*Egy ember, akit eddig nem ismertünk*)

Visszaköltözik Ödön, Aranka, a gyerekek és özvegy Baradlayné a Baradlay kastélyba, és ott várják Ödön beidézését. Egyik nap jön egy katona, aki mindhármuknak levelet hoz. Temészetesen Jenőtől, amiben megtudják, mit tett értük. Mindhármán zokognak, de a katona előtt még vissza kell fojtani a könnyeket. Annak még át kell adnia a mellényt, melyet Jenő viselt a kivégzés alatt. Három véres lyuk van rajta. (*A túlvilágról*)

Az anya örjengő fájdalmában fia mellényével a kezében rohan a kőszívű képéhez, hogy neki ordítsa ki szívéből a fájdalmát. Őt vádolja és magát. Ödön már nem akar hőst játszani, hiszen öccse volt az igazi hős. Aki azért hal meg, amiben hisz, az bátor, de aki azért, amiben nem is hitt, az hős. Neki megmaradt a család, akiket támogatnia kell. (*A kőszívű ember előtt*)

A börtönben, ahol Jenő volt, ott volt Richárd is. A börtönfalon át értesült (kopogtatással), hogy halálra ítélték testvérét. A cellákból úgy érkezett a hír, hogy az öreget. Ők Ödönre gondoltak, de Richárd mindig Jenőt hívta így, bár ő is úgy tudta, Ödönnek kell meghalnia. (*A börtön távirdája*)

Alfonsine boldog a hírré, hogy az egyik Baradlay már meghalt, és miatta, hiszen az ő jegyzetei is belejátszottak a halálos ítéletbe. Diadalittasan vágja Edit szemébe, hogy az egyiket már megölte. Nem tudta, hogy azt, aki őt a legjobban szerette a világon, aki még akkor is megbocsátott neki, amikor rájött, hogy ő fektette áruulásával a sírba. (*Az első törődés*)

A teljhatalmú kormányzónak fejjörcei vannak. Ilyenkor legjobb embereivel is nagyon keményen bánik. Minden kegyelemért könnyörgőnek nemet mond és a legsúlyosabb ítéleteket osztogatja. Késő éjszaka hozzá érkezik Alfonsine, aki megtudja, hogy már másnap leváltják a kormányzót keménykezűsége miatt. Ráveszi a kormányzót, hogy még ezen az éjszakán hozzanak meg minden ítéletet, és végezzék ki hajnalban a foglyokat, élükön Baradlay Richárddal. (*A fejjörccsök napján*)

A kormányzó megígéri, hogy így fog tenni, és Alfonsine diadalittasan hazamegy Bécsbe és elmondja anyjának és Editnek, hogy végre minden terve sikerült, és megölte Richárdot is. Azonban alighogy elmeséli rémséges tetteit, jelenti a szolgáló, hogy Baradlay Richárd úr van itt. Alfonsine rosszul számolt. A kormányzó nemhogy halálra ítélt volna minden foglyot, hanem elengedte minden büntetésüket. Elmondta Richárddal, hogy szabadulását Alfonsine-nak köszönheti, és átnyújtja halott testvére hajfürtjét, ami szőke (mint Jenőé), és nem fekete (mint Ödöné). Elindul hát Bécsbe és ugyanazon a vonaton utazik, mint a diadalittas Alfonsine, hogy elmenjen a Plankenhorst házba és megtalálja Editet. (*A tör hegye letörve*)

Közben özvegy Baradlayné mindennap a kép előtt könnyörög és vádol. Vádolja a kőszívűt Jenőért és könnyörög Richárdért. Aztán megérkezik a levél, hogy Richárd szabad.

Úgy érzi, férje felelt neki, és Jenő volt a közbenjáró, mint gyermekkorában is mindig a két szülő között. Megjelent tehát Richárd Plankenhorstéknál és bizony senki nem érthette hogyan lehetséges ez. Edit boldogan rohan a karjaiba. Plankenhorstné elmondja lekicsinylően, hogy Richárdnak semmi joga Editre, hiszen nem méltó hozzá, se rangja, se vagyona és Editnek kérője van. Edit azonban odavágja, hogy ő mindenkinek elmondja majd, hogy egy éjszaka megszökött a zárdából és a kaszárnyában töltötte az éjszakát szeretőjével. Ez elég lenne, de Plankenhorstné még megpróbálkozik azzal, hogy tudja, hogy van egy fia Richárdnak és ezzel a fiúval akarja befeketíteni Richárdot Edit elől. Richárd elmondja a gyermek történetét, de nem árulja el anyja nevét. E hír hallatára már nem tartóztathatják Editet. *(A kőszívű ember felel)*

Richárd és Edit szűkösen élnek, hiszen Richárdnak már nincs vagyona. Ők mégis boldogok. Aztán Salamon, az öreg zsidó eljön és elmeséli nekik, hogy bizony Editnek nagy hozománya van, így nem kell szűkölködniük. Magukhoz veszik Károlykát is, Palvicz és Alfonsine fiát. *(A szenvedések kulcsa)*

Palvicz Ottó fiát sajátjaként nevelte Richárd és sokáig nem is volt vele baj, de kamaszként megszökött és ellopott otthonról ezüstököt. Richárd azonban kereste és végül egy rablótanyán rongyokban talált rá. Később rájött, hogy Károlyt anyja értesítette és becsapta azzal, hogy apját nevelőapja orvul megölte és bosszút kell állnia. Ezért változott meg annak a viselkedése. Később többször megszökött, de Richárd mindig kihúzta a bajból. Végül hivatalnok lett, itt talált rá Alfonsine, aki koldusbotra jutott. Károly azonban nem segített rajta, mert éppen megkapta atyai örökségét és elment Amerikába. Alfonsine pedig egy örültekházába jutott, amit özvegy Baradlayné alapított. Ottjártakor kerül éppen oda Alfonsine, és Baradlayné pénzt ad, hogy ápolják a nőt. Alfonsine itt tudja meg, hogy Jenő halt meg Ödön helyett, és hogy megbocsáthatatlan vétke miatt a túlvilágon sem nyugodhat majd. Közben azonban felnőtt egy újabb nemzedék, a vért és a könnyeket elmosta az idő, és az új kor jobb idők reményét ígéri a magyar nemzetnek. *(Húsz év múlva)*

Amit a műről tudnod kell

Jókai Mór pályájának fénykora az 1867 és 1875 közötti időszak. Ekkor írta azokat a heroikus regényeket (regényeposzokat), melyeknek tárgyát a nemzet egy-egy függetlenségi harcából merítette. Jókai ekkor még a Tisza-féle ellenzéki pártban képviselő, szemben áll a kiegyezéssel. Regényeiben ideált akart állítani a jelen és a jövő harcaihoz. *A kőszívű ember fia* című regénye a **szabadságharc eposza**.

Keletkezése • Az 1848-as forradalom és szabadságharc huszadik évfordulóját Jókai egy regénnyel ünnepelte. Először folytatásokban jelent meg *A Hon* című folyóiratban, és csak később vehették kezükbe a szándékosan 48 fejezetből álló regényt az olvasók. Az író 1869-ben, a kiegyezés után két évvel írta meg ezt a művét. A saját tapasztalatain, emlékein kívül regénye abból az élményanyagból táplálkozik, melyet az 1860–1861-ben mozgalommá szélesedő honvédelemlégyűjtés közben szerzett.

A regény történelmi háttérben zajlik a szabadságharc, a magyar nép küzdelme az osztrák seregek ellen. Ennek a maga korában óriási volt a hatása. A kiegyezés éppen azt a szembenállást próbálta feloldani Ausztria és Magyarország között, melyet a szabadságharc, az azt követő megtorlások és az önkényuralom évei okoztak.

Műfaja, célja • Történelmi regény, de a családregény jellemzőit is megtaláljuk benne. Célja: a múlt, a szabadságharc dicsőségének hirdetése a jelennel, a kiegye-

zéssel szemben. Helyszín: Nemesdomb, a Baradlay-ház, Pest, Buda, Bécs, Oroszország, Körös-sziget, Kárpátok, puszta, mocsár.

A regény ideje • A cselekmény nagy része az 1848–1849-ben játszódik, az előzmények néhány évvel korábban. A pontos évszámot nem tudjuk, de rendelkezünk két információval: Ödön eljegyzése apja halála után hat héttel történt, s mire kitört a szabadságharc, már két gyermeke volt: „Ödön bátyádnak két szép fia van, az egyik most egy hónapja született.” Jókai ritkán jelzi az évszámokat. Erre nincs is szükség, mert joggal feltételezi, hogy ismerjük a szabadságharc eseményeit: 1848. október: *elbukott a bécsi forradalom*; 1848. december: *kassai csata*; 1849. április: *isaszegi csata*; 1849. május: *Buda visszavétele*; 1849. augusztus: *világosi fegyverletétel*; 1850. július: *Haynau tábornagyot, a „bresciai hiénát”¹ (A fejtörők embere) leváltották.*

A történelmi események a mű cselekménye köré rendeződnek. A magánélet történéseit erősen befolyásolja a történelem. Jókai a regény végén, az utolsó fejezet címében is jelzi, hogy az események húsz évvel később, a mű írása idején játszódnak, 1869-ben. Így kapcsolja össze a szabadságharc idejét saját korával. Richárd, Ödön, Baradlayné él. A kor hősei köztünk élnek – sugallja az író. Ha a kor szereplői élnek, eszméi – a szabadság és a függetlenség – nem pusztultak el.

Szerkezete • Epikus szerkezetű, a történet előadásának sajátos rendje van, az események menete térben és időben egyenes vonalú. A regény két részből, összesen 48 fejezetből áll. A Baradlay fiúk sorsának alakulása a cselekmény fő szálát képezi. Ehhez kapcsolódnak a mellékszálak: Palvicz Ottó és Alfonsine, gyermekük története, Edit hányattatása, Tallérossy és Boksa története. Számos **epizódja** van a regénynek, amelyekben a kisemberek tetteit mutatja be az író.

I. Előkészítés: Baradlay Kazimír végrendelete

II. Bonyodalom: Baradlayné fogadalma

III. Kibontakozás:

1. A farkaskaland – Ödön kalandos hazatérése.
2. Baradlay Richárd és huszárcsapata emberfeletti akadályokon keresztül tör haza, hogy Magyarországon részt vehessen a tavaszi hadjáratban.
3. Jenő is Magyarországra szökik az édesanyjával.
4. A magyar szabadságharc dicső csatái, bukása.

IV. Tetőpont:

1. Ödön otthon várja az elfogatási parancsot, Richárd börtönben vár az ítéletre.
2. Önfeláldozás a családért.

V. Megoldás: A szabadságharc hősei elbuktak, de a polgári nemzet eszméje mégis diadalra jutott.

A regény csomópontjai •

I. NEMESDOMB

1. Végrendelet
2. Az özvegy esküje
3. Az esküvő
4. A megyegyűlés
5. Két fivér hazatér

II. HADSEREG

1. A hadsereg szerveződése
2. Vereség – Kassa
3. Az isaszegi csata
4. Buda ostroma
5. A forradalmi párbaj

III. NEMESDOMB

1. Várakozás az ítéletre
2. A végzetes névcseré
3. Jenő hőstette
4. A mellény
5. Húsz év múlva

¹ *bresciai hiéna* – Haynau 1849. március 31-én vérbe fojtotta a bresciai lázadást, akkor kapta a „bresciai hiéna” csúfnevet. Nagy mélységet ért a katonák között, a civil nők egy részét pedig nyilvánosan megvesztőztette. Tette nagy nemzetközi felháborodást vont maga után.

A mű cselekménye • *Első rész.* Az első fejezet **ellentétre** épül. Mulatozás folyik a Baradlay-házban, de néhány szobával arrébb haldoklik a ház ura. Hívhatja feleségét, tollba mondja neki végrendeletét. Nem vagyonáról rendelkezik, hanem fiai és felesége sorsáról. A haldokló beleszól az életbe, a jövőbe. „*A föld ne mozogjon, hanem álljon. – S ha az egész föld előremegy is, ami a mienk, ne menjen vele... Álmodozó rajongók tűzbe viszik a gyémántot... ez a mi nyolcszázados gyémánt nemességünk! Ez az örökké éltetője, örökké újrafeltámasztója az egész nemzetnek...Csak a jövődönék éltem, mely nem egyéb, mint a múlt örökkévalósága.*” Baradlay Kazimír konzervatív, minden reformot, újítást ellenez. Híve a Habsburgok uralmának és a magyar nemesség ősi kiváltságainak. Ezt a modernizációt gátló szerepet szánja családjá tagjainak is. A magánéletben is konzervatív, hisz felnőtt fiai és felesége sorsát még halála után is irányítani akarja családfői hatalma révén.

Meghökentő fordulatot vesz a cselekmény. A gyászoló özvegy megesküszik: mindenben az ellenkezőjét cselekszi annak, amit férje rendelt. Esküvését csak rebegi, de szavaiban hatalmas erő és meggyőződés van.

Az anya mindhárom fiát hazahozza. Ödön tér haza legelőször, néhány héttel apja halála után. Hazatérése kalandos, mesébe illő utazás a vad orosz télben. Megküzd a hideggel, a hóviharral, a farkasokkal, többször is szembenéz a halállal. Barátja, Leonin kíséri a határig.

Richárdot Baradlayné Bécsből indítja haza és a szabadságharc mellé állítja. A huszárhadnagy eddig a császár hű katonája volt. Az ő hazatérése is kalandokkal teli. Legyőzhetetlen akadályokon kell túljutnia 220 huszárával, de ügyességgel, furfanggal minden nehézséget legyőz, mint egy mesehős.

Néhány nappal Richárd hazaindulása után Baradlaynének a legkisebbik fiát, Jenőt is sikerül hazavinni. Vele van a legnehezebb dolga, mert fiát a szerelme és karrierje is Bécshez köti. Jenő belső ellenállást tanúsít, s anyjának ezt kell megtörnie.

Második rész. Ebben a részben a magánélet helyét a történelem tölti be, meghatározója a szabadságharc, azon belül a csaták: a kassai vereség, királyerdei ütközet, Buda ostroma. Ödön és Richárd sorsát ezek az események befolyásolják. De a magánéletben történtek is a harccal vannak összefüggésben. Richárd egy gyermeket keres, akit a párviadalban megölt ellenfele bízott rá. A két Baradlay fiú egy sértés miatt forradalmi párbajt vív Buda ostrománál. A nemesdombi kúrián Baradlayné kórházat rendez be a honvédek számára. Csak Jenő marad kívül az eseményeken.

Miközben a szabadságharc kis és nagy csatái folynak, Rideghváry minden erejével azon van, hogy az orosz cár beavatkozzon a szabadságharcba, az orosz csapatok élén vonul Magyarországra, a véstörvénytörő tagja. A szabadságharc bukásra van ítélve.

A regény legfeszültebb fejezetei azok, amelyekben a bukás után a Baradlay fiúk sorsa eldőlt. Ödönt elfogják, sikerül megszöknie, hazajut, de feladja magát a császári hatóságoknál, s nap mint nap rettegve várja a családjával az idézést a bíróságra. Richárdról ekkor semmit sem tudnak. Két véletlennek van jelentős szerepe az események további alakulásában. Az egyik a névcsere: Eugén (Jenő) és Edmund (Ödön), a másik Haynau döntése: megkegyelmez Richárdnak. A három Baradlay fiú közül az hal meg, aki nem tett sokat a szabadságharcért. Áldozatvállalása mégis a legnagyobb. Önfeláldozásában a testvéri szeretet mellett ott rejlik a hazaszeretet érzése is: így tesz szolgálatot a hazának.

Főbb szereplők és jellemek • A regény szereplőinek, jellemeinek rendszerét a hazához, a nemzethez, a családhoz, a becsülethez való viszony határozza meg. Nemzeti hősök, a haladás és a függetlenség elszánt bajnokai állnak szemben az árulókkal, a hazafiatlan, önző, bectelen alakokkal.

HALADÓK	MARADIAK	INGADOZÓK
Baradlayné Mária	Baradlay Kazimír	Tallérossy Zebulon
Baradlay Ödön	Rideghváry Bence	Mindenváró Ádám
Baradlay Richárd	Palvicz Ottó	Boksa Gergő
Baradlay Jenő	Haynau	
Liedenwall Edit	Plankenhorst Alfosine	
Lánghy Bertalan	Plankenhorst Antoinette	
Pál úr	Szalmás Mihály	

■ **Baradlay Kazimír.** Ő volt a „köszívű ember”, szó szerint is, mert két évtizeden át szívkoszorúér-elmészesedésben szenvedett, és átvitt értelemben, mert feleségét érzelmek nélkül tisztelte, s fiait, akikre büszke volt, hajlamaikra való tekintet nélkül irányította az általa képviselt eszme vak szolgálatára. Ez az eszme, amelyre főispáni és főrendi minőségében egész életét föltette, a császári házhoz rendíthetetlenül hű, minden haladást elutasító rendi Magyarország fenntartása volt. Halálos ágyán szigorúan meghagyta feleségének, hogy a maga és három fia életét ebben a szeltemben irányítsa tovább. A reformkori magyar arisztokrácia egy jelentős részének nagyon valós, tipikus jegyeit sűríti magába. Érzelmi ridegsége alkati sajátság is megkövetkezése is a szívbetegségnek, amely miatt orvosai már fiatalon eltiltották a szerelemtől és minden érzelmi felindulástól.

■ **Baradlayné Mária (Marie).** Baradlay Kazimír felesége, majd özvegye. Férje akaratának legfőbb ellenfele. Ha Baradlay annak szentelte életét, hogy a magyar nemesség kiváltságait megőrizze és nagygyá tegye, akkor Marie asszony annak, hogy az egész hazát tegye nagygyá. Két évtizedet töltött el zsarnoki férje betegápolójaként, eltökélte, hogy ennek az utasításnak éppúgy ellenszegül, mint annak, hogy ura jobb kezéhez, Rideghváry Bencéhez menjen feleségül. Hazahívta legidősebb fiát, Ödönt, hogy a reformszellemű erők élére álljon a megyében, s hozzásegítette, hogy feleségül vehesse szerelmét, Lánghy Arankát. Az 1848-as forradalmak őszén kiment a forrongó Bécsbe, és kofának öltözve áthatolt az ostromzáron, hogy hazahozza másik két fiát. Jenőt kimentette Plankenhorst Alfonsine hálójából, Richárdot pedig rávette, hogy huszárcsapatával hazatérjen a magyar szabadságharc szolgálatába. Világos után a megtorlások két idősebbik fiát fenyegették, akik a másfél év eseményeiben vezető szerepet vittek, de a sors különös fordulatai folytán mindkettő megmenekült, ám az anya elvesztette a legkisebbet, Jenőt. Minden szava, minden tette emelkedett lelkéről, gyermekei iránti határtalan, de okos szeretetéről és a haza iránti odaadásáról tanúskodik. Büszke önért és meleg szív lakik benne együtt a rendületlen céltudatossággal, bátor, okos és leleményes, ha kell. A szabadságharc korának nőideálját testesíti meg.

■ **Baradlay Ödön.** A három Baradlay fivér közül a legidősebb, akit apja, Baradlay Kazimír halála után anyja hazahívta, és ő azonnal, a tél közepén megindult Szentpétervárról, ahol az apai akaratnak megfelelően diplomáciai gyakorlatát töltötte. Jó barátja, Ramiroff Leonin testőrhadnagy elkísérte a határig, üldöző farkasokkal küzdöttek meg, a beszakadt folyó jege alól menekültek ki. Hazaérve átvette apja főispáni hivatalát, és vezetője lett a megye reformpárti, radikális erőinek. Anyja egyetértésével feleségül vette a pap leányát, Lánghy Arankát, régi szerelmét, akitől apja eltiltotta. A márciusi napokban még Bécsben is gyújtó szónoklatot tartott; a szabadságharc idején szabadcsapatot állított ki, majd mint kormánybiztos működött a forradalmi hadseregnél. Budavár ostrománál az első közt hatolt a várba. Világos után menekülni próbált, majd inkább hazatért családjához, hogy ott várja be a hadbírószáki idézést. A három fiú közül Ödön a politikus alkat, a forradalmár, aki a kezdetektől öntudatosan a hazáért tevékenykedik. Emellett a kardnak is embe-re, a legjobbakkal vetélkedik a csatákon. Ideális képviselője a reformkori nemesség legjobbjainak, akik önérdékükre nem tekintve, hősiességgel kitartottak a nemzet ügye mellett a legvégsőkig.

■ **Baradlay Richárd.** A három Baradlay fivér közül a második, akit apja nyolc-éves korában katonaiskolába adott. A bécsi huszárezrednél hadnagyként szolgált, amikor a forradalmi események a császári fővárosra is ráköszöntöttek. Ezredével sikeresen működött közre a rendfenntartásban, és a hivatásos katona fölényével nézett le a nemzetőrökre és a diáklégióra. Meg is maradt volna a rend és a császári ház hűségén, ha anyja októberben rejtékúton és álöltözetben be nem hatol Bécsbe, s meg nem győzi fiát, hogy a szabadságáért küzdő Magyarországon a helye. Richárd huszárcsapatával együtt kalandos, nyaktörő úton küzdötte át magát a Kárpátokon keresztül, végigharcolta a szabadságharc csatáit, részt vett Budavár ostromában. Világos után Haynau fogságába esett, és a halálos ítéletet várta, amikor a véreskezű tábornagy szeszélyes döntése folytán kegyelmet kapott. Bécsbe sietett, hogy kiszabadítsa a Plankenhorst-házból szerelmes menyasszonyát, Liedenwall Editet, és feleségül vette. Számításon felül tetemes hozományhoz is jutott. Felkutatta és magához vette vitéz ellenfelének, Palvicz Ottónak szomorúan kallódó fiát, s a maga gyerekeivel együtt nevelte fel, bár ezért csak hálátlanságot kapott viszonzásul. Richárd jellemének alapkészlete a katona érényein kívül a makulátlan becsület, büszkeség, lovagiasság, egyenesség és a ronthatatlan jó kedély. Nem politikus alkat, hanem katona, akit becsületén kívül a parancs irányít. Rajongva szeretett anyjának a szava, majd saját egyszerű huszárainak s utóbb Ödön bátyjának a példája ébreszti rá, hol a helye és mi az igazi kötelessége, s attól fogva nincs nála bátrabb és önfeláldozóbb katonája a szabadságharcnak.

■ **Baradlay Jenő.** A három Baradlay fivér közül a legkisebb, aki apja akaratára szerint hivatalnoki pályára lépett a bécsi kancellárián. Eszével, szorgalmával és alkalmazkodó természetével szépen haladt; közben megbabonázva forgolódott az előkelő és szép Plankenhorst Alfonsine körül. A forradalmi időszakban is csak ábrándos érzelmei kötötték le, s a honleányt játszó baronesse iránt egyre nőtt benne a rajongás. Már a kézfogójuk napja is ki volt tűzve, amikor Jenőért eljött anyja, s a becsület nevében meggyőzte, hogy ott kell hagynia a rá váró méltatlan karriert és a még méltatlanabb házasságkapcsolatot. Jenő hazatért anyjával Nemesdombra, és vele, sógornőjével és annak gyermekeivel maradt, a közélettől magát távol tartva a szabadságharc végéig. Akkor névtévesztés (Edmund – Eugén) folytán őhöz került

a bátyjának címzett hadbíróvási idézés, s ő önként jelentkezett Ödön helyett. A bíróság előtt magára vállalt minden vádat, és bátran állt a kivégzőosztag elé. Jenő a „legkisebb királyfi” anyjának (és még rideg apjának is!) legkedvesebb fia, aranyszívű, naiv, gyöngye egészségű, rövidlátó, sebezhető lelkű gyermek. Kész játékszere a szép nő ármányának, az atyai jóságot színlelő Rideghváry Bencének. Lelkében nem lángol hazafiúi lelkesedés, sem közéleti ambíció, katonai tettekre testileg is alkalmatlan. Ám az ő számára is eljön a pillanat, amikor lelki nagyságát megmutathatja, amikor még bátyjainál is nagyobb hősszé emelkedik, hisz olyan ügyért adja életét, amelynek sikerében nem is hitt soha.

■ **Rideghváry Bence.** Megyei adminisztrátor, Baradlay Kazimír híve volt és betegsége végső szakaszában helyettese a megyei ügyek intézésében. Kemény császárhűségét ismerve az uraság őt tette meg mintegy műve folytatójának, s úgy rendelkezett, hogy özvegye rövidesen menjen hozzá feleségül. Baradlayné és fia, Ödön azonban ezt a tervet keresztülhúzta, és a megye vezetését kiragadta Rideghváry és korrupt, reakciós kliensei kezéből. Ettől fogva Rideghváry esküdt ellensége lett a Baradlay családnak. A forradalom időszakában Bécsben a Plankenhorst hölgyekkel együtt konspirált a felkelők terveinek megghiúsítására, Baradlay Jenőt majdnem sikerült a reakció szolgálatába állítania, utóbb pedig a magyar forradalom és szabadságharc ügyének igyekezett tevékenyen ártani. Végül megtalálta az utat a nemzet küzdelmét eltipró cári haderőkhöz.

■ **Lánghy Aranka.** Lánghy Bertalan, a nemesdombi református lelkész lánya. Az uraság fia, Baradlay Ödön szerette, s mielőtt diplomáciai szolgálatra Oroszországba utazott, titkon eljegyezte őt. Baradlay Kazimír azonban hallani sem akart házasságukról, s Aranka helyzetét még reménytelenebbé tette, hogy apja az uraság temetésén igen kemény búcsúbeszédet mondott, amiért még Bécsbe is felidéztek. Az özvegynek azonban első dolga volt, hogy hazatért fia és Aranka menyegzőjét elrendezze, és menyét azontúl is mint lányát szerette.

■ **Liedenwall Edit.** Jómódú, de elszegényedett osztrák nemes család lánya volt, s Plankenhorsték bécsi házában nevelkedett, ahol cselédként kezelték. Erre jó okuk volt, ők tudták, amit Edit nem: egy gazdag rokon végakarata szerint minden vagyonát Edit öröklí, ha tisztességgel férjhez megy, ám a felét Plankenhorst Alfonsine kapja, ha ő talál férjet előbb, vagy ha Edit kolostorba vonul. Ezért igyekeztek az ádáz hölgyek előbb Baradlay Richárddal kompromittáló helyzetbe hozni, majd apácának kényszeríteni, utóbb pedig a vőlegényt bármi áron eltenni láb alól. Bátran és ötleletesen húzta keresztül a fúriák gyilkos terveit, és boldogan vállalta szerelmes daliája oldalán a szűkösnek ígérkező közös életet, ekkor értesültek róla, hogy mesés vagyonhoz jutottak. A csupa szív, őszinte és üdén természetes lány tökéletes ellentéte Alfonsine-nak, a gyűlölet és bosszú démonának. Közvetlen fegyverei nincsenek ádáz ellenfelével szemben, de bátorsággal, önuralommal, ha kell, furfangos tettetéssel felül tud kerekedni rajta.

■ **Plankenhorst Alfonsine.** Szép bécsi báró lány, fiatalon félrelépett, teherbe esett Palvicz Ottó ezredestől; anyja segítségével a botrányt sikerült elkerülnie, a megszült fiút dajkaságba adta, majd nyomát vesztette. Mivel csábítója nem vehette feleségül, majd utóbb már nem volt hajlandó, csak ha gyermeküket fölleli, Alfonsine magába bolondította a naiv Baradlay Jenőt. A két bárónő a forradalom időszakában kokárdát tűzött, és a felkelők hadiszállásává tette házát, így sikerült a naiv forradalmárok minden tervét idejében tudatniuk a császári udvarral. Amikor Alfonsine

megtudta, hogy Palvicz Ottó csatában elesett Richárd kezétől, szörnyű bosszút esküdött őrá és a Baradlayakra. A magyar szabadságharc bukása után személyesen járt közben Haynaunál, hogy Richárdot halálra ítélje. Edit férjhez ment szerelméhez, s ezzel Alfonsine elesett egy hatalmas örökségtől. Azért Alfonsine még megtette a tőle telhetőt, előbb elidegenítette saját fiát, Palvicz Károlyt nevelőapjától, Richárdtól, aztán magához édesgette, de rövidesen ráunva ellökte a gyermeket. Maradék vagyona elúszott, anyját, annyi gonosztette ihletőjét és támogatóját bolondok házába csukatta; végső nyomorra jutva fiához fordult, aki elszökött előle, s ő Baradlayné irtalmából egy alapítványi kórházban kapott ágyat végnapjaira. Alfonsine romantikusan szélsőséges figura, angyali szépsége mögött egy fúria démoni rosszakarata lapul. Jéghideg számítás irányítja minden lépését; gonoszságának, főleg ami Edittel való bánásmódját illeti, nagyon is nyomós anyagi háttere van. Nagy szenvedélyek feszítik, de ezek mind negatív, pusztító érzések: gyűlölet, káröröm, bosszúvágy.

■ **Tallérossy Zebulon.** Felvidéki földbirtokos nemes, Baradlay Kazimír hívei közé tartozott, de a forradalom idején a magyar kormánytól fogadott el biztosi tisztiséget. Látva, hogy a szabadságharc ügye rosszul áll, egérutat keresett, álházban próbált hazaszökni, és végül a cári intervenciót előkészítő Rideghváry Bence kezei közé került. Ez magával vitte őt, hogy segítsen neki a felvidéket a magyarság ellen lázítani, de ez a szerep végképp nem volt ínyére, és sikeresen megszabadult kénytelen pártfogójától. A heroikus alaphangú regényben a gáncstalan hősök és az elvetemült szörnyek közti mezsgyén köznapibb, esendőbb embereket is találunk, ezek közt a legexponáltabb Tallérossy komikus alakja. Őt lány apja és egy házsártos feleség férje, ami eleve kizárja a méltóságteljes föllépést; ráadásul korlátolt, kényelmes és gyáva, a nemzet ügyét csak a saját szűkös, önző perspektívájában képes szemlélni. Hősnek nem való, de azért nem is hitvány figura; amikor becstelenségre akarják kényszeríteni, a maga kisszerű módján megtalálja az ügyes kibúvót. Tótosan tört magyar beszéde kétségtelen eleme az alakját körüllegő nevetségességnek, de az író nem szlovák voltában szatirizálja őt; az eseményekkel sodródó, kétkulacos, eszménytelen embereket példázza vele, akik a színmagyar nemességben is bőséggel akadtak.

ÖSSZEGZÉS

A történet mintegy harminc évet felölelő eseménye a nemesdombi házból indul, s itt ér véget. Itt csitul el a hullámverés. Itt magasodik fel Jenő alakja, s oldódik meg Ödön sorsa, és itt küzd meg az özvegy halott férje szellemével. A három fiú sorsán keresztül a nemes eszmék nagy utat járnak be, s a „jó” megkapja a sorstól kiérdemelt méltóságát, a „rossz” pedig megérdemelt bűnhődését.

1. Mikor írta Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című regényt? Mi volt a célja? **2.** Mi a regény ideje? Milyen évszámokra utalnak az események? **3.** Milyen műfajhoz sorolható, és milyen helyszíneken játszódik a regény? **4.** Elemezd szerkezte alapján a művet! **5.** Foglald össze a cselekményt tézisszerűen! **6.** Hogyan jut haza Ödön a szabadságharc bukása után? **8.** Milyen szándékok állnak Richárd szabadulásának hátterében? **9.** Milyen véletlen, és milyen szándék okozza Jenő halálát? **10.** Kiket sorolnál a szereplők közül a haladás, a nemzeti érzés hordozóinak táborába? Kik a fő ellenségeik? **11.** Milyen népmesei elemeket fedeztél fel a regényben? **12.** Szerinted mit jelentenek a

regényben a következő jelképes jelentésű szavak: *a nagy mű, kőszív, földindulás, magaslat?* ✨ ✨ **13.** Vitassátok meg az alábbi állításokat: **a)** Baradlayné egyáltalán nem különbözik férjétől, mert éppoly erős kézzel irányítja fiai sorsát, s éppúgy egyetlen eszmének rendel alá mindent, mint férje; **b)** Baradlaynénak nem volt joga változtatni férje végrendeletén. Rosszul tette, hogy szembeszállt vele, mert így veszélybe sodorta fait, egész családját! ✨ ✨ **14.** Jenő három alkalommal kerül huzamosabban a szemünk elé: először Bécsben, fülíg szerelmesen Alfonsine-ba, majd Kőrös-szigeten, bátyja családjának vigasztalójaként, végül hősiés önfeláldozásakor. Jellemezd a legkisebb Baradlay fiút a következő szempontok alapján e három korszakában: viszonya anyjához és testvéreihez, érzelmei Alfonsine iránt, tervei, céljai az életben, jellemének értékei és hiányosságai! **15.** Véleményed szerint lehet-e korunkban a Baradlay-fivérekhez hasonló hősoket találni? **16.** Nézd meg a neten az 1965-ben készült Várkonyi Zoltán rendezte *A kőszívű ember fiai* c. két részes filmdrámát! **17.** Válaszoljatok a kérdésekre!

1. Ki volt Jókai Mór?
2. Mi jellemzi a romantikus regényt?
3. Mi jellemzi a romantikus regények hőseit?
4. Mi jellemzi a mű szerkezetét?
5. Mi *A kőszívű ember fiainak* pontos műfaji meghatározása?
6. Emeld ki a haldokló Baradlay végintézkedéséből azokat a gondolatokat, amelyek a Baradlay fiúk életére vonatkoznak!
7. Ki a regény központi figurája, és miért az?
8. Jellemezd!

Alfonsine-t	Editet

9. Milyen történelmi esemény áll a regény középpontjában?
10. Vázold fel a három Baradlay fiú jellemét!

Ödön	Richárd	Jenő

11. Milyen romantikus stílusjegyeket tudnál felsorolni a regényből?
12. Értelmezd a regény címét! Jókai eredeti terve szerint a mű címe *Anyá örökké* lett volna. Te melyiket tartod jobbnak, miért?

REALIZMUS AZ IRODALOMBAN ÉS A FESTÉSZETBEN

Gustave Courbet: *Kőtörők*, 1855

A realizmus eredete • A realizmus elnevezés a latin 'realis' valóságos kifejezésből ered. Eleinte a realizmus inkább csúfnévként terjedt el az olyan irodalmi és képzőművészeti alkotások megbélyegzésére, amelyek fantázia nélkül, szolgáian másolják a köznapis valóságot, betegesen vonzódnak a rút és a közönséges dolgokhoz, és idegenek az eszményektől, a szépségtől, a költőiségtől. Ez

időben a realizmus tehát nem volt önelnevezés.

Az új művészeti törekvéseket megnevező szó, a *realizmus* első ízben **Gustave Courbet** (e.: güstáv kurbé) francia festőtől ered, ő adta az 1855-ös kiállításának ezt a címet. Legismertebb darabjai a *Kőtörők*, *Ornans-i temetés*, *Szajnaparti kisasszonyok* című festményei. A *Kőtörők* című képen Courbet olyanok mutatja be a munkát, a környezetet, a munkásokat, amilyenek a valóságban. Nyilvánvaló a különbség a romantika ábrázolásmódjához. A realizmus szó népszerűsítése Courbet íróbarátaihoz fűződik, akik *Realizmus* címmel egy folyóiratot is kiadtak (1856–1857), és az irányzat legnagyobb képviselőjének **Stendalt** (e.: sztendál), **Balzacot** (e.: balzak) és **Flaubert-t** (e.: flobert) tekintették. Az irányzat a XIX. század második felében egyre nagyobb sikereket aratott, Németországban és Angliában is gyorsan teret hódított.

Realizmus az irodalomban • A realizmus a XIX. század egyik irodalmi és képzőművészeti stílusirányzata, ábrázolási módja, mely a romantikával közel egyazon időben született, a XIX. század első harmadában. Mindkét irányzat forrása a csalódás, az illúzióvesztés, a felvilágosodás szép eszméit megtagadó polgári, kapitalista társadalomból való kiábrándulás. Mint már tudjátok, a romantikus írók rendszerint elfordultak koruk társadalmától, s az értékesebbnek, szebbnek tartott múltba (általában a középkorba), idegen, egzotikus tájakra vagy a képzelet által teremtett, eszményített idillikus világba menekültek.

Velük ellentétben a realista írók mintegy szembefordultak saját korukkal, s az a törekvésük, hogy az **emberi és társadalmi valóságot minden eszményítéstől mentesen, minél hitelesebben ábrázolják**. A valóság örökös fejlődésben, átalakulásban van, megismerése is egyedi. A realista művészek tudatosan törekedtek minél igazabb ábrázolást adni korukról, meggyőződésük, tapasztalataik alapján. Mélységesen tisztelték az élet apró jelenségeit, részleteit: a **táj- és helyrajzi adatokat**, a **szereplő külső sajátosságait, alakját, ruházatát** stb., erről az olvasót – általában írói közlés formájában – tájékoztatták a művek cselekményindítása előtt.

A realizmus lényeges eleme a **körültekintő lélekrajz**, a szereplők lelkivilágának feltárása. A modern lélektani (analitikus) regény megszületése a realizmus megjelenésével esik egybe. Az embert körülvevő **mindennapi környezet**, a **társadalmi viszonyok összetettsége** kerül a realista regényben az ábrázolás középpontjába.

Az írók csaknem ugyanolyan tudományos igénnyel tanulmányozták az emberi társadalom törvényeit, mint a kor természettudósai a természetet. A realista művészeknek az a **céljuk**, hogy a társadalom életének alapvető, lényeges összefüggéseit, az események s az egyes emberek legjellemzőbb, tipikus vonásait tárják fel. A tipikus nem azonos az átlagossal. A műalkotás hősei és eseményei nem attól válnak elfogadhatóvá, hogy éppen olyanok, mint az életben, hanem attól, hogy saját kompozíciós rendjükben valóságosnak, tipikusnak minősülnek. A cselekmény nem a véletlenekre, hanem ok-okozati összefüggésekre épül, és általában az események kronologikus sorrendben követik egymást. A cselekmény menetét olykor megszakítja az elbeszélő, bemutatja a szereplőket.

A realista író nem elsősorban a képzeletére támaszkodik, hanem a valóság pontos megfigyelésére. A realista irodalmi stílust a **tárgyilagos, higgadt, részletező előadásmód** jellemzi. Hiányzik belőle a romantika túldíszítettsége s az ebből fakadó ünnepléység, zeneiség.

A realizmus nem vált olyan általános, minden művészeti ágra kiterjedő korstílussá, mint korábban pl. a klasszicizmus, a barokk vagy a reneszánsz, egymaga sohasem határozta meg a korszak arculatát.

A XIX. században a realizmus együtt létezett a klasszicizmussal, a romantikával és a naturalizmussal. Nem létezik „tisztá” romantikus, illetve realista mű, csak az arányokon lehet vitatkozni. A realizmus uralkodó irodalmi műfajai a **regény és a novella**.

A magyar irodalomban a realizmus korai példájának tartjuk Eötvös József *A falu jegyzője* című regényét. A realizmus jelen van a XIX. századvég és a XX. századelő regény- és novellairodalmában, Mikszáth Kálmán és Móricz Zsigmond életművében.

A ROMANTIKA ÉS A REALIZMUS ÖSSZEVETÉSE

Néhány szempont alapján hasonlítsuk össze a romantikát és a realizmust, mert a regényirodalomban évtizedeken át együtt élt a két korstílus.

ROMANTIKA	REALIZMUS
➤ Elfordul a valóságtól, témáját gyakran a múltból (ritkábban a jövőből) meríti.	➤ Szembefordul a valósággal, témáját a jelenből veszi.
➤ Különleges hősöket ábrázol különleges körülmények között.	➤ Tipikus alakokat ábrázol tipikus körülmények között.
➤ Legfőbb írói módszere a fantázia.	➤ Legfőbb írói módszere a megfigyelés.

➤ Lényeges ismérve a szubjektivitás, az alkotó személyességre törekszik.	➤ Lényeges ismérve az objektivitás és személytelenség.
➤ Az alkotó maga is benne van művében.	➤ Az író kívülállóként figyeli hőseit.
➤ A romantikus hősök lélektanilag nem mindig hiteles figurák.	➤ Fontosnak tartják a hiteles lélekrajzot.
➤ Az író azt ábrázolja, amit szeretne.	➤ Ami van.
➤ A hiteles hely- és környezetrajz, jellemzés inkább csak szándék, nem mindig párosul pontossággal.	➤ Valóban hiteles hely- és környezetrajz, mely pontosságra törekszik a leírásokban, jellemzésekben is.
➤ Uralkodó műnem: a <i>líra</i> , műfaj: <i>dal, óda</i> .	➤ Uralkodó műnem: az <i>epika</i> , műfaj: <i>regény, elbeszélés (novella)</i> .
➤ Metaforikus szerkezet, költői nyelv áradása jellemzi.	➤ Száraz, fegyelmezett stílus, a képek egyértelmősége jellemzi.

Realista festészet • A realista festészet egyik legfontosabb jellemvonása az akadémiával, a hivatalosan támogatott, az általánosan elfogadott, idealizáló jellegű művészettel való szembenállása. Ezért a festők gyakran elvonultak a fővárostól távoli helyekre, ahol az úgynevezett művésztelepeken dolgoztak. A franciáknál ilyen volt Barbizon, Magyarországon a század végén a nagybányai iskola volt meghatározó. Az orosz festők nem vonultak vidéki magányba alkotni, ők csupán a festményeiket küldték vidéki kiállításokra, innen ered nevük: a *Vándorkiállítási Társaság*. Céljuk a távoli, ismeretlen orosz élet felfedezése és megörökítése volt.

A fentebb már említett Courbet művészi szándéka, „realizmusa” forradalmi jelentőségű volt. Kizárólag a természettől akart tanulni, nem kívánt kellemes képeket festeni, csakis az igazságot szomjazta. Képein semmi nyoma sincs az akkor uralkodó kompozíció-rendszerek egyikének sem. Tájképei erdő mélyét mutatnak vagy a tenger zöld hullámain, alakos képei jeleneteket, amelyeket maga látott, vagy amelyeknek ő maga is egyik cselekvője volt. Ilyen például a *Bonjour Monsieur Corbeut!* (e.: bonzsúr möszi kurbé – *Jó napot, Courbet úr!*, 1854) című festménye, amely felháborodást váltott ki. A festő pontosan ezt akarta elérni, képeit tiltakozásnak szánta a kor bevett konvenciói ellen. Az őszinteséget állította szembe a jól bevált, már elkoptatott, unalomig ismert klisékkel: *Búzarostálók, A műterem, Ornans-i temetés, Szajnaparti kisasszonyok*.

Courbet mellett **Jean-François Millet** (e.: zsan franszoá mije, 1814–1875) nevét kell feltétlenül említenünk, aki a barbizoni iskola egyik legjelentősebb tagja volt. Ő a maga valóságában akarta ábrázolni a paraszti életet, megfestette a földjükön dolgozó embereket. Ez abban a korban valóságos lázadásszámba ment. Az akkori felfogás szerint csak eszményített emberek, szalonképes alakok voltak megformálhatók. Ezeken a képeken az emberek nem is szépek, nem is kecsesek. Millet hangsúlyozza zömök, erőteljes testalkatukat. Sokáig az ő képeit is visszatüskésítették „bárdolatlan” tárgyuk miatt. Leghíresebb festményei: *Kalászszedők, Paraszt, Angelus*.

Jean-Francois Millet: *Kalásszedők*, 1857

Vaszilij Perov: *Paraszttemetés*, 1865

A realizmus legszebb alkotásai közé tartoznak **Honoré Daumier** (e.: onoré domjé, 1810–1979) festményei és főképp a társadalom fonákságait maró gúnnyal kipellengérező grafikai munkái. Festményei kis méreteik ellenére is monumentális erejűek. Ő volt a városi munkások nyomorának első megörökítője. Nevezetes képei a *Mosónő*, a *Transnonain utca 15*.

A realizmus diadalútját a XIX. századi festészetben az említettek mellett **Ilja Repin** (1844–1930) orosz festő neve jelzi, aki a *Vándorkiállítási Társaság* tagja volt. Elsőrangú portréfestőként megfestette *Muszorgszkij*, *Tolsztoj* portréját. Gyakran örökített meg aktuális politikai és történelmi eseményeket, az orosz nép életéből vett történeteket: *Hajóvontatók a Volgán*, *Az erdőben pihenő Tolsztoj*. A *Vándorkiállítási Társaság* alapító tagja volt **Vaszilij Perov** (1833–1882), az orosz realista festészet jelentős mestere. Képein a társadalmi problémákat drámai hangsúllyal jelenítette meg: *Paraszttemetés*, *A nevelőnő megérkezése a kereskedő házába*. **Vaszilij Szurikov** (1848–1916) orosz festő szintén tagja volt a *Vándorkiállítási Társaságnak*. Monumentális vásznain megrázó erővel örökítette meg az orosz nép történelmének drámai eseményeit: *A sztrelecek kivégzésének reggele*, *Mensikov száműzetésben*, *Morozova bojárasszony*, *Sztyepan Razin*.

Munkácsy Mihály: *Siralomház*, 1869

A magyar romantikus képzőművészet összefonódott a realizmussal. A művészettörténeti szakirodalom jogosan használja a romantikus realizmus meghatározását, különösen Munkácsy művészetére vonatkozóan. **Munkácsy Mihály** (1844–1900) meg tudta teremteni azt, amire a reformkor festői vágytak, és ami a történelmi festészet képviselői előtt is lebegett: a nemzeti festészetet, ő stílust és iskolát is tudott teremteni. Az akademizmus szigorú és merev

keretei közé nem tudott beilleszkedni. 1867-ben Párizsban járt, itt ismerhette meg Courbet műveit. Élete főműve a *Siralomház*. A kép 1870-ben a párizsi Salon nagy aranyérmét nyerte el, osztatlan sikert aratott, a kor vezető francia kritikusai lelkesedtek érte. A kép témája egyértelműen a magyar valósághoz kapcsolódott, de a hatvanas évek magyar valóságát érzékeltette az alakok pszichológiai jellemzése, a fény-árnyék ellentétre épített jelenetezés is. A betyár ez idő tájt vált a magyar folklórban is a szabadság, a meg nem alkuvás népi hőisévé, a tragikum, a dac pedig a nemzeti ellenállást szolgáló kollektív jellemvonássá. A *Siralomház* Munkácsy életművének csúcsa volt. Inaskodásának keserves emlékeit, a nép körében töltött ifjúságának élményeit, egész életének sajtását, drámáját érezzük ki műveiből: *Az elítélt*, a *Tépécsinálók*, *Közpülő asszony*, *Krisztus Pilátus előtt*, *Poros út*, *Ecce homo* stb.

Pál László (1846–1879) a barbizoni iskola tagja volt. Festményeiben a romantikus elemek és a realista látásmód összekapcsolásának az igénye jelentkezett. Elsősorban erdőrészeteket ábrázoló, mély intuícióval, lírai realizmussal festett olajképei jelentősek: *Jegenyék közt*, *Út a fontainebleau-i erdőben*, *Nyárfák*, *Erdei út* stb.

Ugyancsak a realizmus nemzetközileg is rangos képviselői közé tartozott az emberlátása mélységében csaknem Dosztojevszkijhez mérhető **Mednyánszky László** (1852–1919). Festményein többek között egy-egy embertípust mutat be, akik nagyjából az élet hajótörötteinek sorából kerülnek ki: az *Agrólszakadt*, a *Csavargófej*, *Tiszai halászat*, *Szerbiában*. Figyelmet érdemel még **Kernstok Károly** (1873–1940) korai festménye, az *Agitátor a gyár kávéházában*.

Volt azonban a hetvenes éveknek egy magyar festője, aki ugyancsak a realizmus formaköréhez kapcsolódott, de annak nem elsősorban múltba tekintő ágához, hanem a jövőt előkészítő, az impresszionizmus határmezsgyéjére érkezőhöz:

Paál László: *Út a fontainebleau-i erdőben*, 1876

Paál László: *Jegenyék közt*, 1875

Mednyánszky László: *Háborúban*, 1914

Szinyei-Merse Pál: *Tél*, 1901–1905

Szinyei Merse Pál (1845–1920). Korai képeit még romantikus stílusban festette, később a táj és a fény-árnyék problémái felé fordult: *A hinta*, *Ruhaszárítás* című festményeken a szabad természet és a figura egységét ragadta meg. Fő műve, a *Majális* atmoszférikus látványhatása, könnyed, a francia művészettel rokon felfogása teljes értetlenségre talált a magyar művészeti életben. Festésmódja ezután szárazabb, felfogása objektívebb lett: *Lilaruhás nő*, *Hóolvadás*, *Pipacsos mező*. A *Tél* című képe tudomásunk szerint Szinyei egyetlen téli tájképe. A tájnak olyan részletét választotta ki, amelyik beleillik kedvelt kompozíciós formájába.

1. Mikor kezdték használni a realizmus elnevezést stílusirányzat értelemben? Hogyan terjedt el az irányzat? ✨ ✨ **2.** A romantika és a realizmus összevetése indokolt, mert a regényirodalomban évtizedeken át együtt éltek. Néhány szempont kiindulópontján hasonlítsd össze a két stílust ismert alkotások alapján! **3.** Honnan ered a realizmus elnevezése? **4.** Sorolj fel realista festőket műcímmel!

MIKSZÁTH KÁLMÁN (1847–1910)

Benczúr Gyula:
Mikszáth Kálmán, 1910

Mikszáth Kálmán életműve kapocs a XIX. századi elbeszélő irodalom között. Jókai Mór mellett a legolvasottabb XIX. századi magyar író. Nagyságát elsősorban nem regényei fémjelzik, hanem kisebb terjedelmű alkotásai. **A kis műfajt** választotta **nagy mondanivalója** formájának: a karcolatot, a rajzot, az elbeszélést és a kisregényt. Műveiben bírálat és részvét, romantika és realizmus, nosztalgia és kiábrándultság, költészet és józan megfigyelés egyszerre van jelen. Az *ironikus-humoros hangnem* szinte valamennyi írásának meghatározó eleme.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • A Nógrád megyei Szklabonyán született 1847. január 16-án. Szü-

lei: Mikszáth János és Veres Mária, jómódú s tehetséges paraszti kisbirtokosok voltak. Tízéves koráig szülőfalujában élt, boldog gyermekkorának élményei egész írói pályáját végigkísérték. Szülőföldjének sajátos színeit, a Felvidéket, a tót- és magyarlakta „görbeországot” sok-sok művében megjelenítette.

A középiskola első hat osztályát a Rimaszombati Református Gimnáziumban végezte, majd Selmecebányán folytatta és itt is érettségizett 1866-ban. A pesti egyetemen négy évig jogot tanult, de diplomát nem szerzett.

Felnőtt évei • 1871 elején anélkül, hogy befejezte volna jogi tanulmányait, visszatért Nógrád megyébe. Balassagyarmaton esküdti hivatalt vállalt Mauks Mátyás főszolgabíró mellett. A következő évben ügyvédsegéd lett. A Mauks-házban ismerkedett meg főnöke idősebb lányával, Ilonkával. A házasságról azonban a szülők hallani sem akartak. Feltették a lányt a magyar írók szegény sorsától. 1873. július 13-án házasodtak össze szülői beleegyezés nélkül. Pestre költöztek. Mikszáth állást vállalt, a *Magyar Néplap* szerkesztője lett. Jövedelme rendkívül csekély volt, s saját költségén kiadott novellagyűjteménye sem hozta meg a várt sikert. A nyomasztó anyagi gondokat súlyosbította, hogy első gyermekük meghalt.¹ Felesége megbetegedett, s hazautazott szüleihez. Mikszáth a válás mellett döntött. Magára maradva nyomorban élt, írásait nem közölték a lapok.

A *Szegedi Napló* szerkesztősége 1878 végén állást kínált Mikszáthnak. Két és fél esztendő telt Szegeden. Élményanyaga rendkívül gazdagodott itt, világszemlélete tágult, szabadon kibonthatta képességeit, senki sem korlátozta. Elindult az írói kibontakozás felé.

1880 végén tért vissza Pestre, ahol a *Pesti Hírlap* szerkesztőségében kapott állást. Csaknem huszonöt évig dolgozott itt. 1881-ben gyors egymásutánban megjelent két kis kötete, a *Tót atyafiak* és a *Jó palócok*. Végre megkapta a régen várt elismerést. A hírnév és az elismerés a magánéletére is jótékony hatással volt. Mauks Ilonát újra feleségül vette 1882-ben. Házasságuk mindvégig kiegyensúlyozott volt, három fiúk született. Tagja lett a Petőfi Társaságnak, a Kisfaludy Társaságnak és a Magyar Tudományos Akadémiának. A parlamentbe is bekerült, 1887-től élete végéig a Szabadelvű Párt képviselője volt, s innen karcolatokban számolt be a **Tisztelt Házban** történekről. Csípős humorú írásai hamar népszerűvé lettek. A 80–90-es években egyre többet foglalkoztatták saját kora társadalmi fejlődésének problémái.

Utolsó évei • Életének utolsó évtizede alkotómunkával telt, de meglehetősen eseménytelenül. 1908-ban egészségi állapota fokozatosan megromlott. Visszahúzódott a horpácsi kastélyba, pesszimizmussal nézett a jövőbe. 1910-ben az ország nagy pompával készült írói pályájának 40. évfordulójára. Mindezek ellenére csalódottsága, lemondó reménytelensége, az ország sorsáért való aggodása teljesen elhatalmasodott rajta. Tizenkét nap múlva máramarosi választói körútján a rahói választóknak a következőket mondta: „*Én, aki annyira szeretem ezt a nemzetet, olyan színekben látom ma az ország jövőjét, hogy elmondani sem lehet*”.

¹ *A ló, a báránka és a nyúl* című elbeszélésében írta le elsőszülött fia halála fölött érzett gyászát. Kálmán 1874. augusztus 2-án született és másnap már meg is halt. Mikszáthné Mauks Ilona azt mondta, hogy a férje némán gyászolta fiát, s csak hosszú idő elteltével tudott gyászáról beszélni, s ezt írta meg a novellában. (A hatodik osztályban tanultátok.)

S valósággal „megjósolta” mindazt a történelmi katasztrófát, amely később bekövetkezett (háború, a Habsburg-ház összeomlása, a nemzet szétdarabolása, belső összeroppanás). Kampányútján beteg lett, a fővárosba súlyos tüdőgyulladással tért vissza. Állapota gyorsan rosszabbodott, négy nappal választói körútja befejezése után, 1910. május 28-án meghalt.

MUNKÁSSÁGA

Indulása • Írói pályáját elbeszélésekkel kezdte. Két sikeres elbeszéléskötete, a *Tót atyafiak* (1881) és *A jó palócok* (1882) megjelenése jelentette a kedvező fordulatot, itt talált rá a maga egyéni, hamisítatlan hangjára. Áradt belőle a mesélő kedv, élvezetes, ízes nyelven szólt. Kedélyes hangneme sok olvasót vonzott. Szülőföldjére, gyermekkori ismerősei közé vezetnek el a kötetek novellái. Megismerhetjük a paraszti világot, az emberek babonás hiedelmeit. Ebben a világában, akár a népmesékben is, a jók elnyerik jutalmukat, a rosszak pedig bűnhődnek bűneikért. A sikert jelzi, hogy az újságok ettől kezdve versengtek a kéziratáiért, s végre megszűntek nyomasztó anyagi gondjai is, a fűtetlen hónapos szobák már nem akadályozhatták írói munkáját.

A befutott író • Mikszáth a további évtizedekben részben a tót és palóc elbeszélésekben kimunkált úton haladt tovább. Felhasználta ezután is ifjúkori élményeit, de rövidebb lélegzetű írások helyett nagyobb terjedelmű novellák és regények kerültek ki tolla alól. Legfőbb szerkesztő elve ekkor született alkotásaiban az eredetileg szegény esemény feldúsítása lett: kitérőkkel, betétekkel, anekdoták közbeiktatásával közeledett a nagynovella és a kisregény irányába. Folytatásokban, előre átgondoltan alkotta írásait, gyakran pillanatnyi ihletre hagyatkozva. Szerette a különös, furcsa, bogaras viselkedésű embertípus megformálását. A *Beszterce ostroma* és a *Szent Péter esernyője* című művek hősei között szép számmal találunk különös gondolkodású és életvitelű szereplőket. Történelmi tárgyú műveiben a múlt hétköznapjait ábrázolta, forrástanulmányok helyett anekdotikus történeteket mesélt el. Ilyen művei *A két koldusdiák* (1885), *A beszélő köntös* (1889), *A kis primás* (1891), *A szelistyei asszonyok* (1901).

Külön szint jelentenek életművében satirikus rajzai, karcolatai. Ezek a rövid elbeszélések szorosan összefüggtek újságírói és képviselői munkájával. Mikszáth 1882-től a *Pesti Hírlap* hasábjain kezdte megjelentetni az *Országgyűlési karcolatokat*¹, melyek elsődlegesen ironikus² hangneműek. Írásaiban a parlamenti élet visszásságait, a képviselők megvesztegethetőségét, úrhatnámságát, a fonákságokat mutatta be kesernyés, helyenként maró gúnnyal, pl. *A pénzügyminiszter reggelijében*, a *Közigazgatási történetekben*.

¹ *karcolat* – rövid, szellemes, sokszor gúnyos, egyetlen problémát körüljáró, általában valamilyen valóságos eseményhez kapcsolódó, tanulságra kihegyezett szépprózai műfaj

² *ironia* – görög-latin eredetű szó, mely többnyire dicsérő, elismerő szavakba burkolt keserű, de szellemes és finom gúny

Életművében kiemelkedő szerepet kapnak azok a művek, melyek a korabeli dzsentrik¹ ábrázolják. Ilyen tárgyú legkitűnőbb műve *A gavallérok* (1897) című kisregénye. A Sáros megyei dzsentrik ábrázolásában Mikszáth még együttérzését is kifejezte: „...*mi sárosiak...örökké abból tartunk főpróbákat, hogyan csinálnánk, ha gazdagok lennénk. És ha sikerült az előadás, örülünk neki, tapsolunk magunknak.*”

Van azonban a dzsentriknek egy másik típusa, akik nem hajlandók hasznos munkára, akik másokon élösködnek, és az érdekházasságtól sem riadnak vissza a pénz- és a vagyonszerzés érdekében. Ehhez a típushoz tartozik Katánghy Menyhért, a *Két választás Magyarországon* (1896–1897) című novellafüzérének központi figurája, s ide sorolható a csinos, sima modorú volt huszárhadnagy is, Noszty Feri, a *Noszty fiú esete Tóth Marival* (1908) című regény főhőse.

Történelmi regényei közül meg kell említenünk a *Különös házasság* (1900) című művét, mely aktuális célzattal (polgári házasság, szabad vallásgyakorlás) készült. Több helyszíne a mai Kárpátaljához, Ung megyéhez kapcsolódik, egy 1872-ben megtörtént eseményt dolgoz fel. Mikszáth másik történelmi regénye *A fekete város* (1910). Talán ez a legismertebb és egyben legkomorabb balladás végkifejletű alkotása. Cselekménye a kuruc korban játszódik. Görgey Pál szeptemberi alispán és a lőcsei szász polgárok kicsinyes marakodása áll a középpontban. Sötétlátása és reménytelensége okozta, hogy Mikszáth kettős tudattal vett részt a közéletben. Nem látott lehetőséget a kibontakozásra, elhibázottnak vélte a magyar uralkodó osztályok politikáját. Ez az ellentmondás tükröződik a nagyszabású korrajzá tágult *Új Zrínyiaszban* (1898). Mikszáth feltámasztja a szigetvári hőst, bankelnök lesz belőle. Szatirikus ábrázolással mutatja be, mivé süllyeszi saját korának tartalmatlansága, eszmei üressége a nemzeti múlt legendás nagyságát.

1904-ben a Révai cég megbízásából hozzájárított a Jókai-életrajz megírásához, s ezzel megalkotta az első magyar életrajzi regényt *Jókai Mór élete és kora* címmel. A könyvnek nagy sikere lett. Igaz: nem a regényíró Jókai áll a középpontban, hanem az ember, apró-cseprő gondoljaival, intimitásával. De épp az emberközeli ábrázolás, valamint a plasztikus² megjelenítő erő teszi élvezetes olvasmányá e művet.

Elbeszélés-művészetének újszerűsége • Mikszáth rátalálva sajátos, egyéni hangjára **másfajta témát** választott, mint Jókai vagy kortársai. Írásai a téma különösségével is hatnak az olvasóra. Tót történeteinek hőseiben ugyan még sok a romantikus vonás: különös-különc figurái a világtól elzárt magányos emberek, akik naphosszat nagyokat hallgatnak, akik távol élnek a zajló városi világtól. Jobban kötődnek a természethez vagy az állatokhoz, mint az emberi társadalomhoz. Mikszáth a falu világát, az egyszerű parasztemberek életét ábrázolja. Alapjaiban távolodik tehát el a Jókai-féle romantikától. A novelláskötetek főhősei tót és palóc parasztok, akiket nem kívülről, hanem belülről láttat az író. Felismerteti Mikszáth az olvasóval, **hogy a látszólag együgyű és durva ember lelkében mély érzések**

¹ dzsentri – angol eredetű szó, Magyarországon a kapitalizmus kibontakozása idején a feudális felfogása, előkelősködő, birtokát többnyire elvesztő kis- és középnemességet jelentette

² plasztikus – görög–latin eredetű szó, mely jellemzőt, kifejezőt, szemléleteset, érzékleteset, kézzelfoghatót jelent

és gondolatok rejlenek. A falusi egyszerű emberek is megvívják a maguk belső csatáját, lelkükben ellentétes érzések csapnak össze, de a marcangoló önvád hatására erkölcsileg tiszták tudnak maradni. Ezáltal gyakran válnak emberileg értékessé, így erkölcsileg a hatalmasnak vélt uraik fölé nőnek.

Mikszáth nemcsak másféle témát választott, de másfajta hangon írt, **más-fajta ábrázolást követett.** Írásai a természetes beszéd, a köznyelvi, élőszóbeli előadásmód fordulatait idézik. Novelláit olvasva úgy érezzük, mintha ott ülne mellettünk, mintha közvetlenül nekünk mesélné el a történeteket. Egy-egy közbeszúrt anekdotával, humoros-ironikus megjegyzéssel, megszólításokkal igyekszik a hallgató figyelmét ébren tartani, s e kettős kötés – **történet** és **előadásmód** – teszi élvezetessé írásait.

Ezekben a novellákban még fellelhetők a romantikus motívumok: különös téma, váratlan fordulatok, túlzások, eszményített lányalakok, de már a **realizmus** jellemzőit is megfigyelhetjük írói ábrázolásmódjában. A részletes, valóságghű tájfestés, a környezetrajz, a szereplők lélekábrázolása, egyfajta arisztokrataellenesség, kritikai hajlam a realista vonásokra utalnak. Romantika és realizmus sajátosan ötvöződik Mikszáth műveiben. A gyakran lassú kezdést pergő történetek követik, a párbeszéddek felgyorsítják az eseményeket. Szaggatottság, sűrítettség gyakori jellemzői e műalkotásoknak, s ettől lesznek gyakran sejtelmesek is.

Elbeszéléseiben a **természet** időnként főszereplővé válik. A táj cselekszik, társalog az emberekkel, az állatok szinte értik az emberek lelkét, érzéseit, Mikszáth gyakran él a leírásokban a megszemélyesítésekkel, a köznyelvi-élőszóbeli fordulatokkal.

A Tót atyafiak és *A jó palócok* történetei mégsem csupán falusi idillek. A legtöbb írás mélyén ott rejlik egy-egy nyugtalanító tragédia, kettétört emberi sors is. Mikszáth hegyi embereiben és parasztjaiban nincs semmiféle lázongó dac vagy forradalmi indulat. Ezt a békésnek tűnő megalégedést azonban mindig feldúlja valami, s ebből bontakozik ki az elbeszélések cselekménye.

1. Határozd meg Mikszáth Kálmán helyét a magyar irodalomban! **2.** Hol született? Kik voltak a szülei? Milyen meghatározó élményt jelentett gyermekkorra? **3.** Mutasd be iskola- és tanulóéveit! **4.** Hol kezdte felnőtt éveit? Kivel ismerkedett meg? **5.** Mikszáth kétszer házasodott és ugyanazt a nőt vette el. Kit? **6.** Hogyan teltek a pesti évek? Hogyan jutott túl élete mélypontján? **7.** Mi hozta meg számára az írói sikert? **7.** Hogyan telt életének utolsó két évtizede? **8.** Mutasd be írói pályáját, legjelentősebb műveit! **9.** Miben rejlik elbeszélés-művészetének újszerűsége? ✨ **10.** Állítsd össze Mikszáth Kálmán életrajzvázlatát! **11.** Készíts prezentációt *Mikszáth Kálmán élete és munkássága* címmel!

Irodalomelméleti ismeretek

Novella • A novella megnevezése latin eredetű szó, jelentése *új, újdonság*. Prózai kispikái műfaj, terjedelme rövid, szerkezete zárt, hősei hétköznapi emberek, akiknek életében valamilyen jelentős esemény játszódik le, a szerző azonban nem részletezi

az események előzményeit (in medias res-kezdés). A szereplőről is csupán a történet szempontjából lényeges dolgokat tudunk meg. Témája lényegében a „váratlan fordulat” gyors és tényszerű előadása, kitérők, részletező leírások nélkül. Rendszerint csattanóval zárul, nyelvezete ennek megfelelően fegyelmezett és lényegre törő. Eredete az antik görög irodalomba nyúlik vissza (pl. Apuleius), igazi felvirágzása a reneszánsz és a modern korban figyelhető meg (Boccaccio, Maupassant, Csehov, Th. Mann, F. Kafka, Borges, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Hajnóczy Péter stb.). Rokon műfajai: adoma, anekdota, karcolat, humoreszk.

A rövid terjedelem sűrítettséget jelent a szöveg és a cselekmény szintjén, emiatt a drámaiság (jelenetszerűség) vagy a váratlanság, meghökkentés (csattanó) jellemző rájuk. Egy-egy váratlan fordulat (rendszerint sorsfordulat) teremti meg a feszültséget, a tetőpontot, az elbeszélőnek nincs módja a hosszú expozícióra, helyszínbázisra, jellemzésre.

Szerkezeti felépítésére a kiegyensúlyozottság jellemző, a rövid informatív bevezetés mellékszálak nélkül egyenes vonalú cselekményvezetés követi, amely csak a leglényesebb – többnyire a novella főszereplőjével kapcsolatos – eseménysorozatra összpontosít. A novella befejezése hatásos, gyakran meglepő.

Anekdota • Rövid, prózai alkotás, jellemzően csattanóval, illetve erkölcsi tanulsággal végződő történet. A történet lehet valós vagy kitalált, de mindenképpen hihető. A szó a görög nyelvből származik, jelentése *kiadatlan*.

Anekdotikus elbeszélés • A műfaj meghatározó eleme a történet és a szubjektív előadásmód; kitérők, reflexiók, betétek dúsítják a téma kifejtését, az epizódok laza egymásutánisága fontosabb a mű egységes koncepciójának kialakításánál, az élőbeszéd fordulatainak alkalmazásával az előadásmód színesebb, humorosabb. A magyar irodalomban elsősorban Mikszáth Kálmán és Jókai Mór művészetére jellemző.

A NÉHAI BÁRÁNY

Az napról kezdem, mikor a felhők elé harangoztak Bodokon. Szegény Csuri Jóskának egész hólyagos lett a tenyere, míg elkergette a határból Istennek fekete haragját, melyet a villámok keskeny pántlikával hiába igyekeztek beszegni pirosnak.

Minden érezte az Isten közeledő látogatását, a libák felriadtak éji fekhelyeiken, és felrepülve gágogtak, a fák recsegve hajladoztak, a szél összesöpörte az utak porát, s haragosan csapkodta fölfelé. A Csökéné asszonyom sárga kakasa fölszállt a házfedélre, és onnan kukorikolt, a lovak nyerítettek az istállóban, a juhok pedig egy csomóba verődve riadoztak az udvarokon.

Hanem a harangszó, mely főségesen rezgett a viharban, egy kis eső híján, s az is inkább használt, mint ártott, elfordította a veszedelmet. A kísértetiesen szaladó búzavetések és kukoricaszárak megállottak, lassanként kitisztult az ég, s csak a megdagadt Bágy hömpölygő vize, mely szilajon, zúgva vágatott el a kertek alatt, mutatta, hogy odafönn Majornok, Csoltó környékén nagy jégeső volt vagy talán felhőszakadás.

No, ha most ez egyszer ki nem csap az a patak, s ki nem önti a bodokiakat, mint az ürgét, akkor mégis jó dolog keresztény katolikus falunak lenni – lutheránus vidéken.

Megnépesült a part, s itt-ott megvillant egy-egy ásó vagy kapa. Az öreg Sós Pál még csákyát is hozott. A gazdák barázdákban eresztették a folyóba az esővizet. Csak aztán vissza ne térjen többedmagával!

Piszkosan hömpölygött alá az ár, s a partok tömött fűzfabokrairól nemcsak a leveleket tépdelte le alul, de a kérget is lehámozta, itt-ott kirepedt az olvadékony földből egy darab, s elmállott a vízben. Hajnalra szélesebb csipke szeli majd a határt, s a cikcakkjai is újak lesznek!

Gerendák, ajtók és mindenféle házi eszközök úsztak a hullámokon, szakajtó, zsúp és ablaktábla. (Egész házakat mosott el a víz valahol!) Azután jött egy petrence, utána pedig valami négyszögletes tuskót gurítottak a habok...

A holdfény éppen oda vágódott. Nem tuskó biz az, de tulipántos láda, s nini, egész csuda, milyen szépen ül ott a tetején egy picike bárány.

Az ám, most, hogy ím a partnak hozza a szél, Tóth-Pernye Jánoséktól egészen jól látszik, amint két hátulsó lábát alászedve, az első lábacskáival megkapaszkodik. Szép patyolatgyapjas, két fekete folt van a hátgerincén, piros pántlika a nyakában. Nagyon szerethette valahol valaki!

Ruzicska Józsefné rajza, részlet a diafilmből

Olyan türelmesen ül az ide-oda billegő jószágon, mintha jószántából hajókáznék, s ha mekken is néha, csak azért, mert éhes. Pedig itt még ehetik is, ha a láda bolondjában utoléri a petrencét. Nincs valami messze... amott fordul ni, a Périék pajtájánál! Nosza, szaladj hát utána, öreg láda!

Nézték egy darabig, hogy majd csak előbukkan a kanyarodónál, de meg nem láthatták. Elnyelte nyilván a sötétség, vagy hogy talán Sós Pál uram fogta ki útközben a csákyával...

Hanem hát azt mondja ökigyelme, hogy ott volt ugyan, de színét se látta a jószágnak, ami úgy is van akkor, ha olyan módos, tekintélyes ember állítja, ki már az idén is kevesellte a mezőbírói hivatal, mert öregbíró lesz, ha élünk, esztendőre ilyenkorra.

Ámbátor, ha már szóba jött az a bárány, mégis furcsa eset, hogy míg a felsővégen mindenki tud róla, Sós Pálék kertjénél egyszerre nyoma vész, az alsóvégiek közül már nem látta senki.

Amennyi itt a rossz nyelv, még mindjárt másnap, ott a hálaadó misén is csak addig pihentek, míg az imádságoskönyvek leveleit nyálazták, ahol pedig az Úr kímélő kegyelmét kellett volna inkább megköszönni, amiért nem sújtotta a falut... de amennyi itt a rossz nyelv, százan is kinyújtják lapátnak, hogy a mások becsületét hordják el rajta.

Nyomban nekiestek a gyanúsítással Sós Pálnak: csak ő húzhatta ki, senki más, a ládát! Hanem ,iszen, az Isten nem alszik, rossz tűz el nem alszik, nem marad ez annyiban.

Kerül annak gazdája akárhonnán!

Súgtak, búgtak, hogy (ugyan kis szopja az ilyeneket az ujjából?) ennyi megannyi tömérdek régi ezüsttallér volt a ládában.

Ami igaz, igaz, lehet az öregnek is tarka macskája, mert a „nagyitalú” Mócsik György, a góizoni szűcs olyasfélét mondott a minap itt jártában, hogy ebben a dologban, ha nem volna lakat az ő száján... Ki tudhatja hát? De az már egyszer mégis bolond beszéd, az ezüsttallérokról.

Nem volt abban a ládában egy veszett garas sem, hanem (ma már tudjuk) benne volt a szép majornoki Baló Ágnes kelengyéje: három perkálszoknya, négy szélből az egyik, hat olajos kendő, nyakba való kettő, ezüstcsatos mellény, tíz patyolat ingváll s azonfelül a mente meg egy rámás csizma, újdonatúj, még a patkó se volt ráverve. Szegény Baló Ágnes, benne volt abban a ládában mindene!

Hogy az ár elmosta a csőszházat, elmosta a házasságot is. Gúnya nélkül nem léphet az oltárhoz szégyenszemre. Már mindene megvolt, pedig beh keservesen mint cseléd szerezte, minden ruhadarabot egyenkint. Szüretre lett volna meg a dolog, legalább úgy mondta az utolsó szombat maga a vőlegény –, de most már vagy lesz valamikor vagy sem.

Bezzeg a búbánat venné fel a Baló Mihály házát, ha a ház megvolna, ha nem éppen amiatt venné fel, mert a víz felvette. Ágnes majd kisírja két ragyogó szemét, pedig legalább ő vigasztalhatná azt a szegény Borcsa gyereket, kinek a báránya veszett el gonoszul, a tarka Cukri bárányka, akivel együtt játszott, együtt hált... Jó, hogy a cudar Bágy elöntötte a rétet is... úgy sincs már, aki selyemfűvét megegye, mert a kedves, az édes Cukri bárány odalett...

Milyen szépen rázogatta a farkát még az utolsó nap, ugrándozott ott künn a verőfényben, Borcsa picike tenyerét hogy megnyalogatta, jámbor szemével nyájasan bámulta, mintha érezné, hogy utoljára látja!

De hátha megkerül, hátha visszahozzák?

Jött is hetek múlva valami nesze az úszó ládának, amelyiken egy bárány ült, makacsul, mintha őrizné. Látták Csoltón, sőt még Bodokon is, körülbelül éjfélre vitte odáig a haragos folyó.

No ez, ha úgy igaz, nem lehetett más, mint a Baló lányok kincse!

El is indult Baló Mihály azonnal. Majd kikeríti ő a lányai igaz jószágát, ha térdig kopik is a lába.

S így esett meg a csúfság Bodokon, hogy a legmódosabb ember házát kikutatták. Istenem, de csak nagy úr is a törvény! Maga volt ott a bíró meg a tizedes, mert Baló Mihály a pletyka után indulva, a hatalomhoz fordult.

De nem volt foganatja: semmit sem találtak a Sós-portán. Bosszúsan indult haza Baló, lányai egész a határig eleibe jöttek, ha vásárba lett vón, se várhatnák jobban.

– Megvan-e a bárány? – kérde Ágnes fojtott hangon. Jaj, dehogyis merné a ládát kérdezni előbb! Még tán el is ájulna, ha hirtelen azt hallaná, hogy megvan.

– Se a bárány, se a láda. Pedig mindent kikutatott a bíró annál az embernél, akire gyanakszom.

Apróra elbeszélte, amit tudott. Ágnes a szép fejét rosszallóan csóválta.

– Kend, az erő, a hatalommal ment ellene, most én megyek, a gyenge – szólt dacosan – , és a fufang lesz a fegyverem.

Csak a gyermek nem szólt. Pedig még ő is ott állt: a leggyengébb.

Egy hétig járt oda Ágnes, kutatott, fürkészett, füt-fát kikérdezett. Gózonban is megfordult, hol egy lánya van férjnél Sós Pálnak, hátha ott lesz a ruha? De nem ment semmire, sőt még tetejébe meg is betegedett, kocsin kellett érte menni Bodokra.

Hát lám, hiába volt az Ágnes útja is. Nem segített sem a hatalom, sem a fufang. A gonoszok ereje nagyobb ezeknél.

Hanem ha tán elindult volna az igazság, nem álruhában, nem kerülő úton, nem pallossal, hanem csak pusztá kézzel?...

Le kellett most már mondani a reményről is. Kár volt akár egy szalmaszálat is keresztültenni ebben a dologban; mert csak rosszabbra fordul.

Nemcsak a hozomány van oda a szegény Ágnesnek, hanem most már az egészsége is.

Ahogy érte mentek, vánkost és dunyhát téve a kociülésbe, Boriskát is magával vitte az öreg, hadd lásson egy kis világot ő is. Nyolcéves innen-onnan, s még nem volt ki soha a faluból, nagyon anyás... vagy mit is beszélek, hiszen rég nincs már anyja szegénynek!

Nagyobb volt az ijedelem, mint a betegség, amint, nehogy a koci megrázza, gyalog mentek mind a hárman a kövezett nagy utcán keresztül, hogy a haranglábnál majd felülnek. Ágnes olyan könnyedén lépdelt, hogy akár hazáig kibírná. Bizony Isten, kár volt a kociért!

Hát amint a Csorba Gergelyéktől befordulnak, a Kocsipálék csüre mögül egyszer csak szembe jön az egész előljáróság meg a főemberek, köztük Sós Pál uram is, ünnepiesen felöltözve, újdontúj ködmönben, mely panyókára fogva lógott a válláról. Igaz biz'a – az új templomot szentelték itt föl a mai napon.

– Nézd, Boriskám! Nézd meg jól azt a hosszú hajú magas embert – súgja kis hűgának Ágnes –, az vitte el a Cukrit.

Éppen a községházához értek őkegyelmeik, s minthogy Sánta-Radó Ferenc uram azt találta megjegyezni a földélre, hogy új zsúp kellene rá, megállottak a

falu hatalmasai, s műértőleg nézegették az ócska eszterhajat. Már csak különös az, hogy minden kopik a világon, még a községháza is!

Borcsa félénken nézte meg azt az embert, nagy, kék szemei tele lettek könnyel.

– Ne rángass hát! – förmedt rá Ágnes, s eleresztette a kezét.

– Nem én... csak megrezzentem... Mintha a Cukrit láttam volna felém szaladni a levegőben.

Eközben ők is odaértek a faluházához. Baló Mihály uram dicsértesséket mondott, és továbbment. Ágnes nemkülönben. De nini, az a bolond gyerek, a bizony odamegy egész közel, s még meg is szólítja azt a hatalmas embert. Ejnye no, mire való az!

– Bácsi! – szólt csengő szelíd hangon. – Adja vissza a bárányomat.

A tanácsbeliek összenéztek. Kié vajon ez a szép, szomorú arcú leányka?

– Adja vissza a bárányomat! – ismétlé, s a vékony gyermeki hang úgy süvített a levegőben, mint egy parittyakő.

Sós Pál odanézett fanyarul, aztán megigazította hátul palócosan fésűre fogott, deres haját, s nyájasan kérde:

– Miféle bárányodat, fiacskám?

– Az én Cukri bárányomat, a két fekete folttal a hátán, piros pántlikával a nyakában. De hiszen tudja maga nagyon jól...

– Nem láttam én a te bárányodat soha – szólt szemlátomást kedvetlenül. – Takarodj innen, azt mondom...

Aztán odafordult a tanácsbeliekhez:

– Biz ez már régi fedél, bíró uram, becsurog biz ezen...

– Be ám, de a kelmed fedelén is nagyon becsurog, úgy nézem. Alighanem lyukas az valahol, Sós Pál uram.

Fülig vörösödött ökigyelme a bíró gúnyos vádjára.

– Esküszöm, bíró uram, ebben a báránydologban...

A gyermek bámészan nézte a jelenetet, amint ingerülten hátrább taszítá ködmönét, s kezét elővonván alóla, felemelte két húsos ujját az égre.

– Esküszöm kendtek előtt, itt a szabad ég alatt, az egy élő Istenre...

A gallérzsinór megereszkedvén a rántásban, magától oldózott, s a nehéz új ködmön kezdett lassan-lassan lefelé csúszni, mígnem a csípőktől egyszerre lecsapódott a földre.

Boriska sikoltva egy szökkenéssel termett a leesett ruhadarabnál.

Mindenki ránézett. Még a vén Sós Pál szájában is ott akadt a következő esküszó. Jó is, hogy ott akadt.

– Cukri! Kis báránykám! – kiáltott fel a leányka fájdalmasan.

Lehajolt. Fejecskéjét odaszorította, ahol a bélésen két barna folt látszott...

Ügyes szűcsmunka és szép tisztára mosott báránybőről volt az egész bélés, hanem az ismerős közepe mégis a legkülönb.

A kis Baló Borcsa könnyhullatásával még tisztábbra mosta.

szakajtó – kenyérkelesztésre való, fületlen gyékénykosár; **zsúp** – szalmafonat, mellyel a háztetőt befedik; **tulipános láda** – tulipánokkal díszített láda, amelyben a falusiak a kelengyét tartották; **perkál** – nyomott mintás, pamutvászon

ruhaanyag; **ködmön** – birkabőr kabát, általában rövid, prémjével befelé varrva; **panyókára** – vállra vetve; **eszterhaj** – nádból vagy szalmából rakott háztető

Amit a múról tudnod kell

A *jó palócok* novellái szülőföldjének kedves tájaira, gyermekkori ismerősei közé, a palócok világába vezetnek el. A 15 rövid novellából álló kötet 1882 elején jelent meg. Legenda fűződik a történetek megírásához: állítólag Mikszáth gyermekkorában álmatlanságban szenvedett, ezért édesapja idős asszonyokat hívott a házhoz, akik meséltek neki. Így később íróként felhasználta ezeket a kísértethistóriákat, babonákat, népi hiedelmeket.

Egy kis közösség életébe nyerünk betekintést a novellákon keresztül. Megismerjük normájukat, hagyományait, babonákat, pletykákat: szép asszonyok kalandjait, bosszúálló férjeket, álszentséget, félrelépéseket. A helyszíne változó: Palócföld, Nógrád megye falvai, fiktív falvak.

Az elbeszélői szerepe és a novella szerkezete • Mikszáthnál az elbeszélői szerep egyfajta elbeszélő magatartással azonosítható. Legszívesebben, leggyakrabban az anekdotázó, falusi mesélő szerepét veszi fel. Ebben a novellájában váltogatja elbeszélői szerepét. A novella elején úgy írja le a bodoki készülődést, mintha ő is egy lenne a falusiak közül. Máskor úgy ír az eseményekről, mint a kívülálló, aki sokkal többet tud, mint egy bodoki. Többször megjelenik ez a mindentudó elbeszélő. Tudja, hogy egy-egy ember mit érez, és véleménye van a történetekről. Kényelmesen, a népi mesélőt utánozva vág bele a történetbe: „*Az napról kezdem, mikor a felhők elé harangoztak Bodokon.*” A természeti atmoszféra, a közelgő vihar feszültségét érzékelteti. Ez a természetábrázolás teli van sejtéssel, babonával, a természetközelen élő falusi ember megfigyeléseivel a vihar előtti égboltról, fákról, az állatok nyugtalanságáról. A baljós jelek, a folyóvá szélesedő, áradó Bágy patak, a parton szorgoskodó parasztok felidézése után közelít csak elbeszélésének tulajdonképpeni tárgyára, a holdfényben vízen hanykolódó, elsodort ládára, s a rajta kapaszkodó báránynak. A parton ásóval, csáklyával szorgoskodó falusiak közül csak egy embert emel ki, Sós Pált. Az ő kertje alatt vész nyoma a ládának és a báránynak. Az elhallgatás írói fogásával – a falusi mende-monda, pusmogás megidézésével sejteti az író, hogy ki a ludas a láda eltűnésében, és mi lett a bárány sorsa. A falu önszemlélete, erkölcsi értékítélete, a módos gazdához való viszonya jelenik meg ezekben a korán odavetett célozgatásokban, találgatásokban. Ez a késleltetésekben bővelkedő **expoziációja** a novellának.

A bevezetés után azt tudja meg az olvasó, hogy a Bágy áradása Majornokon legjobban a Baló családot sújtotta, Ágnes kelengyéjét, a kis Borcsa Cukri báránycsókáját vesztette el. „*Hogy az ár elmosta a csőszházat, elmosta a házasságot is. Gúnya nélkül nem léphet az oltárhoz szégyenszemre.*” Ezek elvesztése a **bonnyodalom**.

A cselekmény **kibontakozása** két szálon halad a novellában. Az egyikben a gyanú kialakulását, a bodoki pletykát kísérelhetjük figyelemmel. A másik szál a mese logikáját követve, az eltűnt kincsek felkutatására hárman indulnak el: Baló Mihály, Baló Ágnes és Baló Borcsa. Az apa a törvény, Ágnes a furfang fegyverével próbálja őket visszaszerezni.

A novella **tetőpontja**. A helyszín ismét Bodok, kocsival kellett Ágnesért menni, mert kelengyéje felkutatása közben megbetegedett. Borcsa is apjával ment, s a fa-

lusi előljárók körében pöffeszkedő Sós Pálon meglátta az új ködmönt. A gyermeki megsejtés „*Mintha a Cukrit láttam volna felém szaladni a levegőben.*” és igazságérzet leleplezi a falu legrangosabb emberét. Sós Pál tagad ugyan, még esküre is emeli a kezét, de a ködmön lecsúszik a válláról. Ez a véletlen hozza a **megoldást**. Ahogy a népmesében, itt is a legkisebb, a legfiatalabb ért célt.

1. Mi volt Mikszáth Kálmán két első, igazán sikert hozó novelláskötetének címe? **2.** Milyen legenda kapcsolódik Mikszáth gyermekkorához? **3.** Összesen hány novellát tartalmaz *A jó palócok* című novelláskötet? **4.** Mi jellemzi általánosan a novelláskötet témavilágát, szereplőit! ✨ **5.** Mit jelent a *mindentudó elbeszélő* szókapcsolat? Értelmezd! **6.** Milyen szerkezeti egységekre tagolható a novella? Sorold fel a helyszíneket! **7.** Hogyan érzékeltette Mikszáth a természeti katasztrófa közeledtét, a veszélyt? **8.** Mi mindene veszett oda Majornokon a Baló családnak? Kinek mit jelentett, ami elveszett? **9.** Miért gyanús a bodokiaknak Sós Pál? **10.** Milyen mesei elemei vannak a novellának? **11.** Miért meri megszólítani Borcsa a tekintélyes Sós Pált? **12.** Mi a véleményük a tanácsbeli uraknak Sós Pálról? **13.** Szerinted mi volt a célja Mikszáthnak azzal, hogy éppen templomszenteléskor, és éppen eskü közben lepleződik le a tolvaj? **14.** Folytassátok a történetet! **15.** Nézd meg a neten az 1967-ben készült Rogán Miklósné rajzolta *A néhai bárány* c. diafilmet!

BEDE ANNA TARTOZÁSA

Mind együtt ültek a bírák. Ott künn a köd nekinehezdedt az idomtalan épületnek, s szinte összébb szorítá annak falait, ráült az ablakokra, és elhomályosítá a jégvirágokat. Minek is ide a virágok?

A teremben nehéz, fojtott levegő volt, ködmön- és pálinkaszag, s a legfelső ablaktáblán csak lassan, lomhán forgott az ólomkarika.

A bírák fáradtan dőltek hanyatt székeiken, az egyik behunyta szemeit, s kezét bágyadtan leeresztve hallgatta a jegyző tollának percegését, a másik ásítózva dobolt irónjával a zöld asztalon, míg az elnök, letolva pápaszemét orra hegyére, izzadó homlokát törle kendőjével. Szürke, hideg szemei firkészve szegződtek az ajtóra, melyen most távozik az imént letárgyalt bün-

ügy személyzete, a beidézett tanúk és vádlottak.

- Van-e még odakünn valaki? – kérdi vontatott, hideg hangon a szolgától.
- Egy leány – mondja a szolgál.
- Hadd jöjjön be az a leány.

Az ajtó kinyílt, és a lány belépett. – Üde légáramlat surrant be vele, mely szelíden meglegyintette az arcokat, s megcsiklandozá a szempillákat: a vastag ködön át mintha egy sugár is lopózott volna az ablakhoz, és ott táncolna a jégvirágok között, megsokszorozva magát a tárgyalási terem falain és bútorzatán.

Takaros egy terem. Délceg, arányos termet, melyre a kis virágos ködmönke olyan módosan simult, mintha szoborra lenne öntve; fekete szemei szendén lesütve, magas, domború homloka elborulva, megjelenésében báj, mozdulataiban kecs, szoknyája suhogásában varázs.

– Mi járatban vagy, gyermek? – kérdi az elnök közönyösen. (Az ilyen merev, szigorú hivatalnoknak nincs érzéke semmi iránt.)

A lány megigazítja fekete kendőjét a fején, és mély sóhajjal feleli:

– Nagy az én bajom, nagyon nagy.

Hangja lágy és szomorú, a szívekig hat, mint a zene, mely mikor már elhal is, mintha még mindig zendülne a levegőben elváltoztatva mindenkit és mindent.

A bírák arca nem olyan mogorva többé, a király képe meg az országbíróé is odább, nyájasan integet neki a néma falról, hogy csak beszélje el azt a nagy bajt.

Ott az írás, elmondja az; csakhogy azt még előbb meg kell keresni a keblében, ki kell gombolni a pruszlik felső kapcsát, s kezeivel belenyúlni érte.

Ó, a csúf kapocs! Ni, lepattant... leesett. Milyen elbűvölő látvány, amint lehajol érte szemérmesen, s az írás is kihull onnan.

A kegyetlen szürke fej, az elnöké, elfordul, csak a nagy, kövér kéz van kinyújtva az írás felé.

– Egy végzés! – dünnyögi, amint szűrő szeme elszalad az iraton. – Bede Anna felhívatik, hogy félévi fogházbüntetését mai napon megkezdje.

A lány szomorúan bólint a fejével, s amint azt mélyen lesüti, hátracsúszik rajta a gyászkendő, s a gazdag fekete haj egy vastag fonata kioldozva ömlik arcára. Jobb is, ha eltakarja, mert ha fehér liliom volt előbb, olyan most a szégyentől, akár a bíbor.

– Ma egy hete kaptuk az írást – rebegi töredezve. – Maga bíró uram hozta, meg is magyarázta az értelmét, édesanyám pedig így szólt szegény: „Eredj lányom, a törvény, törvény, nem lehet vele tréfálni.” Hát én el is jöttem, hogy kiálljam a fél esztendőt.

Az elnök kétszer is megtörölgeti a szemüvegét, mérges, hideg tekintete fölkeresi a kollégák arcát, az ablakot, a padlót, a nagy vaskályhát, melynek likacsos ajtaján szikrázó tűzszemek nézik vissza mereven, és azt morogja önkéntelenül: „A törvény, törvény.”

Majd újra meg újra végigolvassa az idéző végzést, azokat a kacskaringós szarikalábakat a fehér lapon; de bizony következetesen azt mondják, hogy Bede Anna orgazdaság vétsége miatt félévi fogságra van ítélve.

A bádogkarika örült sebességgel kezd forogni. Bizonyosan szél támadt odakünn, aminthogy rázza is már az ablaktáblákat, s mintha valakinek a hazajáró lelke volna, hideg borzongatást keltve besüvít a nyílásokon: „A törvény, törvény.”

A kegyetlen fej helyeslést bólint a túlvilági hangnak, a nagy kövér kéz pedig a csengettyút rázza meg a törvényszolgának:

– Kísérje ön el Bede Annát a fogházi felügyelőhöz.

A szolga átveszi az iratot, a lány némán fordul meg, de pici, piros ajka, amint görcsösen megmozdul, mintha szavakat keresne.

– Talán valami mondanivalód van még?

– Semmi... semmi, csak az, hogy én Erzsi vagyok, Bede Erzsi, mert tetszik tudni, a testvérném, az az Anna. Ma egy hete temettük szegényt.

– Hisz akkor nem te vagy elítélve?

– Ó, édes Istenem! Hát miért ítélnének el engem? Nem vétek még a légynek sem.

– De hát akkor minek jössz ide, te bolond?

– Hát úgy volt az, kérem, hogy mialatt „ez a dolga” a király tábláján járt, meghalt. Mikor kiterítve feküdt a virágos kamrában, akkor jött ez a parancsolat, a „fél esztendő miatt”, hogy mégis ki kell állnia. Ó, mennyire várta! Beh jó, hogy nem bírta kivárni. Nem ezt várta...

Könnyei megeredtek a visszaemlékezésben, alig bírja folytatni:

– Amint ott feküdt mozdulatlanul, becsukott szemekkel, örökre elnémulva, megsiketülve, megígértük neki az anyámmal, mindent jóváteszünk, amit a szeretője miatt elkövetett. (Mert nagyon szerette azt a Kártony Gábort, miatta keveredett bűnbe.) Azt gondoltuk hát...

– Mit, gyermekem?

– Azt, hogy legyen meg a teljes nyugalma a haló porában. Ne mondhasza neki, hogy adósa maradt: édesanyám a kárt fizeti ki, én meg a vármegyénél szenvedem el helyette azt a fél esztendőt.

A bírák egymásra néztek mosolyogva: „Milyen naiv, milyen együgyű lány!” Az elnök arca is, mintha nem volna már olyan szertartásosan hideg. Sárga kendőjével nem is annyira a homlokát törli; talán lejjebb valamit...

– Jól van, lányom – szól halkán és szelíden –, hanem megállj csak, most jut eszembe...

Széles tenyerét homlokára tapasztja, s úgy tesz, mintha gondolatokba mélyedne.

– Igen, igen, nagy tévedés van a dologban. Hibás írást küldtünk hozzátok...

Nagy, méléző szemeit élénken emeli fel a lány az öregre, s mohón szól közbe:

– Lássák, lássák!

Olyan fájó szemrehányás van hangjában, hogy az öreg elnök megint a zseb-kendőhöz nyúl. A kegyetlen ember egészen el van érzékenyülve. Odalép a lányhoz, megsimogatja gyöngéden azt a hollóhaját a fején.

– Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tisztelem édesanyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.

– Gondoltuk mi azt! – suttogá, s kis kezét szívéhez szorította.

idomtalan – nagy, nem szép formájú; **pápaszem** – szemüveg; **pruszlik** – testhez simuló, elől fűzött, női mellény; **orgazdaság** – lopott holmi megvásárlása, aztán a vele való kereskedés; **királyi tábla** – királyi ítélőbíróság; **kiterítve** – felravatalozva; **virágos kamra** – halottasház; **vármegye** – közigazgatási egység a királyi Magyarországon, a mai megyének felel meg

Amit a múról tudnod kell

A gyermetegül naiv vallásos hitre, a túlvilág népies elképzelésére épül ez a meghatóan bájos történet.

Keletkezése • A *jó palócok* című novelláskötet egyik rövid elbeszélése, 1882-ben jelent meg. Címe az elhunyt szereplőt nevezi meg és utal a tartalomra is. Témája: a nemes erkölcsi tisztaság a törvény betűjével szemben. Helyszíne: a vármegye bírósági épülete.

A szemlélő elbeszélő • Mikszáth, az elbeszélő úgy mondja el a tárgyalóteremben történeteket, mintha maga is ott volna. Csak annyit, amennyit bárki az ott lévők közül láthatott, hallhatott. Nem ír a bíró, Erzsi érzéseiről, csak azt közvetíti mit hogyan mondanak, milyen mozdulatokat tesznek. Ami bennük lejátszódik, annak kitalálását az olvasóra bízta. Az ilyen elbeszélőt nevezzük szemlélőnek.

Szerkezete • A novella *alaphelyzete*: Bede Annát orgazdaság vétsége miatt félévi fogságra ítéli a bíróság. *Bonyodalom*: a fogházbüntetés letöltésére felszólító írás Bede Anna halála napján érkezik. *Kibontakozás*: az idézésre húga, Bede Erzsi jelenik meg, hogy nővére helyett letöltse a büntetést. *Tetőpont*: a család úgy akarja megteremteni a meghalt leány nyugalma a túlvilágon, hogy jóvá teszi azt a bűnt, amelyet Anna a szeretője, Kártony Gábor miatt követett el: az anya kifizeti a kárt, Erzsi pedig a vármegyénél szenvedni el helyette azt a fél esztendő. Erre persze nincs törvényes lehetőség. *Megoldás*: a bíróság elnöke kegyes hazugsággal kijelenti: „*Hibás írást küldtünk hozzátok... Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tisztelem édesanyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.*”

Jellemzés • Két főszereplője van a novellának: Bede Erzsi és a bíróság elnöke.

■ **Bede Erzsi.** Takaros, délceg, arányos termet „...*melyre a kis virágos ködmönke olyan módosan simult, mintha szoborra lenne öntve; fekete szemei szendén lesütve, magas domború homloka elborulva, megjelenésében báj, mozdulataiban kecs, szoknyája suhogásában varázs.*” Megjelenésével üde légáramlatot hozott a levegőtlen tárgyalóterembe és felvillanyozta a fáradt, közönyös bírákat. Meghalt nővéreinek, Annának a büntetését akarja leültni, mivel neki és édesanyjának nincs arra pénzük, hogy fizessenek. Lelkiismerete, nővére iránti szeretete követeli azt tőle, hogy a halottnak nyugta legyen. Mert *a törvény, az törvény*, azzal nem lehet packázni. Szelidsége, ijedtsége és ártatlansága következtében a bíróság úgy dönt, hogy egy kegyes hazugsággal megmenti a lányt a börtöntől, úgy, hogy Erzsinek se maradjon büntudata: azzal nyugtatják meg, azt hazudják neki, hogy nővére ártatlan volt, így hazatérhet édesanyjához. Alakja Mikszáth legszebben ábrázolt női szereplőinek egyike.

■ **A bíróság elnöke és a bírák.** Szigorú, merev, közönyös, fáradt, mogorva és unott arcú hivatalnokok. Az elnök hideg szürke szemű, izzadó homlokú ember. A közömbösen ülő bírákat Bede Erzsi megjelenése kizökkentette egykedvőségükből, látványa, lágy és szomorú hangja egészen a szívükig hatott. A lány naivsága, nemes erkölcsi tisztasága a törvényt is felülírja, ezért döntenek Bede Anna ártatlanná nyilvánítása mellett.

Üzenete • Az egyszerű parasztemberek becsületességé, nemes erkölcsi tisztasága magasabb rendű erkölcsöt hordoz, mint a törvény betűi. Az elnök megérti Erzsit. Képes úgy betartani az állami törvényeket (nem csukathatja börtönbe Erzsit),

hogy a falusi hiedelmeket, szokásokat sem sérti meg. Két világszemlélet találkozik ebben a novellában.

1. Milyen hangulatú a tárgyalóterem a novella kezdetén? **2.** Hogyan, és minek a hatására változik meg ez a hangulat? **3.** Kik a szereplői a *Bede Anna tartozása* című novellának? **4.** Milyennek láttatja az író Erzsit? Miért gondolják a bírák, hogy *naiv, együgyű lány*? **5.** Ugyanazt érti Erzsi és a bíró a *törvény* szó alatt? **6.** Jellemezd Bede Erzsit és a bírákat! **7.** Magyarázd meg: „*Odafönt másképp tudódott ki az igazság.*” **8.** Milyen két világszemlélet találkozik a novellában? **9.** Készítsd el a novella cselekményvázlatát a fő szerkezeti egységek figyelembevételével! **10.** Mi a véleményed a kegyes hazugságról? **11.** Nézd meg a Puskás Technikum Mozgóképfőiskola által elkészített *Bede Anna tartozása* c. rövidfilmet!

CHARLES DICKENS

(1812–1870)

Charles John Huffam Dickens a XIX. század egyik legnagyobb regényírója. A szegénységből, a legnagyobb nyomorból indult és mégis sokakkal ellentétben, már életében, sőt még 25 éves kora előtt világhírű és elismert alkotóvá vált. Műveiben a valóság olyan mélységeit tárja fel, melyeket csak őt követően kezdett kutatni és ábrázolni az irodalom. Dickens a szelíd humor és a sivár valóság egyik legnagyobb irodalmi megszólaltatója. 15 regényt, több száz novellát és cikket írt, emellett egy hetilapot szerkesztett húsz évig, előadásorozatokat és felolvasásokat tartott, fáradhatatlanul küzdött a gyermekjogokért, az oktatás reformjáért és egyéb szociális reformokért. Az író művei már életében is példa nélkül való népszerűségnek örvendtek, a XX. századra pedig a kritikusok és az irodalmárok is felismerték irodalmi géniuszt. Dickens regényei és novellái a mai napig töretlenül népszerűek az olvasóközönség körében.

William Powell Frith:
Charles Dickens, 1859

Pályaképe • 1812. február 7-én született a dél-angliai Portsmouth (e.: pót-szomsz) városában. Családjával ötéves korában Chathambe (e.: ketöm), tízévesen pedig Londonba költözött. 11 éves iskolás volt, mikor édesapja, a tengerészeti pénztár különködő kistisztviselője annyira eladósodott, hogy a sokakat rettentő adósok börtönébe került. Ennek következtében a fiú nem tanulhatott tovább, hiszen az iskolák tandíjat kértek. A kamaszodó ifjú kénytelen volt munkába állni egy fénymáz műhelyben, ha boldogulni akart. Szorgalmasan dolgozott, hogy édesanyjával megélhessenek a keresetéből. Azután egyszerre, váratlanul jött a csoda. Egy ismeretlen, gyermektelen rokon meghalt. Vagyonos volt, és a bonyolult angol örökösödési jog szerint mindene Dickensékre szállt. Egyszeriben jómódúak lettek. Az ilyesmi csak Dickens regényeiben szokott előfordulni. Az apa ezzel kifizethette adósságait, és kiszabadulhatott a börtönből. Charles is visszamehetett

volna tanulni, azonban édesanyja nem vette őt ki azonnal a műhelyből, és ezt a fiú sosem bocsátotta meg neki teljesen.

Végül Dickens mégiscsak visszaült az iskolapadba, sikeresen befejezte tanulmányait, és gyakornok lett egy ügyvédi irodában. Még az iskolában tanárai felfigyeltek arra, hogy jó képzelőerővel, érdekesen tud mesélni. Biztatták, hogy írja le történeteit, és mutassa meg az újságok szerkesztőségeiben. Az újságoknál jól fogadták írásait. Elhatározta, hogy újságíró lesz. Így került 1834-ben a *Morning Cronicle*-hoz (e.: mőning kronikl) tudósítónak, és bejutott a parlament karzatára. Csakhamar elismert riporternek számított.

Első műve *Boz vázlatai* címmel 1836-ban jelent meg. A gyűjteményes kötetet Boz álnév alatt adta ki, amit még sokáig használt. Ekkor jött egy újabb dickensi jellegű váratlan dolog. A Chapman and Hall Kiadó (e.: csepmőnen hól) kiadó társtulajdonosa felkérte Dickenst, hogy írjon kísérőszöveget a kitűnő karikatúrista, Seymour rajzaihoz, melyek egy londoni klub képtelen kalandjait ábrázolják füzetes folytatásokban. Egy író humoros regényt ígért, de váratlanul meghalt. A kiadónál viszont már ott volt az 54 kifizetett kép. Dickens pár nap alatt el is készült a művel, mely a *Pickwick klub* (1836) címet kapta. Néhány folytatás után a közönség már nem a rajzokra, hanem a szövegre figyelt. Ez alapozta meg Dickens népszerűségét. 25–26 éves korában írta a egyik legjobb regényét, a *Twist Olivert* (1837), melyben a legkeserűbb valóságot mutatja be egy kamaszodó fiú szemén és érzelmein keresztül. Ezután több híres, sőt világhírű regény született még tőle: *Dombey és fia* (1848), *Kis Dorrit* (1857–1858), valamint a szerző személyes kedvence, a háromkötetes *Copperfield Dávid* (1849–1950).

1836 áprilisában egy fellobbanó szerelem, majd szinte azonnal házasság is következett Catherine Thompson Horgathal. Összesen tíz gyermekük született.

Dickens három újság számára írt, az egyiknél szerkesztőként is dolgozott 1839-ig. 1842-ben Amerikába utazott a család; az utat az *Amerikai jegyzetek* című leírásban örökítette meg. 1856-ra annyi pénzt gyűjtött össze, hogy megvehette a Gad's Hill (e.: gedsz hil) nevű villát (ma irodalmi zarándokhely). 1858-ban, 22 év együttlét után Dickens és felesége szétköltöztek. A szakítás hátterében valószínűleg egy Ellen Teman nevű színésznő állt. Ezután valósággal kivonult egy időre a társadalomból.

1865. június 9-én Dickens a staplehursti vonatbaleset túlélői között volt, egyetlen karcolás nélkül úszta meg a balesetet mely mély nyomot hagyott a lelkében. Az első osztályon utazott, a vonat elején, a többi kocsi a mélybe zuhant. Ezt követően már csak egyetlen regényt fejezett be, a *Közös barátunkat*. 1870. június 8-án Dickens szélütést szenvedett otthonában, miután egész nap a regényén dolgozott. Ezután már nem tért többet magához, és másnap, pontosan öt évvel a staplehursti vonatbaleset ötödik évfordulóján meghalt. Bár a kívánsága az volt, hogy a rochesteri katedrálisban temessék el, nem hivalkodó módon, mégis a westminsteri apátságban helyezték nyugalomra.

1. Charles Dickens a Viktória-kor reprezentatív írója. Mikor, és hol született?
2. Mi történt a családdal Dickens kamaszkorában?
3. Milyen váratlan esemény következettében változott meg az életvitelük?
4. Miért haragudott egy életen

át anyjára? **5.** Melyik újság munkatársa lett 1834-ben? **6.** Mi volt az álneve? Melyik művét írta először így alá? **7.** Mondd el az első regényével kapcsolatos történeteket! **8.** Milyen balesetnek volt az egyetlen sértetlen túlélője? **9.** Sorold fel jelentősebb műveit! ❄️ **10.** Készítsd el Charles Dickens életrajzvázlatát! **11.** Készíts prezentációt *Charles Dickens munkássága* címmel!

KARÁCSONYI ÉNEK

(részletek)

MARLEY, A KÍSÉRTET

Ebenezer Scrooge gyűlöli a karácsonyt, és vele együtt gyűlöl mindent, ami más embereknek örömet okoz. Számára a karácsony is egy nap a többi közül, akkor is csak a profithajszolás a célja. Badarságnak tartja azt, hogy unokaöccse, Fred, vidám karácsonyt kíván, hiszen „*Karácsonykor az ember egyebet sem tesz, csak számlákat fizet ki pénz nélkül. Karácsonykor az ember rájön, hogy egy évvel megint öregebb lett, de egy órával sem gazdagabb. Karácsonykor az embernek mérleget kell készítenie, amikor a könyveiben kerek tizenkét hónapon keresztül minden egyes tétel csak veszteséget mutat.*” De nemcsak Fred, hanem a szegények számára gyűjtő két úriember, a kántálni szándékozó kisfiú, valamint Scrooge kiszipolyozott írnoka, Bob Cratchit is megkapja a magáét. Utóbbi azért, mert karácsony napjára szabadnapot szándékozik kérni.

De Scrooge fősvénysége és szívtelensége még bár nem is saját kényelmét szolgálja, hiszen annyira szőrös lelkű, hogy karácsony előestéjén is zabkásalevest eszik és alig pislákoló tűz mellett, a sötétben gubbaszt. A mostani estén azonban történik valami: **megjelenik hét éve elhunyt üzlettársának, Jacob Marley-nak a szelleme**, és szörnyű dolgokat villant fel Scrooge előtt.

Illusztráció Charles Dickens: *Karácsonyi ének* című művéhez

Egy ideig fel-alá járt, majd sóhajtvá visszaült előbbi helyére. Fejét a karosszék támlájához támasztotta és szeme megakadt a csengettyűn, amely a szemközti falon függött. A csengettyűt valamikor hosszú zsinórral az épület legfelső emeletéről lehetett megszólaltatni; réges-régen nem használta már senki. Scrooge döbbenve látta, hogy a csengettyű alig észrevehetően rezegni kezd. A rezgés erősbödött, míg a csengettyű halkán megszólalt, mind erősebben csilingelt, végül harsogva zúgott. A házban levő valamennyi csengő vele zengett. Talán fél percig vagy egy percig tartott ez a zenebona, de Scrooge egy örökkévalóságnak érezte. Azután hirtelen mély csend lett: valamennyi csengő egyszerre némult el. A pincéből lánccsörgés hallatszott. Scrooge gondolatában felrémlett, hogy kísértetlakta házak pincéiben a szellemek csörgetni szokták láncukat. Ekkor a pinceajtó dörrenve kicsapódott, a lánccsörgés élénkebb lett, tisztán lehetett hallani, hogy a lánccsörgető felfelé jön a lépcsőn és megáll az ajtó előtt.

– Szemfényvesztés! – mondta Scrooge – nem hiszek benne. – Ám a szellem a nehéz tölgyfaajtót semmibe se véve, már a szobában állott a kandalló előtt. A láng a tűzhelyen magasra csapott, mintha csak azt mondta volna: Ismerlek! Marley hazajáró szelleme vagy! Azután ellobbant a láng.

Ismét az iménti kísérteties arc! Marley arca, hajzata, szemöldöke, szakála. Hosszúszárnyú szürke kabátja, csíkos nadrágja, cipői! Vastag lánc a dereka köré fonva, egyik vége hosszasan csüng hátul, uszályként vonszolja maga után, csörömpölve. A láncszemek – amint Scrooge éles szeme rögtön felfedezte – kulcsokból, lakatokból, pénzesládák acélpántjaiból valók! És a teste teljesen átlátszó! Szembenállva is látni hosszúszárnyú kabátjának két gombját hátul a derekán.

Scrooge gyakran hallotta még Marley életében, hogy Marleynek nincs szíve, de sohasem akarta elhinni. Mint ahogy még most sem hitte tulajdonképpen. Mert bár a kísértet teljesen átlátszó volt, és így meggyőződhetett róla, de nem akart hinni a szemének. Nem akarta hinni, hogy a hidegszemű jelenség valóban előtte áll, tényleg látja szemét, arcát, állát, sőt még az állát tartó kendőnek ismerős kockáit is.

– Nos, mi lesz? – szólalt meg végre Scrooge hidegen és óvatosan, mint mindig. – Mit kíván tőlem?

– Sok mindent – felelte a kísértet.

– Ez Marley hangja kétségtelenül – dörögte magában Scrooge. Majd neki-bátorodva, rászólt:

– Kicsoda maga?

– Azt kérdezd inkább, ki voltam?

– Nos, hát ki voltál? – mondta Scrooge. – Árnyalak létedre, úgy látom, sokat adsz az árnyalatokra.

– Amíg éltem, a társad voltam: Marley Jakab.

– És le is tudnál ülni? – kérdezte Scrooge, gyanakodva.

– Hogyne!

– Hát akkor ülj le.

Scrooge csak habozva kínálta helyet, mert nem volt meggyőződve arról, hogy egy ilyen átlátszó jelenség helyet foglalhat-e a széken. Attól tartott, hogy ameny-

nyiben ez lehetetlen, a szellem rettentő magyarázatot talál adni. Ám az árny nyugodtan leült a kandalló mellé, mintha rég megszokta volna a helyet.

– Te nem hiszel bennem – kezdte a beszélgetést.

– Megvallom, nem.

– De hiszen saját érzékeiddel győződhetsz meg jelenlétemről.

– Éppen ezeknek nem hiszek.

– De miért?

– Azért, mert egy kis rendetlenség a testben elég ahhoz, hogy tévútra vigye érzéseinket. Lehet, hogy nem vagy más, mint egy darab rosszul megemésztett marhahús, vagy egy falat túl kövér sajt, vagy romlott krumpli. Egyébként kevésbé látszol síri, mint inkább siralmas jelenségnek, bármi légy is! ...

– Oh te nyomorult rabszolga, hát azt sem tudod, hogy évszázadoknak kell elmúlnia, ezer és ezer munkáséletnek kell az öröklétbe távoznia, hogy a jóság, mi egy-egy halandó szívében él, még itt a földön megnyilvánulhasson. Minden igaz keresztyén lélek, aki jóra törekszik a maga kis körében, túl rövidnek fogja érezni életét, az elvégzendő munka nagyságához viszonyítva. Bármily hosszú a bűnbánat útja, nem teheti jóvá a haszontalanul elfecsérelt életet. Én az enyémet elfecséreltem. Haszontalanul elfecséreltem!

– De hiszen minden kötelezettségednek mindig pontosan megfeleltél – mondta remegő hangon Scrooge, mert mindinkább érezte, hogy órá magára is hasonló sors várhat.

– Kötelezettség, kötelesség! – kiáltotta a szellem, kezét tördelve. – Az egész emberiség volt a kötelességem. A közjó ápolása lett volna a kötelességem. A jótékonyosság, szívélyesség, felebaráti szeretet, irgalmasság, mind-mind kötelességem volt! Amire te gondolsz, nyilván az esedékes váltók pontos beváltására, az csak egy vízcsepp a valódi kötelességek tengerében. – Magasra emelte és még egyszer megcsörgette láncát s úgy nézte végig minden láncszemét, mintha mindennek ez a lánc volna az oka, azután rettentő erővel, csörömpölve vágta a földhöz.

– Ilyenkor, karácsony táján szenvedek a legkeservesebben – folytatta azután. – Az önvád mardos, hogyan is voltam képes semmit sem törödni embertársaim gondjával-bajával. Vakon és süketen jární a világban! Semmibe se venni azt a csillagot, amely a napkeleti bölcseket a szegénység hajlékába vezette. Vajon nem akadt volna egy kunyhó, ahol énrám vártak, ahová a csillagnak engem kellett volna vezérelnie?

Scrooge oly hevesen remegett, hogy a szellem ismét rákiáltott:

– Ide hallgass, időm lejár, de még van mondanivalóm számodra.

– Hallgatlak – mondta Scrooge –, de kérlek, ne légy túl szigorú és beszélj egyszerűen és világosan, nem értelek meg, ha virágnyelven szólsz hozzám...

– Ma azért jöttem, hogy megmondjam neked, van még lehetőség és remény arra, hogy elkerüld az én sorsomat. Én magam szereztem meg a lehetőséget számodra, Ebenezer!

– Mindig jó barátom voltál – nyöszörögte Scrooge –, köszönöm jóságodat.

– Három kísértet fog meglátogatni – mondta tompa hangon a szellem.

– Óh – mondta borzadva Scrooge, és oly hosszúra nyúlt ábrázata, hogy szinte maga is kísértetnek látszott.

– Ez a lehetőség és remény, amit említettél? – kérdezte reszkető hangon.

– Igen.

– Nincs – nincs mód arra, hogy mellőzzük ezt?

– Csak az ő látogatásuk folytán kerülheted el az én szomorú sorsomat. Az első holnap éjfél után egy órákor fog megjelenni!

– Nem jöhetne mind a három inkább egyszerre, hogy túl legyen rajta? Jakab! – könyörgött Scrooge.

– A második holnapután éjszaka ugyanabban az órában jó el. És az utolsó a rákövetkező éjjelen, ha az óra az éjfél elütötte. Engem nem fogsz többé látni, de törekedj saját érdekedben észben tartani, amit ma éjszaka hallottál tőlem...

A félelemtől és iszonyattól elcsigázott Scrooge a szellem minden mozdulatára vakon engedelmeskedett. A nyitott ablakon keresztül különös hangok hallatszottak. Olyan volt ez a hangzavar, mint egy szaggatott, végtelenül szomorú sirató ének, amelynek hangjából a bűnbánat és az önvád csendül ki. A kísértet egy percig némán hallgatta, azután csatlakozva a gyászos karénekekhez, az ablakon át kiröppent a sötét, hideg éjszakába.

Scrooge, bármily megrendült volt is, nem tudta fékezni kíváncsiságát: hirtelen az ablakhoz lépett és kitekintett. Ide s tova lebbenő, szüntelenül zajongó, kavargó szellemek nyüzsgő csapatát látta. Valamennyi meg volt láncolva, akárcsak Marley szelleme. Voltak olyanok is, akik egymáshoz voltak bilincselve; ezek életükben cinkosok lehettek. Jobban szemügyre véve őket, Scrooge egy csomó ismerőst látott a szellemek között. Egy öregúr fehér mellényben, kabátjával hatalmas pénzszekrényhez láncolva, régi ismerőse volt. Az öreg rettenetesen siránkozott és szemmel láthatóan azon igyekezett, hogy valamiképpen segítsen egy asszonyon és egy kis gyermekén, akik mélyen alatta, egy kapualjban lapultak. De a többiek is, valahányan csak voltak, mind azt panaszták, hogy nem tehetnek jót embertársaikkal; most már késő, amit életükben elmulasztottak, azt pótolni nem képesek többé. ...

Scrooge retentő fáradtnak és álmosnak érezte magát. Vajon az izgalom, a napi munka vagy az, amit látott, a szellemvilág, a kísértettel való társalgás vagy a késői óra okozta-e, ki tudná megmondani? Ágyához támolygott s úgy, ahogy volt, teljesen felöltözött, nyomban mély álomba merült.

AZ ELSŐ SZÁMÚ KÍSÉRTET

... Különös alak volt – gyermek és aggastyán egy személyben, vagy még inkább úgy tűnt, mintha valami torzító tükör kicsinyített volna egy aggot kis gyermekké. Válláig érő haja hófehér, mintha ősz volna, de az arcán egyetlen ránc nyoma sincs és bőre oly hamvas és üde, mint egy barack. Hosszú, izmos karok, határozott, erős kéz. Combja, lábszára, formás és csakúgy, mint karja, mezítelen. Öltözéke rövid, bő, hófehér tunika, amit derekán csodálatos fényű öv fog össze. Kezében üde zöld fenyőág és – mily különös, tél közepén – ruhája redőiben friss

nyári virágok. De a legkülönösebb az volt rajta, hogy a feje búbján tiszta, világos fénysugár tört elő, amely az egész jelenséget földöntúli fénybe burkolta. Hóna alatt hegyes lámpaernyő formájú süveget tartott. Nyilvánvaló volt, hogyha a süveget a fejére teszi, a fény kialszik és a jelenség homályba borul. De mégsem ez volt a legfurcsább rajta! Volt még egyéb is! Előbb csak a fényes övének egyes részei villództak felváltva, hol itt, hol ott, elsötétülve, majd fényesen ragyogva ismét. De csakhamar az egész tünemény is váltani, cserélni kezdte alakját. Hol egykarú, egy lábú, majd húszkarú, húszlábú szörnyetegnek, majd fejnélküli törzsnek, végül törzsnélküli fejnek látszott. Körvonalai elmosódtak, alakja szertefoszlott a semmi-be, csak azért, hogy gomolyogva ismét összesűrűsödjék, lassan feltisztuljon, hogy azután tisztán és sugárzón álljon ott, úgy, amint megjelenése pillanatában állt.

– Oh, Uram, Ön talán az a kísértet, akinek eljövételét előre jelezték? – kérdezte Scrooge.

– Én vagyok.

A kísértet hangja halk volt és csodálatosan lágy. Noha egészen közelről hangzott, úgy tetszett, mintha távolból jönne.

– És kicsoda Ön?

– Az elmúlt karácsonyesték szelleme vagyok.

– A régen elmúltaké? – kérdezte most Scrooge a törpe alakot méregetve.

– A te elmúlt karácsonyestéid szelleme vagyok...

Scrooge nekibátorodott és nyíltan megkérdezte, hogy mi a célja látogatásának.

– A te jóléted! – mondta ünnepélyesen a szellem... – Nos, mondjuk, úgy, hogy megjavulásod! Figyelj ide!

Kinyújtotta erős kezét és gyengéden vállon ragadta az ámuló Scrooge-ot.

– Kelj fel és kövess!

A szellem végigvezeti Scrooge-ot az addig eltelt életén. Egy kis faluban kezdik meg utazásukat, ahol főhősünk a gyermekkorát töltötte. A főszereplőben minden régi emlék feléled. Látja magát kisgyerekként, ahogy magányosan tölti a karácsonyt könyvei társaságában, majd kamasz korában, mikor imádott húga, Fanny érkezik hozzá, hogy visszavigye a családi házba. Ekkor döbben rá, hogy Fred, akit az este olyan gorombán elzavart, kedvenc hűgának egyetlen gyermeke. Ismét szemben találja magát volt munkatársával, főnökével, aki éppen táncos mulatságot rendez a környékbéli dolgozóknak. Látja, mikor régi szerelme könnyek közepette szakít vele, mert kezdi elragadni a pénz világa, egyre kapzsibbá válik. Az utolsó állomás Scrooge régi szerelmének és annak férjének hét évvel ezelőtti karácsonya, ahol a férj éppen arról mesél, hogy a minap látta Scrooge-ot, akinek az üzlettársa éppen haldoklik, úgyhogy biztosan nagyon egyedül van. Az üzletember nem bírja tovább elviselni az emlékek sorozatát, így a szellemet kijátszva hazatér, és szinte azonnal el is alszik.

A MÁSODIK SZÁMÚ KÍSÉRTET

... Abban a pillanatban, amint kezét a kilincsre tette, valaki a másik szobából a nevét kiáltotta s egyben felszólította, hogy lépjen be. Scrooge némán engedelmeskedett...

– Gyere csak közelebb – kiáltotta a szellem –, ismerkedjünk meg kissé!

Scrooge félénken lépett közelebb. Fejét lehajtotta, szemét lesütötte. A kísértet tekintete tiszta volt és világos, mégsem volt bátorsága szembenézni vele.

– Az idei karácsony szelleme vagyok – dörögte az óriás. – Nézz már rám!...

– Szellem – szólta Scrooge minden bátorságát összeszedve – induljunk, vezess bárhová, én követlek. Tegnap éjszaka sok mindent tapasztaltam, ami hasznomra válhatik. Rámfér, hogy tőled is tanuljak valamit.

– Fogd meg ruhám szegélyét!

Scrooge engedelmessé lett és két kézzel kapaszkodott a kísértet ruhájába.

Először a városi forgatagot látogatják meg. Az utcák megtelnek étellel, mindenkit átjár az ünnepi hangulat, karácsonyi zene szól, a lakásokba vendégek, a boltokba vásárlók érkeznek. Hamar új helyszínre mennek, mégpedig a Cratchit család házához. Bob, a családfő igyekszik meggyőzni feleségét, hogy akármilyen kevés is a fizetése, mégiscsak Scrooge-nak köszönhetik, hogy egyáltalán van annyi pénzük, hogy karácsonyt tudjanak tartani, így illene koccintaniuk a főnöke egészségére is. Scrooge szíve összeszorul, mikor a házaspár nyomorék kisfia a kis mankóival az asztalhoz sétál. Szinte kétségbeesetten kérdezi meg a szellemet, hogy Tim életben marad-e? A válasz azonban nem az, amit várt, a kísértet elárulja neki, hogy következő karácsonykor, már nem lesz életben. Ezután két különböző helyre látogatnak el, egy part menti kis falu egyik házikójába, majd egy világlítótornyba. Ezekkel a szellem azt akarja megmutatni Scrooge-nak, hogy teljesen mindegy, hogy hol és milyen anyagi körülmények között töltöd a karácsonyt, a lényeg az, hogy olyan emberekkel legyél, akik fontosak számodra, és akiknek te is fontos vagy. A következő állomás az unokaöccse, Fred háza. Különböző játékokkal töltik el az estét. Scrooge – bár a többiek nem látják – csatlakozik a társasághoz, és velük együtt próbálja kitalálni egy-egy feladvány megfejtését. Ismét fájdalom marja szívét, mikor unokaöccse az úgynevezett „Igen, nem” játékban állatként gondol rá, és ezen mindannyian jót nevetnek. A végén azonban mégiscsak kellemes ünnepet kívánva gondol rá a család. A séta végén a szellem két gyereket húz elő köpenye alól. Az egyik homlokára az van írva, Tudatlanság, a másikéra, hogy Szükség. A kísértet óvakodásra inti Scrooge-ot ettől a két dologtól, de legfőképpen a Pusztulástól. Éjfélkor az öreg ismét a lakásán találta magát a szellem nélkül.

A HARMADIK SZÁMÚ, EGYBEN UTOLSÓ KÍSÉRTET

A látomás lassan, néma csendben közeledett. Mikor már egész közel volt, Scrooge térdre esett; a kísértet nyomában – mert a látomás nem volt más, mint a harmadik számú kísértet – még a levegő is titokkal és borzalommal volt tele. Tetőtől-talpig bő, fekete köntöst viselt, amely arcát is elfedte, alakját teljesen beburkolta, úgy hogy csak egyik kinyújtott keze látszott, egyébként teljesen beleveszett a koromsötét éjszakába. Scrooge csak annyit látott, hogy a kísértet magas, derék alak és jelenléte valami ünnepélyes, szorongó félelemmel tölti el. A titokzatos, sötét alak némán és mozdulatlanul állt előtte.

– Az eljövendő karácsonyok szelleméhez van szerencsém? – kérdezte Scrooge.

A szellem nem válaszolt. Kezét kinyújtva tartotta, mintha valahová mutatna.

– A jövőt akarod felfedni előttem? Dolgokat, mik még nem történtek meg, de el fognak következni az időben? Így van? ... Jövendő szelleme! – kiáltotta két-

ségbeesésében – jobban félek tőled, mint az eddig látott szellemektől együttvéve. De tudom, hogy jószándékkal vagy irántam és azért jöttél, hogy megváltozzam, és más ember legyen belőlem. Vezess tehát, és én bizalommal és hálával foglak követni. Nem akarsz szólni hozzám?

Semmi válasz. Csak a kinyújtott kéz mutat némán egy irányba, egy ismeretlen cél felé.

– Induljunk! – mondja Scrooge. – Induljunk már! Az éj rövid és az idő drága. Vezess, szellem!

Az utolsó, a jövő karácsonyok szelleme egyetlen szót sem szól. Talán éppen ez a viselkedés jelzi előre, hogy szörnyű dolog várható. Először utcán beszélgető embereket látogatnak meg. Egy férfi haláláról beszélnek, azonban a csoport egyetlen egy tagja sem tűnik szomorúnak vagy elkeseredettnak a hír miatt. Ezután egy boltban találják magukat, ahova egy halott értékeivel érkeznek meg az emberek és megpróbálják eladni a lopott árut. A következő helyszínen már valóságossá válik, hogy tényleg meghalt valaki, akinek a holtteste épp ott hever előttük, arcát mégsem látni, mivel fátyol takarja el. Scrooge-nak mégis rossz érzése támad, megrendíti a dolog. Ráébred, hogy akár ő is végezheti így, ha nem változtat az életén. Scrooge arra kéri a szellemet, hogy mutasson neki olyan embereket, akiket megérintett ennek az embernek a halála, azonban ő csak olyat mutat neki, akik megkönnyebbültek a hír hallatán. Hamar a Cratchit családhoz érkeznek, akik fiuk, Kicsi Tim halálát gyászolják. Scrooge egyre rosszabbul érzi magát és ez az érzés csak fokozódik, mikor a szellem a temetőbe viszi.

Scrooge odavonszolta magát a sírhanthoz. Repedezett sírkövén egy név állott: *SCROOGE EBENEZER*

– Én vagyok hát a magányos ház nyomorult halottja – kiáltotta térdrehullva. A kísértet keze most a sírkőre, majd Scrooge-ra mutatott.

– Nem, szellem. Ez nem lehet!

A kéz még mindig órá mutatott.

– Szellem! – kiáltotta és kétségbeesetten kapaszkodott a kísértet ruhájának szegélyébe – lásd, én nem vagyok már az, aki voltam; te magad vagy az, aki megjavítottál. Ne légy kegyetlen és mondd, hogy még van mód feltartóztatni a végzetet, ha megváltozom, és új életet kezdek?

A kéz most megremegett.

– Óh, hogy szívembe zárom majd a karácsony-ünnepet; megtartom szent tanulságait egész éven át! A múltban, jelenben és jövőben akarok élni, úgy ahogy te és társaid erre tanítottatok! Óh, mondd, hogy még letörülhetem erről az átkozott sírkőről szerencsétlen nevemet!

Végző kétségbeesésében megragadta a kísértet kezét. Az ellökni igyekezett magától, de Scrooge minden erejét megfeszítve szorította. Erős volt, de a kísértet még erősebb volt nála és végül kiszabadította kezét.

Scrooge kimerülten hevert a földön. Onnan tekintett fel imára kulcsolt kézzel a szellemre. A szellem alakja most hirtelen zsugorodni kezdett. Mind vékonyabb-vékonyabb lett, végül már csak egy sötétszínű csavart oszlop volt. Egy mennyezetes ágy sötétbarna csavart oszlopa!

A MESE VÉGE

Egy oszlopot látott. Mégpedig saját ágyának egyik tartóoszlopát. Kétségtelenül a saját ágyáét a saját szobájában. És – mily mennyei boldogság – saját nagyszerű jövőjét is maga előtt látta. Saját, új, teljesen megváltozott életét!

„A múltban, jelenben és jövőben akarok élni” – ismételte boldogan, mi alatt kibújt az ágyból. Óh, három szellem, kik meglátogattatok, ti fogtok utamon vezérelni. És te, Marley Jakab! A magasságos ég áldjon meg érte! Térdenállva mondok hálaimát érte!

Mindezt kiáltani szerette volna nagy boldogságában, de hangja az izgalomtól oly gyenge volt, hogy szinte csak suttogni tudott. A szellemmel való tusakodástól még zihált a melle és arca nedves volt a könnyektől.

– Nem lopták el őket! Itt vannak! – mondta, miközben gyengéden simogatta meg ágyának kárpitjait. – Itt vannak és én is itt vagyok! Élek! A szörnyűségek, amiket láttam, nem fognak bekövetkezni!

Mérhetetlen boldogság lesz úrrá rajta, ahogy megteszi ezt a felismerést. A legnagyobb pulykát küldeti a Cratchit családnak, felveszi a legjobb ruháját és unokaöccséhez indul. Fred bár meglepődik, mégis örömmel fogadja Scrooge érkezését. Az öreg másnap fel-emeli Bob fizetését, valamint gondoskodik Kicsi Tim orvosi ellátásáról, sőt a fiú annyira a szívéhez nő, hogy annak második apja lesz.

Az egész városban nem volt még egy olyan közismerten barátságos úriember, olyan kitűnő főnök, olyan jótéltelő, mint ő.

Persze, akadtak, akik kinevették, kigúnyolták a hirtelen változás miatt. De ő nem sokat törődött velük. Neveessenek csak. Bölcsen tudta, hogy a jónak mindig akadnak gúnyolói és olyanok, akik nevetnek rajta. Jobb, ha nevetnek, mintha haragszanak. Ő maga is jót nevetett ezen az okoskodáson.

A szellemekkel való társalgást beszüntette. Mérsékletes, egyszerű életet élt. A karácsonyt pedig úgy megünnepelte, hogy bárki példát vehetett róla. Ezt tudta is róla mindenki! Isten áldja meg érte őt és mindazokat, akik hozzá hasonlóan cselekszenek. Vagy, ahogy kicsi Tim mondaná:

– A jó Isten áldása legyen mindnyájunkon!

Benedek Marcell fordítása

Amit a műről tudnod kell

Dickenst kora egyik irodalmi kolosszusának tekintik. A *Karácsonyi ének* a valaha volt egyik legnagyobb hatású irodalmi mű, amely nagyban hozzájárult a karácsonyi ünnepek ma is meglévő kultuszának megteremtéséhez. Dickenst olyan írók dicsérték, mint Lev Tolsztoj vagy George Orwell, a realizmusáért, humoráért, stílusáért, egyedi karakterizálásáért és a társadalomkritikájáért.

Keletkezése • Legnépszerűbb kisregényét 1843-ban írta. A mű a *Karácsonyi történetek* sorozat legismertebb darabja. Az alkotás egy Ebenezer Scrooge nevű üzletember történetét meséli el, aki szerint a „karácsony badarság”. Mese és valóság, romantika és realizmus keveredése, művészi összeolvadása ez a kísértethistória.

Szerkezete, cselekménye • Dickens öt részben tárgyalja a történeteket. Az **első rész** in medias res módon indul. Az első dolog, amit megtudunk – aztán persze még bekezdéseken át olvassuk ennek bizonyítását – az, hogy Marley meghalt. Hamar kiderül az is, hogy teljes nevén Jacob Marley főhősünk, Scrooge üzlettársa volt, akivel annak idején együtt indították útjára vállalkozásukat. Hazaérve Scrooge-dzsal furcsa dolog történik. Megjelenik előtte már évek óta halott üzlettársa, Marley szelleme. Arca meggyötörtségről árulkodik, testét pedig láncok veszik körül. Elmondja, hogy a láncot ő maga készítette még életében. Minden alkalommal mikor nemtörődöm, közömbös volt egy embertársa iránt, mindig, amikor a pénzt minden más elé helyezte, egy szem került a láncra. A szellem látogatásának fő célja, hogy időben figyelmeztesse Scrooge-ot, mielőtt még hasonló sorsra jutna. Marley ezenkívül bejelenti három további szellem érkezését, majd távozik.

A **második rész**ben az elmúlt karácsonyok szelleme érkezik Scrooge-hoz. Előbb gyerek önmagát látja, majd szerelmét, aki annak ellenére, hogy nagyon szereti, szakít vele, mert Scrooge-ot egyre inkább hatalmába keríti a pénz imádata, s egyre kapzsibbá válik.

A **harmadik rész**ben a jelen karácsonyának szelleme a városba röpíti, mindehütt ismerősöket lát, valamennyien lehetőségeikhez mérten a karácsony ünnepéhez készülődnek, jókedvűek, vidám hangulatban várják az ünnepet. A Cratchit család házában hallottak és látottak hatására szíve összeszorul. Bob és családja még az egészségére is koccint. A kísértet ráébreszti arra, hogy mindegy, hogy hol, és milyen anyagi körülmények között töltöd a karácsonyt, a lényeg az, hogy olyan emberekkel legyél, akik fontosak számodra, és akiknek te is fontos vagy. Unokaöccse, Fred házában is vidáman társaság ünnepel. Annak ellenére, hogy hogy vélekednek

a kapzsi Scrooge-ról, mégiscsak kellemes ünnepet kívánva gondolnak rá. A séta végén a szellem figyelmezteti, hogy óvakodjon a Tudatlanságtól, a Szükségtől, de legfőképpen a Pusztulástól.

A **negyedik rész**ben a jövődő karácsonyok szellemével találkozik Scrooge. Borzasztó és félelmetes dolgokkal szembesül ekkor. Rádöbben arra, hogy változtatnia kell az életén, mert csúfosan végzi, és senki sem ejt érte egyetlen könnyet sem. A kicsi Tim halála végérvényesen megrendíti, de a tetőponthoz akkor érkeznek el, amikor szembesül azzal, hogy a friss síron az ő neve olvasható.

Az **ötödik rész**, a megoldás. Scrooge más emberként ébred. Gyökeresen megváltozik. Kedves, érdeklődő, szerető emberré válik. Kicsi Timről pedig fiaként gondoskodik.

Szereplők • A főszereplőn és a szellemeken kívül Fredet, Bob Cratchitet, kicsi Timet kell megemlítenünk.

■ **Ebenezer Scrooge.** Már az első oldalakon teljes – vagy majdnem teljes – képet kapunk a főszereplő jelleméről is, kinek élete csak a pénz körül forog, és az ünnepre készülődő embereket lenézi, megveti. Scrooge egy rosszindulatú, kapzsi öregember, aki gondolkodás nélkül képes kidobni a karácsonyi énekeket kántáló koldus kisfiút és a szegényeknek adományokat gyűjtő férfit egyaránt. Folyamatosan felmondással fenyegeti a családjával már amúgy is szűkös körülmények között élő írnokat, Bob Cratchitet, csupán azért, mert az irodában a már-már alvó tűzre tenne még szemet. Egy ilyen embernél talán már meg sem lepődünk, mikor azt mondja, a karácsony csak arra jó, hogy az ember rájöjjön, hogy egy évvel megint öregebb lett, de egy órával sem gazdagabb. Ezek után persze már azon sincs mit csodálkozni, hogy unokaöccse, Fred kedves invitálására, miszerint töltsék velük az ünnepi vacsorát, csupán annyi a válasza, hogy menjen a pokolba. Óriási átalakuláson megy át annak következtében, hogy meglátogatja Jacob Marley és az elmúlt karácsonyok, a jelen karácsony és a jövődő karácsonyok szelleme. Felkínálják számára az esélyt sorsa megváltoztatására.

Mondanivalója • „Az ember útja előre megmutat egy bizonyos véget, ahová vezetnie kell, ha le nem tér róla. De ha az ember más irányba halad, megváltozik a vég is” – adja Ebenezer Scrooge szájába a szavakat Dickens.

Ebenezer Scrooge esete bárhol, bármikor, bármilyen körülmények között megtörténhet. Nem feltétlenül kell karácsonynak lennie ahhoz, hogy az ember szembesüljön saját gyarlóságával. Összességében a *Karácsonyi ének* egy csodálatos mese a szeretetről és az emberségről, ami felett soha sem jár el az idő, hiszen a benne megfogalmazott dolgok örök érvényűek. A kérdés csupán az, melyik kor hogyan értelmezi Charles Dickens történetét.

1. Mikor írta Charles Dickens a *Karácsonyi ének* című művét? **2.** Hány részből áll? **3.** Sorold fel a szereplőket! **4.** Milyennek ismerted meg Scrooge-ot a mű elején? **5.** Ki látogatta meg először? Mire akarta figyelmeztetni? **6.** Mi miatt szaporodtak Marley láncán a szemek? Mi lett volna kötelessége a földön? **7.** Hová viszi az elmúlt karácsonyok szelleme Scrooge-ot? **8.** A jelen karácsonya szellemének sikerül-e megváltoztatni Scrooge hozzáállását a karácsonyhoz? **9.** Mitől riad meg végérvényesen a főhős a harmadik szellemmel eltöltött séta során? **10.** Milyen ember lett Scrooge? Beszéljétek meg jellemfejlődését! **11.** Kinek lett Scrooge a legjobb barátja? **12.** Írd le a *Karácsonyi ének* cselekményvázlatát! **13.** Nézd meg a 2009-ben készült *Karácsonyi ének* c. animációs filmet!

HARRIET BEECHER STOWE (1811–1896)

Harriet Beecher Stowe, Library of Congress, Washington, D. C. (neg. no. LC-USZ62-11212)

Pályaképe • Harriet Beecher Stowe (e.: heriet bícsér sztou) 1811. június 14-én született a Connecticut állambeli Litchfieldben egy prédikátor legfiatalabb lányaként. Tizenhárman voltak testvérek, ő a hetedik volt a sorban. Ötéves volt, amikor az édesanyjuk meghalt. A tizenhárom gyerek félárván nőtt fel, ketten közülük íróvá cseperedtek, három fiú politikusi pályára lépett. A szigorú puritán nevelésben részesült Harriet kezdetben az egyik nővére által alapított leányneveldeben dolgozott tanárnőként. 1832-ben a család Cincinnatiába költözött, ami akkoriban az abolícionizmus¹ melegágya volt. Itt ismerkedett meg Harriet a rabszolgaság problematikájával és a *Földalatti Vasút* tevékenységével. 1836-ban hozzáment Calvin Stowe-hoz, egy özvegy lelkeshez, akivel később a maine-i Brunswickba költözött, ahol a férje a Bowdoin College tanára

lett. Hét gyermekük született, közöttük egy ikerpár, de néhányuk nem érte meg a felnőttkort. Férjhezmenetelét követően idejének jelentős részét írással töltötte. Harriet Ohioiban, a férje révén ismerkedett meg a rabszolgaság problémáival.

1850-ben a Kongresszus elfogadta az ún. *Szökött rabszolga törvényt*, mely gyakorlatilag megtiltotta az amerikai állampolgároknak, hogy szökevény rabszolgákon segítsenek. Stowe-éknál már addig is előfordult, hogy átmenetileg otthont adtak néhány szökött rabszolgának, de szeptembertől ez már törvényszegésnek minősült. Harriet már 1850 márciusában jelezte, hogy szándékában van írni **a rabszolgaság problematikájáról** – a szeptemberi törvény azonban adott még egy lökést az írónőnek. 1851 júniusában jelent meg a *Tamás bátya kunyhója* első részlete, az írást a *National Era*, egy abolícionista lap közölte.

1862 és 1884 között évente legalább egy könyvet írt, miközben a gyerekeit nevelte és alkoholista fiát támogatta. Élete során több mint 20 könyvet írt; van közöttük regény, útikönyv, valamint cikkek és levelek gyűjteménye.

Harriet Beecher Stowe 1896. július 1-jén hunyt el a connecticuti Hartfordban. A massachusettsi Andoverben helyezték örök nyugalomra a Phillips Akadémia

¹ *abolíció* – a szó jelentése a latin *abolitio* 'eltörlés', 'megszüntetés' szóból ered. Olyan társadalmi mozgalom, amely valamilyen törvény vagy intézmény eltörlésére irányul. Történelmileg a rabszolgaság eltörlését célzó mozgalom volt, főleg az USA-ban a XIX. században. Az abolícionizmus hívei gyakran nem válogatva az eszközökben, akár erőszakkal is küzdöttek a rabszolgaság eltörléséért, melyre jó példa az 1859-es John Brown-féle fegyveres felkelés Virginiában. Nem kis szerepe volt a mozgalomnak az 1861-es polgárháború kitörésében, melyet követően a feketék formális egyenjogúságot kaptak 1863-ban. Európában 1820-ig, majd 1848-ban a francia gyarmatokon is mindenütt eltörölték a rabszolgaságot.

történelmi temetőjében. Cincinattiben, apja egykori házában a mai napig őrzik az emlékét – a házban ma múzeum működik, amely az író mellett a *Földalatti Vasút* mozgalomról és az afroamerikaiak történelméről is őriz fontos dokumentumokat. Maine államban, Brunswickben szintén van egy ház, ami az írónőhöz kötődik: itt írta a *Tamás bátya kunyhóját*. Végül hadd említsük meg a hartfordi házat, amelyben 23 évig élt az író – ez is látogatható, a könyvtárában a Beecher család iratai és levelei is megtekinthetőek. Érdekessége, hogy a szomszédságában lakott Mark Twain is.

1. Hol, és milyen családban született Harriet Beecher Stowe? **2.** Hol ismerkedt meg a rabszolgaság problémájával? **3.** Milyen törvény ellen tiltakozott, és melyik művével? ** **4.** Nézz utána a neten a *Földalatti Vasút* mozgalomnak!

Történelmi visszatekintés

1776-ban tizenhárom észak-amerikai angol gyarmat kiáltotta ki függetlenségét, majd győzelmes forradalmi harcok után elszakadt Angliától, s megalakította az Egyesült Államokat. Az új nemzetközösség tagjai közt azonban mély gazdasági és társadalmi ellentétek feszültek. Míg Északon az erősebb ütemű fejlődés első-sorban az ipar és kereskedelem gyors fejlődéséhez vezetett, addig a déli államok mezőgazdasággal, mindenekelőtt gyapottermesztéssel foglalkoztak. A munkaerőt e termeléshez négerrek szolgáltatták, akiket még a gyarmati korszakban kezdtek áthozni az ültetvényesek Afrikából. Kalózhajók mentek értük a „fekete földrészre”, erőszakkal magukkal hozták, s mint rabszolgákat, áruba bocsátották a szerecsételeket.

Észak minden eszközzel harcolt a rabszolgaság eltörlésért, az úgynevezett abolíciót hirdette. Titkos szervezetet hoztak létre – fehérek és négerrek egyaránt – *Földalatti Vasút* néven, hogy a szökött rabszolgákat megsegítsék, s Kanadába juttassák, ahol szabadok lehettek.

1850-ben a kongresszus – a déliek nyomására – határozatot fogadott el, mely szerint a szökött rabszolgákat a szabad államok területén is el kell fogni, és vissza kell adni őket gazdáiknak. Ez a törvény mélységesen felháborította még az addig közömbös északiakat is, hiszen elég volt házukba fogadniuk egy rongyos, éhes menekültet, máris börtönbüntetés várt rájuk. A rabszolgavadászat átterjedt Északra is: megjelentek a hivatalos embervadászok, s az egyszerű északi polgár, aki csak hallomásból ismerte a rabszolgaság borzalmait, most a tulajdon szemével, saját házában tapasztalhatta, mi az, ha egy embert a törvény nem embernek, hanem vagyontárgynak tekint.

Többek között a rabszolgaságról vallott eltérő nézetek vezettek az amerikai polgárháború kitöréséhez. Az USA-ban komoly abolicionista mozgalom bontakozott ki a XIX. században, amelynek tagjai voltak például John Brown, Allan Pinkerton, Harriet Beecher Stowe, Harriet Tubman.

TAMÁS BÁTYA KUNYHÓJA

(részletek)

A XIX. század derekán vagyunk az államok északi területén, Kentuckyban. A Shelby-házaspár földjén a rabszolgák viszonylagos szabadságban élnek, jól bánnak velük. Valami ideális közösségben laknak itt együtt fehérek és feketék: Tamás és neje: Chloe néni, a gyermekek, More és Pete. Itt cselédeskedik a félvér (quarteron) Eliza, aki a fiát neveli, a kis Jimet. Eliza férje szintén félvér, s George Harrisnak hívják. Van egy testvére: Emily, kit George nem ismerhetett, oly korán eladták Délre. George született tehetség: egyszer feltalált egy kendertisztító gépet. Mivel gazdái megijedtek attól, quarteron létére jobban ért a munkájához, mint ők, unos-untalan megalázták. George-nak több gazdája is volt, de – egy kivételével – embertelenül bántak vele. A fiatal férfi ezért elhatározza, hogy a szabadabb Kanadába szökök családjával, Elizával és Jimmel. Eliza eleinte hallani sem akar az egésztől.

Shelbyék azonban eladósodnak. Egy-két emberüktől meg kell válniuk, hogy a gazdaság egésze fenntartható maradjon. Mr. Shelby egy Haley nevű rabszolgakereskedővel tárgyal.

Egy fagyos februári napon késő délután két gentleman borozgatott egy szépen berendezett ebédlőben, Kentucky állam P. városában. Cselédek nem voltak odabent, s a két gentleman, egészen közel húzva egymáshoz a széket, szemlátomást fölöttébb komolyan tárgyalt valamiről. Két gentleman, mondtuk, de csak az egyszerűség kedvéért. Tüzetesebb vizsgálat után ugyanis bárki megállapíthatta, hogy a tárgyaló felek egyikére voltaképpen nem is illik rá ez a meghatározás. Alacsony, köpcös ember volt az illető, durva, közönséges arcú, s az a pökhendi nagyképűség rítt le róla, amely az alacsony rangú törtetőket jellemzi. Túlságosan feltűnően öltözködött; ritka tarka mellényt viselt, élénk, sárga pettyes kék nyakkendőt ékes csokorba kötve – vagyis ruházata tökéletes összhangban volt ábrázatával. Nagy durva ujjai szinte ki sem látszottak a sok gyűrű alól; súlyos arany óraláncáról rengeteg cifra kacat figyegett díszként, mindegyik más színű és tekintélyes nagyságú; ezeket a beszélgetés hevében, látható önelégültséggel szokta rázogatni és csörgetni. Beszéde nagyvonalúan fittyet hányt a Murry-féle nyelvtankönyv szabályainak, időnként pedig olyan vaskos kifejezésekkel volt megtűzdelve, hogy bármennyire törekszünk is a pontos leírásra, semmiképp sem idézhetjük szó szerint.

Viszont Mr. Shelbyn, a társán, mindjárt látszott, hogy gentleman; s házának egész berendezése, a háztartás minden aprósága jólétről, sőt gazdagságról tanúskodott. Mint már említettük, e két férfiú éppen a kellős közepén tartott valami komoly megbeszélésnek.

– Egyszóval, szeretném, ha így egyeznénk meg – mondta Mr. Shelby.

– Pedig én így nem mehetek bele az üzletbe ... higgye meg, hogy nem, Mr. Shelby – felelte a másik, s egy pohár bort tartva a világosság felé, fél szemével keresztülnézett rajta.

– Ugyan, Haley, hisz Tamás nem mindennapi fickó; akárhol megadnák érte azt a pénzt. Megbízható, tisztességes, ügyes, nagyszerűen eligazgatja az egész farmot.

– Tisztességes, azt mondja, már ahogy egy nigger tisztességes lehet – felelte Haley, s egy pohár brandyt töltött magának.

– Nem, igazán mondom. Jóraivaló, megbízható, okos, jámbor ember. Most négy éve, hogy megtért egy mezei istentiszteleten, úgy gondolom, igazán őszintén, s azóta mindenemet rábíztam, amim csak van – pénzt, házat, lovakat –, s éntőlem szabadon járhatott-kelhetett akármilyen messzire. És hű volt hozzám és becsületes, mindig is mindenben.

– Van, aki nem hiszi, hogy vallásos niggerek is akadnak, Shelby – mondotta Haley bocsánatkérő kézmozdulattal –, de én hiszem. ... A vallásos nigger sokat ér, persze csak ha igazi, s nem hamis.

– Nohát, ha van, aki nem hamis, akkor Tamás ilyen – vette át a szót a másik. – Múlt ősszel például elküldtem Cincinnatibe, egyedül, intézzon ott el nekem valamit, s hozzon haza ötszáz dollárt. „Tamás – mondom neki –, megbízom benned, mert keresztény embernek ismerlek – tudom, hogy nem fogsz megcsalni.” Vissza is jött – tudtam, hogy visszajön. Hallom, néhány zsvivány arra biztatta: „Tamás, mért nem lógsz át Kanadába?”

– „Ó, a gazdám megbízott bennem, hát nem mehetek!” – így mondták el nekem. Igazán nem szívesen válok meg Tamástól. Átvehetné tőlem az egész tartozásom fejében, Haley; és át is veszi, ha van magában egy szikra becsület.

– Hogyne volna, éppen annyi becsület van bennem, amennyit egy üzletember megengedhet magának... egy picike, tudja, hogy legyen mire fogadkozni – tréfálkozott a rabszolgakereskedő. – El is megyek én készséggel, ameddig a józan ész engedi, hogy kedvébe járjak a barátaimnak; no de lássa be, hogy amit ön kíván tőlem, az sok egy kicsit – igazán sok.

A kereskedő tűnődve felsóhajtott, s megint töltött magának a brandyból.

– Nos, Haley, mik hát a feltételei? – kérdezte Mr. Shelby, hosszas és kínos csend után.

– Hát... nincs még egy fiú vagy lány a háznál, akit ráadásul Tamás mellé adhatna?

– Hm! Egyet se tudnék nélkülözni. Az igazat megvallva, ezt is csak szükségből adom el. Nem szívesen válok meg a szolgálaimtól, megmondom őszintén.

Ekkor kinyílt az ajtó, és egy négy-ötéves quarteron kisfiú lépett be a szobába. Feltűnő szépség és báj áradt megjelenéséből. Fekete haja, mint az omló selyem, fényes fűrtökben hullott alá gömbölyű, gödrös arca köré; nagy fekete szempárja csupa tűz és kedvesség, amint hosszú, sűrű pillái mögül kíváncsian szétnézett a helyiségben. Szépen varrott, csinos ruhájának skarlát és sárga kockái, ezek az eleven színek még jobban kiemelték sötét árnyalatú, dús szépségét; félszégébe valami mulatságos önbizalom vegyült; ebből látszott, hogy megszokta már gazdája becézését és érdeklődését.

– Halló, Jim Crow! – mondta Mr. Shelby, füttyentett, s egy fűrt szárított szőlőt lóbált a gyerek felé. – Nesze, kapd el!

A kisfiú megfeszítette fiatal erejét, s az ajándék után ugrott; Mr. Shelby nevetett.

– Gyere ide, Jim Crow – hívta azután.

A gyerek odament, s gazdája megcirogatta fürtös fejét, és megcsipkedte az állát.

– Nahát, Jim, mutasd meg ennek az úrnak, hogyan tudsz táncolni és énekelni.

A fiúcska rákezdett egy vad, groteszk dalra, amelyet a négerek szoktak énekelni; zengő, tiszta hangon fújta, s keze-lába és egész teste sok mulatságos mozdulattal kísérte a dallamot: minden taglejtése tökéletesen megfelelt a zene ritmusának.

– Bravó! – kiáltotta Haley, s egy narancsgerezdet dobott felé...

– No most, Jim – szólt a gazdája –, mutasd meg nekünk, hogy éneklis a zsolttárt Robbins tiszteltes úr.

A gyerek rettentő hosszúra megnyújtotta pufók arcát, s rendíthetetlen méltósággal rázendített egy zsolttárra, az orrán keresztül.

– Hurrá! Bravó! Micsoda kis csibész! – mondta Haley. – Ördögadta fickó, szavamra. Mondok én valamit magának – tette hozzá hirtelen, Mr. Shelby vállára ütve –, csapja még hozzá ezt a fiút, és áll az alku... bizony Isten. Nahát, ehhez szóljon, igazán meg lehet velem elégedve!

Ebben a pillanatban valaki halkán kinyitotta az ajtót, s egy fiatal, huszonöt év körüli quarteron asszony lépett a szobába.

...Ugyanaz a kifejező, mélyfekete szem, hosszú pilláival; ugyanazok a selymes, fekete hajfürtök, mint a gyereké... Kecses formájú keze, csinos lába és bokája, külsejének ezek a megnyerő vonásai nem kerülhették el a kereskedő gyors tekintetét, akinek nagy gyakorlata volt abban, hogyan kell egyetlen pillantással felmérni egy elsőrendű női portéka becsét...

– Jupiterre! – kiáltotta elismerően a kereskedő a házigazda felé fordulva. – Ez aztán jó áru!...

– Mr. Haley, az asszony nem eladó – mondta Shelby. – A feleségem akkor sem mondana le róla, ha aranyban kapná a súlyát.

– Ej, asszonybeszéd, a nők nem tudnak számolni. De magyarázza meg nekik, hány karórát, tolldísz, csecsebecsét vehetnének azon az aranyon, s fogadok, mindjárt másképpen beszélnek...

– No jó, de azért a a fiút ideadja, nem? – erősködött a kereskedő. – Lássza be, hogy gavallérosan fizetek érte.

– Mi az ördögöt akar azzal a gyerekekkel? – kérdezte Shelby.

– Mit, hát van egy barátom, aki most éppen ebbe az üzletágba fekszik bele: jóképű fiúkat akar vásárolni, aztán felneveli, és a piacra viszi őket. Tiszta luxusáru, pincérnek való meg ilyesminek, a gazdag pofák veszik, akik meg tudják fizetni a csinos pofákat. Amolyan előkelő helyekre kell, tudja, ajtót nyitogatni, kifutónak, felszolgálni. Sok pénzt hoznak a konyhára; ez az ördögfióka pedig szörnyen mulatságos, igazi zenebohóc, éppen ilyen árura van szükség.

– Nem szívesen adnám el – mondta Mr. Shelby elgondolkozva. – Humánus ember vagyok, én iszonyodom attól, hogy elszakítsam a gyereket az anyjától.

Shelby és Haley úgy egyeznek meg, hogy jó pénzért továbbad a hűséges Tamáson, valamint Eliza fián, a kis Jimen. Az aljas alkut – titokban – kihallgatja Eliza. A fiatal nő úgy dönt, hogy elszöknek, mert fél, hogy elveszíti utolsó megmaradt gyermekét. Eliza még aznap éjjel eltávozik, bocsánatkérő levélkét hagyva úrnőjének.

Eközben Tamás Shelbyék 10–12 esztendőes fiával, a kis George úrfival játszik. Tamás kunyhója a béke és a hit szimbóluma – itt szoktak összegyűlni a farm népei, hogy meghallgassák – a mélyen vallásos – Tamás bátya sajátos előadásait Istenről és annak fiáról. De Tamás is tanul: mivel nem tud írni, a kis George Shelby tanítja betűvetésre. Fogalma sincs, hogy már döntöttek sorsa felől.

A megállapodás szerint meg is érkezik Haley a jogos tulajdonáért, de kiderül, hogy közben Eliza és a kis Jim megszöktek. Tamás szomorú beletörődéssel veszi tudomásul, hogy eladták, mint valami tárgyat vagy egy állatot. Chloe néni vigasztalhatatlan. Haley pedig csak azzal van elfoglalva, hogy előkerítse a fiatal, csinos nőt a gyermekével. Jó pénzt várt értük a piacon.

Shelbyék megígérik Tamásnak, hogy mikor tudják, visszavásárolják új gazdájától. Ezt persze George úrfin kívül senki sem veszi komolyan.

Közben elkezdődik a hajsza Eliza és Jim után. Majdnem kézre kerülnek, de elszánt bátorsága a Kentuckyval határos Ohióba juttatja, ahol már segítenek nekik. Jó emberek fogadják be, akik a quakerek¹ közösségéhez tartoznak. Haley azonban nem mond le könnyen a pénzen vett tulajdonáról. Társakat toboroz: Tom Lokert és Marksot.

– Remélem, vannak jó kutyáitok? – kérdezte Haley.

– Elsőrangúak – felelte Marks. – De mit érünk vele? Semmi sem maradt a nőtől, amit megszagoltathatnánk velük.

– De igenis maradt – mondta Haley diadalmasan. – Itt a kendője, sietségében az ágyon hagyta, a főköttőjével együtt.

– Jó, de a kutyák meg is sérthetik az asszonyt, ha hirtelen törnek rá – aggodalmaskodott Haley.

– Az már igaz – bólintott Marks. – A mi kutyáink egyszer csaknem darabokra téptek egy fickót, lent Mobile-ban, mielőtt még odaértünk volna.

– Hát az ilyen árunál, amit a csinos külseje miatt vesznek, ez nem jó módszer – mondta Haley...

Eliza és Jim a quakerek közt jól érzik magukat. hamarosan megérkezik George is, így a család együtt van. De ismét menekülniük kell, mert Tom Loker mintegy tucatnyi hitvány emberrel a nyomukban van. A quaker férfiak segítik őket, s sikerül újra megmenekülniük.

Tamás bátyát felrakják egy folyami hajóra, a La belle Riviérere, amely a Mississippi folyón lefelé indul. A hajón Tamás találkozik és összebarátkozik egy fehér kislánnyal, Evával. Amikor Eva vízbe esik, Tamás menti meg. Hálából Eva édesapja, Augustine St. Clare nem sajnálja a pénzt a megbízható néger rabszolgáért, kit lánya úgy megszeretett.

– Szóval, az összes erkölcsi és keresztényi erények foglalatosa fekete szattyánbőr kötésben, hiánytalan példány! – mondta, amikor Haley befejezte a mondókáját. – Még csak azt szeretném tudni, hogy mibe kóstál, ahogy Kentuckyban mondják,

¹ *quakerek* – a XVII. században Angliában keletkezett és az Egyesült Államokban is elterjedt, szigorú önmérsékletet követelő vallási szekta

Tamás bátya és a megmentett Eva (Evangeline).
Részlet a *Tamás bátya kunyhója* című diafilmből. *Bedő István* rajza

ez a nagyszerűség? Vagyis hogy mit kér érte? Mennyit akar kicsalni belőlem?
No, csak bátran!

– Hát – felelte Haley –, ha azt mondanám: ezerháromszáz dollár, éppen hogy nem fizetek rá, becsületszavamra...

– Nézz meg jól, Tamás, hogy tetszik az új gazdád?

Tamás felnézett. Azt a vidám, fiatal, csinos arcot nem lehetett jó érzés nélkül nézni; s Tamás érezte, könnyek szöknek a szemébe, miközben így felelt: – Áldja meg az Isten, uram!

– Úgy legyen. Hogy is hívnak? Tamásnak? Jó. Tudsz-e lovakat hajtani, Tamás?

– Mindig lovakkal dolgoztam – mondta Tamás. – Shelby úr nagy istállót tartott.

– Hát akkor megteszlek kocsisnak, föltéve, ha megígéred, hogy hetenként legfeljebb egyszer rúgsz csak be, kivéve a rendkívüli eseteket, Tamás.

Tamás megdöbbenve s kissé sértődötten felelte:

– Én sohasem iszom, nagyságos úr...

Tamás második gazdája tehát Augustine St. Clare lesz, hazaviszi New Orleansba. Az új gazda házassága kudarcba fulladt. Elvette Marie-t, a szép, de végzetesen elkényeztetett úrilányt, ki szintén csak szenved a párja és lánya mellett. Hisztérikus rohamokat produkál. A valóság: sem férjét, sem lányát – Evát – nem szereti.

A birtokon sok rabszolga él együtt – Adolf, Rosa stb. – s idővel mind összebarátkoznak az őszinte Tamás bátyával. Tamás legjobb barátja Eva lesz, ki folytatja George úrfi munkáját: segít a derék négernek olvasni-írni tanulni. Mély keresztény hitük által is közel kerülnek egymáshoz.

St. Clare a farmra hozatja északi unokatestvérét, a pedáns és szigorú vénkisasszony Opheliát. Erre azért van szükség, mert Eva anyja a kitalált migréne és rabszolgái módszeres kínzásán kívül már semmi mással nem hajlandó foglalkozni a házban.

Miss Ophelia ellenzi ugyan a rabszolgaságot, de előítéletei vannak a feketékkel szemben. St. Clare elfogulatlannak tartja magát, annak ellenére, hogy ő is rabszolgatulajdonos. Be akarván bizonyítani Opheliának, hogy tévesen ítéli meg a feketéket, St. Clare megvásárolja Topsy-t, egy fekete kamaszlányt, és megkéri Opheliát, hogy nevelje.

Két év múltán Eva súlyosan megbetegszik. Halála előtt látomást lát a mennyországról, amelyet elmond a körülötte levő embereknek. Halála és látomása következtében a többi szereplő megváltoztatja életét: Ophelia megígéri, hogy eldobja előítéleteit a feketékkel szemben, Topsy megígéri, hogy megjavul, St. Clare pedig megfogadja, hogy felszabadítja Tamás bátyát.

– Szomorú vagyok szegény rabszolgáink miatt; nagyon szeretnek engem, és mind jók és kedvesek hozzám. Szeretném, papa, ha mind szabadok volnának.

– Miért, kislányom, úgy gondold, hogy most nincs elég jó dolguk?

– Igen, papa, de ha valami bajod esik, mi lesz velük? Nagyon kevés ember olyan, mint te, papa. Alfréd bácsi nem olyan, és mama se; ...

– Ígérd meg, édes papa, hogy felszabadítod Tamást, amint... – Eva elhallgatott, majd tétova hangon hozzátette: – Amint elmentem!

– Igen, kislányom, megteszek mindent a világon... mindent, amit csak kérni tudsz tőlem.

– Utánam fogsz jönni – mondta a gyerek nyugodt bizonyosság hangján: öntudatlanul is gyakran beszélt így.

– Utánad megyek. Nem foglak elfelejteni...

A kislány halála előtt levágatja haját, s a tincseket szétszítja a rabszolgák között. Topsy is kap egyet, ki az őszinte szeretet hatására abbahagyja gonosz tréfáit, s kezd megkomolyodni. A kislány meghal, s Tamás bátya vigasztalhatatlanná válik. Nagyon szeretne már visszamenni a Shelby-farmra, családjához. Minden reménye megvan erre. Gazdája megindította a hivatalos eljárást felszabadítása érdekében. Egyre közelebb kerül Tamáshoz. Széles e világon senki sem emlékeztette annyira a lányára, mint Tamás. Éppen ezért állandóan maga mellett tartotta. De még mielőtt St. Clare beválthatná ígéretét, leszúrnák, amikor belép egy kocsmába. Felesége megtagadja férje ígéretét és eladja Tamást egy gonosz ültetvényesnek, Simon Legreenek. Legree, egy áttelepült északi, Tamást louisiana-i birtokára viszi, ahol Tamás megismerkedik Legree többi rabszolgájával, köztük Emmeline-nel, akit Legree ugyanakkor vásárolt. Legree megharagszik Tamásra, amikor a férfi nem hajlandó parancsára társát megkorbácsolni. Legree gonoszul megveri Tamást és megpróbálja összetörni Tamás Istenbe vetett hitét.

Az ültetvényes kegyetlensége ellenére Tamás nem hajlandó felhagyni a *Biblia* olvasásával és legjobb tudása szerint vigaszt nyújt társainak is. Az ültetvényen Tamás megismeri Cassy-t, akit előzőleg elválasztottak férjétől és gyermekeitől, amikor eladták őket. Harmadik gyermekét megölte, mivel nem bírta volna elviselni a fájdalmat, hogy végignézze még egy gyermeke eladását.

Legree megveri Tamást. Részlet a *Tamás bátya kunyhója* című diafilmből. *Bedő István* rajza

Ismét feltűnik Tom Loker a cselekményben, aki a quakereknél megváltozott a gyógyulása alatt. George, Eliza és Jim eljutottak Kanadába és szabadok lettek. Tamás bátya majdnem elveszti hitét és reménységét, de két látomás, Jézusról és Eváról megerősítik keresztény hitében. Tamás bátorítására Cassy megszökik és magával viszi Emmeline-t. Tamás nem hajlandó elárulni Legreenek, merre szökött Cassy és Emmeline, ezért Legree félholtra vereti embereivel, akiknek Tamás megbocsát, ennek hatására mindkét felügyelő megtér. Tamás már két napja fekszik a végzetes éjszaka óta. Erős szervezete nem adja meg magát könnyen. Az éjszaka leple alatt rabszolgatársai is sorra látogatták, megitták. Ekkor érkezik George Shelby (Arthur Shelby fia) azzal a szándékkal, hogy megvásárolja Tamás szabadságát.

George, amikor belépett a fészerbe, úgy érezte, hogy szédül, s a szíve megszakad.

– Lehetséges? ... Lehetséges? – dadogta letérdelve a haldokló mellé. – Tamás bátya! Szegény ... szegény öreg barátom!

Tamás még így, haldokolva is felfigyelt erre a hangra, megmozdította a fejét, elmosolyodott.

George szemét elfutotta könny, de az ilyen könnyek csak becsületére válnak a férfiszívnek.

– Ó, drága Tamás bátya! Térj magadhoz ... szólj hozzám, csak egyszer még! Nézz rám! George úrfi van itt ... a te kis George úrfid. Nem ismered meg?

– George úrfi! – suttogta Tamás, kinyitva a szemét. – George úrfi! – Úgy mondta ezt, mintha félrebeszélné.

Lassanként megértette; üres szeme megtelt ragyogással, arca kigyúlt, összecapta kérges kezét, és könnyek peregtek alá az orcáján.

– Áldott legyen az Úr neve! Ez ... csak ez ... csak ezt kívántam! Nem fedkezett meg rólam. Olyan jólesik, úgy átfűt! Most már boldogan halok meg! Áldott legyen az Úr neve!

– Nem halsz meg, nem szabad meghalnod, ne is gondold rá! Azért jöttem, hogy kiválsalak és hazavigyelek – mondta George, magánkívül a felindultságtól.

– Ó, George úrfi, most már késő.

– Nem, ne halj meg! Nem élem túl ... megszakad a szívem, ha arra gondolok, mennyit szenvedtél ... és itt fekszel, ebben a lomtárban! Szegény, szegény Tamás!

Tamás bátyát eltemeti az ifjú úr, majd elindul haza, Kentuckyba. Cassy bosszút áll Emmeline-nel Legree-n. Előbb úgy tesznek, mintha a farmról a közeli mocsárba szöknének, hogy mindenki ott keresse őket, de elbújnak, majd visszaosonnak Legree házába, hogy meghúzzák magukat annak széljárta padlásán. Ellátják magukat étellel-itallal bőven. A farmer leggyengébb pontján támadnak: szabályos „kísértetjárás” rendeznek, mikor Legree éjszaka aludni szeretne. Mivel páni félelmében nem mer a padlásra menni, azt hiszi, rémek járnak a feje fölött.

Igen, Legree aludt, mert fáradt volt – aludt, mint a bunda. De később mintha árnyék borult volna az álmára – valami borzalom –, valami szörnyűséges dolgot érzett maga fölött lebegni. Úgy hitte, édesanyja szemfedője az; de csak Cassy viselte, feltartotta a magasba, és mutatta neki. Sikolyok és nyögések zűrzavaros lármáját halotta; közben tudta, hogy álmodik, és kétségbeesetten igyekezett felébredni. Félig fel is ébredt. Biztosan érezte, hogy valaki bejön a szobájába. Tudta, hogy nyílik az ajtó, de sem a kezét, sem a lábát nem bírta megmozdítani. Végül minden erejét összeszedve sikerült megfordulnia: az ajtó nyitva volt, s látta, amint egy kéz eloltja a lámpát.

Holdfényes éjszak volt, de felhős, ködös, és egyszerre csak meglátta! – valami fehérség közeledik hozzá! Tisztán hallotta a kísérteties kelmék suhogását. A fehérség megállt az ágya mellett. Egy fagyos kéz megérintette, és egy félelmetes hang háromszor egymás után halkán ezt suttogta: Jöjj! Jöjj! Jöjj!...

Ezek után Legree vadul inni kezdett.

Annyit ivott, hogy belehalt. Senki sem sajnálta. Még Quimbo és Sambo se, kiknek felébredt a lelkiismerete a megalázott és megölt Tamás esete után.

A szabadság felé vezető hajóútjukon Cassy és Emmeline találkoznak George Harris nővérével és együtt utaznak Kanadába. Odaérve Cassy felfedezi, hogy Eliza valójában az ő rég elvesztett gyermeke, akit kislány korában eladtak. Most, hogy ismét együtt a család, Franciaországba utaznak, onnan pedig Libériába, a volt amerikai rabszolgák számára alapított afrikai országba. Ott találkoznak Cassy elveszettnek hitt fiával. George Shelby visszatér a kentucky-i farmjára és felszabadítja összes rabszolgáját, és azt mondja nekik, hogy emlékezzenek Tamás áldozatára és igaz keresztény hitére.

– Gondoljatok a szabadságotokra, valahányszor elhaladtok Tamás bátya kunyhója előtt!

Réz Ádám fordítása

Amit a műről tudnod kell

A *Tamás bátya kunyhója* Harriet Beecher Stowe amerikai író nő 1852-ben kiadott rabszolgásgellenes regénye. Megjelenésekor mély hatást gyakorolt a feketék megítélésére és az egyesült államokbeli rabszolgaságra, olyannyira, hogy felerősítette az amerikai polgárháború kirobbanásához vezető szembenállást.

Keletkezése • Harriet Beecher Stowe, aki már fiatalon megismerte és magáévá tette az abolícionista-mozgalom célkitűzéseit, a *Tamás bátyja kunyhója* című regényével szerzett világhírnevet magának. A *National Era* című lap heti epizódokban közölte a regényt 1851 júniusa és 1852 áprilisa között. Könyv formájában 1852. március 20-án jelent meg. Egy legenda szerint még maga Abraham Lincoln is szóvá tette, amikor a Fehér Házban Harriettel találkozott: „Szóval maga az a kis hölgy, aki azt a könyvet írta, amiből ez a nagy háború lett!”

A könyv nemcsak a rabszolgaság intézményét ellenzők körében vált alapművé, hanem Európában is hatalmas sikert aratott. Az író nő az 1853-as körútja során bármerre járt, a legtöbb európai városban odaadó szeretettel és mélységes tisztelettel fogadták. Azonban míg az író nőt rajongói feltétlen odaadásukról biztosították, addig ellenségei hazudozónak nevezték, művét pedig hazugmesének titulálták.

A negatív kritikások támadásai, valamint becsmérlő véleményeik ellenére a regény napjainkig világszerte a legnépszerűbb művek sorába tartozik, a Föld szinte minden élő nyelvére lefordították.

Forrásai • Az író nő a regényt Tamás bátya, a hosszas szenvedéseket átélte fekete rabszolga alakja köré építette fel. A szentimentális regény realista módon írja le a rabszolgaságot, és azt állítja, hogy a keresztény szeretet le tudja győzni még az olyan destruktív dolgokat is, mint az emberek rabszolgasorban tartása.

Az ihletet a regényhez részben a fekete Josiah Henson önéletrajza szolgáltatta, aki egy 15 km²-es dohányültetvényen élt és dolgozott Maryland államban, North Bethesdában. Henson 1830-ban Felső-Kanadába szökött (ma Ontario), ahol segített a később érkező szökevényeknek az önfenntartóvá válásban. Stowe egyértelműen elismerte, hogy Henson írásai ihlették a *Tamás bátya kunyhóját*. Amikor Stowe műve bestseller lett, Henson újra kiadta emlékiratait *Tamás bátya emlékiratai* címmel, és rengeteget utazott az Egyesült Államokban és Európában.

Stowe több forrást adott meg a *Kulcs a Tamás bátya kunyhójához* című 1853-ban megjelent könyvében. Ennek a dokumentumjellegű könyvnek az volt a célja, hogy igazolja Stowe állításait a rabszolgaságról.

Műfaja • Regény, de vitákat is azok ellen, akik érvekkel próbálták igazolni a rabszolgaságot. Legfőbb érvük az volt, hogy a néger alacsonyabb rendű fajta, csak rabszolgának alkalmas. A regény minden néger szereplője rácsfol erre. Címe a főhőst nevezi meg. A regény 44 fejezetből áll. Logikus szerkezetű történet.

Témái • A *Tamás bátya kunyhójának* egyik témája: a **rabszolgaság gonoszsága és erkölcstelensége**. Miközben Stowe megpendít egyéb témákat is a szövegében, például az anyaság erkölcsi tekintélye vagy a keresztény megváltás eszméje, hangsúlyozza az összefüggést ezek és a rabszolgaság borzalmi között. Mivel Stowe úgy

tekintette az anyaságot, mint ami „*erkölcsi és strukturális példa minden amerikai élet számára,*” és abban is hitt, hogy csak a nőknek van erkölcsi tekintélye ahhoz, hogy megmentse az Egyesült Államokat a rabszolgaság démonától, a *Tamás bátya kunyhójának* másik témája a **nők erkölcsi ereje és szentsége**. Az olyan alakok segítségével, mint Eliza, aki megszökik a rabszolgaságból, hogy megmentse a fiát, vagy a kis Eva, aki az ideális keresztényt testesíti meg, Stowe megmutatja, milyen módon menthetik meg a környezetükben levőket még a legrosszabbtól is.

Stowe puritán vallásos hite megmutatkozik a regény befejező témájában, ami a **kereszténység lényegének**, illetve annak a feltárása, hogy az író szerint a keresztény teológia alapvetően összeegyeztethetetlen a rabszolgasággal. Ez a téma akkor válik a legnyilvánvalóbbá, amikor Eva halála után Tamás bátya sürgeti St. Clare-t, hogy forduljon Jézus felé. Tamás bátya halála után magasztalja őt, mondván „*Micsoda nagyszerű dolog, kereszténynek lenni.*” Mivel a keresztény témák fontos szerepet játszanak a regényben, és mivel Stowe gyakran saját nevében fejt ki véleményét a hitről és vallásról, a könyv gyakran prédikáció formáját ölti.

Szereplők • A regény szereplői fehérek és négerek. Mindkét oldalon vannak igazi, hősi jellemek: Tamás, George, Eliza az egyik; Birdék, az abolitionista quakerek a másikon. Kegyetlenkedőket inkább a fehérek közt találunk, a törvény és uralkodó helyzetük jogot adott nekik a négerek fölötti hatalmaskodásra. A feketék általában alázasak, lágyszívűek, érzelmesek, sorsuk nevelte őket ilyenekké. Még Sambo és Quimbo sem gonoszok, csak gyávák és önzők. Belőlük is a rabszolgatartó rendszer nevelt hajcsárokat. Nem a bőr színe határozza meg az ember jellemét, társadalmi helyzete azonban nagymértékben formálja. Nagy rokonszenvvel rajzolja meg az író azokat a fehéreket, akik a jó ügy harcosai.

■ **Tamás bátya.** A mű címszereplője, nem költött alak. Az író nagy szeretettel rajzolta meg alakját, aki az elnyomatásban is jóakarátú, erkölcsös ember maradt. Élő személyről mintázta Beecher Stowe, aki valóban Tamás bátya sorsát élte át. Rettenetesen kívánja a szabadságot Tamás, ugyanakkor vallásos meggyőződése szinte hihetetlen türelemre készíti. Nem próbál szökni, minden kínzásba, még a halálba is beletörődik. Stowe szándékai szerint Tamás bátya „nemes hős” és tiszteletre méltó ember. Mindig segít mindenkinek, soha nem kíméli magát. Tudásszomja határtalan, szorgalmasan tanul. Mindig kiáll a hitéért és ugyan kelletlenül, de ellenfelei is csodálják.

■ **Eliza** Mrs. Shelby szobalánya, aki északra szökik ötéves fiával, miután a gyermeket eladják Haley kereskedőnek. Eliza alakját az a történet ihlette, amelyet John Rankin mesélt Stowe férjének. Rankin szerint 1838 februárjában egy fiatal rabszolgánő gyermekével a karjában átszökött a befagyott Ohio folyón Ripley városába, és ott az ő házában lakott mielőtt tovább indult volna északra.

■ **Eva**, teljes nevén Evangeline St. Clare, Augustine St. Clare lánya, akkor kerül be a történetbe, amikor Tamás bátya gőzhajóval utazik New Orleans felé és megmenti az 5–6 éves kislányt a vízbefulladásától. Eva kikönyörgi apjától, hogy vásárolja meg Tamást. Tamás lesz a St. Clare birtok főkocsisa, de legtöbb idejét az angyali Evával tölti. Eva állandóan a szeretetről és megbocsátásról beszél, és sikerül meggyőznie a makacs Topsy-t, hogy ő is szeretetet érdemel. Még a kemény Ophelia nagynéni

szívét is megindítja. Halálos ágyán meggyőzi apját, hogy szabadítsa fel Tamást, de a körülmények folytán ez csak ígéret marad.

■ **Simon Legree.** Kegyetlen rabszolgatulajdonos, akinek neve a kapzsiság szinonimája lett. A célja, hogy megtörje Tamást és Istenbe vetett hitét; de hiába vereti Tamást halálra, ez nem sikerül neki. A regényből kiderül az is, hogy fiatalon elhagyta beteges anyját a tengeri élet kedvéért, és nem törődött azzal a levéllel sem, amelyben anyja egy utolsó találkozásra hívta halála előtt. Szexuálisan kihasználja Cassy-t, később Emmeline-re veti a szemét.

A regény számos mellékszereplője közül a leginkább figyelemre méltóak:

■ **Arthur Shelby** Tom gazdája Kentucky-ban. Shelby a „jó” rabszolgatartó és déli úriember tipikus alakja.

■ **Emily Shelby** Arthur Shelby felesége. Mélyen vallásos asszony, aki törekszik a jó és az erkölcs irányába befolyásolni a rabszolgáit. Megdöbben, amikor a férje eladja a rabszolgákat, de asszonyként nincs törvényes lehetősége, hogy ezt megakadályozza.

■ **George Shelby** Arthur és Emily fia, aki Tamás bátyát barátjának és tökéletes kereszténynek tekinti.

■ **Augustine St. Clare** Tom második tulajdonosa és Eva apja. A regénybeli rabszolgatartók közül ő a legrokonszenvesebb alak. St. Clare bonyolult alkat, gyakran szarkasztikus és gyors felfogású. A házasság néhány éve után eljut oda, hogy lenézi feleségét, de túl udvarias, semhogy ezt kimutassa. St. Clare felismeri a rabszolgatartás gonosz voltát, de nem akar lemondani a gazdagságról, amit ez biztosít. Kislánya halála után vallásossága sokkal őszintébb lesz, és elkezd Tamásnak felolvasni a *Bibliát*. Azt tervezi, hogy felszabadítja rabszolgáit, de a jó szándék végül csak szándék marad.

■ **Topsy.** Egy utcagyerek rabszolgalány. Amikor megkérdezik, hogy tudja-e, ki teremtette, teljes tudatlanságról tesz bizonyosságot, mert sem Istent, sem anyját nem ismeri el. A kis Eva szeretete teljesen átalakítja.

■ **Miss Ophelia.** Augustine St. Clare kegyes, dolgos, abolitionista unokatestvére Vermontból. Ő ábrázolja az északiak időnként kétértelmű viszonyulását az afro-amerikaiakhoz: miközben a rabszolgaság intézményét elveti, a rabszolgákkal szemben – legalábbis eleinte – ellenérzései vannak.

Stílusa • A *Tamás bátya kunyhója* a XIX. század szentimentális és női regényeinek szokásos szentimentális és melodramatikus stílusában íródott. Az ilyenfajta regények voltak a legnépszerűbbek Stowe korában, a legtöbbször női főszereplővel és olyan irodalmi stílussal, ami felébresztette az olvasó rokonszenvét és érzelmeit. Noha Stowe regénye különbözik a többi szentimentális regénytől abban, hogy a rabszolgaság nagy témájára összpontosít, illetve a főszereplője férfi, mégis sikerül erős érzelmeket ébresztenie az olvasóiban.

1. Miért kell megválnia Mr. Shelbynek hűséges szolgáitól? Kiket bocsát áruba? **2.** Milyen ígéretet tesz a Shelby-házaspár Tamásnak? **3.** Hogyan dönt Eliza? Milyen emberekkel találkozik? **4.** Mi történik a hajón? Ki lesz Tamás bátya második gazdája? **5.** Hogyan viselkedik Tamás a St. Clare birtokon? Ki a legjobb barátja?

6. Ki volt Miss Ophelia? Hogyan köthető Topsyhoz? 7. Hogyan hal meg Evangeline St. Clare? Milyen fogadalom megtételére bírja rá apját a haldokló kislány? 8. Mutasd be Lagree-t, Tamás bátya harmadik gazdáját! Változik-e a Tamással való bánásmód a korábbiakhoz képest? 9. Megtalálja-e George Shelby öreg barátját? Mi okozta a halálát? 10. Hogyan pusztul el Simon Legree? Kik szövetkeztek ellene? 11. Milyen tettet hajt végre George úrfi a családi birtokon? ✨ 12. Mi a véleményed a rabszolgaságról? 13. Vannak-e napjainkban rabszolgák? 14. Nézd meg az 1987-ben készült *Tamás bátya kunyhója* c. filmet!

AJÁNLÁS

Olvassátok el Margaret Walker (1915–1998) amerikai író és költő *Szabadulás* c. regényét! A szívbe markolóan fájdalmas és mély emberszeretettől áthatott mű a XIX. század közepén rabszolgasorban sínylődő, majd a polgárháború után szabaddá váló észak-amerikai négerség sorsát ábrázolja rendkívüli megelevenítő erővel, maradandó emléket állítva egyúttal a szerző dédanyjának, a még rabszolgának született és szintén felszabaduló Vryy Brownnak. A mintegy száz esztendő történetét felölelő mű lapjain érzékletesen rajzolódik elénk a georgiai farmon – s ez a farm nem is a legrosszabbak közül való – szörnyű körülmények között dolgoztattott, állati sorban tartott, s állatként adott-vett fekete rabszolgák mindennapi élete. A kis Vryy itt eszmélkedik, itt érik felnőtté, s ébred rá fajtájának reménytelen sorsára. De felvirrad az áhított szabadulás napja: kitör a polgárháború, az a fegyveres konfliktus, mely Észak (*unionisták*) és Dél (*konföderációsok*) között zajlott. Az író mesteri kézzel rajzolja meg ezt a pusztító kavargást, amely falevélként sodor magával fehérét és feketét, ültetvényest és nincstelen, akiknek az ötéves háború felperzselt földjén kell kezdeniük az új életet. Ám a feketéknek élniük is kell a rájuk szakadt *szabadsággal*... A véráztatta föld fölött ragyogó szivárványként ível át az asszonnyá, anyává – emberré – érett Vryy Brown szenvedélyes humánuma, kemény küzdelmekben kiérlelt, töretlen emberszeretete.

TARTALOM

BEVEZETŐ.....	3
A ROMANTIKA.....	5
Az irodalmi romantika.....	5
Romantika a társművészetekben.....	8
ROMANTIKA AZ EURÓPAI IRODALOMBAN.....	21
A NÉMET ROMANTIKA.....	21
HEINRICH HEINE.....	22
Mint egy virág olyan vagy... ..	24
Mit nekem már cifra zsoldár.....	24
A dal szárnyára veszek.....	26
A REFORMKOR ÉS A MAGYAR ROMANTIKA.....	27
KÖLCSEY FERENC.....	32
Himnusz.....	35
Huszt.....	39
Parainesis Kölcsey Kálmánhoz.....	42
Nemzeti hagyományok.....	46
VÖRÖSMARTY MIHÁLY.....	50
Szózat.....	53
Csongor és Tünde.....	57
IRODALMUNK A SZABADSÁGHARC IDEJÉN ÉS AZ AZT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN.....	97
A márciusi magyar forradalom.....	97
Nemzeti kultúra, népies irodalom.....	102
PETŐFI SÁNDOR.....	104
A természet vadvirága.....	112
A helység kalapácsa.....	115
Dalaim.....	135
Útirajzok. Úti jegyzetek.....	138
Úti levelek Kerényi Frigyeshez.....	139
Petőfi szerelmi lírája.....	143
Reszket a bokor, mert... ..	144
Szeptember végén.....	146
Petőfi forradalmi látomásköltészete.....	149
Egy gondolat bánt engemet... ..	151
A XIX. század költői.....	153
A nép nevében.....	157
Nemzeti dal.....	160
Föltámadott a tenger... ..	164
Szörnyű idő... ..	167
ARANY JÁNOS.....	169
A szegény jobbágy.....	172

Nemzetőr-dal	176
A walesi bárdok	179
Ószikék	184
A tölgyek alatt	185
LÍRA ÉS EPIKA	189
A REGÉNY.....	190
JÓKAI MÓR	194
A kőszívű ember fiai	198
Első rész: Hatvan perc!.....	198
Második rész: Egy nemzeti hadsereg	210
REALIZMUS AZ IRODALOMBAN ÉS A FESTÉSZETBEN	224
A romantika és a realizmus összevetése	225
MIKSZÁTH KÁLMÁN	229
A néhai bárány.....	234
Bede Anna tartozása.....	240
CHARLES DICKENS	244
Karácsonyi ének.....	246
Marley, a kísértet.....	246
Az első számú kísértet.....	249
A második számú kísértet	250
A harmadik számú, egyben utolsó kísértet	251
A mese vége	253
HARRIET BEECHER STOWE.....	256
Tamás bátya kunyhója	258

Навчальне видання

ДЕБРЕЦЕНІ Оніка Олександрівна

**ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС
„ЛІТЕРАТУРА”
(угорська та зарубіжна)**

**Підручник для 8 класу з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти**

2-ге видання, перероблене

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
„Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей”

Угорською мовою

Редактор *М. Д. Дебрецені*
Коректор *Г. М. Турканич*

Формат 70×100/16.

Ум. друк. арк. 22,032. Обл.-вид. арк. 20,70.

Тираж 1812 пр. Зам. № 21-189.

Державне підприємство

„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014

www.svit.gov.ua

e-mail: office@svit.gov.ua

Друк ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»

09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, буд. 4

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017